

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**17. VE 18. YÜZYILLARDA HİSN-I MANSUR VE
ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK HAREKETLERİ**

DOKTORA TEZİ

KÜBRA APAK

DANIŞMAN
PROF. DR. METİN KOPAR

ADİYAMAN, 2025

ÖZET

17. VE 18. YÜZYILLARDA HİSN-I MANSUR VE ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK HAREKETLERİ

Kübra APAK

Tarih Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz/2025, Sayfa:178

Danışman: Prof. Dr. Metin KOPAR

17. ve 18. yüzyıllar, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış tehditlerle karşı karşıya kaldığı bir dönemdi. Devlet kontrolünün zayıf olduğu bu dönemlerde eşkıyalık ortaya çıkmıştır. Eşkılar, çeşitli yasadışı faaliyetlerde bulunarak devlete ve topluma büyük zararlar vermişlerdir. Bu durum, devletin otoritesinin zayıflamasına ve güvenlik sorunlarının artmasına neden olmuştur. Toplumsal huzuru bozan zararlı eşkıyalık hareketleri, Hısn-ı Mansur ve çevresinde de önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır; bu sebeple, bu zararlı faaliyetlerin hangi koşullarda ortaya çıktığı, kimler tarafından ne şekilde gerçekleştirildiği, amaçlarının ne olduğu ve bu eşkıyalık hareketlerini önlemek için hangi tedbirlerin alındığı detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu sayede, devletin güvenlik ve asayişini tehdit eden kesimler açığa çıkarılacak, bu da eşkıyalık hareketlerinin toplum üzerindeki ve sosyal ekonomik hayata olan olumsuz etkilerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu çalışma, eşkıyalık hareketlerinin halk üzerindeki etkilerini ve halkın bu hareketlere verdiği tepkileri anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda, merkezi hükümet ve yerel yönetimlerin işbirliği, eşkıyalıkla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim yerel yöneticiler, halkın şikâyetlerinin merkeze iletilmesinde önemli bir görev üstlenmektedirler. Bu şekilde devlet, güvenlik sorunlarına karşı etkili bir şekilde müdahale edebilmektedir. Uygulanan ceza politikaları, devletin adaleti nasıl sağlamaya çalıştığını, suçluların nasıl cezalandırıldığını, cezaların toplumda nasıl caydırıcı bir rol oynadığını ve genel olarak toplum düzeninin nasıl korunduğunu öğrenmemizi sağlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma Hısn-ı Mansur ve çevresinde eşkıyalık hareketlerini önleme çabalarının neden yetersiz kaldığını da açığa çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eşkılar; Hısn-ı mansur; Ceza uygulamaları; Merkez-taşra işbirliği; Devlet

ABSTRACT

BANDITRY MOVEMENTS IN HISN-I MANSUR AND ITS SURROUNDINGS IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Kübra APAK

Department of History

Adıyaman University, Graduate Education Institute, July/2025, Page:178

Supervisor: Prof. Dr. Metin KOPAR

The 17 th and 18 th centuries were a period when the Ottoman Empire faced internal and external threats. Banditry emerged during these periods when state control was weak. Bandits engaged in various illegal activities and caused great harm to the state and society. This situation led to the weakening of the state's authority and the increase of security problems. Harmful banditry movements that disrupted social peace also emerged as an important issue in Hisn-ı Mansur and its surroundings; for this reason, the conditions under which these harmful activities emerged, who carried them out and in what way, what their aims were, and what measures were taken to prevent these banditry movements will be examined in detail. In this way, the groups that threatened the security and public order of the state will be revealed, and this will help us understand the negative effects of banditry movements on society and social-economic life. This study allows us to understand the effects of banditry movements on the public and the public's reactions to these movements. In this context, the cooperation of the central government and local governments plays an important role in the fight against banditry. Indeed, local administrators undertake an important task in conveying the public's complaints to the center. In this way, the state can effectively intervene in security problems. The penal policies implemented allow us to learn how the state tried to provide justice, how criminals were punished, how punishments played a deterrent role in society, and how social order was generally maintained. In addition, this study reveals why efforts to prevent banditry movements in Hisn-ı Mansur and its surroundings were inadequate.

Keywords: Banditry; Hisn-ı mansur; Penal practices; Central-local cooperation; State

ÖNSÖZ

Bu tez, 17. ve 18. yüzyıllarda Hısn-ı Mansur ve çevresinde meydana gelen eşkıyalık olaylarını incelemektedir. Çalışmamızın amacı, söz konusu dönemlerde ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerinin nedenlerini ve bu olayların sosyal, ekonomik ve siyasi yapıya olan etkilerini detaylı bir şekilde ele almaktır.

İlk olarak Hısn-ı Mansur ve çevresinde gerçekleşen eşkıyalığın artmasına sebep olan faktörler incelendi. Bu kapsamda fiziki coğrafyanın sunduğu zorluklar, devlet müdahalesinin gecikmesi ile aile ve çevre gibi faktörler eşkıyaların faaliyetlerini genişletmelerine fırsat tanımıştır. Bu faktörler, eşkıyalıkla mücadelede engeller oluşturmuş ve bu tür suçların önüne geçilmesini imkânsız hale getirmiştir. Bunlara ek olarak, Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında bilgi verilerek devletin içinde bulunduğu koşulların eşkıyalık hareketlerine nasıl zemin hazırladığı hakkında açıklamalara değinildi.

Ardından Hısn-ı Mansur ve çevresinde eşkıyalık hareketlerine yön veren liderler hakkında bilgiler verilmiş ve eşkıyalık faaliyetinde bulunan gruplar sınıflandırılarak ele alınmıştır. Daha sonra eşkıyaların işledikleri suçlara, eşkıyalık hareketlerinin bölgesel dağılımında etkili olan unsurlara ve bu hareketlerden etkilenen kesimlere yer verilmiştir. Bunların yanı sıra, eşkıyaların oluşturduğu tehditlere karşı alınan önlemler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda, derbendlerin yanı sıra palanka yapımı gibi güvenlik önlemlerine de başvurulmuştur. Eşkıyalık tehdidine karşı savunma amaçlı yapılan palankalar, eşkıyalık tehdidine karşı fiziksel engeller oluşturmuştur. Aynı zamanda askeri açıdan da devletin gücünü arttıran adımlar arasında sayılmaktadır. Ayrıca, eşkıyalık hareketlerine karşı suçluların affedilmesi gibi uygulamalara başvurulmuş, bu çerçevede, suçluların affedilme nedenleri ve şartlarından da söz edilmiştir.

Son olarak da, eşkıyalık hareketlerine yönelik tepkiler kapsamında, halkın kendi güvenliğini sağlamak için gerekli birimlere şikâyetle bulunması ve devletin de bu sorun karşısında gerekli önlemlerle sürece müdahale etmeye çalıştığı görülmektedir. Suçluların yargılanma süreci ve devletin bu tür suçlara karşı yaklaşımına dair önemli noktalara değinildi. Bu bağlamda suçla ilgili delillerin talep edilmeden bir karara varılmadığı görülmektedir. Bu durum, adaletin sağlanmasında doğru yargılama süreçlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Eşkıyalara verilen cezaların etkinliği, mahkeme süreçlerinin düzgün işlemesiyle doğrudan ilişkilidir. Suçluların mahkemeye gelmemesi, cezaların uygulanmasını geciktirir;

suçluların cezalarını çekmemesi ise suç oranlarının artmasına neden olur. Aynı zamanda, bu durum yargı sürecinin uzamasına ve adaletin zamanında sağlanmasına engel olmaktadır. Cezaların verilme amacı ise, işlenen suçların ilerlemesine mani olmaktır. Bu çerçevede, uygulanan cezalar, sınıflandırılarak verilmiştir. Ayrıca, eşkıyalık hareketlerinin toplumsal ve ekonomik yapıya etkileri ile bu hareketlerin önlenememe sebepleri de açıklanmıştır.

Bu süreçte çalışmamı inceleyerek bana rehberlik eden danışmanım Prof. Dr. Metin Kopar'a; tezle ilgili yapıcı önerilerinden dolayı Adıyaman Üniversitesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Seydi Vakkas Toprak, Prof. Dr. Nevzat Artuç ve Doç. Dr. Muhammet Nuri Tunç'a; Fırat Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Enver Çakar'a, Gaziantep Üniversitesi öğretim üyesi Ahmet Gündüz'e ve kaynak kitap paylaşımı için Mardin Artuklu Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ercan Gümüş'e teşekkür ederim. Ayrıca, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyip her koşulda yanımda olan aileme de teşekkür ediyorum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Kübra APAK

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	9
3. EŞKİYALIK VE EŞKİYALIĞA NEDEN OLAN FAKTÖRLER.....	10
3.1. Eşkıyalık.....	10
3.2. Eşkıyalığın Artmasına Sebep Olan Faktörler.....	11
3.2.1. Fiziki coğrafya.....	11
3.2.2. Geciken müdahaleler.....	13
3.2.3. Osmanlı devletinin genel durumu.....	15
3.2.4. Aile ve çevre.....	26
4. HİSN-I MANSUR VE ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK (17.-18. YÜZYIL).....	27
4.1. Eşkıya Liderleri.....	27
4.1.1. Başıbüyük oğulları.....	27
4.1.2. Bereket oğulları.....	28
4.1.3. Duran oğulları.....	30
4.1.4. Rişvan oğulları.....	31
4.1.5. Türk oğulları.....	34
4.2. Eşkıyalık Yapan Gruplar.....	35
4.2.1. Ehl-i örfün eşkıyalıkları.....	36
4.2.2. Ehl-i şer'in yaptığı eşkıyalıklar.....	53
4.2.3. Kapısız levendlerin ve sekbanların eşkıyalıkları.....	54
4.2.4. Ayanların eşkıyalıkları.....	56

4.2.5.	Oymak, cemaat ve aşiretlerin eşkıyalıkları.....	58
4.2.6.	Yerleşik halkın eşkıyalıkları.....	75
5.	EŞKİYALIK FAALİYETLERİ VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ.....	84
5.1.	Eşkıyaların İşledikleri Suçlar.....	84
5.2.	Eşkıyalık Hareketlerinin Bölgesel Dağılımında Etkili Unsurlar.....	87
5.3.	Eşkıyaların Yöneldiği Kesimler.....	92
5.3.1.	Devlet memurlarına yönelik hareketler.....	92
5.3.2.	Tüccarlara yönelik hareketler.....	97
5.3.3.	Yolculara yönelik hareketler.....	99
5.3.4.	Halka yönelik hareketler.....	101
5.4.	Eşkıyaların Devlet Sistemlerine Yönelik Zararları.....	101
5.4.1.	Vakıflara yönelik hareketler.....	101
5.4.2.	Tımar sistemine yönelik hareketler.....	103
5.4.3.	Mukataa sistemine yönelik hareketler.....	105
5.5.	Eşkıyalık Tehdidine Karşı Alınan Önlemler.....	109
5.5.1.	Palanka inşası.....	109
5.5.2.	Derbendlerle ilgili düzenlemeler.....	110
5.6.	Eşkıyalık Hareketlerini Önlemeye Yönelik Yöntemler.....	112
5.6.1.	Suçluların affedilmesi.....	112
6.	YARGILAMA SÜRECİ VE UYGULANAN CEZALAR.....	115
6.1.	Eşkıyalık Hareketlerine Yönelik Tepkiler.....	115
6.1.1.	Şikâyet.....	115
6.2.	Eşkıyaların Denetlenmesi ve Cezalandırılması için Görevlendirmeler.....	116
6.3.	Osmanlı Hukuk Sisteminde Yargılama Süreci.....	117
6.4.	Mağduriyetlerin Giderilmesi.....	118
6.5.	Eşkıyalık Hareketlerine Verilen Cezalar.....	119
6.5.1.	İdam.....	121
6.5.2.	Kalabend.....	124
6.5.3.	Sürgün.....	132
6.5.4.	İşkân.....	136
6.5.5.	Nezr.....	146
6.5.6.	Görevden alma.....	150
6.5.7.	Maaş kesintisi.....	151

6.5.8. Diyet.....	152
6.6. Eşkıyalık Hareketlerinin Toplumsal Yapıya Etkileri.....	153
6.7. Eşkıyalık Hareketlerinin Ekonomik Yapıya Etkileri.....	154
6.8. Eşkıyalığın Önlenememe Sebepleri.....	155
7. SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA.....	163
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 4.1. Eşkîya Uzun Hüso'nun Emval ve Eşyası.....	50
Tablo 5.1. Devlet Memurlarına Yönelik Eşkîyalık Hareketleri.....	92

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 4.1. Eşkîyalık Faaliyetlerine Katılan Grupların Dağılımı.....	36
Şekil 4.2. Eşkîyalığa Karışan Devlet Memurlarının Unvanlara Göre Dağılımı....	37
Şekil 4.3. Eşkîyalık Olaylarına Katılan Oymak, Cemaat ve Aşiretler.....	59
Şekil 5.1. Eşkîyaların İşledikleri Suçların Türlerine Göre Dağılımı.....	84
Şekil 5.2. Eşkîyalık Faaliyetlerinin Mekânsal Dağılımı.....	88
Şekil 6.1. Eşkîyalıkla Mücadelede Uygulanan Cezalar.....	120

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

bkz.	: Bakınız
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
M.	: Miladi
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Arştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesair
YY.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Eşkıyalık, mal gasp etmek, suikast düzenlemek veya memleketin iç güvenliğini bozmak için meskenlere, çiftliklere, köylere, değirmenlere saldırmak, adam öldürmek, yollarda soygun yapmak ya da insan kaçırmak ve bu fiiller nedeniyle tutuklu olduktan sonra firar ederek silahla dolaşmak ve emniyeti bireysel ve toplu olarak tehdit ve ihlal etmektir.¹ Sosyologlar, eşkıyalığı taşrada yaşanan sınıfsal çatışmaların en belirgin dışavurum biçimi ya da bir tür toplumsal protesto ve patlama olarak değerlendirmişlerdir. Ekonomistler ise, bu olguyu, kapitalizm öncesi üretim tarzı ve sınıf ilişkilerinin doğurduğu bir karşı duruş, bir muhalefet hareketi şeklinde açıklamışlardır.²

Eşkıyalığı zorla mal gasp etmek ve soygun yapmak anlamında kullananlar olduğu gibi, daha geniş çerçevede kullananlar da bulunmaktadır. Mesela Marksist tarihçi Hobsbawm'a göre "Görevlilere ücret dağıtmak için para götüren mutemedi köşe başında basıp soyanlardan teşkilatlanmış asilere ve vur kaç taktiği uygulayan gerillalara kadar, saldırarak ve zor kullanarak soygun yapan herkes kanunlar karşısında eşkıya olarak değerlendirilir." Fakat ona göre bu resmi tanıma alternatif olarak sosyal eşkıyalık teriminin tercih edilmesi daha uygun olacaktır. Çünkü kamuoyu sosyal eşkıyalara sıradan suçlular gibi bakmaz; eşkıyalar, adaleti tesis etmek amacıyla hareket eden liderler, kahramanlar konumundadır. Dolayısıyla bu tür eşkıyalara karşı halkın büyük bir hayranlık ve destek gösterdiği görülür. Tarihimizde Köroğlu böyle efsanevi bir kahraman olarak kabul edilir.³

Eşkıyalığın, mevcut siyasi iktidara doğrudan bir başkaldırı niteliği taşıması onu bağı'dan ayıran temel farktır.⁴ Bağı⁵ suçu, Müslümanlardan bir veya birkaç kişinin, mevcut düzene haksız olarak isyan etmeleri ve devletin buruklarına itaat etmemeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Devlete karşı ayaklanmak, güç yoluyla iktidarı ele geçirmeye çalışmak ve açıkça bir isyan düşüncesinde bulunmak bu suçun temel unsurlarını oluşturur. İsyen edenler bir yerde toplanmalarına rağmen devlete itaat etmeye devam ederlerse, onlarla savaşılmazdı; ancak isyan ettikleri anda, savaşla yola getirirlerdi ve cezaları ise idam olurdu.⁶

¹ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 10.

² Teslime Ata, *16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Hareketleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2024, s. 5.

³ Mehmet Öz, "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, s. 12.

⁴ Süleyman Demirci ve Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 17.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şafak, "Bağı", *TDV*, İstanbul, 1991, IV, 451-452.

⁶ Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 55.

Devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde eşkıyalık daha fazla görülmektedir. Bu tür kriz ortamlarında ve zorlu dönemlerde ekonomik ve sosyal yasaların uygulanması imkânsız hale gelir, bu durum, zulüm ve haksızlıkların daha çabuk gündeme gelmesine zemin hazırlardı. Dolayısıyla devletlerin güçlü ya da zayıf olmasına bağlı olarak eşkıyalık artmıştır veya azalmıştır denilebilir. Zaten yoksulluk ve ekonomik kriz dönemlerinde eşkıyalık gibi hareketler daha fazla belirgin hale gelmekteydi. Bu bağlamda, bir sosyal olgu olarak eşkıyalık, varlığını uzun süre varlığını sürdürebilmiştir.⁷

Eşkıyalık ve asayişsizliklerin ortaya çıkmasının bölge bazında çeşitli nedenleri olmasına karşın, temelde sosyal ve ekonomik değişiklikler etkili olmuştur. Eşkıyalığın ortaya çıkışını iki ana sebeple ilişkilendiren E. Hobsbawm, birincisini kır ekonomik yapısının şartlarına ve kırsal bölgenin besleyemediği fazla nüfusa, ikincisini de kırsalda toplumla uyum sağlamayan bireylerin kanun dışına itilmesine bağlamaktadır.⁸ Adaletsizlik, özgürlük eksikliği, toplumsal dengesizlikler ve zulüm gibi unsurlar bu durumu daha da derinleştirmiştir.⁹

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanındaki eşkıyalığa dair açıklamalar, eşkıyaların bu yola başvurma nedenlerini ve eylemlerinin gerekçelerini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, “Hiç kimse hiçbir neden yokken dağa başkalarına zarar vermeye ve yasa dışı eylemlerde bulunmak için çıkmaz. Onu bu kötü yola düşüren sebepler bulunmaktadır. Haydutluk, toplumda kabul edilmeyen bir davranıştır. O halde kim böyle bir yola düşmek ister? Bu kötü yola koyulanların çoğu ya hapisneden ya da askerden kaçmıştır. Yakalanması için peşinden asker, jandarma, polis dolaşırken bu kişi nerde barınabilir? Sığınabileceği yerler arasında bayır, ıssız dağ ve ormanlar gelmektedir. Ahali eşkıyaya, eşkıya ahaliye düşmanlık beslemektedir. Eşkıya yerinin tespit edilmesini istemez, bu nedenle ekim yapamaz. Hâl böyleyken eşkıya ne içip ne yiyecek? Memurlar zenginler hep kendilerini ahaliye besletirler. Eşkıya da, açlıktan ölmek için o da şunun bunun sırtına binecek. Bu yüzden eşkıya bir nizam koyar, ona göre hareket eder. Faaliyet gösterdikleri yerlerin zenginlerini araştırırlar. Herkesten durumuna göre para talep ederler. Talep ettikleri para gelmezse haracını alamadığı kimseyi mahkemeye teslim edemeyeceği, hapishaneye koyamayacağı için öldürmeye mecburdur”.¹⁰

⁷ Gürsoy Şahin, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr’da Eşkıyalık Hareketleri”, *AKU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2003, s. 76.

⁸ Göknur Akçadağ, “16. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı’nda Eşkıyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, Ocak-2012, s. 44.

⁹ Yetkin, s. 10.

¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Eşkıya İnde*, Everest Yayınları, İstanbul, 2012, s. 30.

Eşkîya çetelerinin insan kaynağını, toplumsal konumları dolayısıyla kendilerine gerekli özgür hareket etme imkânı sağlayan grupları oluşturur.¹¹ Bunlardan en önemlisi, ergenlik ve evlilik arasındaki yani ailevi sorumlulukların yükü erkeğin belini bükmeye başlamadan önce, genç erkeklerden oluşan yaş grubudur.

Eşkîya çetelerinin insan kaynağı olan en önemli ikinci grup da, kırsal toplumla herhangi bir şekilde bütünleşmeyen ve böylelikle marjinalliğe ve yasadışılığa itilen kişiler yer almaktadır. Bu marjinaller arasında askerlerin, kaçakların ve emekli askerlerin önemli bir yeri vardı. Askerlerin böyle bir yolu tercih etmeleri genellikle savaş zamanlarında bitmeyen askerlik süreleri idi. Bitmeyen askerlik süreleri, asker kaçaklarının sayısını arttırıyordu; bu kaçaklar da eşkîya çetelerinin hazır insan kaynağıdır. Uzun dönem silah altında kalıp terhis olan eski askerler de uzaklardan geri döndüğünde bazen ailesiz, başıboş ve topraksız kaldığından toplumsal hiyerarşinin istikrarını tehlikeye düşürürler. Böylece kaçaklar gibi eski askerler de eşkıyalık için doğal malzeme oluştururlar.¹² Ayrıca, bu grupta çobanlar ve topraksız köylüler de yer almaktadır.¹³

Eşkîyalığın yayılmasına zemin hazırlayan idari etkisizliktir. Modern yolların yapılmasıyla birlikte idarenin olaylara hızlı müdahale etme imkânı artmış ve bu durumun etkisi belirgin şekilde hissedilmiştir. Ancak bu gelişmelerden önceki mevcut koşullar, eşkıyalığın yayılması için uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu bağlamda Hobsbawm, modern yolların yapımı ile eşkıyalığın seyri arasında bir korelasyon kurar. Buna göre yolların yetersiz olduğu dönemlerde eşkıyalık artış göstermiş; yolların gelişmesiyle birlikte ise şekâvet gerilemiştir. Talan ve soygun için elverişli olan ortam, hırsızların suç işledikten sonra izlerini hızla kaybedip idari bölgeler arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan serbestçe hareket etmelerine imkân tanıyordu.¹⁴

Dağlık yöre insanının sert mizacının da şekâvet üzerinde etkili olduğunu göz ardı etmemek gerekir. İnsanların mizaçlarını belirleyen unsurlardan biri içinde bulundukları coğrafyadır; bu da iklim ve yeryüzü şekilleri aracılığıyla insan doğasını etkiler. Ayrıca, insanların uğraştıkları iktisadi faaliyetlerin de mizaçları üzerinde etkili olduğu öteden beri belirtilmiştir. Nitekim İbn Haldun yalnızca coğrafyanın değil, aynı zamanda iktisadi faaliyetlerin de insan doğası üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştı; ona göre devecilikle uğraşanlar kavgacı, koyun ve sığır yetiştiriciliği yapanlar ise daha naif olurdu. Özellikle

¹¹ Yetkin, s. 21.

¹² Üner, s. 152-153.

¹³ Yetkin, s. 21.

¹⁴ Eric j. Hobsbawm, Eşkîyalar, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011, s. 32.

dağlık bölgelerden gelen eşkıyalık vakalarında bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir. Zira sert mizaca sahip kişilerin çevreleriyle kurdukları ilişkilerde bu davranış tarzı belirleyici olup tahakküm olarak ortaya çıkan tutumlar belgelere şekâvet şeklinde yansımaktadır.

Coğrafyanın insan mizacına etkisine katkıda bulunan bir diğer faktör de, bu tür bölgelerdeki üretim şartlarının yetersizliği idi. Dağlık alanlar ve çöl sahalarından gelen insanların şartların zorlayıcılığı nedeniyle saldırganlığa eğilimli olmalarında ve sıkça şekâvetle anılmalarında bu hususun göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim dağ köylerinde ekilecek toprakların dar ve sınırlı olması, insanların en ilkel tarım aracı olan karabasani kullanmalarına ve pazarla ilişkilerinin zayıf olmasına yol açıyordu. Bu verimsiz topraklar ve ilkel üretim koşulları geçinebilecek insan sayısını sınırladığı için fazla nüfus başka bölgelere dağılıyordu. Köylerinden ayrılanlar çoğunlukla medreselere sığınıyor, taşra idarecilerine başıbozuk asker olarak yazılıyor veya çete kurarak eşkıya oluyordu.¹⁵

Kanunsuz davranışlarda pek çok unsur etkili olsa da, suç işleme kararını belirleyen en önemli faktör, bireyin ahlaki değerleri ve dünya görüşüdür. Eğer ahlâki değerler etkili olmasaydı, aynı olumsuz durumlarla karşılaşan herkesin seçimlerinin de benzer olması gerekirdi.¹⁶ Ahlaki değerleri zayıf olan bireyler, uygun fırsat bulduklarında yasa dışı eylemlere başvururlar. Ekonomik krizler, ahlaki değerler üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilir, fakat bu her koşulda geçerli değildir; tüm ahlaksızlıklar ve yasa dışı davranışlar bu şekilde izah edilemez.¹⁷

Kamu düzeni ve asayişin sağlanması ile bireylerin can ve mal emniyetinin sağlanması, devletin asli görevleri arasında olduğundan eşkıyalık suçu İslam toplumlarında hem dini bakımdan büyük bir günah hem de hukuken ağır bir suç olarak kabul edilmiştir.¹⁸ Bu nedenle çeşitli cezai yaptırımlarla önlenmeye çalışılmıştır.¹⁹ Osmanlı hukuk sisteminde de eşkıyalık, had cezası gerektiren suçlar arasında yer alıyordu. Suçun niteliğine göre cezalar farklılık göstermekteydi: Hem yol kesip hem adam öldürenler idam edilirlerken, yol kesip yalnızca mal gasp edenlerin sağ elleriyle sol ayakları çaprazlama kesilirdi. Eğer hem yol kesmiş, hem adam öldürmüş hem de mal gasp etmişse önce el ve ayakları

¹⁵ Ercan Gümüş, *Devlet ve Asî 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekir'inde Eşkıyalık*, İlahiyat Yayınları, Mardin, 2019, s. 211-213.

¹⁶ Ali Rıza Soyucak, *Karaman Eyaleti'nde Eşkıyalık Hareketleri (1700-1800)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2023, s. 56.

¹⁷ Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten*, Cilt: 54, Sayı: 211, 1990, s. 985.

¹⁸ Demirci ve Arslan, s. 17.

¹⁹ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya" *TDV*, İstanbul, 1995, XI, s. 463.

çaprazlama kesilir, ardından idam edilirdi. Sadece yol kesenler ise bu fiillerinden tövbe edinceye kadar hapsedilmekteydi.²⁰ Eşkîyalara çarmıh cezası da uygulanırdı. Suçlu, yüzükoyun çarmıha bağlanır, omuz ve kasık bölgeleri oyularak bu boşluklara mumlar dikilir ve yakılırdı. Ardından cesedi bir devenin sırtına yerleştirilir, halka ibret olsun diye dolaştırılırdı.²¹

Kaynaklar

Bu çalışmanın esas kaynakları Osmanlı arşivi kayıtlarıdır. Çalışma esnasında arşiv belgelerinden ve konuyla alakalı benzer kaynaklardan faydalanıldı. Bu arşiv kayıtları, o dönemlerde yaşanan eşkıyalık olaylarını anlamamıza önemli ölçüde katkı sağladı. Ancak, araştırma sürecinde karşılaştığımız zorluklardan biri, *şerîyye sicillerinin* eksik ve ulaşılmaz olmasıydı. Bu durum, geçmişte yaşanan kimi olayların tam olarak aydınlatılmasını zorlaştırdı. Eksik belgelerle karşılaşmamıza rağmen, elimizdeki mevcut kaynakları en verimli bir şekilde kullanarak karşılaştığımız eksiklikleri telafi etmeye çalıştık.

Ahkâm defterleri, Osmanlı divan bürokrasisinin en önemli defterlerindendir. Bu defterler, hem devlet görevlilerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin başvuruları hem de halkın yaşadığı sıkıntılara yönelik geliştirilen çözüm önerilerini içermektedir. Bu yönüyle ahkâm defterleri, bölgenin sosyal, ekonomik, idarî, askerî ve siyasî yapısına dair önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca kronolojik şekilde tutulmaları sayesinde toplum ve devlet yapısında meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerin doğurduğu olumlu ya da olumsuz sonuçları görebilmek mümkündür.²²

Ahkâm defterleri, güvenlik ve yereldeki eşkıyalık olaylarına dair oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Bu defterde güvenlikle ilgili çok sayıda şikâyetin yanı sıra, bu şikâyetlerin çözümüne yönelik alınan kararları içeren belgelere de sıkça rastlanmaktadır. Bu defterler, yereldeki güvenlik sorunlarını tespit etmeye imkân sağladığı gibi, bu sorunların zaman içinde ve bölgelere göre nasıl değiştiğini de gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda, söz konusu şikâyetlerin nasıl ele alındığı ne tür çözüm yollarına başvurulduğu da ortaya konulabilmektedir. Bu defterlerden çıkarılabilecek ilk sonuç, devletin güçlü ve zayıf

²⁰ Fahri Maden, *Kastamonu'da Eşkîyalık*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 17.

²¹ Hıfzı Topuz, *Şanlı Kanlı Yıllar Osmanlı'da III. Murat ve III. Mehmet Dönemi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 178.

²² Mehmet Ali Türkmenoğlu, “Ahkam Defterleri: Mahiyetleri, Muhtevaları ve Osmanlı Araştırmalarında Kullanımları”, IV. International Piri Reis Language, History, Geography Congress (Ankara, 10-12 Ekim 2021), Ankara, s. 36; Ayrıca bkz. Ramazan Günay, “Osmanlı Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, 2013, s. 9-29; Halil Sahillioğlu, “Ahkâm Defteri”, *TDV*, İstanbul, 1988, I, s. 551.

dönemlerinde güvenlik sorunlarına verdiği tepkilerin farklılık gösterdiği'dir. Güçlü olduğu zamanlarda eşkıyanın şer'i yolla cezalandırılmasını ve derdest edilerek merkeze gönderilmesini emreden devlet, otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ise kimi zaman başka eşkıyaları onların üzerine kışkırtma, kimi zaman ise affedip istihdam etme gibi çözümlere başvurmuştur. Bu farklı yaklaşımların somut izleri ise en açık biçimde ahkâm defterlerinde takip edilebilmektedir.²³

Bu çerçevede, I Numaralı Maraş Ahkâm defterinde bulunan Adıyaman ile ilgili hükümler, Ömer Yanar tarafından yüksek lisans çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Söz konusu hükümlerin şikâyet konularına göre dağılımına bakıldığında, 76 hükmün gasp ve eşkıyalık gibi asayiş problemleriyle ilgili olduğu görülmektedir.²⁴ II Numaralı Maraş Ahkâm Defteri, H. 1178-1196/ M. 1765-1781 tarihleri arasında verilen hükümleri ihtiva etmektedir. Bu defterde bulunan Adıyaman ile ilgili hükümler Atike Aysoy tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.²⁵ Araştırmaya konu olan hükümlerde Adıyaman ve çevresinde yaşanan eşkıyalık, gasp ve baskın gibi insanların can ve mal güvenliğini tehdit eden olaylar yer almaktadır.²⁶

Mühimme Defterleri, Divan-ı Hümayun kayıtlarının tutulduğu mühimme defterleri, tarih araştırmaları için temel kaynaklar arasında yer alır. Görüşülen konular sonucunda alınan kararlar, padişahın onayına sunulduktan sonra deftere işlenmiştir. Bu durum, divanın yürütme organı olarak görev yaptığını ve kararlarının kanun hükmünde olduğunu göstermektedir. Ayrıca eyaletlere, sancaklara, çeşitli devlet adamlarına, yabancı devlet temsilciliklerine gönderilen fermanların örnekleri de bu defterlerde yer almaktadır. Defterler²⁷, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilâtı, idarî yapısı ve işleyişi, devlet-tebaa ve devlet-esnaf arasındaki ilişkiler, imar, iskân ve ekonomik politikalar, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma yöntemleri, askerî tarih ve strateji ile dış siyaset ve yabancı

²³ Türkmenoğlu, s. 36-37.

²⁴ Ömür Yanar, *I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde, Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger, Samsad)'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2016, s. 8.

²⁵ Atike Aysoy, *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman'a Gönderilen Hükümler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2017, s. 3.

²⁶ Aysoy, s. 5.

²⁷ Zafer Yıldırım ve Nezaket İslam Hayırlıoğlu, "Mühimme Defterlerinin Tarih Araştırmaları Açısından Önemi, 82 Numaralı Mühimme Defteri Örneği", *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, s. 206.

devletlerle olan ilişkiler hakkında ilgili²⁸ önemli bilgilere doğrudan ulaşılmasını sağlamaktadır.²⁹

Mühimme defterlerinde yer alan hükümlerde öncelikle muhatap makam belirtilmekte, ardından hükmün hangi gerekçeyle kaleme alındığı açıklanmakta ve son olarak ne yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunlara nasıl yaklaştığı, bu sorunları nasıl değerlendirdiği, ne tür çözümler önerdiği, çözüm sürecinin aşamaları ve uygulanan müdahalelerin ne derece yeterli olduğu anlaşılabilmektedir.³⁰ Konu kapsamında 78, 79, 80, 81, 84, 87, 90, 92, 94, 96, 102, 103, 106, 110, 111, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 147, 149, 152, 180 numaralı defterlerdeki hükümlerden istifade edilmiştir.

*Ali Emiri tasnifi*ndeki belgeler, padişah sırasına göre ayrılmış olup I. Osman'dan Abdülmecid dönemine kadar olan padişahlara ait kayıtlar kronolojik olarak sıralanmaktadır.³¹ Söz konusu tasnif içerisinde Sultan Abdulhamid-I, Sultan Ahmed-II, Sultan Ahmed-III, Sultan Mahmud-I, Sultan Mehmed-IV, Sultan Mustafa-II, Sultan Mustafa-III, Sultan Osman-III, Sultan Selim-III padişahları döneminde yaşanan konuyla ilgili belgelere ulaşılmıştır. *Cevdet tasnifi*nde yer alan belgeler, konularına göre sınıflandırılmış olup 17 ana bölüm altında 218.833 belgeyi kapsamaktadır.³² Bu tasnif içinde yer alan adliye, dâhiliye, maarif, maliye, saray ve zabtiye kalemlerinden konu ile bilgiler elde edilmiştir. *İbnü'l-Emin Tasnifi*, 23 ana bölüm altında toplanmış olup her bölüm, kendi içinde kaba bir kronolojik sıra izlemektedir. Burada çoğunluğu XV-XIX. yüzyıllara ait olmak üzere 47.125 belge bulunmaktadır.³³ Tasnifteki gerekli bilgiler, dâhiliye, maliye ve şükr ü şikâyet kalemlerinden sağlanmıştır.

Şikâyet defterleri, Osmanlı merkez teşkilatına gönderilen şikâyet dilekçelerinin kaydedildiği defterler olup halkın uğradığı haksızlıklar ve taşrada meydana gelen asayiş sorunlarının tespiti açısından önemli bir kaynaktır. 4, 10, 14, 17, 23, 25, 28, 35, 58, 59, 60, 64, 65, 92, 124, 125, 127 nolu şikâyet defterleri kullanılmıştır. *Kalabend Defterleri*, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından verilen cezalara ilişkin hükümlerin kaydedildiği bu defterler, Osmanlı hukukunun temel kaynakları arasında yer almakta olup hukuk tarihi araştırmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı merkez teşkilatı içerisinde yer alan kalebend

²⁸ Mübahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *TDV*, Ankara, 2020, XXXI, s. 519.

²⁹ Yıldırım ve Hayırlıoğlu, s. 206.

³⁰ Ata, *16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Hareketleri*, s. 11.

³¹ Necati Aktaş ve Yusuf Halaçoğlu, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi", *TDV*, İstanbul, 1992, V, s. 125.

³² Aktaş ve Halaçoğlu, s. 124.

³³ Aktaş ve Halaçoğlu, s. 124.

defterleri; dönemin idâri, mâli, askerî, sosyal ve hukukî yapısına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu defterler aracılığıyla özellikle toplumun çeşitli kesimlerinde işlenen suçların türleri ve oranları gibi birçok hususu tespit edebilmekteyiz.³⁴ Ayrıca suçluların, devlet tarafından belirlenen kalelerde hapsedilerek³⁵ cezalandırıldıklarına ilişkin bilgiler de kayıtlarda yer almaktadır. Bu kapsamda 9, 11, 17, 18, 28 nolu defterlerden faydalanılmıştır.

Muhammet Nuri Tunç, “18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi” başlıklı doktora tezinde şehrin sosyo-ekonomik yapısına dair analiz yaparken şehrin toplumsal düzenini tehdit eden eşkıyalık hareketlerine de değinmiştir. Bu doktora tezinden türettiği “18. Yüzyılda Adıyaman’da Asayiş Sorunu ve Nizamı Sağlama Çabaları” makalesi, bölgedeki asayiş sorunlarını ve Osmanlı Devletinin bu sorunlara karşı aldığı tedbirleri ele almaktadır. Son olarak “17. Yüzyılın Sonlarında Konar Göçerlerin Adıyaman ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri” başlıklı makalesi de konargöçerlerin bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerini değerlendirmektedir. Atike Aysoy, yüksek lisans tezindeki eşkıyalıkla ilgili hükümleri temel alarak “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman’da Asayiş Olayları” başlıklı makaleyi kaleme almıştır. Faruk Söylemez, “Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-“ adlı kitabında, Rişvan aşiretinin Adıyaman ve çevresinde konargöçer bir yaşam sürmesi nedeniyle bölgede gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetlerine dair bilgiler aktarmaktadır.

³⁴ İsmail Altınöz, “Hukuk Tarihi Açısından Kalabend Defterleri”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 53, 2023, s. 1, 7.

³⁵ Altınöz, s. 5.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Bu çalışma, devletin taşrada meydana gelen eşkıyalık faaliyetlerine karşı izlediği politikaları, Hısn-ı Mansur ve çevresi örneğinde inceleyerek merkezi hükümetin eşkıyalara yönelik genel yaklaşımlarını örneklerle ortaya çıkarmak ve 17. ile 18. yüzyıllardaki toplumsal ve ekonomik hayat hakkında fikir edinmek amaçlanmıştır.

Hısn-ı Mansur gibi taşra bölgelerinde eşkıyalık, devletin merkeze uzak yerlerde otoritesini nasıl sağlamaya çalıştığını ve bu süreçte karşılaştığı zorlukları anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, devletin otoritesinin devam etmesi için merkez ile yerel yönetim arasındaki ilişkinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu dönemlerde, Hısn-ı Mansur ve çevresinde yaşanan eşkıyalıkların arşivdeki kayıtlar aracılığıyla incelenmesi neticesinde söz konusu yerlerde ikâmet eden ahalinin yaşadığı olumsuz süreçler ve bu faaliyetlerin sosyal ve ekonomik hayata verdiği zararlar açığa çıkacaktır. Bu bağlamda, eşkıyalık hareketlerinin, bölge halkı üzerinde etkileri, çoğunlukla göçler şeklinde gerçekleşmektedir. Bölge halkının, güvenlik sorunları nedeniyle yer değiştirdiği ve bu nedenle yerleşim yerlerinin boşalması gibi ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Hısn-ı Mansur'da göçlerin sosyo-ekonomik etkilerini görmemizi sağlamaktadır.

Bu araştırma, sadece Hısn-ı Mansur ve çevresinde değil, aynı zamanda devletin taşra bölgelerindeki sorunlara nasıl yaklaştığını göstermektedir. Devlet tarafından eşkıyalık faaliyetlerine karşı alınan önlemler, devletin, taşradaki güvenlik politikalarını ve cezalandırma yöntemlerini anlamamızı ve yargı sisteminin işleyişini bölgesel düzeyde görmemizi sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti üzerine yapılan sosyal tarih çalışmalarına bölgesel bazda katkı sağlayacağı ve eşkıyalık konusunu ele alan çalışmalar için farklı bakış açıları sunacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bölgenin coğrafyası, Osmanlı merkezileşmesinin bölgedeki etkileri ve eşkıyalık hareketlerinin nedenleri de ortaya çıkarılacağından Adıyaman'ı konu edinen araştırmalara ışık tutacağı öngörülmektedir.

Hısn-ı Mansur ve çevresindeki eşkıyalık hareketlerine alınan tedbirler, Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminin taşradaki işleyişine dair somut örnekler sunmaktadır. Bu da Osmanlı hukuk tarihi ve ceza sistemi üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. EŞKİYALIK VE EŞKİYALIĞA NEDEN OLAN FAKTÖRLER

3.1. Eşkîyalık

Belgelerde eşkıyalar; “şaki, eşirrâ, harâmzâde, mûkız-i fitne, muzırru'n-nâs, sâ'î bi'l-fesâd, cebâbire, erâzil, müfsid, mefsedet-pişe, şekâvet-pişe ve mütegallibe” şeklinde ifade edilmektedir.³⁶ Tecavüzlük olayları “hetk-i ırz, izâle-i bîkr ve fi'l-i şeni” olarak geçmektedir.³⁷ Kalabalık toplulukların şekâvetleri Ekrad, Türkmen, Levendat eşkıyası şeklinde adlandırılmaktadır.³⁸ Osmanlı kaynaklarında, Osmanlı sınırları dışındaki bazı gruplar için ise Bağdat çevresindekiler “kızılbaş eşkıyası”, Bağdat ve Basra taraflarında “urbân eşkıyası” olarak anılmaktadır.³⁹ Ahmed Cevdet Paşa, Toros ve Dersim yöresini değerlendirirken, Hısn-ı Mansur'un durumunu da ele almaktadır. Bu bağlamda, Hısn-ı Mansur tarafının bir hal-i ser-keşide⁴⁰ olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Kayıtlar vasıtasıyla şaki liderlerine, tahmini olarak asilerin sayısına, eşkıyalığın nerelerde ve ne zaman ortaya çıktığına, eşkıyalığa katılanlarla mücadelede alınan tedbirlere, etnik ve toplumsal durumlarına ulaşılmaktadır.⁴² Bu bağlamda kayıtlarda Müslim, Zımmi, Etrak ve Ekrad ifadeleri geçmektedir. Bunun yanı sıra, Hısn-ı Mansur nahiyesinde Kürtçe konuşan konargöçer ve yerleşik Kürt cemaatlerinin de olduğu birçok arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁴³ Lakin yayınlanmış bir makalede belgelerde geçen ekrad kelimesinin etnik bir anlam ifade etmediği, konargöçer veya yörükle eş anlamda kullanıldığı açıklanmaktadır.⁴⁴

Metinlerde kişilerin sabıkalarına dair bilgiler de yer almaktadır. Mesala, eşkıyalık yapan suçluların kendi hallerinde olmadıkları, mağdurların ise kimseye bir zarar ya da saldırılarının bulunmadığı, hiç kimseye karşı haksız davranışlarının olmadığı, haklarında

³⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 102/456, s. 108; BOA. A.DVNSMHM.d. 103/299, s. 45; BOA. A.DVNSMHM.d. 94/85, s. 20; BOA. C.ADL. 85/5133; BOA. AE.SOSM.III. 80/6051; BOA. C.DH. 251/12546; BOA. C.DH. 321/16001; BOA. C.DH. 264/13182; BOA. CDH. 1/27; BOA. AE.SMHD. I. 236/18986.

³⁷ BOA. AE.SMST.III 40/2865; BOA. A.DVNSMHM.d. 114/810, s. 184; BOA. A.DVNSMHM.d. 149/201, s. 58.

³⁸ Mehmet Karagöz, “17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri (1680-1700)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2006, s. 374.

³⁹ Mücteba İlgürel, “Eşkîya”, *TDV*, İstanbul, 1995, XI, s. 468.

⁴⁰ Başkaldıran, itaatsiz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 559.

⁴¹ Alemdar Yalçın, “Anadolu'nun Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Aandolu'da Ocaklar-Aşiretler-II”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, 2014, s. 67.

⁴² Ercan Gümüş, *Tarihçi ve Asi 16. Yüzyıl Celali İsyanları'nın Osmanlı Tarih Yazımına Yansıması*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 180.

⁴³ Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014, s. 138.

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, Cilt: 60, Sayı: 227, 1996, s. 139-146.

şahitlik yoluyla herhangi bir suçun tespit edilmediği ve borca kefil olmadıkları kayıtlarda geçmesine rağmen⁴⁵ mağdurlar, eşkıyalar tarafından haksız yere hedef alınmış ve zarar görmüşlerdir.

Eşkıyalık hareketlerinin neharen⁴⁶ (gündüz), leyl ü nehar⁴⁷ (gece ve gündüz) ve ruz-ı leyâl⁴⁸ gibi hangi vakitlerde çıktığına dair bilgilere de ulaşabilmekteyiz. Gündüz vakti yapılan eylemler suçluların korkmadan hareket ettiklerini göstermektedir. Gece ise eşkıyaların gizlenmesine ve izlerini kolayca kaybettirmelerine yardımcı olduğu için eşkıyalara daha rahat hareket etme olanağı sağlamaktadır. Zira uyku vakti olduğu için insanlar bu süre zarfında savunmasız haldedir. Bu durum, eşkıyalara halk veya güvenlik güçlerinin müdahalesiyle karşılaşmadan eylemlerini gerçekleştirme fırsatı sunmaktadır.

3.2. Eşkıyalığın Artmasına Sebep Olan Faktörler

3.2.1. Fiziki coğrafya

Bölgelerin fiziki coğrafyası, eşkıyalığın yayılmasında belirgin bir rol oynamıştır. Özellikle de dağlık alanların genişliği eşkıyalar için vazgeçilmez olanaklar sağlamıştır. Bu tip yerler eşkıyaya kaçma imkânı sunmaktadır. Adıyaman'ın kuzeyinde yer alan sarp ve yüksek dağlar, eşkıyaların buraları sığınak olarak kullanmasına elverişli bir ortam sağlamaktadır. Bu durum, eşkıyalık olaylarının kontrol altına alınmasını ve denetimini zorlaştıran bir faktördür. Eşkıyalık hareketlerinin denetim altına alınmasını zorlaştıran bu koşullar, eşkıyaları cesaretlendiren ve daha pervasız hale getiren bir etkidir. Bu koşullar altında eşkıyalar, bulundukları bölgelerde yerleşik köylülere, kervanlara ve yolculara saldırarak onların eşya, mal ve paralarını gasp ediyorlardı.⁴⁹

Behisni kazasının fiziki coğrafyası, eşkıya izini sürmeyi güçleştirdiği için Besni ve çevresinde bulunan dağlar eşkıyaların önemli bir sığınak noktası haline gelmiştir. Besni'de geçmişten günümüze söylenegelen “Zemheriden Mart’a kadar kurdun yiğidlik zamanıdır” atasözü bölgenin coğrafyasını yansıtan bir tabirdir. Öyle ki sadece bölge sakinlerinden bazı eşkıyalar değil, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen kaçak ve yolsuz kişiler dahi bölgeye gelerek, dağları gizlenmek için kullanmışlardır. Mesela 1739 yılına ait bir kayıtta Anadolu'da bulunan Tiroş, diğer adıyla İnablı mukataasına dâhil olan bazı köy, mezra ve

⁴⁵ Yanar, s. 69, 73, 110.

⁴⁶ BOA. A.DVNSMHH.d. 114/817, s. 186.

⁴⁷ BOA. A.DVNSMHH.d. 87/78, s. 33.

⁴⁸ BOA. CDH. 268/13368.

⁴⁹ Muhammet Nuri Tunç, 18. Yüzyılda Adıyaman (Hisn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi, Kitabevi, İstanbul, 2019, s. 304.

çiftlikte yaşayan bazı kişiler, devlet görevlilerinin kendilerinden daha fazla vergi talep ettiğini ileri sürerek Behisni, Sofraz ve Keysun taraflarına firar etmişlerdir.⁵⁰

Gerger kazasına bağlı Tiyoli karyesinin bulunduğu yer, “*Cibâl-i şâmihada sa’b-ul menâl*” ve *savbü’l-mürûr* mahalde olduğundan, Rakka iskânından kaçanların sığınağı olmuştur. Bu kişiler, karye ahalisi ile birlik olup zararlı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Devlet, bu duruma çözüm olarak karye ahalisini Rakka’da uygun bir yere iskân ettirerek tedbir almıştır.⁵¹ Karadağ⁵², belgelerde “*sarp dağ olması*” sebebiyle eşkıyaların memurların elinden kurtulduğu⁵³ ve eşkıyaların toplandığı yer olarak gösterilmiştir.⁵⁴ Benzer şekilde, Gerger’de sakin eşkıyaların, birkaç defa mahkemeye çağrılmalarına rağmen emre itaat etmeyerek dağlara gizlendikleri kayıtlıdır.⁵⁵

Asiler için taş yapılar, hazır ve sağlam bir mevzi oluşturmuştur.⁵⁶ Bu bağlamda, Behisni ve Kahta kaleleleri eşkıyalar tarafından kullanılmıştır. Besni Kalesi günümüz yerleşme alanının yaklaşık 2 km güneyinde yer almakta olup üç tarafı sarp kayalıklar ve dik yamaçlarla çevrilidir.⁵⁷ Sadece güney yönündeki yamaçtan çıkılması mümkün olup mancınıkları ve savunmaya elverişli yapısı ile dikkat çekmektedir. Bu durum kaleye hem avantaj hem de dezavantaj sağlamıştır. Arazinin doğal korunaklılığı, kalenin dış tehditlere karşı savunulmasını kolaylaştırırken⁵⁸; aynı özellikler, kürt ve sekban eşkıyalar için güvenli bir sığınak haline gelmesine yol açmıştır.⁵⁹ Devlet ise bu duruma kayıtsız kalmamış, kalenin eşkıyalar tarafından kullanılmasını önlemek amacıyla harekete geçmiştir. 1661 tarihli kayıta, Behisni Kalesi’nin gerekli görülmediği gerekçesiyle

⁵⁰ Zeynel Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet Behisni (Bethesna-Besni)*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep, 2015, s. 613-614.

⁵¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 131/219, s. 87.

⁵² Gaziantep’in Yavuzeli ilçesi ile Araban ilçesi arasındaki dağ olmalıdır. Faruk Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-*, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 72.

⁵³ BOA. TSMA.E. 672/25.

⁵⁴ Söylemez, s. 72.

⁵⁵ Ayşe Kavak, *12 Numaralı Mühimme Zeyli (H. 1117 / M. 1705) (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 242-243; BOA. A.DVNSMHM-ZYL.d. 12/338, s. 83.

⁵⁶ Alpaslan Demir, *Osmanlı’da Yaşamak*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 58.

⁵⁷ Mülâyim Altuntaş, *Besni Şehri’nin Mekânsal Gelişimi ve Şehirleşmeye Bağlı Problemler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Uşak, 2020, s. 85. “Malatya sancağına tâbi Behisni Kalesi demekle maruf olan kale sarp ve sengistan içre olub imiş” BOA. A.DVNSMHM.d. 78/341, s. 130. Besni Kalesi’nin bahsedildiği üzere olduğunu başka bir çalışma da destekler niteliktedir. Mustafa Alican, “Ortaçağ’da Behesni (Besni)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 27, 2014, s. 71.

⁵⁸ Altuntaş, s. 85, 90.

⁵⁹ “Kürd ve sekban eşkıyası tahassun idüb fesad üzere olub haklarından gelinmesi mühimmattandır.” BOA. A.DVNSMHM.d. 78/341, s. 130.

yıkıldığı, burada görevli askerlerin de şekâvetleri dolayısıyla görevlerinden alındığı belirtilmektedir.⁶⁰

Kahta Kalesi, Kahta'nın 26 km kuzeyinde, Kocahisar köyünde, Kahta çayının kenarındaki yalçın kayalık bir tepe üzerine kurulmuştur.⁶¹ Bu coğrafi yapısı, kaleyi hem gizlenmek hem de zorla ele geçirilen mal ve erzakın depolanması için elverişli bir mekân haline getirmiştir. Nitekim Kahta Kalesi dizdarının aşiret eşkıyasını kalede barındırması ve eşkıyanın gasp ettiği mal ve erzakı burada toplaması, kalenin bir eşkıya yuvasına dönüştüğünü ortaya koymaktadır.⁶² Bu nedenle kalenin kapısının kırılması ve gedik tımarlarının zapt edilmesi için emir verilmişse de, emrin tam anlamıyla uygulanmadığı anlaşılmaktadır.⁶³

Adıyaman ve civarında isyan ve eşkıyalık faaliyetlerinin bir nedeni de Adıyaman ve dolaylarının dış dünya ile bağlantı kuramamasıdır. Şehir 17. yüzyıla kadar canlılığını sürdürmüş fakat kalesinin dimdik ayakta olmasına karşın tahribata uğraması, Adıyaman'ın sınır şehri özelliğinden uzaklaşması ve komşularıyla olan yollarının iyi olmaması sebebiyle dış dünyayla bağlantısı minimum seviyeye inmiş ve sapa bir kasaba olma durumuna gelmiştir.⁶⁴

3.2.2. Geciken müdahaleler

Merkeze bildirilen şikâyetlerde yer alan olayların yerel yönetim ve gruplar tarafından yeterince detaylı raporlanmadığı anlaşılmıştır. Mesela, çoğu kayıtlarda olay tarihinin geçmediği görülmektedir. Bu durum olayın ne zaman gerçekleştiği hakkında eksik bilgiye yol açmaktadır ve o dönemde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarla ilgili doğru bir değerlendirme yapmamıza mani olmaktadır. Ancak, şikâyetlerde geçen konuların dikkate alınması, o dönemlerde yaşanan sorunları anlamamızı sağlamaktadır.

Merkezin şikâyet konusu hakkında yerel yöneticilere verdiği emirlerin tarihleri mevcut olsa da, bu durum sadece merkezin, olayın çözümüne ne zaman müdahale ettiğini ve ceza süreçleri ne zaman başlattığını gösterir. Olayın ne zaman meydana geldiğinin

⁶⁰ Özlem Aydın, *26 Numaralı Ayntâb Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.138-275)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl, 2024, s. 401-402.

⁶¹ Ekrem Demir, "Kahta'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, 2004, s. 229.

⁶² Şaban Bayrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Olayları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998, s. 60.

⁶³ Tunç, s. 65; *BOA. A.DVNSMHM.d 134/732*, s. 219.

⁶⁴ Murat Gökhan Dalyan, "Moltkenin Mektuplarında Adıyaman ve Havalisi", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S. 2003/12/204, s. 6.

bilinmemesi adaletin sağlanmasında yaşanan gecikmeleri anlamayı zorlaştırabilir. Dahası olayın ne kadar süredir çözülmeye çalışıldığını belirlemek zorlaşır. Olay tarihinin belirtilmesi ise olay hakkında daha iyi analiz yapmamıza olanak sağlamaktadır.

Kayıtlarda geçen olay tarihi esas alınarak devletin eşkıyalığı önlemek için zamanında neden önlem alınmadığı şu şekilde sıralanabilir.

a) *Devletin İçinde Bulunduğu Durum*: Şikâyetler, birtakım sorunların iletilmesine olanak sağlamaktadır ve bu da devletin problemlere hızlı bir şekilde müdahale etmesine fırsat vermektedir. Dahası, suç oranlarının azaltılması ve güvenliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Yapılan şikâyetlere zamanında müdahale edilmemesi halinde ise birtakım sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu minvalde, kimi kayıtlarda devletin yapılan şikâyetlere zamanında müdahale etmediği ortaya çıkmıştır. Geç müdahalenin sebebinin ise, devletin o devrede yaşadığı sorunlardan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu açıklamayla ilişkili kayıtlar incelendiğinde karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır.

Maraş ahkâm defterlerinde bulunan 52 hükümde gerçekleşen olayların 1738 yılında olduğu görülmektedir. Ancak yapılan şikâyetlere verilen cevapların ise, 1743-1749 yılları arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir.⁶⁵ Gerekli müdahalenin gecikmesinin sebebi olarak da Osmanlı Devleti'nin 1736-1739 yılları arasında Rus ve Avusturya ile savaş⁶⁶ halinde olması düşünülmektedir. Fark edildiği üzere devlet yoğun olduğu dönemlerden çıktıktan sonra iç meselelerine yönelmiştir. Anlaşılan, eşkıyalar da devletin savaşla meşgul olduğu dönemleri fırsat bilip çeşitli kötülük ve zulümlere yeltenmişlerdir.

b) Merkezi otoritenin gerçekleşen olayları öğrenme süreci, zamanında müdahaleyi doğrudan etkileyen bir faktördür. Bu bağlamda, valilerin merkeze durumu bildirmek amacıyla görevlendirdiği kişilerin eşkıyalarca yolda öldürülmesi, devletin olayı zamanında öğrenememesine ve çözüm sürecinin gecikmesine neden olmaktadır.⁶⁷

⁶⁵ Bkz. Ömür Yanar, *I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde, Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger, Samsad)'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2016.

⁶⁶ Ömer Çağatay, *1736-1739 Osmanlı Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2022; Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008; Hatice Söylemez, *Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser) Metin, Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007; Demet Telek Kiriş, *Subhi Mehmet Efendi 1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihi (Tahkikli Neşir)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2005.

⁶⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 149/201, s. 58.

c) Eşkîyaların, zulme uğrayan kişileri mahkemeye göndermemesi, adaletin gecikmesine ve eşkıyalık faaliyetlerinin engellenememesine yol açmaktadır.⁶⁸

ç) Etkili görev dağılımındaki eksiklikler olaya müdahale süresinin uzamasına ve geç müdahale edilmesine yol açabilir. Nitekim eşkıyalık yapanları cezalandırmakla görevlendirilen memurlardan Yusuf Paşa'nın Hotin Seferi'nde⁶⁹ olması, Maraş Valisi Vezir Ali Paşa'nın ise Kılıçlı Aşireti ile uğraşması dolayısıyla verilen görevleri yerine getiremediklerinden ötürü, Rakka voyvodası Salih'in göreve memur edilmesi.⁷⁰ Geciken bu durum, söz konusu eşkıyaların olayın geçtiği yerden gitmesi ve firar etmesine ya da başka mağduriyetlerin tekrar yaşanmasına sebep olabilmektedir.

d) Delil toplama ve karar verme süreçlerinin uzunluğu

e) Suçluların yakalanmasının zaman alması

f) Konuya ilişkin defalarca emir verilmiş olmasına rağmen, suçluların bu talimatlara uymaması⁷¹

Diğer bir yandan, eşkıyalık için yapılan şikâyetlere geç bir zamanda cevabi fermanların gönderilip olayların çözüme kavuşturulmasının istenmesi devletin taşrada eşkıyalık olaylarını kontrol altına almada başarısız olduğunun önemli bir delilidir.⁷²

3.2.3. Osmanlı devletinin genel durumu

Eşkîyalığın güç kazanmasında etkili olan otorite eksikliği, kötü yönetim veya idari yetenekten yoksun yöneticilerin işbaşına gelmesiyle daha da derinleşmiştir. 1511 yılında Şah kulu isyanının hızla yayılmasının nedeni, II. Bayezid'in dindarlığı gerçek padişahlık olarak görüp devlet işlerinden uzaklaşması ve yetkilerini vezirlerine bırakmasıdır. Sultan'ın bu tutumu sonucu devlet yönetimi, ehliyetsiz ve çıkarıcı vezirlerin eline geçmiştir. Halkın malına göz diken, rüşvet ile iş gören bu yöneticiler, liyakat sahibi tımarlı sipahilerin devlete olan bağlılıklarını zedelemiştir. Uzun çabalarına rağmen yitirdikleri mansıplarına kavuşamayan bu sipahiler, geçimlerini sağlamak için yol kesmeye başlamış ve eşkıyalığa

⁶⁸ BOA. A.DVNSMHM.d. 80/1270, s. 540.

⁶⁹ Kadir Kazalak ve Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 14, 2003, s. 129-144.

⁷⁰ Tunç, s. 315.

⁷¹ Yanar, s. 110.

⁷² Zeynel Özlü, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Adli Mekanizmanın Analizi Bolu-Göynük Örneği*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 49-50.

yönelmişlerdir. Böylece bu kitle, isyanın yayılıp büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.⁷³

Osmanlılar'ın da dâhil olduğu Akdeniz dünyasında bilhassa 16. yüzyıldan itibaren eşkıyalık, etkisini göstermeye başladı. 16. yüzyılda gittikçe yükselişe geçti, 17. yüzyılda ise önemli bir sorun haline geldi. Bu eğilimin artışı Akdeniz havzasında görülen popülasyon artışı, mali zorluk, ticaretin yoğunlaşması, toplumun yoksullaşması, siyasi iktidarların güç kaybetmesi etkili bir rol oynadı.⁷⁴

16. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Celali isyanları, Levend hareketleri ve savaşlar bilhassa genç erkek nüfusun yerlerini terk etmesine dolayısıyla nüfus eksiklerinin ve durağanlığının belirmesine neden olmaktaydı. Topraklarından ayrılan işsiz köylüler, ya taşradaki medreselere, ya yerel askeri güçlere ya da devletin doğu ve batı sınırlarına gerçekleştirdiği askeri hareketlere katılıyorlardı. Bu şekilde, şehirlerde nüfus artıyor ve işsizlik de giderek yükseliyordu.⁷⁵ Barış zamanında işsiz kalan paralı asker toplulukları köylerde kıt kanaat yaşayan çetelere dönüştüler.⁷⁶

Taşra yöneticilerinin görev süresi kısıydı ve birinin topladığı askerleri, yerine geçenin devraldığı durumlar enderdi. Bunun bir sonucu olarak da ortada başsız çeteler cirit atıyor ve aslında bastırmak için tutuldukları haydutlardan farklı davranmıyorlardı. Ya da görevinden azledilmiş bir yönetici isyan etmeye zorlanıyordu, çünkü maiyetindeki leventler işlerini geri almaya çalışıyorlardı. Bu durum, 16. Yüzyılın sonu ve 17. Yüzyıl boyunca sık sık isyanların çıkmasını ve isyancı başının genellikle ayrı bir devlet kurmaya çalışmayıp, sadece kumandanlık konumunu kazanma veya geri alma istediği gerçeğini açıklar.⁷⁷

Fransa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da derebeyi karşıtı ayaklanmaların olmayışı, vergi toplayanlar ile ödeyenler arasında gerilim olmadığı anlamına gelmez.⁷⁸ Eyaletlerdeki karışıklık ve merkezi otoritenin zayıflaması yerel memurlar ile zorbaları vergiler uydurmak ve köylülerden zorla para sızdırmakta serbest bıraktı.⁷⁹ Bu insanların

⁷³ Gümüüş, *Devlet ve Asî 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekir'inde Eşkıyalık*, s. 204-205.

⁷⁴ İlgürel, s. 467.

⁷⁵ Şahin, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr'da Eşkıyalık Hareketleri", s. 76-77.

⁷⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 22.

⁷⁷ Surayıa Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, Alfa Basım, İstanbul, 2016, s. 107.

⁷⁸ Faroqhi, s. 79.

⁷⁹ Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, Alfa Basım, İstanbul, 2020, s. 276.

görevi, doğaları gereği reayaya zulmetmekti; bunlara “Allah’ın emaneti olan halk”ı korumalarını buyuran padişah fermanları haliyle kulak ardı ediliyordu.⁸⁰

Halktan devlet görevlilerince haksız vergi alınması ve bu vergileri ödeyemeyen halkın bulunduğu yeri terk ederek şehirlere göç etmesi, kırsal alanların ıssızlaşmasına ve kentlerin nüfusunun artmasına sebep olmuş, hayvancılıkla uğraşan halkın, hayvanlarına otlak yeri bulma isteği ise, boşalan kırsal bölgelere yerleşmeleri de beraberinde bir takım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gibi nedenlerle topraklarını terk eden halkın üretim yapamaması tımar sistemini bozmuş ve tımarlı sipahilik önemini kaybetmiştir.⁸¹

Resmi yasaklamalara rağmen, köyü terk etmek hoşnutsuz köylüler için bir çıkış yolu olarak görülmekteydi. Bu durum, halkın daha riskli ve ağır sonuçlar doğurabilecek isyan yoluna yönelmesini büyük ölçüde engellemiştir.⁸² Vergi baskısı ve yerel düzeyde yaşanan adaletsizliklere rağmen geniş çaplı ayaklanmaların sınırlı kalması, halkın merkezi otoriteye ve özellikle adalet sistemine duyduğu güvenle yakından ilişkilidir.⁸³

Eşkıyalık faaliyetlerinin ve bunların neden olduğu göçlerin sonuçlarını mali, idari ve askeri açıdan olumsuz bir şekilde hisseden Osmanlı Devleti, bu zararları en aza indirmek için bir takım önlemler aldı. Bunların en önemlisi kaçgunluk sonucu başka yere gidip, hem gittiği hem de terk ettiği yerin düzenini bozarak, devlet sistemini aksatan halkı eski yerlerine geri döndürmeye çalıştı. Başka yere yerleşip on yıldan fazla kalmayan ve o yerin tahririnde kaydedilmeyenlerin geri getirilmesine karar verildi.⁸⁴

Askeri sistemdeki değişimlerin mali sistemde de bir takım etkiler meydana getirmesi kaçınılmazdı. Paralı askerlerin öne çıkması nakdi gelirlerin arttırılmasını zorunlu kılıyordu. Merkezi hazine gelirlerinin çoğaltılması ihtiyacı karşısında tımar sisteminden iltizam sistemine doğru bir değişim gerçekleşti.⁸⁵

Bir dirliğin iltizama verilmesi, o bölgede sipahi ya da zaim bulunmaması anlamına gelir. Oysa sipahi ve zaimler, sadece vergi toplayıp karşılığında askeri hizmet veren kişiler değillerdi. Dirliklerinde sürekli oturan, asayiş sağlayan, hükümetin o bölgedeki gözü, kulağı, eli olan kişilerdi. Oysa mültezimler, dirlikte oturmayan, yalnızca hasat

⁸⁰ Faroqhi, s. 57.

⁸¹ Atike Aysoy, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman’da Asayiş Olayları”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2017, s. 62-63.

⁸² Faroqhi, s. 23.

⁸³ Üner, *Aşiret, Eşkya ve Devlet*, s. 91.

⁸⁴ Demirci ve Arslan, s. 149.

⁸⁵ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 51-52.

zamanlarında vergi toplamak üzere gelen ve bu ilişkileri 3 yılla sınırlı kimselerdi. Bu durumun önemli bir sonucu, sipahi ya da zaimin ortadan kalkmasıyla dirlikteki otorite boşluğunun ortaya çıkmasıydı. Bu boşluğun bir şekilde doldurulması gerekiyordu ve mültezimler, oraya yerleşmiş olmadıkları için bu görevi yerine getirebilecek durumda değillerdi.⁸⁶

Devletin duraklama sebeplerinden ilki mülki idarenin bozulmasıdır. Kanuniden sonra tahta çıkan padişahların devlet yönetimiyle ilgilenmemeleri, otoritenin zayıflamasına neden oldu. Yine geleneksel Türk devlet anlayışına uygun olarak “iktidar hanedan üyelerinin ortak malı” iken bu yöntemden vazgeçilerek, “ekberiyet” yani hanedanın en büyük erkeğinin tahta çıkması kabul edildi. Bu yenilik, taht kavgalarının önlenmesine yardımcı oldu, ancak kişisel yeteneklerden yoksun padişahların da tahta çıkma imkânını sağladı. Yine sancağa çıkma usulünden vazgeçildiği için şehzadeler, devlet yönetimi deneyiminden yoksun kalıyordu. İktidardaki zayıflıklar, devletin tüm kurum ve yetkililerinde aksaklıklar meydana getirdi. Bunun doğal bir sonucu olarak, devlet içinde bazı kişiler otoriteyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladılar.⁸⁷

16. yüzyılın sonu ve 17. Yüzyılın başında Osmanlı paralı askerleri eşkıyalıkla, özellikle yol kesip adam soymayla nam salmışlardı.⁸⁸ II. Osman’ın vefatıyla meydana gelen siyasi kargaşa Anadolu’da da etkisini göstermiştir. Kalabalık kapı halkını besleyerek büyük bir güç kazanan mahalli yöneticiler, merkezi otoritenin boşluğundan faydalanarak bağımsız hareket etmeye başlamıştır.⁸⁹

Savaşın bazı kaynakları tüketmesi ve ekonomiye belirli bir maliyet getirerek belli değişikliklere yol açması kaçınılmazdır.⁹⁰ Avrupa ve İranla olan süregelen savaşlar devletin gücünü önemli ölçüde azaltmış, başlangıçta kötü olan mali durumu daha da kötü hale getirmiştir.⁹¹ Avusturyayla savaş devam ederken içeride toplumsal sorunlar giderek artıyordu.⁹² Habsburglar ile uzun süren savaş ve bir yandan da belli aralıklarla 1578’den 1639’a değin elli yılı aşkın süre devam eden doğuda İranla savaş, imparatorluğun gerilemesinin başlıca sebeplerinden birisi olarak değerlendirilebilir.⁹³

⁸⁶ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 14.

⁸⁷ Necdet Hayta ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s. 2.

⁸⁸ Faroqhi, s. 23.

⁸⁹ Bayrak, s. 4-5.

⁹⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 218.

⁹¹ Şahin, s. 76.

⁹² Öz, s. 133.

⁹³ İnalçık, s. 17.

Padişahların acziyeti, devlet görevlilerinin zulmü buna bağlı olarak halkın perişan olması, devlet görevlilerinin mevcudiyetlerini korumak için eşkıya ve zorbalara bağımlı olmaları fetih zamanlarında saltanata karşı gösterilen bağlılığı zaafa uğrattı.⁹⁴ Sadarete göz diken birçok kişi vardı. Ancak bunların hiçbiri padişaha rehberlik edecek, halkı şakilerin ve zorbaların elinden kurtaracak ilim ve zekâyâ sahip değillerdi.⁹⁵ Nitekim Sultan İbrahim döneminde, Vezir-i âzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesinin ardından başa geçen Sultanzâde Mehmed Paşa'nın ciddiyetsiz tavırları sebebiyle devletteki otorite zayıflamıştır. Sultan İbrahim'in hâlet-i rûhiyesi de buna dâhil olunca devlet kademesindeki durumu tahmin etmek güç olmaz. Mehmed Paşa'nın etkisiyle kendisinin hatasız olduğuna inanan Sultan İbrahim, İstanbul'da çılgınca bir saltanat sürerken Anadolu'da bir süre duraklayan isyanlar yeniden patlak vermiştir. IV. Mehmed'in çocuk yaşta tahta çıkışıyla birlikte, saltanatının ilk sekiz yılında merkezi otoritenin zayıflığı ve bunun sonucunda devlet adamlarının haksızlıkları ile zulümleri, Seydi Ahmed Paşa isyanlarının çıkmasına neden olmuş ve Anadolu büyük tahribata uğramıştır.⁹⁶

17. yüzyılın ortalarında, sipahi sınıfından bazı şakiler, büyük bir kargaşa çıkarmak için karşılarına çıkanları kendilerine katılmaya zorlamışlar ancak hem yeniçerilerin, sipahilere katılmaması hem de Köprülü Mehmet Paşa'nın eşkıyalara karşı kararlı tutumu ve pek çok eşkıyayı kılıçtan geçirmesi, olası büyük bir fesadı engellemiştir.⁹⁷

17. yüzyılın sonlarında başlayan savaşlar ile artan askerî ve bürokratik harcamalar, hazinenin tükenmesine yol açtı. Askerlere 3 ayda bir ödenen mevaciplerin gecikmesi de askerî birliklerin isyan etmesine neden oldu. Bunun yanı sıra, olağanüstü durumlarda tahsil edilen vergilerin sürekli hale gelmesi, uzun süren savaşlar nedeniyle fakirleşen halkı daha da zor bir durumda bıraktı. Merkezî otoritenin zayıfladığı 17. yüzyılın sonlarından itibaren vergi tahsildarları, mültezimler ve malikâne sahipleri halktan farklı adlar altında “tekâlif-i şakka” türü vergiler almaya koyuldular. Harcamaların ve kapılarında besledikleri adamların sürekli artması sonucu gelir kaybı yaşayan idareciler, kanunlara aykırı olarak çeşitli bahanelerle haksız kazanç elde etmeye yöneldiler.⁹⁸

Viyanâ kuşatmasından sonra devletin güvenliği, savunma sistemi sarsılmıştır. Bu eksikliği tamamlamak için merkezin müdahalesi ya gecikmekte ya da acemice

⁹⁴ Ahmet Refik Altınay, *Osmanlı Devrinde Zorbalar*, Gram Yayınları, İstanbul, 2019, s. 17.

⁹⁵ Altınay, s. 22-23.

⁹⁶ Soyucak, *Karaman Eyaleti'nde Eşkıyalık Hareketleri (1700-1800)*, s. 57.

⁹⁷ Şahin, s. 76-77.

⁹⁸ Enver Çakar ve Yavuz Kısa, “XVII. Yüzyılın Sonları ve XVIII. Yüzyılın Başlarında Manisa'da Eşkıyalık Hareketleri (1683-1718)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 2, 2020, s. 538.

olmaktadır.⁹⁹ 1699'daki Karlofça antlaşmasıyla sonuçlanan Avusturya savaşları sırasında devlet zor bir durumda kalmış, savaş masraflarını karşılamak için vergiler getirilmiş, hayvancılık ve toprakla uğraşan köylü zor duruma düşmüş, para kıymeti azalmış, sıkıntılar ortaya çıkmış ve muaf derbentçiler görevlerini yapamayacak duruma gelmişlerdir. Bu koşullar altında köylüler, mal ve mülklerini satarak başka mekânlara gitmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁰

17. yüzyılın siyasi karışıklıkları taşraya atanan memurların otoritesini sarstı. Osmanlı ticareti ile sanayisi sıkıntılar çekti ve vergi gelirleri düştü. Şehir nüfusunun artışı ve kırsal tarımın gerileyişi tedarik sorunlarını artırdı. Konutlar yetersiz kaldı, altyapı bozuldu ve sağlık önlemleri kötüleşti. Yangın, deprem ve salgın gibi doğal afetler durumu daha da ağırlaştırdı. Şehirlerde güvenliğin ve imparatorluk otoritesinin kaynağı olan yeniçeri garnizonları artık isyan ve karışıklık merkezleri haline gelmişti. Belediye gelirlerinin ve hizmetlerinin daralması, kasabalar ile şehirleri muhacir akınıyla başa çıkmakta daha zor duruma düşürdü. Gelen göçmenlerin birçoğunun ve belki de çoğunun mülksüz ya da işsiz olması yüzünden ortaya yeni bir şehir yoksulları kitlesinin ortaya çıkması, kronik suç ve halk sağlığı sorunlarını ağırlaştırdı.¹⁰¹

Konar-göçer aşiretlerin, yaylak ve kışlaklarına giderken yerleşik halkın ekinlerine zarar vermeleri, iç karışıklıkların başlıca nedenlerinden biridir. Genel olarak 17. Yüzyılda başlayan ve devlet idaresindeki bozulmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan konar-göçerlerin eşkıyalığa yönelmeleri, onların yerleştirilmeleri lüzumunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte bu kabil hadiseler, 18. yüzyılda da tüm şiddetiyle devam etmiştir.¹⁰²

İktisadi buhranlar dolayısıyla toplumsal düzensizliklerin, konar-göçerler üzerindeki etkilerinin yanı sıra, özellikle şekâvete yönelmelerinin başlıca nedenlerinden birini, devletin kendilerine gösterdiği yaylak ve kışlakların yeterli otlak ve su kaynaklarına sahip olmamasıdır. Konar-göçerler, bu tür durumlarda, hayvanlarına yeterli ot ve su bulmakta çektikleri zorluklar nedeniyle yerleşik halkın veya başka aşiretlerin mera ve otlaklarına zarar vermişlerdir. Aynı sebeple, yerleşik halkın ekinlerini hayvanlarına yedirdikleri gibi, mallarını da yağmalamış ve karşı çıkanları öldürmüşlerdir. Devlet, eşkıyalığı bırakmaları

⁹⁹ İlber Ortaylı, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 109.

¹⁰⁰ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumuna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 172.

¹⁰¹ White, s. 351-353.

¹⁰² Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s. 48.

ve yerleşik düzene geçmeleri karşılığında bir kısım aşiretleri vergi yükünden muaf tutmuştur.¹⁰³

Konar-göçerlerin eşkıyalığının önlenmesi ve onların iskânı meselesi, imparatorluğu en fazla meşgul eden sorunlar arasında yer almıştır. Şekâvetlerinden dolayı Rakka ve Kıbrıs'a sürgün edilen bir kısım aşiretler¹⁰⁴, psikolojik etmenler, yeni topraklara intibak edememe, elverişsiz iklim, su yetersizliği ve idarecilerin dış etkenlere mani olmamaları sebebiyle¹⁰⁵ iskân mahallerinden kaçarak şekâvete devam etmişlerdir. Konar-göçerlerin yaylak-kışlak hareketleri mevsimlere bağlıydı; bunlar devlet tarafından belirlenen bu alanlara gidip gelirken, kimsenin ekinlerine, mallarına ve canlarına zarar vermeyecekleri konusunda taahhüt de bulunuyorlardı. Yine de, ara sıra belirlenen güzergâhların dışına çıkmaları, konar-göçerlerin yerleşik halka büyük zarar vermelerine neden olmuştur.¹⁰⁶

18. yüzyılda eşkıyalığın başlıca nedeni; uzun süren devam eden savaşlardı. Anadolu ve Rumeli yöneticisiz kalmıştı çünkü savaş nedeniyle Anadolu'da bulunan vezirler, beylerbeyleri, zabıtlar yerlerinde olmadıkları için eşkıyalar daha özgürce hareket etmiş ve halka istedikleri gibi zulmetmişlerdi.

18. yüzyılda İstanbul'dan farklı şehirlere gönderilen paşalar ve diğer görevliler, bu görevleri rüşvet ve paralarla elde ettikleri için, halktan daha fazla kazanç sağlama amacı gütmeye çalışıyorlardı. Kazalarda kadılar ve naibler, vali, mütesellim, ayan gibi görevlilerle işbirliği yaparak halktan haksız şekilde para alıyorlardı. "Mahkeme harcı" ismiyle çeşitli paralar alıp mahkemelerde haksızlık yapıyorlar, en fazla para verenin lehine karar veriyorlardı. Dava için gönderilen mübaşirler de kadılardan farksızdı; yol boyunca halktan yiyecek alırken, gittikleri yerlerde de usulsüzlük yapmaya devam ediyorlardı.¹⁰⁷

Bu dönemde vilayetlere atanan valilerin, görev yerlerine gitmek yerine vilayetlerini mütesellimler aracılığıyla yürütmeleri yaygınlaştı. Benzer şekilde kadılar da genellikle yerlerine naib yolluyorlardı. Öte yandan 1702'de devlet mukataalarının mültezimlere "malikâne" olarak hem de aynen eskinin tımar malikânesi gibi erkek evlada geçmesi şartıyla verilmesine karar verilmesi, merkezi otoritenin zayıflamasına, miri toprak rejiminin bozulmasına, Anadolu'da bu şekilde ekonomik olarak güç kazanan ve elde

¹⁰³ Halaçoğlu, s. 59.

¹⁰⁴ Halaçoğlu, s. 48.

¹⁰⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963, s. 89-91.

¹⁰⁶ Halaçoğlu, s. 48-49.

¹⁰⁷ Melek Öksüz, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Ayan, Eşkıya ve Göç Sorunları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2005, s. 178-179.

ettikleri güç sayesinde birtakım resmi görevler de yer alarak mahalli beylerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece yönetime farklı güçler de dâhil oluyordu. Ayan olarak bilinen bu yerel beyler, hem hükümet kuvvetlerine karşı hem de kendi rakiplerine karşı, iktisadi ve sosyal düzensizliğin ortaya çıkardığı levent kitlelerinden oluşan kalabalık bir “kapu halkı” barındırıyorlardı. Bu kapu halkının giderleri de, çeşitli yöntemlerle halkın üzerine yükleniyordu. Ayanlar, kapılarına topladıkları leventlerle “celali” tarzında isyanlar edip rakiplerini ezmek ve hükümete karşı koymak suretiyle kendi çevrelerinde güçlü zorba figürleri haline gelmişlerdi.¹⁰⁸ Ayanlık, merkezin taşra üzerindeki denetimini kaybetmesi, tımar sisteminin sağladığı merkeziyetçilikten adem-i merkeziyete doğru bir kayış anlamına geliyordu.¹⁰⁹

I. Ahmed döneminde bozulmaya başlayan Yeniçeri Ocağı, 1683 ile 1718 yılları arasında Anadolu şehirlerinde asayişin bozulmasına ve eşkıyalık faaliyetlerinin hızla yayılmasına neden oldu. Gelişigüzel kişilerin ocağa dâhil edilmesi ve yeniçerilerin savaşımlara katılmamaları ya da cephelerden firar etmeleri, 17. yüzyılda giderek arttı, sonunda, bu durum 18. yüzyılda kontrol edilemez bir hal aldı. Devletin 18. yüzyılda aldığı tedbirler ise etkisiz kaldı ve yeniçeri ocağı giderek disiplini kaybedip eski düzeninden uzaklaştı. Nitekim yeniçeri ocağına askerlikle ilgisi olmayan kişilerin katılımının artması, yeniçerilerin itaatsizliklerini ve eşkıyalık hareketlerini daha da tırmandırdı.

1683 ile 1718 yılları arasında nefir-i âmm uygulaması ile reayanın da cephelere gönderilmesi, nüfus ve sermaye kaybına yol açtı. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak devletin iktisadî politikasında değişiklikler yaşanmaya başladı. Bir taraftan düşük gümrük vergileri nedeniyle yabancı malların Osmanlı piyasasına girişi, karaborsacılığın artmasına yol açarken, diğer taraftan da gümrüklerde rüşvet ve yolsuzluk hızlı bir şekilde yayıldı. Ayrıca otorite boşluğundan yararlanan eşkıyalar, ticaret amacıyla gelen tüccarların yollarını keserek mallarını yağmaladılar. Tüccarlar ise devletin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak ya gümrükten kaçtılar ya da mal kaçırmaya kalkıştılar.¹¹⁰

İbrahim Paşa'nın zevk ve eğlenceye düşkünlüğü halkı zor durumda bırakmış; saray, kamuoyunun tüm hoşnutsuzluğunu üzerine çekmiştir. Öte yandan yeni vergilerin konulması, göçler yüzünden İstanbul'da meydana gelen işsizlik, her gün değişik yerlerde hoşça vakit geçiren İbrahim Paşa ve yakınlarına karşı duyulan hoşnutsuzluğu biraz daha artırmıştır. Damat İbrahim Paşa ve devrin sonunu İran savaşı getirdi. 1729'da yapılan

¹⁰⁸ Öztürk, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, s. 964.

¹⁰⁹ Akşin, s. 14.

¹¹⁰ Çakar ve Kısa, s. 537-538.

anlaşmaya rağmen İran saldırıları önlenemediğinden III. Ahmet'in komutasındaki bir ordunun İran üzerine sefer düzenlemesine karar verildi, ancak padişah seferden son anda geri adım attı. Nihayet Tebriz Kalesi'nin terkedildiğine dair haberin gelmesi, isyan hazırlıycılarına aradıkları fırsatı sundu. Asi liderlerin çoğu Arnavut olduğu için bu isyan, "Arnavut İsyanı" olarak da anıldı. Patrona Halil, ulema ve sadrazamın hasımlarının desteğini alarak başkente hâkim oldu. Sadrazam ve devlet adamlarının teslim edilmesini talep etti. Sultan, kendi hayatını koruyabilmek amacıyla Damat İbrahim Paşa'yı görevden alıp idam ettirdi. Ancak, kısa süre sonra kendisi de tahtını terk etmek zorunda kaldı ve I. Mahmut sultan olarak ilan edildi. Patrona Halil İsyanı, Lale devr eğlencelerine kısa bir süreliğine son verdi ancak pek çok faydalı yenilik ve gelişme de sekteye uğramış oldu.¹¹¹

Yangın önleme ile denetleme sisteminin aksamasıyla birlikte yangınların sıklığı ve şiddeti arttı. Bir zamanlar yangınla mücadelede etkili güç olarak hizmet veren yeniçeriler, kriz sırasında bütünüyle disiplinini kaybetti ve kimi zaman yangınları söndürmek yerine yağmalara girişti. III. Ahmet döneminde 1703-1730 yeni bir itfaiyenin kurulması ve yeni bir imar mevzuatının çıkarılmasına karşın, istanbuldaki durum 18. Yüzyılda pek düzelmedi; 1717, 1720-1721, 1756, 1770, 1782 ve 1784'de önemli yangınlar çıktı.¹¹²

I. Mahmud, Patrona Halil isyancıları tarafından tahta çıkarılmasına rağmen, onların reformları ortadan kaldırma ve eski düzeni yeniden kurma isteklerini kabul etmiyordu. Padişahlığının ilk yılı İstanbul'u ve memleketin büyük bir kısmını saran halk isyanlarının alevlerini söndürme çabasıyla geçti.¹¹³

III. Mustafa, yayınladığı Adalet-nâme ile reayayı koruyup kollamayı hedeflemiştir. Uzun zamandır Anadolu'da faaliyet sürdüren kapısız levendât eşkıyasının cezalandırılması bir türlü başarılmamıştı. Bundan cesaret alan leventler, Anadolu'da gruplar halinde dolaşmakta, reayaya türlü baskı yapmaktaydılar. Bu nedenle, devletin nüfuzu zayıflamış, mahalli kuvvetler faydasız hale gelmişti. "eşkıyanın kanları helal ve mallarının da bunları katledenlere ait olacağı" hükmünde verilen fetvaya göre Sivas Valisi Fezullah Paşa bunları ortadan kaldırmaya memur edilmişti. Eşkıya'nın büyük bir kısmı etkisiz hale getirildi ise de bunları tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmadı. Bundan sonra leventler, Anadolu'da devlet otoritesini sarsmaya ve halka zulmetmeye devam ettiler.

III. Mustafa, memlekette kullanılan çeşitli para birimlerinden kaynaklanan karışıklığı gidermek amacıyla önlemler almış ancak paraya getirilmeye çalışılan düzen,

¹¹¹ Hayta ve Ünal, s. 33-34.

¹¹² White, s. 357.

¹¹³ Hayta ve Ünal, s. 39.

bazı kesimlerin memnuniyetsizliğiyle karşılanmış ve alınan tedbirler beklenen sonucu vermemiştir. Ekonomik tedbirler kapsamında, kumaş ithalatını engelleyip yerli sanayiye teşvik etme çabaları da beklenen etkiyi oluşturmamıştır. Bunun yanı sıra, ülkedeki mali idari bozukluklar da giderilememiş, vilayetlerdeki büyük memurlar ve mültezimlerin halka yüklediği ağır mali yükler hafifletilememiştir. Has ve zeametlerin bir yıl içinde birkaç defa el değiştirmesi nedeniyle ağırlaşan vergileri ödeyemeyen halk, köylerini terk ederek özellikle şehir ve kasabalara göç etmeye başlamıştır. Bu nüfus hareketinin bir sonucu olarak ekili topraklar azalmış ve buna bağlı olarak devlet gelirleri düşmüştür. Padişahın tasarruf amacıyla aldığı tedbirler, pek çok zümrenin çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.¹¹⁴

1791'den itibaren Osmanlı Devleti, dağlı eşkıyası sorunuyla yüzleşmeye başlamıştır. Rumeli âyanları, Anadolu âyanlarının aksine dağlı eşkıyasını desteklediler; bu sebeple halk, yaşadıkları yerleri terk etti, göçler arttı. Bu olaylar, II. Mahmud'un merkezî otoriteyi güçlendirmesiyle sona erdi.¹¹⁵

Osmanlı taşra idaresinde eşkıyaların kolluk kuvvetlerinden kolayca kaçabilmesinde sistemin bazı sorunları etkili olmuştur. Özer Ergenç'e göre Osmanlı sancak yönetiminde idari sahalar iç içe geçmiş ve her idari birimin kendi serbestisi bulunmaktaydı. Bunun nedeni ise idarecilerin kendi alanlarında vergi toplama yetkisine sahip olmalarıydı. Ergenç, Bursa özelinde durumu şöyle örneklemektedir: Bursa sancakbeyi, Bursa üzerinde doğrudan söz sahibi değildi. Bursa Hüdavendigâr sancağı içinde yer alıyordu ve havassı hümayuna dâhil olan serbest tımar konumundaydı. Osmanlı idari sisteminde reayaya götürülen her hizmet için vergi alınır ve sistem her göreve mali bir imkân tanıyordu. Görevliler yaptıkları hizmete göre vergi talep ediyordu. Güvenlik ve kolluk hizmetlerini yürüten idareciler, badı heva olarak adlandırılan cürm-ü cinayet ve niyabet gibi vergileri tahsil ederlerdi. Bursa'da bu vergiler, zeamet rüsumu adıyla padişaha has kılınmış ve mukataa olarak iltizama devredilmekteydi. İltizamı genellikle merkezden bir görevli üstlenir, bu kişiler de şehrin güvenliğini sağlamakla yükümlüydü. Bu durum, sancakbeyi ile bu görevlilerin şehrin asayiş konusunda karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Ergenç, bu durumu destekleyen çok sayıda şikâyetin şeriiye sicillerine kaydedildiğini belirtmektedir. İlgili bir fermanda, Bursa idaresi sancakbeylerinin elindeyken güvenliğin sağlandığı, ancak daha sonra Hassa Harc eminine devredilmesiyle etrafta yol kesen ve adam öldüren eşkıyaların türediği ifade edilmektedir. Sancakbeyinin askerleri bunları yakalamak için peşlerine

¹¹⁴ Hayta ve Ünal, s. 48-49.

¹¹⁵ İlgürel, s. 468.

düştüğünde eşkıyaların kaçıp Bursa'ya sığınıp takibattan kurtuldukları kaydedilmiştir. Ergenç, meseleyi daha geniş bir çerçevede ele alarak imparatorluk genelinde örf taifesinin iki yönlü bir çatışmaya girdiğini ileri sürmüştür. Buna göre sancakbeyi sancak sınırları içinde yer alan serbest dirliklere müdahale edememekte ve bu alanlara kolluk görevlisi olarak girememektedir. İkincisi ise konunun mali yönüdür. Kanun-ı kadime göre cürm ü cinayet resmi, sahib-i arza yazılmıştır, yani suç işleyen kimin reayasıysa, cezasını da ona ödemekle yükümlüdür. Bu durum, başka beylerin yetki sahalarında suç işleyen eşkıyaların yalnızca kendi beylerine ceza ödemesi gerektiğinden, suçluların yakındaki başka bir yetki alanına sığınarak geniş bir hareket serbestliği kazanmasına yol açmıştır. Osmanlı taşrasında eşkıyalığın yüzyıllar boyunca neredeyse olağan bir hal almasında merkezin etkisiz kaldığı bu durumun önemli bir rolü söz konusudur.¹¹⁶

Ayaklanmaları sona erdirmek için merkezi hükümetin isyancıları bertaraf edecek yeterli askeri güç toplamasını hem mali kriz hem de o devirde diğer ülkelerle sürdürülen savaşlar oldukça zorlaştırmıştı. Dahası, mevcut isyancılar bir kez mağlup edilince sürecin tekrarından kaçınmak için şunlar gerekliydi. Köy hayatını daha katlanır hale getirmek ya da köylülerin üzerindeki baskıyı, hoşnutsuz köylülerin silahlı çetelere katılamayacakları derecede arttırmak. Bu da hem Osmanlı Devletinin hem de toplumunun adamakıllı şekilde yeniden yapılanması anlamına gelirdi.¹¹⁷

Reâyânın güvenliğini temin etmek amacıyla taşra idaresindeki devlet görevlilerine adâletnâmeler ve müfettişler gönderilmeye devam edildi. Eşkıyalıktan vazgeçenlere karşı hoşgörülü bir tutum sergilenmeye çalışıldı. Devlet, celâlî isyanlarını ve düzenli gruplara dayalı isyanları ordusuyla bastırabilse de, nerede ve ne zaman çıkacağı belirsiz olan küçük ve dağınık çetelerin eşkıyalık hareketleriyle başa çıkmakta zorlanmıştır. Özellikle 18. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun pek çok yerinde meydana gelen eşkıya gruplarını yakalamak pek de kolay olmamıştır. Bu nedenle Anadolu beylerbeyi eşkıya takibini yapmakla görevlendirilmiş, gerekli soruşturmalar beylerbeyinin divanında gerçekleştirilmiştir. Gönderilen müfettişlere gittikleri yerlerde kadı, kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, vilâyet ileri gelenleri ile birlikte il erleri ve iş erleri yardımcı olmakla yükümlüydüler. Eşkıyalık hareketlerinin arttığı yıllarda Anadolu sağ, sol ve orta kol olarak üçe ayrılır ve teftiş edilirdi. Yakalanan eşkıya liderleri mahkemeye gönderilir; suçlu

¹¹⁶ Gümüş, s. 202-204.

¹¹⁷ Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç (1550-1720)*, s. 107.

bulunanlar idam, kısas, sürgün, kalebend, cezîrebend veya küreğe konma gibi çeşitli cezalara tâbi tutulurdu.¹¹⁸

3.2.4. Aile ve çevre

Kişinin suç işleminde, aile ve çevre büyük rol oynamaktadır. Belgelerde, bu açıklamayı destekleyen ifade “eben an cedd” müteğallibe yani, “kuşaktan kuşağa” zorba şeklinde geçmektedir.¹¹⁹ Kayıtlarda, aynı ailenin farklı bireylerinin ve akrabalarının eşkıyalık hareketlerinde bulunması, eşkıyalığın bireysel bir eylem olmadığını, nesiller boyu sürebildiğini göstermektedir. Aileden birinin eşkıyalık yapması ve bu kişilerin rol model olması, diğer aile üyelerinin benzer yollara yönelmesine sebep olabilir. Bu gibi ailelerde eşkıyalık, çocukluktan itibaren gözlemlenen bir davranış biçimi haline gelir. Dolayısıyla, eşkıyalığı bastırmada devletin uyguladığı cezalar da yetersiz kalabilir. Zira bir aile üyesinin cezalandırılması, diğerlerinin eşkıyalık hareketlerine devam etmesini engellemeyebilir ve bu durum eşkıyalığın kalıcı olmasına sebep olabilir. Nitekim Bereket oğlu Hasan’ın işlediği suçlar nedeniyle devlet tarafından öldürülmesinin ardından, eşkıyalığa kardeşi Bereket oğlu İsa’nın devam etmesi¹²⁰ bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

¹¹⁸ İlgürel, s. 468.

¹¹⁹ “Kasaba-i Hisn-ı Mansur sükkânından Kara Zaim ve Mustafa bin Ebubekir nam şakiler eben ‘an cedd müteğallibe” *BOA. AE.SMHD. I. 236/18986*.

¹²⁰ *BOA. AE. SMST.III 241/19153; BOA. AE. SMST.3 37/2586*.

4. HİSN-I MANSUR VE ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK (17.-18. YÜZYIL)

4.1. Eşkîya Liderleri

Her grubun olduğu gibi eşkıya gruplarının da bir lidere ihtiyaç duyduğu açıktır. Hısn-ı Mansur ve çevresinde de eşkıyalık hareketlerine yön veren liderler bulunmaktadır. Bu bağlamda Bereket oğulları, Duran oğulları, Başbüyük oğulları ve Rişvan oğulları iki dönemde, Türk oğulları ise 18. yüzyılda devleti uğraştırdığı anlaşılmaktadır. Eşkîya lideri ve etrafındakiler benzer fikirlere sahiptir ve aynı maksada ulaşmak için birlikte çalışmaktadırlar. Ancak bu işbirliği, eşkıya liderinin tutumuna bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Zira bazı eşkıya liderleri, hayati tehlike veya tutuklanma gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarında etrafındaki kişilerin yakalanmasını sağlayabilir ve onlara ihanet edebilmektedir.¹²¹

4.1.1. Başbüyük oğulları

Başbüyük oğullarından Hamza, Hasan, Ebubekir ve Saruhan ile ilgili kayıtlara ulaşılmaktadır. Gerger kasabasında ikâmet etmektedirler. Eşkîyalık faaliyetlerini ikâmet ettikleri yerde gerçekleştirmişlerdir. Bu kişilere aşiret üyeleri, devlet memurları, levendat, atlılar ve sekbanlar destek vermektedir. Baskın, öldürme, yol kesme, gasp vb. suçlara karışmışlardır.

1603 yılı kayıтта *Başbüyük oğlu Hamza*'nın, Kethüda İsmail ile birlikte çeşitli zulüm ve kötülüklerde bulunduğu belirtilmiştir.¹²² 1714 yılında *Başbüyük oğlu Ebubekir*, “subaşılık, kethüdayeri ve nakibü'l-eşraflık kaymakamlığı” iddiasında bulunmuştur.¹²³ Bu iddia yoluyla devlet adına hareket ettiği izlenimini vererek yaptığı zararlı faaliyetleri haklı göstermeye çalışmıştır. 1720 yılında Malatya voyvodalığı köyleri mukataasına malikâne yoluyla mutasarrıf olması, orada yaşayan halk için ciddi sorunlar oluşturmuştur. Zira vergi toplama yetkisini elinde bulunduran eşkıya, zorla ve kanuna aykırı şekilde halktan vergi tahsil etmiştir.¹²⁴ 1726 yılı kayıтта “subaşı” olup Gerger'e bağlı karye ahalisinden para almak için onları Rakka'ya iskân ile tehdit etmiştir.¹²⁵ Bu durum, ahali üzerinde hem mali hem de psikolojik baskı oluşturarak Ebubekir'in subaşılık görevini kötüye kullandığını

¹²¹ Bu açıklamaya ilişkin örnek mevcuttur. Ayrıntısı için bkz. Tunç, s. 313.

¹²² Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 280.

¹²³ BOA. A.DVNSŞKT.d. 65, s. 543.

¹²⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 129/838, s. 217.

¹²⁵ Muhammet Nuri Tunç, “18. Yüzyılda Adıyaman'da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XL, 2019, s. 480.

göstermektedir.

1727 yılında Kahta Kalesi dizdarı görevlileri, cezaları kesilmiş Başbüyük oğlu Ebubekir ve ona bağlı kişileri kalede muhafaza etmişlerdir. Aynı yıl, Gerger’de Başbüyük oğlu Ebubekir ve adamları, Gerger voyvodası Rişvanzâde Ali Bey “umûr-ı mühimmelerle ilgilenirken”, altı yüz miktarı tüfekli eşkıya ile Gerger’e saldırmış; Mevrûn/î Mahallesi’ndeki Ali Bey’in sarayını basarak on bin kuruşunu, bazı eşyalarını ve atlarını çalmışlar ve dokuz adamını da öldürmüşlerdir.¹²⁶ Yaşanan bu iki olay, Ebubekir’in devlet görevlilerinin himayesiyle güçlenip örgütlü bir tehdit haline geldiğini ortaya koymaktadır. Yine aynı yıl, Çorum Sancağı mutasarrıfı Ömer’in Gerger kasabasına mütesellim olarak atadığı Ali, Başbüyük oğlu Ebubekir, kardeşi Saruhan ve Mirdesi aşiretinden Molla Osman oğlu Mustafa gibi kişilerin saldırısına uğramış; malları gasp edilmiş ve on adamını kaybetmiştir.¹²⁷ 1728 yılında ise Ebubekir, Çorum sancağı mutasarrıfı Rişvan oğlu Ömer Paşa tarafından öldürülmüştür.¹²⁸

4.1.2. Bereket oğulları

Bereket oğullarından Yusuf, İbrahim, Hasan, Hüseyin, Mustafa, Murtaza, İsa, Ömer ve Amca oğulları Ali, Sefer, Deli Muhammed, Hamo, Hacı Muhammed, Hasan, Neccar oğlu Ahmed, Çini Muhammed, Ali ile ilgili kayıtlara ulaşılmaktadır. Hısn-ı Mansur’da ikâmet etmektedirler. İkâmet ettikleri yerde eşkıyalık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kendilerine ehl-i örf, süvari, ayan, Milli ve Bektaşlı aşiretleri destek vermişlerdir. Baskın, gasp, öldürme, yaralama, kanuna aykırı para alma, yol kesme, hapsedme, gammadlama, tecavüz, tahrik, müdahale, yakma, yıkma, fitne ve fesat vb. suçlara karışmışlardır.

Bereket oğullarından Yusuf, 1678 yılında Rişvan hizmetlerine bağlı Hısn-ı Mansur’da kethüda ve bölükbaşı¹²⁹, 1713 yılında Türkmen taifesinden Rumiyanlı aşiretine mensup¹³⁰, 1714 yılında Rişvan aşiretinin boybeyi¹³¹, 1722 yılında Hızır İlyas oymağına mensup¹³², yine aynı yılda eski boybeyi¹³³, ekrad taifesi¹³⁴, 1724 yılında ise Rişvan ekradı

¹²⁶ Tunç, 18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi, s. 64-65, 67.

¹²⁷ Tunç, s. 158.

¹²⁸ BOA. A.DVNSMHH.d. 134/732, s. 219.

¹²⁹ BOA. A.DVNSMHH.d. 96/235, s. 44.

¹³⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 121/71, s. 19.

¹³¹ Tunç, s. 288.

¹³² Tunç, s. 311-312.

¹³³ BOA. C.ZB. 88/4358.

¹³⁴ BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1366, s. 468.

olarak geçmektedir.¹³⁵ Verilen bilgilerin herbirine bakıldığında çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Zira Yusuf, bu zaman dilimleri içinde farklı kimliklerle anılmıştır. Onun kethüda, bölükbaşı ve boybeyi gibi unvanları taşıması, devletle bazen uzlaştığını göstermektedir; ancak bu durum uzun sürmemiş, zamanla boybeyilik yetkisini yitirmiştir.

Kendisini şikâyet edenleri hedef alması¹³⁶, Rakka'da Milli aşireti içine gizlenmesi, ehl-i örfün himayesinde¹³⁷ ve onlarla işbirliği içerisinde olması, Rakka'ya firar etmesi¹³⁸ nedeniyle Yusuf hakkında verilen cezalar uygulanamamıştır. 1762 yılında gönderilen emirde ise Bereket oğlu Yusuf'un daha önce öldürüldüğü belirtilmektedir.¹³⁹

1706 yılı kayıтта Rışvan aşiretine mensup *Bereket oğlu İbrahim*¹⁴⁰, kardeşi Hasan vd. ile birlikte “boybeylik ve torunluk” iddiasıyla devlete ait vergileri kanuna aykırı bir şekilde halktan toplayıp voyvodalarına teslim etmemiştir; bunun üzerine, uygun bir yere yerleştirilmeleri yönünde emir verilmiştir.¹⁴¹ Bu tür iddialar, eşkıyaların kendi otoritelerini halkın gözünde sağlamlaştırmak ve yapacakları kanunsuz hareketlere zemin hazırlamak amacıyla. 1714 yılında ise İbrahim, Bektaşlı eşkıyalarıyla birlikte işlediği suçlar nedeniyle Rakka'da hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴²

Bereket oğlu Hasan'ın 1748 ile 1755 tarihli kayıtlarda Rışvan boybeyi olduğu, 1751 tarihli gönderilen hükümde Rışvan aşiretinin Rumiyanlı cemaatine mensup bulunduğu¹⁴³ ve 1754, 1758 tarihli kayıtlarda da Rışvan aşiretine mensup olduğu geçmektedir.¹⁴⁴ Bereket oğlu Hasan ve adamlarının eşkıyalık yapmalarına fırsat veren durum, devlet görevlilerinin kasabada olmadığı zamanları seçmeleri¹⁴⁵, haklarında çıkan emirlere itaat etmemeleri ve firar etmeleridir.¹⁴⁶ Bu durum, söz konusu kişinin bölgede daha rahat hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Hasan'ın, Voyvoda İbrahim Ağa tarafından 1748 yılı kaydında öldürüldüğü belirtilmektedir.¹⁴⁷ 1760 tarihli kayıтта da Bereket oğlu Hasan'ın ferman üzere katlolunmuş¹⁴⁸ olduğu doğrulanmaktadır. Voyvoda İbrahim'in bu başarısı

¹³⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 131/1438, s. 466.

¹³⁶ BOA. C.ZB. 88/4358; Tunç, s. 313.

¹³⁷ BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1366, s. 468.

¹³⁸ Tunç, s. 313.

¹³⁹ BOA. C.DH. 1/28.

¹⁴⁰ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rışvan Aşireti Örneği-*, s. 169.

¹⁴¹ Faruk Söylemez, “Osmanlı Devleti'nde Konargöçer Aşiretlerin İskânına Dair”, Prof. Dr. Ali Aktan Armağanı, Ed. Özen Tok ve Muhittin Kapanşahin, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2019, s. 149.

¹⁴² BOA. A.DVNSMHH.d. 120/33, s. 13; BOA. A.DVNSMHH.d. 121/119, s. 31.

¹⁴³ Yanar, s. 154.

¹⁴⁴ BOA. AE.SMST.III 40/2865; BOA. CDH. 268/13368.

¹⁴⁵ Tunç, s. 313.

¹⁴⁶ Yanar, 110.

¹⁴⁷ BOA. AE.SMST.III 40/2865.

¹⁴⁸ BOA. AE.SMST.III 241/19153.

üzerine, Hısn-ı Mansur kadısı Derviş Mustafa, voyvoda ve adamlarının görevde yükselmesi için merkeze arzda bulunmuştur.¹⁴⁹

4.1.3. Duran oğulları

Duran oğullarından Ömer, Mustafa, Osman, Bekir adlı kişilerle ilgili kayıtlara ulaşılmıştır. Rışvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur'da ikâmet etmektedirler.¹⁵⁰ Eşkîyalık faaliyetlerini Hısn-ı Mansur'da sürdürmüşlerdir. 1697-1714 yılları arasında öldürme, yaralama, gasp, vergi tahsiline mani olma, baskın vb. suçlara karışmışlardır. Bu baskınları voyvoda konağına ve mahkemeye düzenlemişlerdir.

İşlediği suçlar nedeniyle, Duran oğulları arasında en fazla Ömer şikâyet konusu haline gelmiştir. Öncelikle kardeşi Bekir¹⁵¹ ve çeşitli cemaat kethüdalarıyla¹⁵² birlikte eşkıyalık yaptığı için iki kere Rakka Kalesi'nde hapis cezası almış; ardından ailesi ile birlikte Rakka'da iskân edilmelerine karar verilmiştir.¹⁵³ Ancak verilen emre itaat etmemeleri üzerine, ailesinin Rakka'ya ulaşıncağa değin Ömer'in Seddülbahir Kalesi'nde hapis cezası görmesi emri verilmiştir.¹⁵⁴ Fakat daha sonra, fukaraya zulmetmemesi ve kendi halinde yaşaması şartıyla serbest bırakılmıştır.¹⁵⁵ Ancak, yine kardeşi Mustafa ile birlikte Hısn-ı Mansur'da eşkıyalığa devam etmeleri üzerine Rakka Kalesi'nde hapis cezası verilmiş, fakat bir yolunu bularak kardeşiyle birlikte firar etmiştir.¹⁵⁶

Zamanla devletin eşkıya liderini kendi yanına çekerek taşradaki düzeni sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Duran oğlu Ömer, bir zamanlar yaptığı eşkıyalıklarla mevcut düzeni tehdit ederken zaman içerisinde düzeni sağlama çabasına katıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1722 yılı kayıтта Duran oğlu Ömer, “vilayet ayarı” unvanıyla eski zabıt ile birlikte Bereket oğlu Yusuf ve kardeşini şikâyet etmek üzere İstanbul'a giderlerken Bereket oğlu Yusuf ve kardeşlerinin saldırısına uğramış, Behisni kazasına bağlı Davudhan karyesinde öldürülmüştür.¹⁵⁷

¹⁴⁹ BOA. AE.SMST.III 40/2865.

¹⁵⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 117/1118, s. 256.

¹⁵¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 110/123, s. 29.

¹⁵² BOA. A.DVNSMHM.d. 110/815, s. 176.

¹⁵³ BOA. A.DVNSMHM.d. 119/883, s. 214.

¹⁵⁴ BOA. A. DVNSMHM.d. 117/1118, s. 256.

¹⁵⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 117/1222, s. 279.

¹⁵⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 121/1145, s. 287.

¹⁵⁷ BOA. C.ZB. 88/4358.

4.1.4. Rişvan oğulları

Rişvanzadeler, merkezi otoritenin tam denetim kuramadığı Doğu Anadolu’da, aşiret kökenli bir hanedan olarak öne çıkan en tanınmış ailelerden biridir.¹⁵⁸ 17. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında etkili olan bu aile, Malatya, Maraş, Adana, Antep, Kahta, Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Sivas, Çorum gibi merkezlerde mutasarrıf, beylerbeyi, mütesellim, voyvoda, mukataa sahibi ve malikaneci olarak görev yapmıştır.¹⁵⁹

Rişvan oğullarından Abdurrahman, İbrahim, Murtaza, Abdulkadir, Halil Paşa ve oğullarının eşkıyalık faaliyetleriyle ilgili kayıtlara ulaşılmıştır. 1697’de Malatya sancakbeyi olarak atanan *Rişvanzâde Halil Paşa*¹⁶⁰, iki kez Anadolu’nun sol kolundaki eşkıya hareketlerini bastırmakla görevlendirilmiş, bu hizmetleri karşılığında terfi ederek¹⁶¹ 1701’de Maraş beylerbeyliğine atanmıştır.¹⁶² Maraş valiliği sırasında hem bölgesindeki aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleriyle mücadele etmiş hem de Bağdat ve çevresinde ortaya çıkan eşkıyanın tedibi için görevlendirilmiştir.¹⁶³

Rişvanzâde Halil Paşa’nın devlete sunduğu hizmetlere rağmen, dönemin kaynaklarında, zalim ve mütegalibe olduğu gerekçesiyle öldürüldüğü aktarılmaktadır. Rişvanzade Halil’in yaptığı zulümlerden en önemlisi, Maraş valiliği sırasında kendisinden önceki Maraş valilerinden ve aslen Maraşlı olan Abdurrahim Paşa’nın, Maraşlı olmasından da yararlanarak vilayet halkını kendisi aleyhinde kışkırttığını, Maraş valiliğini yeniden ele geçirmek için bazı hilelere başvurduğunu haber alması üzerine, Abdurrahim Paşa’nın Maraş’taki evini bastırması, kendisini tutuklattırarak huzuruna getirmiş ve aynı gece boğdurtmuştur.¹⁶⁴ 1711 yılında Hısn-ı Mansur, Behisni ve Maraş çevresindeki aşiret ve cemaat liderlerine gönderilen emirde, sabık Maraş beylerbeyi Rişvanzâde Halil Paşa’nın selefi Abdurrahim Paşa’yı öldürdüğü ve firari olduğu bildirilmiş; Hevidi ve diğer cemaat kethüdaları da dahil olmak üzere tüm kethüdalar, Halil Paşa ve adamlarını görenlerin derhal yakalayıp cezalarını uygulamaları istenmiştir. Yine aynı yıl, Behisni, Hısn-ı Mansur, Sofraz ve Sürgü taraflarında Bayezid oğulları, Çoban oğulları, Fettah oğulları ve Kozan

¹⁵⁸ Jülide Akyüz, “Osmanlı Merkez-Taşra İlişkisinde Yerel Hanedanlara Bir Örnek: Rişvanzadeler”, *KEBİKEÇ*, Sayı: 27, 2009, s. 95-96; Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 229.

¹⁵⁹ Akyüz, s. 95-96.

¹⁶⁰ Seydi Vakkas Toprak, “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Rişvanzâde Seyyid Abdurrahman Paşa”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 58, 2013, s. 71.

¹⁶¹ Mustafa Keskin ve Hasan Arslan, “17. Yüzyılda Maraş Valileri/Beylerbeyileri”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu II. Cilt, 4-6 Ekim 2012, Kahramanmaraş*, s. 31.

¹⁶² Faruk Söylemez, “Osmanlılar Devrinde Maraş’ta Rişvanlı Valiler (XVIII. Yüzyıl)”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu II. Cilt, 4-6 Ekim 2012, Kahramanmaraş*, s. 59.

¹⁶³ Keskin ve Arslan, s. 31.

¹⁶⁴ Söylemez, s. 59.

oğulları gibi çeşitli kabile ve aşiretlerden Rîşvanzâde Halil Paşa'nın yakalanmasında işbirliği yapmaları talep edilmiştir.¹⁶⁵

Halil Paşa'nın tımarlar konusunda yolsuzluk ve haksızlıklara başvurarak çeşitli menfaatler sağladığı; nüfuzundan faydalanan bazı adamlarının da tımar ve zeamet sahiplerinin dirliklerine müdahale ederek halka güçlük çıkardığı belirtilmektedir.¹⁶⁶ Malatya sancağı hasları mukataası ile Gerger ve tevâbi hassı mukataasını malikâne olarak elinde bulunduran Halil Paşa'nın sefer-i hümâyûnlarda kendisine gönderilen emirlere uymayarak tuğyan üzere olması, 1711 yılına kadar Malatya hassı mukataasına bağlı Gerger ve tevâbi hassı mukataasının, 1711 Martı başından itibaren ifraz edilerek gelirlerinin hazineye aktarılması kararına sebep olmuştur.¹⁶⁷

Halil Paşa'nın, 1711 yılı Haziran ayında öldüğü tahmin edilmektedir. Maraş valiliği sırasında artan zorbalık ve taşkınlıkları nedeniyle padişah fermanıyla Rakka valisi A'rec Yusuf Paşa tarafından katledilmiş ve başı kesilerek saltanat merkezine gönderilmiştir. Ayrıca, “tagallub ve tuğyan ile şan, şöhet ve paşalık” elde ettiği halde sefere katılmadığı için cezalandırıldığı da ifade edilmektedir.¹⁶⁸

Besni'nin nüfuzlu aileleri¹⁶⁹ olan Halil Paşa oğullarının da eşkıyalık faaliyetlerine karıştığı anlaşılmaktadır. Halil Paşa oğullarından Yusuf, Hasan, Ahad, Abdullah, Cafer, Ömer, Mümin ve Muin ile ilgili kayıtlara ulaşılmaktadır. Mevcut bilgilere göre, Halil Paşa oğullarından Hasan'ın, kanuna aykırı davranışları nedeniyle mağdur kesim tarafından daha çok şikâyet konusu haline geldiği ortaya çıkmaktadır. Zira 1729 yılında söz konusu eşkıya liderinin “Behisni subaşı” olduğu dönemde görevini suiistimal edip halktan kanuna aykırı para almış, halka çeşitli zulümlerde bulunmuştur. Kendisini şikâyet eden kişilerin de bir kısmını öldürmüştür.¹⁷⁰ Yine aynı yılda, Behisni subaşı Osman ile Rîşvanzadelerden Hasan, Süleyman ve Murtaza arasındaki süregelen husûmet nedeniyle Rîşvanzade Hasan, yaklaşık iki yüz kişilik tüfekli adamıyla şehre baskın düzenlemiştir. Bu saldırı karşısında Subaşı Osman, ayan ve ahali ile birlikte hareket ederek saldırganlara karşı koymuştur.¹⁷¹ Gasp, baskın, nüfus katli ve tecavüz gibi suçları nedeniyle Behisni kadısı Mustafa, Halil

¹⁶⁵ Tunç, s. 282, 285.

¹⁶⁶ Keskin ve Arslan, s. 38.

¹⁶⁷ Tunç, s. 411.

¹⁶⁸ Söylemez, s. 60.

¹⁶⁹ Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, s. 614.

¹⁷⁰ Tunç, s. 69, 193.

¹⁷¹ Tunç, s. 166.

Paşa oğullarının bölgeden sürgün edilmeleri yönünde merkeze 1730 yılında arzda bulunmuştur.¹⁷²

Besni’de yaşayan Rişvanzadelerden *İbrahim, Murtaza ve Abdulkadir* isimli şahısların, uzun süredir eşkıyalık faaliyetlerine karışmaları sebebiyle Adana’da bulunan babalarının yanına gönderilmelerine karar verilmişti. Ancak söz konusu kişilerin bu karara uymamaları ve benzer davranışları sürdürmeleri üzerine, 1725 yılında Rişvanzadelerin Mardin Kalesi’ne, adamlarının ise Limni Kalesi’ne kalebend edilmeleri uygun görülmüştür.¹⁷³ Bu örnek, devletin eşkıya elebaşları ile adamlarının yeniden örgütlenmelerini engellemek için onları farklı kalelere göndermeyi tercih ettiğini göstermektedir.

*Rişvan oğlu Abdurrahman*¹⁷⁴, 1727/1728 yılında Besni’de mütesellimlik yaptığı sırada zeamet sahibi birinin evine baskın düzenlemiştir.¹⁷⁵ 1734 yılında Behisni kazasında “ayanlık” iddiasında bulunarak vilayet işlerine karışmış ve halkı kışkırtarak kazaya gelen mütesellimin görevini yerine getirmesine engel olmuştur. Bunun üzerine, Abdurrahman’ın kendi halinde olması ve vilayet işlerine karışmaması istenmiş; aksi halde yakalanıp kalabend edilmesi emredilmiştir.¹⁷⁶ 1746 yılında Behisni kazası ile Burunçayır mukataasını zorla ele geçirmiş, bu bölgelerden elde edilen mahsulat ve vergileri toplamıştır. Bunun üzerine, Behisni kazası ve Burunçayır mukataasından çıkarılmaları, zimmetinde bulunan malların tahsil edilerek Mütesellim Hüseyin’e verilmesi ve Rişvan oğullarının Behisni’den uzaklaştırılarak başka bir yerde ikâmet ettirilmesi yönünde Rakka valisine talimat verilmiştir.¹⁷⁷ 1766 yılında da Hamidli oymağı kethüdası Ali ile bazı oymak eşkıyalarının Sivas çevresinde eşkıyalık yaptıkları, ardından Hısn-ı Mansur’a kaçarak Rişvanzâde Abdurrahman Paşa’ya sığındıkları anlaşılmaktadır.¹⁷⁸

Eşkıyalıklarının yanı sıra kendisine karşı saldırılar da gerçekleşmiştir. 1757 yılında Rişvanzade Abdurrahman’a Hısn-ı Mansur’a bağlı karyede sakin eşkıyalar tarafından saldırı gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde 2370 gurusunu ve küçük bir çocuğunu

¹⁷² BOA. İE.DH. 31/2753.

¹⁷³ Tunç, “18. Yüzyılda Adıyaman’da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları”, s. 481.

¹⁷⁴ Bu kişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 261-265; Faruk Söylemez, “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, Volume: 5, Issue: 5, 2013, s. 253-271.

¹⁷⁵ BOA. A.DVNSSKT.d. 127, s. 224.

¹⁷⁶ Kemal Erkan, *Köprülüzâde Abdullah Paşa’nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146-Z.1147) Tasnif-Özet-Transkripsiyon*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 65-66.

¹⁷⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 152/1215, s. 312.

¹⁷⁸ Tunç, *18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi*, s. 275.

kaybetmiştir.¹⁷⁹ 1768 yılı kayıтта Malatya sancağını malikâne olarak tasarruf eden Rışvanzade Abdurrahman Paşa, devlete ait mukataa bedelini ödemesi amacıyla kendisine mübaşir olarak gönderilen görevliye ödeme yaparken, Behisni müftüsü Hicabî Mehmet Efendi, Behisni'deki bir grup eşkıya ile birlikte Abdurrahman Paşa'nın sarayına baskın düzenlemiş ve kendisine saldırmıştır.¹⁸⁰

Rışvanzade Abdurrahman Paşa, Maraş beylerbeyliği ve Malatya sancağı mutasarrıflığı gibi önemli görevlerde bulunmuş, hayatının bir kısmını geçirdiği Behisni'de gayrimenkuller edinmiş¹⁸¹ ve 1768 yılı başlarında Malatya mutasarrıfı iken vefat etmiştir.¹⁸²

4.1.5. Türk oğulları

Türk oğulları arasında İbrahim, Hüseyin, Yusuf, Sefer, Abbas ve Haco ile ilgili isimlere ulaşılmaktadır. Hısn-ı Mansur'da ikâmet etmektedirler. Hısn-ı Mansur, Behisni ve Kahta'da eşkıyalık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ehl-i şer', Milli aşiretinden Timur¹⁸³, kapısız levendat, süvari, piyade eşkıyalarıyla birlikte hareket etmişlerdir.

Türk oğlu İbrahim'in işlediği suçlar nedeniyle merkez tarafından cezalandırıldığı görülmektedir. Buna göre, önce Birrü'l-fırat Kalesi'nde kalabend, daha sonra sırasıyla Girit Adası'nın Yanya sancağı ve Avrat Adası'nda sürgün edilmiştir.¹⁸⁴ 1754 yılında Türk oğlu İbrahim'in, "ayan" olduğu sırada Bereket oğlu Kara Hasan, kardeşi Hüseyin ile amca oğulları tarafından öldürüldüğü kayıtlıdır.¹⁸⁵

1704 yılı kayıтта *Türk oğlu Sefer*'in Rışvan aşiretinden olduğu geçmektedir.¹⁸⁶ 1775 yılında *Türk oğlu Yusuf* ve kardeşlerinin Maraş Kalesi'nde hapsedilmeleri için emir verilmiştir.¹⁸⁷ Aynı yıl Yusuf'un Hısn-ı Mansur'a girmesine izin verilmemesi için bölge halkına nezr cezası uygulanmıştır.¹⁸⁸ 1776 yılı kayıтта ise devlet, daha sert önlem almak amacıyla nezr miktarını arttırma yoluna gitmiştir.¹⁸⁹

¹⁷⁹ Aysoy, *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman'a Gönderilen Hükümler*, s. 61-62.

¹⁸⁰ Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Abdurrahman Paşa'nın Terekesi", s. 254.

¹⁸¹ Tunç, s. 231.

¹⁸² Söylemez, s. 254.

¹⁸³ Milli aşireti özellikle Timur Bey zamanında Osmanlı devletini en çok uğraştıran aşiret olmuştur. Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, s. 124.

¹⁸⁴ Tunç, s. 329.

¹⁸⁵ BOA. CDH. 268/13368.

¹⁸⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 114/810, s. 184.

¹⁸⁷ Aysoy, s. 105.

¹⁸⁸ BOA. C.DH. 321/16001.

¹⁸⁹ BOA. AE.SABH.I. 289/19485.

1791 yılı kaydında *Türk oğlu Hüseyin*'in, Hısn-ı Mansur müftüsü Mustafa Efendi ve eski müftü Mehmed ile iş birliği yaparak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmiştir.¹⁹⁰ Aynı yıl, Behisni'de Rişvanzade Ömer'e suikast girişiminde bulunmuştur.¹⁹¹ 1792 tarihli kayıta Hüseyin'in, Rişvan aşireti boybeyi¹⁹² ve lideri olduğu görülmektedir. Aynı tarihte etrafındaki kişilerle birlikte eşkıyalık yapması üzerine, Hısn-ı Mansur'a girmelerine izin verilmemesi ve 1789-1791 yıllarına ait mal-ı miri, kalemiye ve diğer gelirleri zamanında Rişvan voyvodalarına ödemeleri istenmiştir. Taahhüte aykırı hareket etmeleri durumunda ise belirlenen nezr miktarı tahsil edildikten sonra idam edilmeleri yönünde emir verilmiştir.¹⁹³

4.2. Eşkîyalık Yapan Gruplar

Bu dönemde eşkıyalık hareketleri; ehl-i örf¹⁹⁴, ehl-i şer'¹⁹⁵, kapısız levendler ve sekbanlar, ayan, oymak, cemaat ve aşiretler ve yerleşik halk gibi sınıflara ayrılarak ele alınmıştır. Aşağıdaki grafik incelendiğinde, Hısn-ı Mansur ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerine en fazla katılım gösteren grupların, aşiretler (87), ehl-i örf (57) ve yerleşik halk (34) olduğu görülmektedir. Bu durumu, kapısız levant ve sekbanlar (9), ehl-i şer' (4) ve ayanlar (3) gibi gruplar takip etmiştir. Bu grafik, taşrada merkezi denetimin zayıflamasıyla taşradaki her kesimin eşkıyalık faaliyetlerine katılabildiğini göstermektedir.

Aşiretlerin, göçebe bir yaşam sürmeleri nedeniyle denetimden uzak kalmaları ve yaylak kışlaklarına giderken bölgede konaklamaları eşkıyalık hareketlerinin bu kesim tarafından daha fazla yapılmasına sebep olmuştur. Aşiretlerin, aynı zamanda iskân bölgelerinden firar ederek Hısn-ı Mansur bölgesine gelmeleri ve burada eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaları da etkili olmuştur.

¹⁹⁰ BOA. C.ADL. 66/3946.

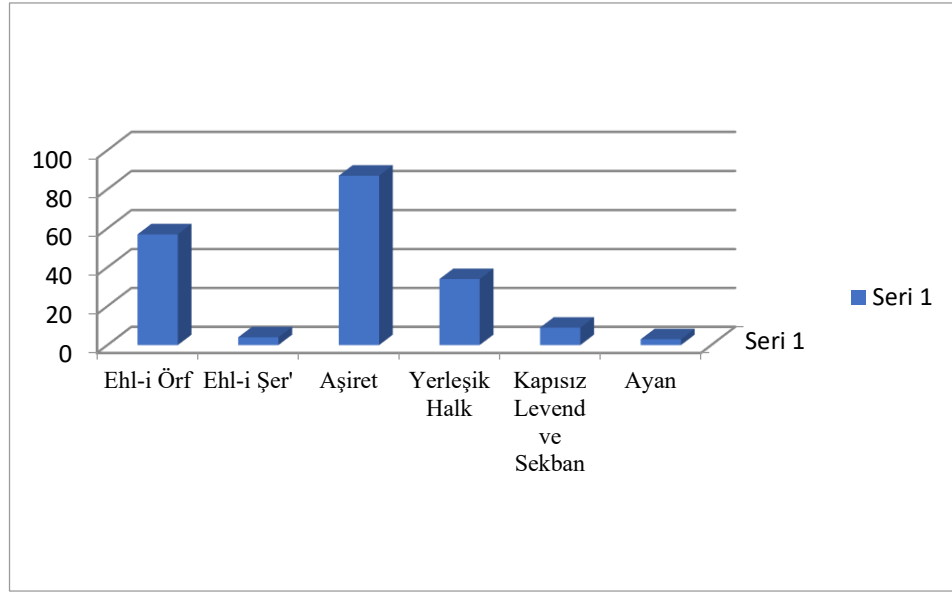
¹⁹¹ BOA. C.DH. 264/13182.

¹⁹² BOA. C.DH. 7/331.

¹⁹³ BOA. C.DH. 251/12546.

¹⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde hükümetin taşradaki adalet ve eğitim dışındaki işlerini yürüten beylerbeyileri, sancakbeyleri, subaşılar ve bunların köy ve kasabalardaki kişisel adamları olan asesbaşılı, asesler, merkezden atanan mübaşirler gibi devlet görevlileri, Osmanlı yazışma dilinde "ehl-i örf" olarak anılırdı. Ehl-i örfün temel görevi, mahkeme kararlarını ve hükümet emirlerini yerine getirmek, memleketin güvenliğini sağlamaktır. Demirci ve Arslan, s. 57.

¹⁹⁵ Müslüman aile menşeli olan ve genellikle medreselerde okuyarak icâzet aldıktan sonra kazâ, eğitim ve din alanlarında görevlendirilen ulemâ zümresini teşkil etmektedir. Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf" TDV, İstanbul, 1994, V, s. 519.

Şekil 4.1. *Eşkıyalık Faaliyetlerine Katılan Grupların Dağılımı*

Aşiretlerin ardından devlet memurlarının gerçekleştirdiği eşkıyalıklar gelmektedir. Devlet görevlilerinin eşkıyalıkları, genellikle görevlerine uygun hareket etmemeleri ve kanuna aykırı şekilde halktan para talep etmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Taşrada görevli memurlar bazen eşkıyalarla iş birliği yapmakta, bazen de doğrudan eşkıyalık faaliyetlerine katılmaktadır. Yerleşik halkın eşkıyalığa başvurması ise tepkiye dayalı bir tutumun sonucu olduğu değerlendirilmektedir. Vergi yükü, adaletsizlik, aşiret ve memur zorbalığı, baskı, güven eksikliği ve adalet arayışı gibi nedenlerin halkı da zamanla bu tür faaliyetlere yöneltmiş olabileceği düşünülmektedir.

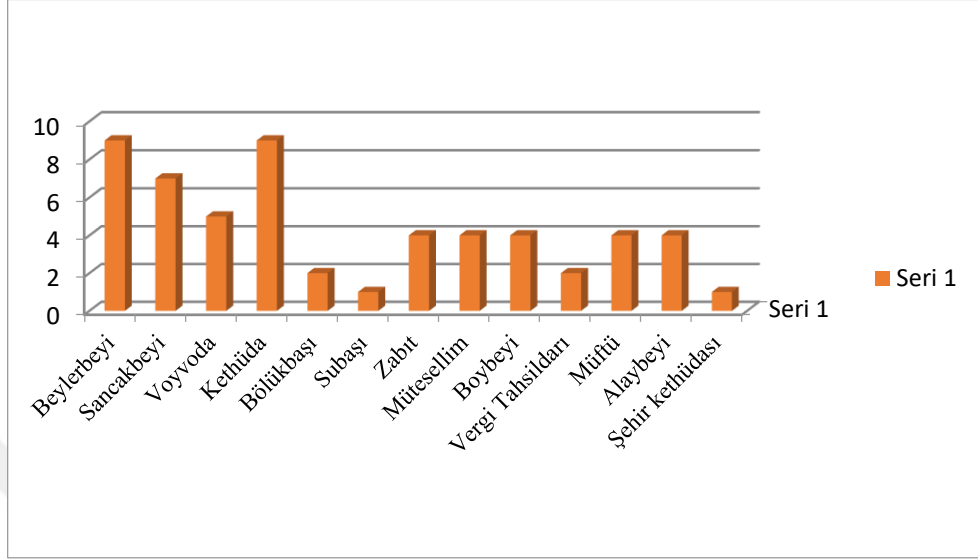
4.2.1. Ehl-i örfün eşkıyalıkları

Osmanlı merkezi yönetimi ehl-i örfün görevini kötüye kullanmaması için gerekli tedbirleri aldığı halde ehl-i örfle ilgili çok sayıda şikâyetin varlığının sebebi olarak; Osmanlı devletinin 17. yüzyıldaki coğrafi sınırlarının genişliği ve denetim imkânının sınırlılığı düşünülebilir.¹⁹⁶ Denetim eksikliği ve merkezi otoritenin zayıflaması dolayısıyla memurlar, halktan kanuna aykırı bir şekilde vergi ve para toplamıştır. Onların devlet gücünü arkalarına alan bu davranışları, devletle olan güven ve sadakat bağının zarar görmesine neden olmuştur.¹⁹⁷ Bu dönemde paşalar taşrada güç kazanarak merkeze kafa

¹⁹⁶ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, “Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb’asının Şikâyetleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 1, 2012, s. 187.

¹⁹⁷ Mehmet Taş, “Osmanlı Döneminde İçil Sancağı’nda Yaşanan Eşkıyalık Olaylarına Bakış”, *Sssjournal*, Cilt: 5, Sayı: 30, 2019, s. 1023.

tutacak hale gelmişlerdir.¹⁹⁸ Devlet görevlilerinin bu hareketleri idareden kaynaklı sorunların varlığına işaretir.

Şekil 4.2. Eşkıyalığa Karışan Devlet Memurlarının Unvanlara Göre Dağılımı

Hısn-ı Mansur ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerine karışan görevlilerden unvanı belirtilmiş olanların dağılımı yukarıdaki grafikte gösterilmektedir. Unvanı belirtilmemiş kişiler, “ehl-i örf” olarak kaydedilmiş olup unvan ayrımı net olmadığından grafiğe dahil edilmemiştir. Grafiğe göre, en fazla eşkıyalık hareketine katılan devlet görevlilerinin beylerbeyleri (9), kethüdalar (9) ve sancakbeyleri (7) olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla voyvodalar (5), alaybeyleri (4), müftüler (4), mütesellimler (4), boybeyleri (4), zabitler (4), bölükbaşları (2), vergi tahsildarları (2), subaşılar (1), şehir kethüdaları (1) takip etmektedir. Bu durum, eşkıyalık faaliyetlerinin doğrudan devletin taşradaki temsilcileri aracılığıyla gerçekleştiğini göstermektedir.

Beylerbeylerin eşkıyalık hareketleri maddi çıkar amaçlı, halkı zor durumda bırakan ve kanunlara aykırı eylemlerdir.¹⁹⁹ Kethüdalar ise eşkıya liderleriyle işbirliği yaparak veya onları koruyarak²⁰⁰ onların taşrada etkilerini arttırmalarına neden olmuşlardır. Eşkıya liderlerinin kethüda görevine getirilmesi, taşrada önemli bir güç haline gelmelerine ve taşradaki düzeni bozmalarına sebep olmuştur. Bu süreçte kethüda eşkıya liderleri,

¹⁹⁸ Öz, s. 133.

¹⁹⁹ BOA. A.DVNSSKT.d. 25/30, s. 10; Demirci ve Arslan, s. 61.

²⁰⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1366, s. 468.

vergilerin toplanmasına engel olmuş, voyvodanın işlerine müdahale etmiş²⁰¹, toplanan vergileri zimmetlerine geçirerek yetkililere teslim etmemişlerdir. Sancakbeyleri de yetkisini kötüye kullanarak zararlı faaliyetlerde bulunmuştur.²⁰² Voyvodaların hareketleri ise daha çok halktan kanuna aykırı vergi talep etmeleri, halka zulmetmeleri ve masum kişileri hapsedmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Bazı voyvodalar da eşkıyalarla işbirliği yaparak onların yanında yer almış²⁰³ ya da aralarındaki yakınlık nedeniyle suçluların yakalanmasına engel olmuştur.²⁰⁴ Ehl-i örfün gerçekleştirdiği eşkıya hareketleri aşağıda verilen örneklerde açıklanmıştır.

Eşkıya zulmü, ahalinin günlük hayatlarını terk etmesine ve zor şartlarda hayat mücadelesi vermesine yol açmaktadır. Mesela, Gerger’de sakin Başıbüyük oğlu Hamza Bey ve Kethüda İsmail, 700 atlı ve sekban ile birlikte Arapkir’i basıp 100 kişiyi katletmiştir. Kaçmaktan başka çaresi kalmayan halkın geri kalanı ise, aileleriyle birlikte dağa firar etmiştir.²⁰⁵ Üç ay kadar şehirde kalan eşkıya, dağlara bölükler salıp 300 adamı yakalamış ve her birinden ikişer ve üçer yüz kuruş almıştır. Eşkılar, şehrin etrafındaki köylerdeki²⁰⁶ halkın evlerinde bulunan kumaş, çuka, akçe ve rızıklarını almış; adam tutarak şehrin etrafındaki karyelerden 4000 miktarı koyun, keçi, merkep, at, katır, inek ve öküzü sürüp, 300 miktar keten, çuka, ipekli kumaşı yükleyerek Gerger’e gitmişlerdir.²⁰⁷ Kendilerine yaramayan elbiseleri²⁰⁸ ve şehirde bulunan 300 kadar evi yakmışlardır. Halkın, *kaçgun*²⁰⁹ oldukları üç ay boyunca camiler kapalı kalmış ve Cuma namazları eda edilememiştir. Ayrıca, 300’den fazla kişi dağlarda yiyecek bulamadığı için ölmüştür. Başıbüyük oğlu Hamza Bey ve Kethüda İsmail’in sayısız zulüm ve kötülüğü yapması nedeniyle, haklarından gelinmesi için 1603 yılında merkeze durum hakkında bilgi verilmiştir.²¹⁰ Camilerin kapalı kalması toplumun dini ve kültürel yaşamında ciddi aksaklıklar yaşamasına, Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmasını sağlayan cuma namazlarının kılınamaması ise sosyal bağların zayıflamasına neden olmaktadır.

²⁰¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 96/235, s. 44.

²⁰² Demirci ve Arslan, s. 60.

²⁰³ Tunç, s. 313.

²⁰⁴ BOA. AE. SMST.III 241/19153.

²⁰⁵ Akdağ, *Celali İsyanları (1550-1603)*, s. 280.

²⁰⁶ Demirci ve Arslan, s. 145.

²⁰⁷ Akdağ, s. 280.

²⁰⁸ Demirci ve Arslan, s. 145.

²⁰⁹ Bu kaçış, “kaçgun” olarak ifade edilmektedir. Bu konuyla ilgili çalışma için bkz. Onur Tunus, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’ndeki Büyük Kaçgun’un Neden ve Sonuçları”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2019, s. 409-421. Bu dönemde birçok köyün boşalması nedeniyle Osmanlı vesikalarında “Büyük Kaçgunluk” olarak geçmektedir. Öz, s. 134.

²¹⁰ Akdağ, s. 280.

Yerel yöneticiler, merkezi otoriteden bağımsız bir şekilde hareket etmişlerdir. Zira beylerbeyinin kadıya yaptığı haksız uygulama, merkeze karşı herhangi bir hesap verme ve korku endişesi duymaksızın gerçekleşmiştir. 1605 yılında Maraş beylerbeyi Hasan Paşa, Gerger’de kadı olarak görev yapan Sinan’ı haksız bir şekilde hapsederek ondan sekiz yüz elli kuruşunu almıştır. Beylerbeyi, bununla sınırlı kalmayıp Maraş’a ulaştığında da beş altı bin kuruş toplayarak reayaya baskı yapmıştır.²¹¹

Devlet görevlileri, denetim mekanizmalarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak kazanç elde etmişlerdir. Bu durum bazı kişilerin mağdur olmasına yol açmıştır. Gerger Kalesi’nde sakin 20 hisar eri üzerine, kale yoklaması bahanesiyle beylerbeyiler tarafından adam gönderilmiştir. Birer günlük hizmetlerini tamamlamalarına rağmen kanaat etmeyen mirimiran ve mirliva her iki ayda bir adam göndermiş, kadim geleneğe aykırı şekilde fazladan akçelerini almakla kalmayıp yem ve yemek ihtiyaçlarını da daima ücretsiz temin etmişlerdir. Gerger Kalesi dizdarı arzında, zulüm ve baskıdan yorulduklarını belirterek önceden beri var olan düzene karşı yapılan hareketlerle incinmemelerini talep etmiştir. Bunun üzerine, bu gibi hareketlerin ortadan kaldırılması amacıyla emir verilmiş, emre muhalif hareket edip zulüm ve zorbalığa devam edenlerin isimleri yazılarak sonrasında çıkan emre göre hareket edilmesi için Gerger kadısına 1611 yılında hüküm gönderilmiştir.²¹²

Yetkililerin yasal düzenlemelerin dışında halktan vergi talep etmeleri, kendilerine yeni bir gelir kaynağı sağlama çabalarını göstermektedir. Gerger subaşı olan Murad, atlı ve sekban askerleriyle birlikte Gerger ahalisinden belirli miktarlarda haraç, tütün ve selamlık almıştır. Kefilname ve selamlık, önceden beri vilayetimizde alınmazken her karyeden selamlık zorla alıp insanlara zulmettiğini, Gerger kadısı Hasan arzında belirtmiştir. Bu durum üzerine, adı geçen subaşının işlemiş olduğu suçların delilleri ortaya konulduktan sonra gereken cezanın uygulanması amacıyla yakalanması için Malatya Beyi ve kadısı 1611 yılında görevlendirilmiştir.²¹³

Etki, çoğunlukla bir tepkiyi beraberinde getirir. Görevinden azledilen kişinin eşkıyalığa yönelmesi bunun somut bir örneğidir. Mukataa önemli bir gelir kaynağıdır. Görevinden azledilen sancakbeyinin, oğlu aracılığıyla iki mukataayı kontrol etmeye çalışması, etkinliğini ve gücünü kaybetmemek için alternatif yollara başvurduğunu göstermektedir. Nitekim Malatya sancağı görevinden azledilen Rışvan ekradından Rışvanlı

²¹¹ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İctimai Tarihi)*, s. 111.

²¹² BOA. A.DVNSMHM.d. 79/1161, s. 457.

²¹³ BOA. A.DVNSMHM.d. 79/300, s. 122.

Mustafa, Çakallı ve Taşili mukataalarını oğlu Kalender'in üstüne yapmış, 200-300 atlı, cebeli ve yüzden fazla sekban eşkıyasıyla Hısn-ı Mansur kasabasına geldiklerinde çeşitli kötülük ve zorbalık yapmışlardır. Bu durumun İstanbul'a dilekçeyle bildirilmesi üzerine, olayın gerçekleştiği yerde incelenmesi ve hakkında kesinleşen delillerin belgeleriyle birlikte İstanbul'a gönderilmesi görevi Halep muhafazasında olan Vezir Ahmed Paşa ile Ruha ve Samsad kadılarına 1616 yılında verilmiştir.²¹⁴

Diğer bir hükümde ise, Rişvanlı Kürt Mustafa ve adamları İzzeddin, Kulaksız Osman, Kara Ahmed, Kalender Bey, Davud, Çaşnigir Hasan, Hacı Mehmed, Abdurrahim, Kara Süleyman, Yusuf, Musa, Maksud, Abbas, Selim vd.; Hısn-ı Mansur ahalisinden kanuna aykırı olarak kiminden biner, kiminden bin beşer yüz, kiminden dörder ve üçer yüz akçe almışlar; ayrıca her türlü zulüm ve baskıyı da gerçekleştirmişlerdir. Bahsi geçen hadiseyi, Hısn-ı Mansur ahalisi südde-i saadete arzuhallemiş, bunun üzerine emir gereğince, bir defa şer'le görülüp karara varılmamış ve üzerinden on beş yıl geçmemiş meselelerin hak iddia eden tarafların huzurunda doğru şekilde incelenmesi ve haklı oldukları kanıtlandıktan sonra, kanuna aykırı olarak alınan akçelerin eksiksiz bir şekilde sahiplerine geri verilmesi, geri vermekte inat edenlerin cezalandırılması ve şer'-i şerif ile padişahın emrine muhalefet edenlerin isim ve resimleriyle birlikte bildirilmesi istenmiştir. Bunun ardından, haklarında ne emir çıkarsa, bu karara uygun şekilde hareket edilmesi için Zülkadriye beylerbeyi, Hısn-ı Mansur ve Behisni kadılarına 1616 yılında emir verilmiştir.²¹⁵ Kanuna aykırı olarak alınan paraların iade edilmesi isteği, bireylerin haklarının korunması ve haksız kazançların önlenmesi amacını taşımaktadır.

Yine Rişvanlı Mustafa Bey; iki yüz, üç yüz atlı, cebeli ve yüz neferden fazla sekban eşkıyasıyla birlikte, Hısn-ı Mansur kazasına gelerek ahalinin evlerine yerleşmiş, mescit ve camilere atlarını bağlayarak kasaba halkına da atlarını bekletmiştir. Mahsûlâtı ayn ile almak yerine hububatın kilesi²¹⁶ 25 akçe iken bazen 200 akçe, bazen de 100 akçeden almış, Penbenin vukıyyesi 5 akçe iken 20 akçeden almıştır. Dönüm başına 120 akçe alıp her sene 500 ve 1000 miktarı gurusu salyane etmiştir. Şer'-i şerife itaat etmeyip bir kişiyi dahi mahkemeye göndermemiş, dilediği gibi hüküm verip pek çok Müslümanı siyaset şeklinde

²¹⁴ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1238, s. 525.

²¹⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1261, s. 536.

²¹⁶ Osmanlı Devleti'nde hububatın ölçümünde kullanılan ölçü birimidir. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 63.

katletmiştir.²¹⁷ Benzer zulüm ve zorbalıklarının olduğunu, Hısn-ı Mansur kadısı Seyyid Mustafa, südde-i saadete mektupla bildirmiştir. Ferman gereğince, 1616 yılında Diyarbakır'da Vezir Mehmed Paşa, Ruha, Samsad ve Hısn-ı Mansur kadılarından Rişvan Mustafa'nın acilen İstanbul'a gönderilmesi ve divan-ı hümayunda kadı askerler huzurunda davasının görülmesi talep edilmiştir.²¹⁸

1616 yılında Maraş beylerbeyi Yusuf Paşa, kendi kişisel çıkarları doğrultusunda kadıya asılsız bir hüccet yazdırarak hukuku kötüye kullanmış; ardından 40 atlı adamını Gergerli tımarlı sipahi Yusuf'un evine gönderip mallarını yağmalatmıştır. Ayrıca, kanuna aykırı olarak reayadan vergi alması, hem devleti hem de reayayı ekonomik açıdan zarara uğratmıştır. Bu bağlamda, köylülerden "selamiye" adıyla arpa toplaması, devletin emrettiği nüzul ve sürsat zahiresinin ödenememesine ve halkın fakirleşmesine yol açmıştır.²¹⁹

Behisni kazasına bağlı Sabur karyesi kethüdalarından Hacı, Hüseyin ve Hamsi adındaki kişiler, yanlarına aldıkları atlı ve sekban eşkıyasıyla birlikte gece vakti evlere baskın düzenleyip sebepsiz yere on iki adamı ve üç kadını katletmişlerdir. Tüm mal ve erzakları yağmalayıp aşırı derecede zulüm ve fesatlık ettiklerini karye ahalisi, ordu-yı hümayuna arzuhallemiş ve bildirmiştir. Bu konuda çıkarılan ferman gereğince, adı geçen şakilerin yakalanması ve saklanmaları durumunda bulunmaları için emir verilmiş; ayrıca ordu-yı hümayuna gönderilip durumlarının ordu-yı hümayun kadısı önünde görülmesi talimatı Behisni kadısı ve Behisni'de sakin eski bölük ağası Ali'ye 1630 yılında verilmiştir.²²⁰

Devlet görevlileri, kendilerine maddi çıkar sağlamak amacıyla eşkıyalığa başvurmuştur. Nitekim Malatya sancağına bağlı olan Behisni ahalisi üzerlerine düşen aşar-ı şeriyeye gibi vergilerini uzun zamandır Malatya sancağına vermelerine rağmen, Maraş beylerbeyisi ahaliden devr, yağ, bal ve selamiye gibi kanun dışı isteklerde bulunuyordu. Behisni ahalisinin durumu şikâyet etmesi üzerine, bu türden hareketlerin önlenmesi için Malatya ve Behisni kadılarına 1646 yılında emr-i şerif yazılmıştır.²²¹

²¹⁷ Türk hukuk tarihinde isyan suçu için idam cezasının uygulanmasına "siyaset" denilirdi. Bu bağlamda, devlete karşı işlenen isyan suçu ve buna karşı uygulanan ceza, "siyaseten katl" müessesesinin de temelini oluşturmaktaydı. Maden, *Kastamonu'da Eşkıyalık*, s. 17; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1963; İsmail Katgı, "Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl (Hukuki Mahiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 24, 2013, s. 180-211.

²¹⁸ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1270, s. 540.

²¹⁹ Demirci ve Arslan, s. 58-59.

²²⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 84/89, s. 46.

²²¹ BOA. A.DVNSMHH.d. 90/164, s. 53.

Aşiretler daima şikâyet konusu olmazdı. Zaman zaman aşiretler de idarecilerden ve sivil halktan şikâyetçi olabilmekteydiler. Örnek vermek gerekirse, Milli aşiretinden kimi kişiler, her sene uğradıkları Gerger yaylasına çıkarken Malatya Beyi'nin adamlarının kendilerine saldırdığını ve nakit paraları, eşya ve hayvanlarını zorla aldıklarını merkeze bildirmişlerdi. Yaşanan bu durum karşısında, Divan'dan konunun araştırılması ve suçlulara hak edilen cezanın verilmesi için Diyarbekir valisi ve kadısına 1650 yılında emir yazılmıştır.²²²

Vergilendirme, askere alma ve eşkıyalık hareketlerinin engellenmesi gibi görevlerde etkin olan voyvodaların, besledikleri kapı halkı sayesinde askeri çatışmalarda ve iç güvenliğin temininde faydaları bulunmaktadır.²²³ Devlet nezdinde bu derece önem arz eden bir devlet görevlisinin vazifesini suistimal etmesinin birçok alanda kayba neden olacağı açıkça görülmektedir. Nitekim Gerger, Kahta, Şura ve Taşil nahiyelerinin ahalisi, emir gereğince üzerlerine düşen vergileri kanun ve defterlere uygun şekilde voyvodalarına vermekte iken 1650 yılında voyvodaları olan Mehmed, fazladan alıp halkı mağdur etmiştir. Gerger, Kahta, Şura ve Taşil nahiyesi ahalisinin şikâyeti üzerine, durumun mahallinde şer'le görülmesi istenmiştir. Sorunun çözüme kavuşturulamaması halinde ise konunun İstanbul'a iletilmesi için Arabgir ve Malatya kadılarına 1657 yılında hüküm yazılmıştır.²²⁴ İlerleyen yıllarda voyvoda tarafından yapılan bir diğer kanuna aykırı hareket şu şekilde gerçekleşmiştir. Hısn-ı Mansur kazasındaki Rişvan taifesinden 1685 yılından itibaren üç yıldır düzenli olarak alınan vergiler haricinde, deftere aykırı bir şekilde yılda iki bin yedişer kuruş aylık, zamime adıyla yüz elli bin koyun alınmış, her bir yüz koyun için altmış buçuk kuruştan harcırah, buna ek olarak, her yüz davar için dalya adı altında bir ya da iki koyun has voyvodası tarafından alınmıştır.²²⁵ Yine voyvodanın gerçekleştirdiği bir başka olumsuz eylem ise şu şekilde kayda geçmiştir. Hısn-ı Mansur kazasındaki Rişvan hassı voyvodaları, reayadan yasal vergilerin haricinde 1685'ten itibaren yılda 2705 kuruş, samime adıyla 150 koyun, her bir 100 koyuna 6,5 kuruş haraç ve zahire baha, her 100 davardan ise dalya ismiyle birer ve ikişer koyunlarını almışlardır. Bu durum üzerine

²²² Murat Alanoğlu, "Taşranın Divân-ı Hümâyûn'da Yankılanan Sesi: Atik Şikâyet Defterlerine Göre Diyarbekir Eyâleti'nde Sosyo-Ekonomik Kriz ve Etkileri (1650-1700)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 1, 2020, s. 22.

²²³ Kemal Kaya, "19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM*, Cilt: 19, Sayı: 19, 2006, s. 240.

²²⁴ Selçuk Osmanoğlu, *92 Numaralı Mühimme Defteri (Özet ve Transkripsiyon) (H.1067-1069/M.1656-1658)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 31-32; *BOA. A.DVNSMHH.d. 92/79*, s. 17.

²²⁵ Orhonlu, s. 39.

Rişvan hassı reayası bir adamı İstanbul'a göndererek reayanın çaresizliğini hükümete ve padişaha bildirmiştir. Merkezden voyvodalar tarafından alınan akçelerin sahiplerine iade edilmesi için Hısn-ı Mansur ve Maraş kadılarına hükümler 1688 yılında yazılmıştır.²²⁶ Elimizde bu olayla ilgili merkez tarafından gönderilen başka emir olmasa da 1685-1688 yılları arasında yapılan zulme ahalinin tepkisiz kalmayacağı düşünölmektedir. Anlaşılan belirtilen süre zarfında olumlu bir sonuç elde edilememiş, bu nedenle Rişvan hassı reayası, durumu devlete iletmek amacıyla bir adamı İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'a gitmenin maliyetli olduğu dikkate alındığında, bu adının sorunun çözümlü için zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

1688 yılında Samsad sancakbeyi Ali Bey, Samsad sancağına bağlı Hısn-ı Mansur, Çakallı ve diğer liva sakinlerinden çok sayıda kişinin evlerine darp aletiyle baskın yaparak kendilerini hapsedip birçok at, katır ve mallarını almıştır. Ayrıca, Halil isimli şahsın 9500 altınını, 2 atını ve 1 katırını alarak halka zarar vermiştir.²²⁷

Resmi kayıtlarda yer almayan bazı kişilerden tekâlif-i şakka talep edilmesi hukuka uygun bir davranış değildir. 1696 yılında Mir-i Aşireti Kalender oğlu Mehmed'in Hısn-ı Mansur kazasında yaşayan oğulları, Ekrad-ı Rişvan, Beziki, Sakallı ve Hısn-ı Mansur mukataalarının kayıtlı reayası değildir. Buna rağmen, mirimiran ve mirлива adamları tarafından kanuna aykırı bir şekilde padişahın emri olmaksızın tekâlif-i řakka²²⁸ talebiyle rahatsız edilmeleri söz konusudur. Bu rahatsızlıkların önlenmesi emredilmiştir.²²⁹

Üst düzey görevlilerin çıkarları doğrultusunda atamalar yapmaları yerel halkın memnuniyetsizliğine yol açmıştır. Malatya valisi, voyvodası ve mütesellimi, Gerger kasabası ahalisine zulmedip mazlumları suçsuz yere yakalayarak hapsetmiştir. Bu görevliler, aynı zamanda eşkıyalık yapanlara yardım etmiş ve onları himaye etmiştir. Üstelik vali ve mütesellimler, subaşılığı yerel halktan birine değil, yabancı kişilere vermiştir. Gerger kadısı Ebubekir, yaşanan bu hadiseyi arzla 1696 yılında bildirmiştir. Arz neticesinde, olayın mahallinde kanuna uygun olarak görölmesi için emir verilmiştir.²³⁰

1697 yılında Gerger kazası ve nahiyesi reayası, emr-i şarifte belirtilen vergi yükümlölüklerini eksiksiz yerine getirmesine rağmen, Maraş beylerbeyisi ve Malatya

²²⁶ Arslan, s. 210.

²²⁷ Demirci ve Arslan, s. 60.

²²⁸ şer'i dayanağı bulunmayan ağır vergilerdir; yerel yöneticiler tarafından merkezin izni olmaksızın halktan alınmakta ve genellikle haksız sayılmaktadır. Bu nedenle ferman ve adaletnâmelerle yasaklanmıştır. Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlif", *TDV*, İstanbul, 2011, XL, s. 336-337.

²²⁹ *BOA. AE.SMST.II. 88/9438*.

²³⁰ *BOA. İE.şKRT. 2/133*.

sancağına mutasarrıf olan kişiler, ahaliden kanuna aykırı olarak devr, selamiye, hilat baha, subaşılik ve müsvedde gibi taleplerde bulunmuşlardır. Reayanın eşkıyadan korunması ve bu gibi taleplerle rencide edilmemesi için berat-ı şerifle Abdurrahim görevlendirilmiştir.²³¹ Benzer bir durum, 1699 yılında aynı görev unvanına sahip kişiler tarafından tekrar edilmiştir. Maraş beylerbeyi ve Malatya sancağı mutasarrıfının, kanuna aykırı isteklerinden Kahta kazası reayası şikâyetçidir. Maraş ve Malatya kadılarına, merkezden gönderilen hükm-ü hümayunla, idarecilerin usulsüz bir şekilde aldıkları “*zahire baha*²³², *kaftan baha*²³³, *devr selamiyesi*, *konakiye*” gibi vergileri almamaları ve reayanın bu tür taleplerle rahatsız edilmemesi istenmiştir.²³⁴ Önceki örneklerin aksine, bu kez eylem sadece sancak mutasarrıfı tarafından gerçekleştirilmiştir. 1701 yılında Hısn-ı Mansur’da sakin göçer Rışvan aşireti reayası üzerlerine düşen vergileri ödedikleri halde Selimiye ve Deyr-i Rahbe sancakları mutasarrıfı tarafından haksız yere paraları alınmıştır.²³⁵

Devletin gönderdiği emirlerde gereken cezayı bildirmiş olmasına rağmen verilen emirlerin neden icra edilemediği de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Bereket oğlu Yusuf ve beraberindekiler, 1716 yılında kendilerini şikâyet etmek maksadıyla İstanbul’a giden kişileri, dönüşlerinde hedef almış; kimilerini öldürmüş, kimilerini de cezalandırmak için Hısn-ı Mansur voyvodasıyla işbirliği yapmış, sonrasında da Rakka’ya firar etmiştir.²³⁶

Devletin halkın ekonomik durumunu dikkate alınarak vergi yükümlülüklerini düzenlemesi eşitliği sağlamaya yöneliktir. Samsad kazasında Beziki aşiretinden Şeyh Mehmed, hane-i avarız vergisinin durumlarına uygun olarak dağıtım yapılmasını, bazılarının himaye edilmesini, bazılarının da adaletsizlik edilmemesini içeren bir dilekçeyi ordu-yı hümayuna göndermiştir. Hazine-i amirede korunan mevkufat defterleri incelendiğinde, Malatya sancağındaki Hısn-ı Mansur, Samsad ve Beziki kazasının sadece iki yüz yirmi dokuz avarız hanesi kayıtlı olduğu görülmüştür. Defterde belirtilen emirlere göre, üzerlerine düşen avarız vergisinin, durumlarına göre adil bir şekilde dağıtılması ve

²³¹ BOA. A.DVNSSKT.d. 25/30, s. 10; Demirci ve Arslan, s. 61.

²³² Açıklaması için bkz. Cengiz Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*, Vergi Müfettişleri Derneği Yayınları, Ankara, 2008, s. 102.

²³³ Tekâlif-i şakka niteliğinde yasal bir temeli olmayan vergidir. Valiler, onların yetkilendirdiği kişiler, voyvoda, mütesellim gibi görevlilerin reayadan alınması uygun olmayan paraları elbise, kaftan baha gibi isimler altında talep etmeleridir. Murat Polat, *XVIII. Yüzyılda Ruha’da Mütegalibe Hareketleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2023, Ek s. 12; Ayrıca bkz. Becermen, s. 103.

²³⁴ Demirci ve Arslan, s. 97.

²³⁵ Özlem Seçkin, *111 Numaralı Mühimme Defteri’nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Artvin, 2020, s. 28.

²³⁶ Tunç, s. 313.

tahsil edilmesi; bazılarının korunması, bazılarına zulüm edilmemesi için Malatya paşası, Hısn-ı Mansur, Samsad ve Beziki kadılarına 1718 yılında emir verilmiştir.²³⁷

Adaletin sağlanmasına yönelik yapılan şikâyet sürecine eşkıyaların müdahalesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Rışvan hassı reayasına musallat olan Bereket oğlu Yusuf ve kardeşini şikâyet etmek için²³⁸, Rışvan mukataasının eski zabiti Telhis Mehmed, Hısn-ı Mansur'dan İstanbul'a gitmek için hazırlık yaparken Duran oğlu Ömer, Şehir Kethüdâsı Ahmed ve Boybeyi Budak Hacı yirmi atlı ile gelir ve Zabit Telhis Mehmed ile birlikte yola çıkar. Bu sırada eski boybeyi Bereket oğlu Yusuf; kardeşleri Mustafa, Mehmed, Murtaza, İbrahim, Surut Mustafa ve Battal'ın kardeşi Abuzer ile birlikte yetmiş seksen kadar süvari eşkıyayı yanına alarak zabit ve yanındakilerin ardına düşer. Behisni'ye bağlı Davudhan karyesinde onlara yetişirler.²³⁹ Beş saat süren saldırı sonucunda Vilayet Ayanı²⁴⁰ Duran oğlu Ömer, Şehir Kethüdâsı Ahmed ve levendlerinden iki nefer öldürülür, on yedi nefer ise yaralanır.²⁴¹ Ayrıca Duranzâde Mustafa, kardeşi Gerger alaybeyisi Osman, Edirneli İmam Hasan, Mehmed Ağa, kâtibi Seyyid Abdulkerim, eniştesi Hasan Mansurlu adındaki kişileri ve on beş neferi soyup mal ve eşyalarını yağmalamışlardır. Bu esnada Telhis Mehmed, Davudhan karyesine girerek kurtulmuştur. Sonrasında ise, kendisi ve Duran oğlu Ömer'in kardeşi Mustafa, İstanbul'a gidip gerçekleşen olayı bildirmiştir. İşledikleri suçlardan ötürü eşkıyaların yakalanarak İstanbul'da mahkemeye çıkarılmaları için Rışvan voyvodası Murtaza ve Malatya voyvodası Rışvanzade Ömer'e 1722 yılında emir verilmiştir.²⁴²

Eşkialığa yönelen memurların etrafına eskiden kalabend ve iskân edilen kişileri topladığı anlaşılmaktadır. Devlet, kalabendlik cezasını suçluları ıslah etmek amacıyla uygulamış olsa da, bu kişilerin düzelmemesi uygulamanın başarısızlığını işaret etmektedir. Bir diğer yandan, gerçekleştirilen iskân uygulamasının da çözüm olmadığı görülmektedir. Zira iskândan firar edenler, bu gibi zalimlerin yanında kendine yer edinebilmektedir. Behisni'de hâlâ mütesellim olarak görevde bulunan Eğinli Osman; Rışvan oğlu Ömer Paşa'nın bölükbaşlarından olup kasabadan Başılı oğlu Kör Osman, Bulgurcu oğlu Deli İbrahim, Fındık Halil, Halil Ağa olarak tanınan Kemal oğlu Hüseyin, Davudhan oğlu Halil, Ahmed Kahta ile eskiden kalebend ve iskân edilen ekradları başına toplayarak kasabanın

²³⁷ BOA. İE.ML. 76/7102.

²³⁸ Tunç, s. 312.

²³⁹ BOA. C.ZB. 88/4358.

²⁴⁰ Tunç, s. 312.

²⁴¹ BOA. C.ZB. 88/4358. Başka kaynakta yaralı sayısı, on sekiz kişi olarak geçmektedir. Tunç, s. 312.

²⁴² BOA. C.ZB. 88/4358. Aynı olay, başka bir kayıta da geçmektedir. BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1070, s. 349.

müftü, müderris, ulema, salih ve fukarasının beş yüzünü hapsetmiş, bir süre aç ve susuz bırakmıştır. 1718 yılından beri kiminden bin, kiminden beş yüz, kiminden üç yüz gurusu ve bazı muhtaç fakirlerden yüz gurusu cerime almışlardır. Taşrada olan fukaranın mallarını yağma etmiş, ehl-i ırzın ise ırzlarını ayak altına almıştır. Ayrıca düzenbaz, rüşvetçi, fesatçı olan harâmzâde Osman, bazı şerli kişileri tahrik ederek fukaraya tecavüz, iftira ve her birinin türlü türlü rencide edilmesine sebebiyet vermiştir. Şaki Osman'ın tarafında olan harâmzâdeler, taşraya çıkan fukarayı öldürüp mal ve eşyalarını zorla almışlardır. Bu kadar zarar ve zulme takat getiremeyen beş yüzden fazla hâne sahibi, aileleriyle birlikte başka diyara firar etmiştir. Behisni kazası ahalisinin durumu merkeze bildirmesi üzerine, tayin edilen mübaşir vasıtasıyla Malatya mütesellimi ve ayanı işbirliğiyle şakilerin yakalanması talep edilmiştir. Yakalanan eşkıyaların Keban madenine gönderilmesi, ispat edilen delillerle suçluların Keban emini huzurunda yargılanması, hak sahiplerine haklarının teslim edilmesi ve şakilerin durumunun hak ve adalet çerçevesinde çözülmesi istenmiştir. Suç işlemekte ısrar etmeleri halinde ise yakalanıp hapsedilmeleri ve suçlarına uygun cezaların verilmesi için Keban eminine hitaben 1730 yılında ferman yazılmıştır.²⁴³ Eyalet ve sancak yöneticilerinin sık sık sefere çıkmaları ya da payitahtta alıkonulmaları, taşrada vergi toplama işlerini yürüten mütesellimlerin etkinliğini arttırmıştır. Bu durum, 18. yüzyılda bazı mütesellimlerin yetkilerini kötüye kullanarak eşkıyalık faaliyetlerine yönelmelerine zemin hazırlamıştır.²⁴⁴

Mütesellimlerin gerçekleştirdiği bir diğer eşkıyalık hareketi şu şekilde kayda geçmiştir. Behisni kazası sakinlerinden Rışvan oğullarına tâbi Abdurrahman'ın zalimliği nedeniyle, daha önce vilayet halkı arz ve mahzar yoluyla kendisinden şikâyetçi olmuş, zulüm ve saldırılarının önlenmesi için birkaç defa emir çıkarılmıştı. Ancak 1727/1728 yılında, Hısn-ı Mansur'da mütesellim olarak görev yaptığı sırada, kendisine bağlı Behisni sakinlerinden Osman, Kör Hasan oğlu Mehmed, Halil ve 20'den fazla ektrad eşkıyasıyla birlikte, zeamet sahibi Mehmed'in hanesine baskın düzenleyerek 15 kise akçeden fazla mal ve eşyasını gasp etmiştir. Mehmed'in bu durumu şikâyet etmesi üzerine, tayin edilen Mübaşir Ömer aracılığıyla konunun şer'le görülmesi ve adaletin sağlanması amacıyla Behisni kadısı ile Malatya mütesellimine 1730 yılında emir verilmiştir.²⁴⁵

Hısn-ı Mansur kasabasında yaşayan kuşaktan zorba Kara Zaim ve Mustafa bin Ebubekir isimli şakiler, sürekli fitne ve fesatlık çıkararak pek çok kişinin rencide olmasına

²⁴³ BOA. CZB. 40/1983.

²⁴⁴ Maden, s. 78.

²⁴⁵ BOA. A.DVNŞŞKT.d. 127, s. 224.

ve zarar görmesine sebep olmuştur. Padişahın emirlerini kendi çıkarları doğrultusunda yeniden düzenleyen bu kişiler, uydurdıkları yalanlarla pek çok kişinin köy ve mezarlarına müdahalede bulunmuş, mahkeme ve zabitlerine itaat etmemiştir. Görevlendirildikleri İran seferine de katılmayarak askeri yükümlülüklerini yerine getirmemiş ve Müslümanları sürekli rencide etmişlerdir. Şakilerin kötülüklerinin sona ermesi amacıyla, Hısn-ı Mansur kadısı Veliyüddin, 1731 yılında padişaha şikâyetini bildirmiştir. Bunun üzerine, olayın yerinde şer'i yollarla çözülmesi istenmiştir.²⁴⁶ Belgede eşkıyaların mevkileri açıklanmamış olsa da, İran seferine görevlendirilmeleri ve padişahın emirlerini kendi menfaatlerine uygun olarak oluşturmaya çalışmaları, devlet hizmetinde askeri veya idari yetkiye sahip olduklarını göstermektedir.

Hısn-ı Mansur kazasına bağlı karyede sakin olan Mir Ali'nin evladlarının bir adet hane-i avârizları bulunmaktadır. 1640 yılından beri söz konusu vergiden muaf tutulmaları dolayısıyla avarız tahsildarlarının, avarız talebinde bulunması gerekmezken tahsildarların aksine hareket etmesiyle Hısn-ı Mansur kazası kadısı Veliyüddün yaşanan durumu divan-ı hümayuna bildirmiştir. Bunun üzerine, aravız talebiyle rencide edilmemeleri için Hısn-ı Mansur kadısına 1731 yılında emir verilmiştir.²⁴⁷

Devlet, düzenli olarak vergi yükümlülüklerini yerine getirerek ekonomik fayda sağlayan kişileri, bazı grupların zararlarından korumak amacıyla önlemler almıştır. Zira Hısn-ı Mansur kasabası ve karyelerine, başka kazalardan gelip yerleşen kişiler, yaşadıkları yerlerdeki arazi sahiplerine her yıl öşür ve rüsumatlarını ödemiştir. Bu kişilerden bazıları on yıldan, bazıları ise otuz-kırk yıldan uzun bir süredir has topraklarında ikâmet etmektedir. Bu zamana kadar rencide edilmemelerine rağmen, bazı arazi sahipleri tahrir yaparken fukaralara rahatsızlık vermiştir. Hısn-ı Mansur naibi Mustafa'nın, yaşanan durumu merkeze bildirmesi üzerine, bu tür hareketlerin düzeni bozacağı, halkın dağılmasına ve perişan olmasına, ayrıca mal-ı mirinin de aksamasına yol açacağı dikkate alınmıştır. Bu nedenle, halkın rencide edilmeden yaşadıkları yerlerde sürekli kalmalarını sağlamak amacıyla 1737 yılında kanuna aykırı işlem yapılmaması ve resmi kayıtlar dışında hareket edilmemesi yönünde Rakka valisi ve Rişvan hassı voyvodalarına emredilmiştir.²⁴⁸

Hısn-ı Mansur kazasında ikâmet edip Rişvan aşireti boybeyliğine padişah beratıyla 1740 yılında görevlendirilen Rişvan aşiretinden Ferhat oğlu Halil, yönetici olduğu halka çeşitli eziyetlerde bulunarak, kendisine finansal çıkar sağlamak maksadıyla halka çeşitli

²⁴⁶ BOA. AE.SMHD. I. 236/18986.

²⁴⁷ BOA. AE.SMHD. I 30/1807.

²⁴⁸ BOA. AE. SMHD.I. 107/7610.

angaryalar yüklüyordu. Dahası halkı devlet memurlarına gammazlayarak onların sıkıntı yaşamalarına neden oluyordu. Bu durum halkın perişan olmasına yol açtı. Rîşvan voyvodası Ebubekir saltanata sunduğu raporunda: Ferhat oğlu Halil'in aşiret boybeyliğinden alınmaması halinde halkın dağılacağını, perişan duruma düşeceğini ve dolayısıyla devlete ait mukataa gelirlerinin tahsil edilemeyeceğini ifade ediyordu. Bunun üzerine devlet, Ferhat oğlu Halil'in divan kalemindeki boybeyliği kaydının iptal edilmesi için Hısn-ı Mansur kadısı, Malatya sancağı mutasarrıfı, kadısı ve başmuhassebeye gerekli talimatları vermiştir. Ayrıca, Halil'in mahkemeye çıkarılması ve halktan haksız yere aldığı para ve malların kendisinden alınarak hak sahiplerine geri verilmesi amacıyla Hısn-ı Mansur kadısına emir verilmiştir. Boybeyi ile ilgili bir diğer olumsuz vaka ise şu şekildedir: Malatya sancağının Kahta kazasına bağlı Kölük köyü Dergâh-ı Ali müteferrikalarından Ahmet'e verilmesine rağmen Rîşvan boybeylerinden Hasan Efendi 1743-1745 yıllarına ait vergi gelirlerini kanuna aykırı bir şekilde kendi adına toplayarak Kahta kazası ahalisinin mağdur olmasına sebebiyet vermiştir.²⁴⁹

1744 tarihli bir hükümde sadattan 3 kişi, Hısn-ı Mansur'da komşuları olan sabık müfettiş Seyyid İsmail, kardeşi Deli Ömer, Kilisli Ahmed Efendi ve Molla Hüseyin adlı kişilerin cebriyle ve gaspıyla karşı karşıya kaldıklarını şikâyet etmişlerdi. Buna göre anılan kişiler, kazanın ehl-i örf kimseleri idi ve nüfuzlarını davacıların yirmi dokuz dükkânını, dört mülk bağını, üç çiftliğini, altı yüz gurusunu almak için kullanmışlardı. Dahası müştekilerden birinin evinin kapısını zincirleyerek giriş çıkışları engellemişlerdi. Anlaşılan o ki, mesele daha önce yerel mahkemede çözüme kavuşturulmuş, fakat davalılar karara uymayıp zulümlerini artırarak sürdürmüşler, davacılar da durumu İstanbul'a taşımışlardı.²⁵⁰ Başka bir kayıta, Seyyid İsmail'in fetva yetkisinin alınarak ailesiyle birlikte Kıbrıs Adası'ndaki Magosa Kalesi'nde²⁵¹ kalabend cezasına çarptırıldığı kayıtlıdır.²⁵² Fetva yetkisinin elinden alınması dini ve hukuki alandaki etkisinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Ailesi ile birlikte cezaya tâbi tutulması cezanın bireysel

²⁴⁹ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rîşvan Aşireti Örneği-*, s. 281-282.

²⁵⁰ Gümüş, *Devlet ve Asî 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekir'inde Eşkîyalık*, s. 335-336.

²⁵¹ Magosa Kalesi'nin duvarları, 18, 20 ve 22 adım kalınlığında ve 8-10 adım uzunluğundaydı. Hendeği ise; 12 adım genişliğinde ve 6 adım yüksekliğindeydi. Kalenin 2 büyük kapısı vardı. Bunlardan biri denize, biri karaya bakıyordu. Sağlam ve muhkem bir yere sahip olan kalenin on beş adet çok güçlü ve büyük kulesi bulunmaktaydı. Bu özellikleri dolayısıyla Osmanlı döneminde burası kalabend yeri olarak kullanılmıştır. Yunus Kırayit, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün ve Kalabend Cezaları: Magosa Kalesi Örneği (18. Yüzyıl)", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2023, s. 341.

²⁵² Tunç, s. 329.

olmadığı, suçlunun eylemlerinin yakın çevresini de etkilediğini göstermektedir. Bu durum, suçluya destek ve yardım sağlayacak kişileri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Eşkıyalık hareketlerinin kaynaklarından birini ehl-i örfün gücü oluşturunuyordu. Eşkıyalar, bu sayede hedef aldıkları kişilerin mal ve paralarını haksız yere gasp edebiliyorlardı.²⁵³ Havâss-ı hümayûn karyelerinden Siverek kazasına bağlı Gödene nahiyesinden Kuşçu oğlu Ahmed ve Ömer, kendi hallerinde olmayıp ehl-i örf'e dayanarak, 1747/1748 yılında Gerger Kalesi askerlerinden Ebuzeri ve oğlu Osman'ı haksız yere tutuklamış, ayrıca, iki kılıç, iki tüfenk, iki çuka, iki sim hançer, bıçak ve üç yüz on beş guriş akçeyi haksız yere gasp etmişlerdir. Aşırı derece zulüm ve saldırıları dolayısıyla, Gödene nahiyesi zabiti aracılığıyla konunun şer'le görülmesi istenmiştir. Ayrıca, sözü edilen şakilerin kanuna aykırı olarak gasp ettikleri eşya ve gurişların kendilerinden tamamen alınarak olayın mahallinde değerlendirilmesi için Diyarbakır valisi ve Siverek kadılarına 1755 yılında emir verilmiştir.²⁵⁴

Kethüdaların, eşkıyalardan cesaret alarak ahaliye zulmettiği görülmektedir. Hısn-ı Mansur kazasında sakin zımmiyan kethüdasının, Bereket oğullarına güvenerek kaza fukarasına verdiği eziyet ve cefa sebebiyle 1756 yılında Maraş beylerbeyi ve Hısn-ı Mansur kadısına hüküm gönderilmiştir.²⁵⁵

1769 yılında Behisni'de ikâmet eden Hevidi kürt eşkıyasından Uzun Hüso²⁵⁶ isimli şakinin, Hafız Mustafa Paşa'ya borcu bulunmaktadır. Alacağının tahsili için de Uzun Hüso'nun evinde bulunan emval ve eşyası listelenmiştir. Eşkıyalara borç verilmesi devlet görevlileriyle münasebeti göstermesi açısından kayda değerdir.²⁵⁷ Aşağıda sözü edilen emval ve eşyanın neler olduğu tabloda açık bir şekilde gösterilmiştir.

²⁵³ Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, s. 142.

²⁵⁴ *Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbakır Ahkâm Defterleri 2 Numaralı Defter (H. 1167-1176 / M. 1754-1763)*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 2016, s. 40-41.

²⁵⁵ BOA. AE.SOSM.III. 80/6051.

²⁵⁶ Uzun Hüseyin Hevidi aşiretine mensup olup, 1785 yılı Şubat ayı sonlarında Malatya mutasarrıflığına atanan Rışvanzâde Ömer Paşa tarafından yıldızı parlatılan kişilerden birisidir. Nitekim o tarihte Malatya mütesellimi olarak geçmiştir. Ömer Paşa bizzat kendisi Malatya'dan Besni kazasına gidip Hevidi aşiretinden Uzun Hüseyin'i Malatya'ya mütesellim olarak atamıştır. Uzun Hüseyin'in Malatya mütesellimliğine getirilmesinden sonra Maadin-i Hümayun'un düzeni bozulmuştur. Nitekim Uzun Hüseyin'in Arguvan ve Akçadağ'dan Malatya'ya giden iki kişiyi haksız yere astığı, madene kömür çeken reyadan altı kişiyi hapsedtiği ve bazı mallarına el koyduğu, maadin-i hümayun halkından birçok kişiyi öldürdüğü ve muhtelif cezalar çarptırdığı kayıtlara geçen bazı önemli vakalardır. Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, s. 572.

²⁵⁷ BOA. TS. MA.d. 4500/0. Arşiv kaydında yer alan Kahta ahalisinin şikâyetlerinden, Hafız Mustafa Paşa'nın zulmettiği ortaya çıkmaktadır. BOA. AE.SABH. I 72/5026.

Tablo 4.1. Eşkîya Uzun Hüso 'nun Emval ve Eşyası²⁵⁸

Emvâl ve eşya	Aded	Guruş
Sim raht ²⁵⁹	1	460 dirhem 76
Sim kemer	1	180 dirhem 36
Sim zarf	5	61 dirhem 12 8 para
Sim hançer	1	22
İstanbulkârî kolan ²⁶⁰	1	1,5
Keziye kablı zerdavâ peçesi kürk	1	45
Sarı şalya kablı zerdavâ peçesi kürk	1	40
Atlas kablı zerdavâ peçesi kürk	1	50
Hareye kablı meşin farsak kürk	1	30
Hıtâyiye kablı kakum kürk	1	40
Hatayi aşri ve kaftan	2	35
Telli 'anteri	1	10
Kemhâ şeritli cübbe	1	13,5
Çuka şeritli cübbe	1	10
Atlas kaftan	1	6
Alaca 'anteri	2	7,5
Şâlî ²⁶¹ biniş ²⁶²	2	16
Çuka dolama	1	4,5
Omuz makremesi pesend	1	3
Baş yemenisi	1	1,5
Çuka cübbe şeridli	1	3
-boyaması	2	6
Yakası işleme müsta'mel hamam gömleği	1	
Havlu	4	6
Peşmâl	1	
Müsta'mel boyama	2	2
Def'a müsta'mel	2	15
Eski işleme gömlek	1	2

²⁵⁸ BOA. TS. MA.d. 4500/0.

²⁵⁹ Binek atlarına vurulan takım. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, M.E.B, İstanbul, 1993, s. 6.

²⁶⁰ Çadır bezlerinin yırtılmaması için kenarlarına dikilen enli ip veya şerit adıdır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s. 288.

²⁶¹ Tiftikten dokunan ince kumaş adıdır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, s. 337.

²⁶² Yüksek tabakadan ve bilhassa ulema efendilerin giydiği bir cübbenin adı; avâmın giydiği cübbeden farkı bedeninin daha geniş, kollarının daha bol ve uzun olması idi. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1969, s. 39.

Tablo 4.1. (Devam) *Eşkîya Uzun Hüso ’nun Emval ve Eşyası*

Emvâl ve Eşya	Aded	Guruş
İşleme uçkur	5	3,5
Alaca tob	1	6
Boğasi ²⁶³ kaftan	5	10
Müsta’mel alaca şalvar	6	10
Kırmızı bez tob	1	1,5
Beyaz bez kıt’a	2	2
Beyaz çarşab	1	1,5
Müsta’mel beyaz sare	2	2
Mustafa Bey’den ve karındaşlarından bâ-temessük ahz olunan		200
Kivanzâde Ali Bey’e fûrûht olunan eşya bahâsı		200
Kılıçlı oğlu İsbir (Esir) Ağa’dan deyni için alınan		40
Yekûn		975

Osmanlı devletinde sadât-ı kirâm²⁶⁴, diğer reayadan farklı olarak çeşitli ayrıcalıklara sahipti. Bu ayrıcalıkların başında ise ekonomik imtiyazlar gelmekteydi.²⁶⁵ Özellikle vergi muafiyeti, sadât-ı kirâma tanınan en dikkat çekici ayrıcalıklardandı. I. Murad zamanında uygulanmaya başlanan bu muafiyet sayesinde, sadât-ı kirâm raiyyet rüsumu, tekâlif-i örfiye ve avarız gibi vergilerden muaf tutulmuştur.²⁶⁶ Buna rağmen yerel yöneticilerin, devletin vergi muafiyeti sağladığı gruplardan vergi talep etmesi, merkezi otoriteden bağımsız hareket ettiklerini göstermektedir. Bu durum, devletin vergi düzenlemelerine aykırı olduğu gibi, ilgili gruplar üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Karaçon karyesinde sakin bazı kişiler, sadat-ı kirâmdan olmalarına rağmen, karye zabiti tarafından rüsum-ı ra’iyyet, ehl-i örf taifesi tarafından ise tekâlif-i

²⁶³ Günümüz Amerikan bezi ve kaput bezine benzeyen bogasi (boğasi) pamuklu kumaşlar içinde önemli bir yere sahipti. Orta kalitede olan bu kumaş, çoğunlukla beyaz renkteydi; ancak boya maddeleriyle renklendirilerek rengine göre de adlandırılmıştır. Zülfîye Koçak, “Manastır’da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700-1730)”, XIX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 3-7.09.2022, s. 958-959.

²⁶⁴ Hz. Peygamber’in kızı Fatıma ile amcazadesi Hz. Ali’nin çocukları olan Hasan ile Hüseyin’in soyundan gelen kişiler, sâdât-ı kirâm olarak anılmışlardır. Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Seyyidler ve Şerifler”, *Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan*, Ed. Alim Yıldız, Be Yayınları, Sivas, 2014, s. 123. Hz. Hasan’ın soyundan gelenler “şerif”, Hz. Hüseyin’in soyundan gelenler ise “seyyid” olarak isimlendirilmiştir. Ayhan Işık, *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. v.

²⁶⁵ Mehmet Emin Üner, “Rakka Ahkâm Defterlerinde Ruha Sancağı”, XIX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (III. Cilt – I. Kısım) Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 3-7 Ekim 2022, s. 520.

²⁶⁶ Mehmet Emin Üner, “Ahkâm Defterlerine Göre Urfa’da Sadât-ı Kirâm (1740-1820)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 122, Sayı: 241, 2019, s. 270-271.

şakka talep edilerek mağdur edilmiştir. Bu haksız uygulama, söz konusu kişilerin sahip olduğu muafiyet haklarına aykırı olup yasal ayrıcalıklarının ihlaline neden olmuştur. Seyyid Ali'nin yaşanan olayı merkeze bildirmesi üzerine, konunun hukuka uygun şekilde yürütülmesi için 1774 yılında emir verilmiştir.²⁶⁷

Ruha'ya atanan Rakka Valisi Hafız Mustafa Paşa, Malatya sancağındaki kazalardan geçerken zahire, kudûmiyye²⁶⁸, pişkeş²⁶⁹ bahâ ve harâc bâb adıyla yirmi bin guruştan fazla mal almış, levendat kapısı halkı da 'avâid-i bayrak, kurban bahâ, na'l bahâ²⁷⁰ gibi vergileri zorla alarak eziyet, zulüm ve zorbalık etmiştir. Türlü kötülük ve hilelerle kazada kargaşaya, devlet mallarının aksaması ve tahsilinin ertelenmesine sebep olmaları dolayısıyla Kahta kazası ahalisi mahkemeye gelip şikâyet etmiştir. Kahta kazası naibi Mehmed de durumu devlete 1775 yılında bildirmiştir.²⁷¹ Bu olay, devlet otoritesinin kaybolduğu yıllarda Osmanlı taşrasında bulunan levant ve ehl-i örf taifesinin ittifak halinde halka zulmettiklerini göstermektedir.²⁷²

Devletin eşkıyalara memuriyet verip onlara nasıl güvendiği merak konusuydu. Ancak devletin de güvenmediği sadece eşkıyalığını sona erdirmek için devlet hizmetine aldığı ortaya çıkmaktadır. Güvenmediği ise, göreve atanır atanmaz merkezin emriyle öldürülmesinden anlaşılmaktadır. Bu yüzden devletin bir eşkıyaya görev vermesi sadece bir taktik, göz boyamasıdır.²⁷³ Rakka Valisi Hafız Mustafa Paşa örnek alınarak devletin işini layıkıyla yapmayan görevlilere nasıl bir yöntem uyguladığı belirlenmiştir. Şöyle ki, Ruha görevinden sonra Mustafa Paşa, Bağdat valiliğine getirilmiş; ancak burada kendisine verilen görevleri başarılı bir şekilde yerine getirememiş ve daha öncesinde de devlete karşı sergilediği tutum nedeniyle Diyarbekir'de hapsedilmiş²⁷⁴, ardından idam edilmiştir.²⁷⁵

²⁶⁷ BOA. AE.SABH. I 106/7176. İlerleyen yıllarda da (1790 tarihli kayıt) aynı konunun birebir yaşandığı görülmektedir. BOA. C.ML. 447/18096.

²⁶⁸ Kudûmiye; önemli şahsiyetlerin bir seferden dönüşü veya bir şehre gelişi münasebetiyle sunulan hediyeye denir. Halil Batur ve Enes Yıldız, "Şeyhülislam Muhammed ve Sâmih'in Kudûmiyeleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 2019, s. 259.

²⁶⁹ Üst makamda bulunan kişiye hürmet ve bağlılık göstergesi olarak sunulan, onun otoritesini ve himayesini tanıdığını gösteren hediyedir. Fatma Ünyay Açıkgöz, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Pişkeş Geleneği, Amaç ve İşlevleri," *Turkish Studies*, Volume: 13, Issue: 24, 2018, s. 290; Filiz Karaca, "Pişkeş", *TDV*, İstanbul, 2007, XXXIV, s. 294-296.

²⁷⁰ Osmanlı döneminde şer'i vergiler dışında, yöneticiler ve ayanlar tarafından halktan haksız alınan vergiler arasında yer almaktadır. Erdoğan Merçil, "Na'l Baha ve Kullanışına Dair Örnekler", *Belleten*, Cilt: 60, Sayı: 227, 1996, s. 31.

²⁷¹ BOA. AE.SABH. I 72/5026.

²⁷² Maden, *Kastamonu'da Eşkıyalık*, s. 72.

²⁷³ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, s. 50.

²⁷⁴ Murat Alanoğlu, "18. Yüzyılda Hayırsever Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa'nın Elazığ ve Malatya Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 48, 2017, s. 125.

²⁷⁵ Kürşat Çelik, "Hafız Mustafa Paşa Vakfiyesi" *Turkish Studies*, Volume: 9, Issue: 4, 2014, s. 1263.

Anlaşılan devlet, bu tür kişileri başlangıçta başka görevlerle meşgul ederek devlete zarar vermelerini önlemeye çalışmakta; işleri bittikten sonra da onları ortadan kaldırmaktadır.

Samsad kazasına bağlı karye defterine kayıtlı Bekir, Ahmed, İsmail, Mustafa, Abdullah vd., bulundukları yerden ayrılıp Siverek kazasına bağlı Akçaviran karyesine yerleşmişlerdir. Yükümlü oldukları resm-i raiyyet vergisini kanun ve deftere uygun şekilde Samsad voyvodasına ödemelerine rağmen voyvoda, kanaat etmeyerek kayıtlı defter ve kanunların dışında resm-i raiyyet talep etmiştir. Sözü edilen mağdur kişilerin, Samsad voyvodasını şikâyet etmesi üzerine, kanun doğrultusunda hareket edilmesi, haksız vergi alımlarının önlenmesi için 1776 yılında Siverek kadısına emir verilmiştir.²⁷⁶

4.2.2. Ehl-i şer'in yaptığı eşkıyalıklar

Bu dönemde karşılaşılan eşkıyalık hareketlerinin tümü müftüler tarafından gerçekleştirilmektedir. Müftülerin, dini konularda topluma rehberlik etmesi gerekirken bu tür zararlı faaliyetlere yönelmesi müftülerin asli görevlerinin dışına çıktığını göstermektedir. Sözelimi, Malatya sancağını malikâne olarak tasarruf eden Rişvanzade Abdurrahman Paşa, devlete ait mukataa bedelini ödemek üzere kendisine mübaşir olarak gönderilen Dergâh-ı Ali müteferrikalarından el-hac Mustafa'ya ödeme yaparken, Behisni müftüsü Hicabî Mehmet Efendi, Behisni'deki bir grup eşkıya ile birlikte Abdurrahman Paşa'nın sarayına baskın düzenlemiş ve kendisine saldırmıştır. Abdurrahman Paşa'nın adamlarıyla Hicabî Mehmet Efendi'nin taraftarları arasındaki çatışma bir gün bir gece boyunca sürmüştür. Çatışma esnasında, pek çok kişinin malları yağmalanmış, birçok insan yaralanmış ve masum 10 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁷⁷ Yaralanma ve masum can kayıpları, çatışmanın geniş bir kesimi etkilediğini göstermektedir.

Müftülerin fitne ve fesatlık çıkarmaları toplumsal düzenin ve huzurun bozulmasına yol açmaktadır. Hısn-ı Mansur müftüsü Mustafa Efendi ve eski müftü Mehmed Efendi, Rişvan mukataasında fitne ve fesat çıkararak mukataa gelirlerinin kesilmesine neden olmuşlardır. Ayrıca itaatten çıkan Yakup Bey, Serdar Hacı Hüseyin ve Türk oğlu Hüseyin gibi eşkıyalarla iş birliği yapmış; kadınları ve erkekleri zincire vurup hapsedmiş ve bu suretle mukataanın tahribine sebep olmuşlardır. Söz konusu suçlardan dolayı önceki ve şimdiki müftünün Pertek Kalesi'ne kalabend edilmeleri için 1791 yılında talimat

²⁷⁶ *Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbakır Ahkâm Defterleri 3 Numaralı Defter (H. 1176-1198 / M. 1763-1784)*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 2018, s. 582.

²⁷⁷ Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa'nın Terekesi", s. 254.

verilmiş²⁷⁸, ancak 1792 yılında Şeyhülislam'ın önerisi üzerine Pertek Kalesi'nden serbest bırakılmaları konusunda emir yazılmıştır.²⁷⁹

Hısn-ı Mansur'da daha önce müftü olan Debbağzade Bekir Efendi, orada bulunduğu süre zarfında rüşvet alıp zalimler topluluğuyla birlikte hareket ederek halk arasına nifak sokmuş; bu durum beldenin karışmasına ve yedi bin hanenin dağılmasına sebebiyet verecek bir ortam oluşturmuştur. Bekir Efendi'nin bu davranışlarından memnun kalmayan halk, daha büyük karışıklık ve fesada neden olabileceği endişesiyle kendisini mahkemeye şikâyet ederek memleketi olan Tarsus'a sürgün edilmesini 1795 yılında talep etmiştir.²⁸⁰

4.2.3. Kapısız levendlerin ve sekbanların eşkıyalıkları

Zorlu arazi koşulları, eşkıyalar için güvenli bir sığınak oluşturmaktadır. Malatya sancağına bağlı Behisni Kalesi'nin bulunduğu yerin geçilmesi güç taşlık arazi olması, kürt ve sekban eşkıyalarının burayı sığınak olarak kullanmalarına ve fesatlık ile kötülükte bulunmalarına neden olmuştur. Bu sebeple, yakalanmaları şer'i hukuka göre bir kez incelenip sonuçlandırılmayan konuların yeniden gözden geçirilmesi ve buna göre adil bir karar verilmesi istenmiştir. Ayrıca, muhkem hapsedilmeleri, haklarında yapılması gereken işlemlerin yerine getirilmesi ve kanuna aykırı hiç kimseye iş yaptırılmaması konusunda Malatya sancakbeyi İbrahim'e 1610 yılında talimat verilmiştir.²⁸¹ Kalelerde hapis cezası çekmek üzere verilen "Muhkem habs" ifadesinden anlaşılan suçluların sağlam kalelelere hapsedilerek kaçmalarının önüne geçilmesi kastedilmektedir.²⁸² Diğer bir yönden, "Muhkem habs" ifadesi çoğunlukla ağır suç unsuru içeren eylemlere verilir. Suçlu kişiler cezalandırılacağı kalelere gönderilerek buradaki zindanlarda tutulmaktadır. Bu yerlerde suçlular oldukça ağır koşullarda hapsedilmiş durumdadır ve ceza süreleri boyunca çeşitli uygulamalara maruz kaldıkları düşünülmektedir. Suçluların hapsedildiği süre standart hapis cezalarını geçebilecek uzunlukta olabilmektedir.²⁸³

Büyük çaplı yağmalar, bölgedeki güvenlik ve yönetim sistemlerinin yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dükkânların yağmalanması ise, ekonomiye ciddi

²⁷⁸ BOA. C.ADL. 66/3946.

²⁷⁹ Suha Oğuz Baytimur, 25 Numaralı Kal'abend Defteri, (1/61-A.Sayfa) (H. 1205 / M. 1790-1791), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 186-187.

²⁸⁰ BOA. C.ADL. 47/2848.

²⁸¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 78/341, s. 130.

²⁸² Altınöz, "Hukuk Tarihi Açısından Kalabend Defterleri", s. 9.

²⁸³ Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devletinde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)", II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri Cilt: I, Ed. Fethi Gedikli, İstanbul, 13-14 Mayıs 2016, s. 841.

şekilde zarar vermekte ve ekonomik faaliyetlerin aksamasına neden olmaktadır. Eski Malatya sancağı mutasarrıfı Polad Mehmed Paşa, Maraş sancağına bağlı Behisni kazasındaki Sofraz kasabasına gitmesi gerekmediği halde, Rişvan Beylerinden Elvend Bey'in oğlu Ali Şir isimli şakinin tahrikiyle kasabaya gitmiştir. Orada, zahireyi ücretsiz aldıktan sonra Rişvan oğlu Halid ve Musa'nın evlerinin kapılarını kırdırması; odalarında bulunan sekiz yüz nakit gurusu, bin gurusu kıymetli altın evaniyi²⁸⁴, bir sim gülabdanla²⁸⁵ birlikte buhurdâni²⁸⁶, üç sim rahtı, beş sim kılıcı, üç mücevher hatim taşı, beş kadife eyeri, beş kadife tirkeşi²⁸⁷, bir sim şemdani, bir sim tabağı ve dokuz rezeyi yağmalatmıştır. Levendat da haber alır almaz kasabaya hücum etmiş; rastladıkları evlerin kapılarını kırıp yirmi evin mallarını gasp etmiştir. Ayrıca iki cami, bir medrese, bir kazgancı dükkânı, bir kılıccı dükkânı, bir tüfenkci dükkânı, dört kuyumcu dükkânı, on bezzaz²⁸⁸ dükkânı, dört attar dükkânı, altı bezistan dükkânı, üç berber dükkânı, altı demirci dükkânı, iki yapıcı dükkânı ve handa²⁸⁹ bulunan misafir bazirganların²⁹⁰ eşyalarını tamamen yağmalayarak zulüm ve hakaretlerde bulunmuştur. Sofraz kasabası sakinlerinden Rişvan oğlu Halid, Musa ve kasaba ahalisinin şikâyeti üzerine, Polad Mehmed'in mahkemeye getirilmesi için ferman-ı şerif ile mübaşir tayin edilmiştir. Bu mübaşir vasıtasıyla Polad Mehmed'in yakalanıp hapsedilmesi²⁹¹, gasp ettiği mal ve erzakın hak sahiplerine eksiksiz olarak teslim edilmesinin ardından, Polad Mehmed'in, Ali Şir ile birlikte divan-ı hümayuna getirilmesi için Rakka beylerbeyisi Hüseyin Paşa ile Ruha ve Hısn-ı Mansur kadılarına hüküm 1692 yılında yazılmıştır.²⁹² Hanlar, misafir ve tüccarların emniyet içinde seyahat etmeleri

²⁸⁴ Kaplar. Sami, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*, s. 149.

²⁸⁵ Gülsuyu şişesi. Sami, s. 903.

²⁸⁶ Tütsü yakmak için kullanılan alettir. Sargon Erdem, "Buhurdan" *TDV*, İstanbul, 1992, VI, s. 384-385.

²⁸⁷ Ok kabı. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010, s. 1294. Tirkeş meşinden tabanca kılıfı şeklinde yapılır, arkada taşınırdı. Okluklar ancak elli kadar ok alırdı. Pakalın, s. 508; Ayrıca bkz. Halide Sarıoğlu ve Melda Özdemir, "İstanbul Askeri Müzesindeki Deri Askeri Eşya ve Aksesuarlardan Örnekler", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 48, 2007, s. 85-105.

²⁸⁸ Bezcilerle manifaturacılar verilen isimdir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 228.

²⁸⁹ Behisni'deki hanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, s. 759; Tunç, s. 71-72.

²⁹⁰ Tüccar. Ayrıntısı için bkz. Mehmet İpşirli, "Bezirgân", *TDV*, İstanbul, 1992, VI, s. 103-104.

²⁹¹ Ankara Kalesi'nde hapsedilmiştir. *BOA. A.DVNSMHH.d. 102/726*, s. 185.

²⁹² *BOA. A.DVNSMHH.d. 102/475*, s. 113. Mühim bir meselenin görüşüleceği gerekçesiyle Polad Mehmed, divan-ı hümayuna çağrılmaktadır. Görünüşe göre, bu yöntemle suçlunun uyanıp firar etmesini engellemek istiyorlar. *BOA. A.DVNSMHH.d. 102/485*, s. 116; *BOA. A.DVNSMHH.d.102/500*, s. 120. Bir başka kayda göre, aynı yılda Polad Mehmed için idam kararının çıktığı görülmektedir. *BOA. A.DVNSMHH.d. 102/726*, s. 185.

amacıyla büyük kervan ve ticaret yolları üzerinde, dağ ve geçit mahallerinde²⁹³ yapılmasına rağmen, böyle bir olayın yaşanmasıyla, hedeflenen maksatların gerçekleştirilemediği ve eşkıyalık hareketlerinin önünün alınamadığı görülmektedir. Dahası bu durum, tüccarların can ve mal güvenliğini tehdit etmekle kalmaz, aynı zamanda bölgeye olan ticari ilgiyi azaltarak ticaretin gerilemesine sebep olmaktadır.

Cezaların uygulanamaması, suçluların benzer eylemleri tekrarlamasına zemin hazırlamakta ve bu durum suç oranlarının artışına sebep olmaktadır. Katledilen Bereket oğlu Yusuf'un yandaşı olan Hısn-ı Mansur'un yerli Rışvan ahalisinden eşkıya reisi Türk oğlu Yusuf, başına topladığı kapısız levendat eşkıya ile birlikte ahaliye zulüm ve baskı yaparak zarar verdiği için Hısn-ı Mansur ahalisi, bu durumu daha önce Rakka valisi ve merkeze mahzar yoluyla şikâyet etmişti. Ancak bazı engeller dolayısıyla cezası uygulanamadığından, Türk oğlu Yusuf rahat durmayarak adam öldürme ve yağmalama faaliyetlerine devam etmiştir. Bu nedenle eşkıyanın yakalanarak gerekli cezaya çarptırılması, Hısn-ı Mansur ile çevresinin eşkıyadan temizlenmesi ve halkın güvenliğinin sağlanması için 1762 yılında emir verilmiştir.²⁹⁴

4.2.4. Ayanların eşkıyalıkları

17. yüzyılın sonlarından itibaren ve 18. yüzyıl boyunca, devlet ile halk arasında asker temini, vergi dağıtımı ve toplanması, zahire ve hayvan sağlanması gibi konularda aracılık yapan bir zümre ortaya çıkmıştır. Normalde halk tarafından seçilmesi gereken bu kimseler, zamanla bu kuralı göz ardı ederek özellikle şehrin ileri gelenlerini yanlarına alıp nüfuz kazanarak görevleri ele geçirmişlerdir. Ayanlık görevini üstlenen bu kişiler genellikle bulundukları yerlerin zengin ve tanınmış ailelerine mensup şahıslardır.²⁹⁵

18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan dönüşümün ana unsuru olan ayanlar, başlangıçta celali isyanları ile levendat eşkıyalarına mücadele etmeleri için merkezi idare tarafından desteklenmişlerdir. Ancak 18. yüzyıldan itibaren, merkezi otoriteyle ilişkilerinde ve taşrada asayişin sağlanmasında ciddi sorunlara yol açmışlardır. Başlangıçta “vilayet için faydalı, itibarlı, müstakil, paralı ve halk arasında sözü dinlenen kimseler olarak tanımlanan ayanlar, devletin zayıfladığı dönemlerde merkezi otoriteye karşı gelmiş, hatta zamanla eşkıyalık faaliyetlerine yönelmiş ve adeta devlet içinde birer güç odağı haline gelmişlerdir. Ayanlar

²⁹³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 159, 168.

²⁹⁴ BOA. C.DH. 1/28.

²⁹⁵ Özkaya, s. 206.

zamanla mütesellimlerin de yerini almış, ancak halka yönelik baskıları artınca II. Mahmut döneminde önce sened-i ittifak yapılmış, ardından ayanlık kaldırılmıştır.²⁹⁶

18. yüzyılda Hısn-ı Mansur ve çevresinde ayanların eşkıyalık karşısında sergilediği farklı tutumlar, onların hem düzen bozucu hem de koruyucu roller üstlenebildiğini göstermektedir. Bu çerçevede ayanlar, bazen aşiretlere bağlı oymaklar ve bazı eşkıya liderleriyle iş birliği yaparak eşkıyalık faaliyetlerine katılmış²⁹⁷, bazen de yerel yöneticilere yönelik saldırılarda yerel yöneticilerle birlikte hareket ederek asayişî sağlamaya çalışmış²⁹⁸ ya da kendi bölgelerinde yaşanan eşkıyalık olaylarını merkeze şikâyet yoluyla bildirmişlerdir.²⁹⁹ Bunların dışında, bazı eşkıyalar da “ayanlık iddiasıyla” vilayet işlerine müdahale ederek halkı kışkırtmış ve kazaya gelen devlet memurunun görevini yerine getirmesine mani olmuştur.³⁰⁰

1715 ve 1716 yıllarında Hısn-ı Mansur kasabası ayanlarından Hacı Abdurrahman, Rıdvan oğlu Mustafa, Ömer ve Osman’ın, Rışvan aşiretinin Rumiyanlı ve Halikanlı oymaklarına mensup bazı eşkıyalarla birlikte Hısn-ı Mansur halkına zulmettikleri anlaşılmaktadır. 1716 yılında ise, yine Hısn-ı Mansur ayanı olarak görevde bulunan bu kişilerin, Bereket oğlu Yusuf ile ittifak ederek halktan zorla akçe talep etmeye devam ettikleri görülmektedir.³⁰¹

Devlet, ayanların düzeni bozmasını engelleyerek taşradaki kontrolünü sürdürmeye çalışmıştır. Sözelimi Malatya kazasına bağlı karyelerin defterde kayıtlı olan reaya ve onların oğullarından bazıları, yaşadıkları yerlerden ayrılarak Kahta kazasına bağlı bazı kasaba, köy ve askerlere ait çiftliklere yerleşmiştir. Bu kişilerin, söz konusu yerlerden ayrılarak kendi karyelerine voyvodaları aracılığıyla iskân edilmeleri istenmiş; ancak reaya, zorba ayana dayanarak bulundukları yerden ayrılmayı reddetmiş ve mevcut yerlerinde güvende olduklarını ileri sürerek kanuna ve deftere aykırı hareket etmiştir. Yaşanan durum, hem malikâne sahiplerinin gelirini hem de devletin kayıtlı düzenini bozmuştur. Malikâne

²⁹⁶ Maden, s. 79; Özcan Mert, “Ayan”, *TDV*, İstanbul, 1991, IV, s. 195-198; Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri (1730-1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, 1963, s. 51-61.

²⁹⁷ Tunç, s. 225, 313.

²⁹⁸ Tunç, s. 166.

²⁹⁹ *BOA. A.DVNSMHH.d. 87/78, s. 33; BOA. A.DVNSMHH.d. 180/1082, s. 254; BOA. A.DVNSMHH.d. 94/85, s. 20; Demirci ve Arslan, s. 48-49.*

³⁰⁰ Erkan, *Köprülüzâde Abdullah Paşa’nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146-Z.1147) Tasnif-Özet-Transkripsiyon*, s. 65-66.

³⁰¹ Tunç, s. 225, 313.

mutasarrıfı sipahi Hasan'ın şikâyeti üzerine, reayanın kendi karyelerine iskân edilmesi yönünde 1767 yılında emir verilmiştir.³⁰²

4.2.5. Oymak, cemaat ve aşiretlerin eşkıyalıkları

Aşiretler iç güvenliği tehdit eden diğer bir faktördü. Yaylak-kışlak hayatı sürdüren aşiretler, öteden beri yerleşik halkla çatışma yaşıyorlardı. Osmanlı devleti köylüleri göçebelere tercih eden bir devlettir. Çünkü köylüler yerleşik düzeni benimsemiş, vergi ödeyen ve gerektiğinde asker sağlayan bir kesimdi. Göçebeler ise yerleri belirsiz, vergi ve asker vermekte isteksiz, aynı zamanda silahlı ve sürekli hareket halinde olan, denetimi güç bir kesimdi.³⁰³ Dolayısıyla devlet, 17. ve 18. yüzyılda şekâvet hareketlerinin artması ve bozulmuş ekonomiyi düzeltmek amacıyla³⁰⁴ 17. yüzyılın sonlarından itibaren aşiretlerden alamadığı vergileri eksiksiz bir şekilde tahsil etmek, onların askeri güçlerinden etkili bir şekilde yararlanabilmek ve Anadolu'daki karışıklıklardan dolayı terkedilmiş köyleri “şenlendirmek”, tarımsal üretimi arttırmak ve aşiretleri denetim altında tutabilmek maksadıyla iskân etmeğe çabalamıştır. Bu iskân girişimleri ve devlet-aşiret çatışmaları tüm 18. yüzyıl boyunca, dahası 19. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür.³⁰⁵

Aşiretlerin iskân girişimleri, devlet-aşiret çatışmalarına neden olacak ve bu durum da bir dizi sorunu beraberinde getirecektir. Aşiretler, genellikle devletin kendileri için yerleşme alanı olarak gösterdiği bölgeleri beğenmemekte ve mümkün olduğunca denetim altına girmek istememektedirler. Göçebelik özelliklerinden dolayı, aşiretlerin eşkıyalığa yönelmeleri kolaylaşmaktadır. Bu sebepten onları takip etmek, yakalamak oldukça güçtür. Bir diğer konu da aşiret üyeleri arasında bir bağlılığın bulunmasıdır. Bu durum da tüm aşireti herhangi bir olay karşısında tek bir vücut gibi birleştirebilmesi dolayısıyla aşiret eşkıyası, aşiretin içinde sığınabilmekte, takipten kurtulabilmekte ve çarpışma halinde tüm aşireti yanına çekebilmektedir.³⁰⁶

³⁰² Ökkeş Küçükdağlıkan, *II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar Arasında Bulunan ve Maraş'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1775)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2017, s. 134.

³⁰³ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 12.

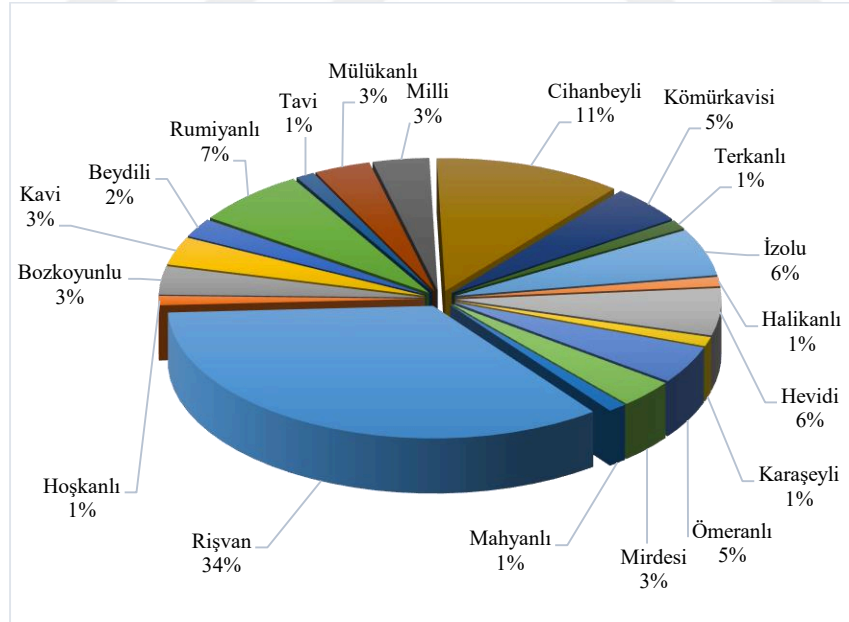
³⁰⁴ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 110.

³⁰⁵ Öztürk, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, s. 965; Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, s. 118.

³⁰⁶ Öztürk, s. 972; Zeynel Özlü, *Osmanlı Döneminde Behisni (Besni) Kazasında Aşiret ve Aileler*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep, 2015, s. 35.

Yerleşik halk, yani köylü devamlı olarak aşiretlerin hedefiydi. Zira kendileri çalışmadıkları gibi ekin ekip biçmiyor ve pek çok ihtiyaçlarını köylünün ekip biçtiklerinden ya da beslediği hayvanlardan temin etmeye çalışıyordu. Yani köylünün ekip biçtiğine ve yetiştirdiği hayvanlarına bir zahmet çekmeden ortak oluyorlardı. Hal böyle olunca zaten kıt olan gelirleri daha da azalıyordu. Bu da köylü için ciddi bir sıkıntı meydana getiriyordu.³⁰⁷ Göçerler, ekonomileriyle negatif etkilere yerleşik nüfustan daha açıktırlar. Mesela, herhangi bir salgın hastalığın sürülerini olumsuz etkilemesi durumunda, hemen yoksulluğa düşerlerdi. Bu şartlar altında da ya eşkıyalaşıyor ya da küçük bir bedel karşılığında imparatorluk ordusuna paralı asker olarak yazılıyorlardı.

Yurt alanları ile mevsimlik göçlerinde izleyecekleri yollar resmi tahrir defterlerinde kayıtlı olmasına rağmen köylüler ve yetkililer arasında sürekli çatışma yaşanıyordu. Bürokratik kısıtlamalardan, deftere kaydedilmekten ve vergiye tâbi tutulmaktan hoşlanmayan göçerler, merkezi otorite güç kaybettiği anda kontrolden çıkabiliyorlardı.³⁰⁸ Konar-göçerlerin yerlerini belirlemek güç olduğu için vergi tahsildarından kolaylıkla kaçabiliyorlardı.³⁰⁹ Üstelik belli bir bölgede yerleşik olmamaları sebebiyle takip edilmeleri daha güçtü. Bu nedenle takipleri için birden çok eyalet ve sancağın görevlileri sorumlu tutuluyordu.³¹⁰

Şekil 4.3. Eşkıyalık Olaylarına Katılan Oymak, Cemaat ve Aşiretler

³⁰⁷ Üner, s. 131.

³⁰⁸ Gümüş, *Tarihçi ve Asi 16. Yüzyıl Celali İsyanlarının Osmanlı Tarih Yazımına Yansıması*, s. 99-100.

³⁰⁹ Suraya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çev. Emine Sonnur Özcan, Doğubay Yayınları, Ankara, 2006, s. 115.

³¹⁰ Halaçoğlu, s. 38.

Grafik incelendiğinde çeşitli aşiretlerin yukarıda açıklanan sebeplerle eşkıyalığa yöneldikleri anlaşılmaktadır. Aşiretler tarafından gerçekleştirilen eşkıyalık faaliyetlerinin en fazla (% 34) Rışvan aşiretine ait olduğu görülmektedir. Kayıtlardan hareketle, genel olarak aşiretlerin, özelde ise Rışvan aşiretinin eşkıyalık yapma nedenleri ortaya konulabilmektedir. Hısn-ı Mansur'daki Rışvan aşireti, valide sultan haslarına dâhil olduğu için imdad-ı hazeriye ve imdad-ı seferiyeden muaf tutulmuş olmalarına rağmen, bazı devlet görevlilerinin kendilerinden vergi almak çalıştığı görülmektedir.³¹¹ Devletin bu duruma geç müdahale ettiği düşünüldüğünde, aşiret kendi çözümünü bulma arayışına girip bulunduğu yeri terk ederek başka bölgelere gitmesine, oradaki düzeni ihlal etmesine ve hatta eşkıyalık yapmalarına sebep olmuş olabilir. Bu bağlamda, devlet görevlilerinin kanuna aykırı tavırları, aşiretlerin eşkıyalık yapmasına zemin hazırlamış olabilir. Netice itibarıyla, Rışvan aşiretinin adının arşivdeki kayıtlarda sıkça “eşkîya” olarak geçmesinin sebeplerinden birinin bu durum olduğu düşünülmektedir.

Kahta kazasındaki Kavi³¹² aşireti, üzerlerine düşen vergileri ödemedikleri gibi Armutlu cemaatiyle aralarındaki davadan dolayı mahkemeye çağırılmıştır. Ancak Kavi aşiretinden eşkıyalar, voyvoda aracılığıyla şer'i yollarla yürütülen mahkeme çağrılarına uymamış, voyvodanın adamlarından birkaçını öldürmüş ve Cihanbeyli³¹³ aşiretinden bir kişinin başını vurup yaralamıştır. Kethüda Hacı İbrahim'in yaşanan durumu ordu-yı hümâyuna bildirmesi üzerine, firar edenlerin yakalanıp ödenmeyen vergilerin alınması için 1665 yılında talimat verilmiştir.³¹⁴

1688-1689 yıllarında Bozkoyunlu, Herikli, Dimleklü, Hardallı, Kara Şeyhlü, Kızıl Ahmed, Araplu Musa, Pir Budakoğlu Türkmen cemaatlerinden bazıları, Beydili aşiretiyle

³¹¹ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rışvan Aşireti Örneği-*, s. 121.

³¹² Aşiret mensupları Diyarbakir, Rakka, Çemişkezek, Amasya, Sivas, Malatya, Kırşehir, Bozok, Çarsancak (Diyarbakir), Mecidözü (Amasya), Eğin, Behisni, Taş-ili ve Tokat taraflarında konargöçer bir hayat tarzı sürdürmüşlerdir. Tunç, s. 280.

³¹³ Osmanlı kaynaklarında Cihanbeyli aşiretinde siyasi birliği kimin temsil ettiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu nedenle aşiret konfederasyonunu idare eden daha nüfuzlu bir beyin varlığı da görülmemektedir. Bu durum, Cihanbeyli aşiret konfederasyonunun ayrı ayrı yöneticilere sahip olan bir birlik olduğunu göstermektedir. 18. yüzyıla ait bir belgede de bu durum doğrulanmakta; Cihanbeyli aşiretinin tek millet olmakla birlikte dört ayrı kethüdalık olduğu yani bunların birbirinden bağımsız hareket eden yöneticileri bulunduğu açıkça belirtilmektedir. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde konfederasyon içerisindeki bu aşiretler artık Cihanbeyli adıyla anılmamış, her aşiret kendi adıyla (Herdi aşireti, Parçikan aşireti ve Zeyve aşireti gibi) ifade edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlılardan çok önceye dayanan bu geniş aşiret yapısı geleneği, 19. yüzyıl başlarında Baskil ve çevresinde tamamen terk edilmiştir. Buna karşılık 19. yüzyılda özellikle Konya ve Ankara taraflarında oldukça kalabalık bir Cihanbeyli aşiretinin varlığına rastlanmaktadır. Bu aşiretin esas vatanları da Harput'tur. Ayrıntısı için bkz. Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012, s. 49-50.

³¹⁴ Yasemin Tataroğlu, *4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri 1665-1670 (H. 1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 388-389; BOA. A.DVNSŞKT.d. 4/261, s. 62.

birlikte Hısn-ı Mansur ve Elbistan kazalarında ekinleri ve köyleri harap etmiş, pek çok kişiyi öldürmüştür.³¹⁵ Bozkoyunlu adının geçtiği bir başka olay ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Konargöçer Türkmen Bozkoyunlu taifesinden Mazur Bey, Dadalı, Seyfi Han Bey, Kayaş, Acerlü, Kara Şeyhlü oymaklarına mensup 70-80 eşkıya, Hısn-ı Mansur kazasındaki halka çeşitli zulüm ve saldırılarda bulunmuştur.³¹⁶

1689 yılında Kahta'da sakin ekrad taifesinden Tavi aşireti ile Hoşkanlı cemaatine mensup Zeynel, Küçük Ali, Piri, Yusuf, Şah Hüseyin, Kara Bayezid ve Çavuş isimli şakiler, iki yüz kişilik eşkıyayla bulundukları karyedeki seksen evi basarak ahalinin mal ve erzaklarını yağmalamış, ardından evleri yıkıp yakmışlardır. Söz konusu olay, Malatya kadısı Mehmed tarafından merkeze bildirilmiş; aynı zamanda Kahta nahiyesinden Hasan bin Arslan, Abdurrahman, Halil, Hacı Çavuş, Şah Hüseyin, Ali, Mahmud, Ebubekir, Mustafa ve diğerleri de mahkemeye başvurarak şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine, olayın doğrulanması durumunda suçluların yakalanarak gasp edilen mal ve eşyaların bedelinin alınması ve hak ettikleri cezaların verilmesi yönünde Diyarbakir valisi, mollası ve Malatya kadıları 1696 yılında görevlendirilmiştir.³¹⁷ Kahta'da meydana gelen bir diğer eşkıyalık olayı şöyle kayda geçmiştir. Kömür Kavisî ekrad taifesinden ve Gelerli³¹⁸ aşiretinden bazı kişiler, kendilerine bağlı eşkıyalarla birlikte Kahta kazasına bağlı Menzil karyesine baskın düzenlemiş; karye halkına ait mal ve erzakları gasp etmiş, bir kişiyi öldürmüş ve karyedeki bağ, bahçe, mülk ve evleri yakmışlardır. Eşkıyaların aşırı zulüm ve saldırıları nedeniyle zararların önlenmesi amacıyla karye ahalisi olayı dergâh-ı muallama bildirmiş, bunun üzerine konunun mahallinde incelenip çözülmesi için Malatya valisi ve Kahta kadısına 1696 yılında talimat verilmiştir.³¹⁹

Devlet, halkın güvenliğini sağlamak adına ilerde öngörülen zararları önlemek maksadıyla halkı uygun bir yere yerleştirmektedir. İskân konusunda isyan ve başkaldırı gösteren Türkmen ve Ekrad gruplarına karşı harekete geçmek için emr-i şerifle Taşıl kazasından iki yüz nefer tayin edilmişti. Ancak Ekrad Cihanbeyli aşireti, Taşıl kazasının yirmi karyesinin mallarını yağmalamakla kalmayıp bir kişiyi öldürmüş, üç kişiyi de

³¹⁵ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 49.

³¹⁶ Demirci ve Arslan, s. 33.

³¹⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 106/1371, s. 356.

³¹⁸ Cemaat "Konar-Göçer Ekrâd Tâifesinden" olarak kaydedilmiştir. Malatya, Kahta, Hısn-ı Mansur, Eğin Kazası, Ergani Kazası, Antep ve Kilis sancaklarında konar-göçer olarak hayatlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Malatya ve Adıyaman çevresinde yaşayanlara sonradan Gelerli adı verilmiştir. Elif Geçgin, *Osmanlı Devleti'nde Rişvan Aşireti, (Halikan Oymağı)'nın Sosyal ve Kültürel Hayatı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu, 2021, s. 28-29.

³¹⁹ BOA. A.DVNŞŞKT.d. 23/510, s. 104.

yaralamıştır. Geriye kalan on beş karye ahalisi de Cihanbeyli aşireti nedeniyle mallarına ve ailelerine zarar gelme konusunda güvensizlik yaşamış; bu sebeple Taşıl kazası ahalisi mahkemeye başvurmuş, Gerger, Kahta, Taşıl kazaları naibi Muharrem de durumu ordu-yı hümayuna mektup ile bildirmiştir. Bunun üzerine, ahalinin uygun bir yerde iskân edilmeleri için 1697 yılında Rakka beylerbeyine hüküm gönderilmiştir.³²⁰

Rişvan hassına başka birileri tarafından hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gerekirken, Bektaşlı cemaatinden Bektaş oğlu Kara Mehmed ve kardeşinin oğlu Mahmud, Lek ekrâdından Kızır Ali, Avşar kabilesinden Kara Gündüz oğlu Kara Hamza ve Muslu Bey, Recepli cemaatinden Zülfikar, Çepni kabilesinden Süleyman ile 300'den fazla eşkıya, reayanın evlerine baskın düzenlemiştir. Bu saldırılarda 12 kişi öldürülmüş, 323 öküz, 25 deve ve 20 inek sürülerek götürülmüş, evlerdeki eşyalar da gasp edilmiştir. Söz konusu eşkıyaların bu tür hareketleri alışkanlık haline getirmeleri, fesat ve bozgunluk içerisinde olmaları dolayısıyla, Hısn-ı Mansur kadısı ve Valide Sultan kethüdası Hacı Mehmed yaşanan durumu merkeze bildirmiştir. Bunun üzerine, belirtilen eşkıyaların nerede bulunurlar ise halktan cebren ve zulmen aldıkları at, deve ile diğer mal ve erzakların tayin edilen Kapıcıbaşızâde Mehmed tarafından Rişvan voyvodası aracılığıyla tahsil edilmesinin ardından, gerekli şer'i işlemlerin yapılması amacıyla Halep ile Rakka valileri, Maraş, Trablusşam, Adana, Hama-Humus beylerbeyileri ve kadılarına 1698 yılında hüküm yazılmıştır.³²¹

1698-1699 yılında Kahta kazası sakinlerinden Bektaş, Cafer oğlu Yusuf ve Kınalı oğlu Duran adlı kişilerin, Rişvan ekradının gasp ve yağmalarına ilişkin şikâyetleri üzerine, suçlular hakkında gereğinin yapılması için 1703 yılında emir verilmiştir.³²² Kahta kazasında Rişvan aşiretinin faaliyetlerine ilişkin bir diğer örnek olay ise şu şekildedir. Rişvan aşiretinden Türk oğlu Sefer³²³, Karababa, Kara Ali, Bereket ve Ziravkanlı Hasan, Kartal, Kasım oğlu Hüseyin, Bıyıklı, Mir Mehmed, Mehmedhan, Paşo, Gönüllü Hüseyin ve Rumiyanlı Ömer bölükbaşı, kendilerine bağlı iki bin süvari ve piyade eşkıya ile birlikte 1699 yılında Kahta kazasında bulunan evlere baskın düzenleyerek haksız yere on dokuz kişiyi katletmiş, otuz kişiyi de kesici aletle yaralamışlardır. Ayrıca yaklaşık otuz kadının

³²⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 110/167, s. 40. Ahalinin yerini yurdunu terk etmesiyle ilgili bir çalışma için bkz. Alpaslan Demir, "Osmanlı Devleti'nde Yörükler ile Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi", *Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 21, 2017, s. 15-31.

³²¹ Seniha Şen, *30 Numaralı Atık Şikayet Defteri (1110/1698) (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 142-143.

³²² BOA. A.DVNSMHM.d. 114/875, s. 205.

³²³ Başka bir kayıta bu kişi Tiryaki oğlu Sefer olarak geçmektedir. BOA. A.DVNSMHM.d. 114/852, s. 197.

saçlarını kesip onları üryan etmiş; üç hatunu öldürmüş, üç masumu da bıçaklamışlardır. Bununla da yetinmeyip beş bakireye tacizde bulunmuş, sahip oldukları mal ve hayvanları yağmalamış, mal ve eşyalarını ise yakmışlardır. Verdikleri zararlardan ötürü, Kahta kazasına bağlı Salah, Şabani karyeleri ahalisinden Osman, Sufi Mehmed, Molla Hasan, Bektaş, Molla Ahmed, Bayram, Abdulaziz, Ahmed, Bayram, Mehmed ve Mirza Ali, mahkemeye müracaat ederek söz konusu olayı şikâyet etmişlerdir. Fesat ve zorbalıklarının şer'an sabit olması üzerine, vali ve hâkim tarafından adam gönderilerek mahkemeye gelmeleri talep edilmiş, ancak bu davete uymamışlardır. Bu nedenle, Rakka valisi vezir Osman Paşa'ya şakileri yakalayıp verdikleri zararların karşılığını aldıktan sonra hak ettikleri cezaları vermesi için 1704 yılında emir verilmiştir.³²⁴ Bu sorun devleti o kadar meşgul etmiş olmalı ki aynı konu farklı hükümlerde yinelenmiştir.³²⁵ Ayrıca, devletin kesin bir çözüm bulmak yerine eşkıyaları cezalandırmak için görevlendirdiği kişileri değiştirmekten öteye gidememesi, sorunların devam etmesine sebep olmuştur.

Gerger sakinlerinden olup hâlen Ruha'da Kul oğlu olarak tanınan Mehmed, kardeşi ve kendilerine bağlı Bucak iskânı taifesinden yüzü aşkın eşkıyayla bir araya gelerek ehl-i örf taifesinin de desteğiyle 1701/1702 yılında Gerger kazasında bahçelerinde aileleriyle bulunan kişilerin kapılarını kırmış, mal ve eşyasını yağmalamışlardır. Gerger kazası sakinlerinden Seyyid Hacı Hasan ve oğlu Seyyid Abdullah'ın şikâyeti üzerine, gereğinin yapılması için 1702 yılında Rakka valisi görevlendirilmiştir.³²⁶ Gerger'de meydana gelen bu olayın yanı sıra, burada yerleşik olan Şeyh Hasanlı³²⁷ aşiretinin çevre kazalarda zararlı faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Malatya kazasına bağlı Gerger'de ikâmet eden Şeyh Hasanlı aşireti, Çemişgezek, Pertek ve Sağman kazalarına ait karyelere girerek ahalisini sürmüştür. Bu durum üzerine, Çemişgezek kadısının şikâyeti doğrultusunda eski yerlerine dönmeleri 1705 yılında kararlaştırılmıştır.³²⁸

³²⁴ BOA. A.DVNSMHH.d. 114/810, s. 184.

³²⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 114/817, s. 186; BOA. A.DVNSMHH.d. 114/852, s. 197; BOA. A.DVNSMHH.d. 114/871, s. 203.

³²⁶ BOA. A.DVNSŞKT.d. 35/1504, s. 366.

³²⁷ Şeyh Hasanlı aşiretinin Malatya, Muş, Sivas, Tunceli, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane ve Bingöl'de yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Kader Demir ve Ahmet Aksın, "18. ve 19. Yüzyılda Fırat Havzasında Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Eşkıyalık Faaliyetleri", *Near East Historical Review*, Sayı: 13/1, 2023, s. 68.

³²⁸ İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Döneminde Dersim Sancağında Aşiretlerin Eşkıyalık Faaliyetleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, s. 321.

Aşiretlerin hareketleri, halkın can ve mal güvenliğini tehdit etmektedir. Nitekim Beziki³²⁹ aşiretinden Mehmed Bey, Davudhan ve kardeşleri 1708/1709 yılında kendilerine bağlı 500-600 eşkıya ile birlikte Behisni kazasına bağlı Davudhan karyesine baskın düzenleyerek karye halkının mal ve erzaklarını yağmalamış, ailelerine tecavüz etmiş, 12 kişiyi katletmiş, Cami-i şerif ve hanelerini ateşe vermişlerdir. Bu hususta Rışvan aşiretinden Davudhan oğulları İbrahim, Hacı Mehmed, Hacı Süleyman vesair karye halkının mahkemeye başvurusu ve Hısn-ı Mansur kadısı Ahmed'in şikâyeti üzerine, suçluların yakalanarak yargılanması ve adaletin sağlanması yönünde Rakka valisi ve kadılarına 1713 yılında emir verilmiştir.³³⁰

Berektanlı cemaatinden Derviş Mehmed oğlu Hüseyin ile kardeşi Süleyman oğlu Yusuf ve Ömeranlı cemaatinden Hacı Mehmed oğlu Hasan ile Hüseyin isimli şakiler, 1712 yılında Mahyanlı kethüdası Hasan oğlu Mehmed'i Akçakale yakınlarında çadır içinde oturduğu sırada kurşunla katletmişlerdir. İşledikleri sayısız zulüm, saldırı ve fesadlık üzerine, Rışvan aşiretinden Ferhad oğlu Yusuf ile Mahyanlı Hüseyin ve diğerleri mahkemeye başvurmuş; ayrıca Hısn-ı Mansur kazasından Hüseyin de merkeze durumu mektupla bildirmiştir. Bu sebeple, adı geçen şakilerin mutlaka yakalanmaları ve haklarında gereken cezanın uygulanması için 1712 yılında Rakka valisi görevlendirilmiştir.³³¹

Aşiretler arasındaki ilişkilerin genellikle düşmanca olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşmanlığın temelinde, aşiretlerin ekonomilerini büyük ölçüde diğer aşiretlerin mallarını yağmalamak üzerine kurmaları yatmaktadır. Bu tür saldırılar yalnızca mala değil, aynı zamanda can kayıplarına da sebep olmaktadır. Bu da, aşiretler arasında kan davaları gibi uzun süren husumetlere yol açmaktadır.³³² Nitekim Kahta kazasında sakin İzolu ekradı, Rışvan aşiretinin üzerine hücum ederek 20 adamı haksız yere öldürmüş ve mallarını yağmalamıştır. Kahta kazasındaki Rışvan halkının durumu şikâyet etmesi üzerine gerekenin yapılması için 1712 yılında emir verilmiştir.³³³

Bazen de şakiler, istediklerini elde edebilmek ve halka gözdağı vermek için ateşli silahları kullanmaya yeltenmişlerdir. Hısn-ı Mansur kazasında sâkin Türkmen tâifesinden Rumiyanlı aşiretine mensup Bereket oğlu Yusuf ve beraberindeki şakiler, birlik olup Hısn-ı

³²⁹ Rumkale kazası ve Oymağaç nahiyesi sınırları içinde konargöçer yaşamış bir aşirettir. Bu aşirete mensup bir miktar hane de Arapgir, Malatya ve Hısn-ı Mansur çevresine yerleşmiştir. Mehmet Nuri Şanda, *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2021, s. 178-179.

³³⁰ BOA. A.DVNSŞKT.d. 58, s. 645.

³³¹ BOA. A.DVNSŞKT.d. 59, s. 133.

³³² Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, s. 130.

³³³ BOA. A.DVNSŞKT.d. 60, s. 469.

Mansur kazası ahalisinden tüfenkle yüz elli gurus nakdi gasp etmişlerdir. Haksız olarak aldıkları bu paranın kendilerinden alınması için Rakka valisi ve Hısn-ı Mansur kadısına 1713 yılında hüküm yazılmıştır.³³⁴ Bereket oğlu Yusuf'un Hısn-ı Mansur'daki eşkıyalık faaliyetlerini sonraki yıllarda da sürdürdüğü görülmektedir. Ekrad tifesinden Bereket oğlu Yusuf ve kardeşleri, Kethüda Hüseyin'in himayelerinde olmaları nedeniyle, Hısn-ı Mansur reayasına sayısız zulüm ve saldırılarda bulunmuşlardır. Haklarında gereken cezanın verilmesi için emr-i şerif gönderilmiş, ancak adı geçen eşkıyalar, Rakka'da iskân olunan Milli aşireti içine girip gizlenmiş, suçlarını ise Kethüda Hüseyin'e affettirip sonra yine reaya fukarası üzerine musallat olmuşlardır. Hısn-ı Mansur ahalisinin İstanbul'a gelip şikâyetlerini bildirmeleri üzerine, Dergâh-ı muallâm kapıcıbaşlarından mübaşir olarak tayin edilen Halil ve Malatya voyvodası Ömer; Yusuf, kardeşleri Mustafa, Murtaza ve İbrahim'in bulundukları yerde müstahak oldukları cezaları alması için 1722 yılında görevlendirilmiştir.³³⁵ 1723 yılında ise Bereket oğlu Yusuf, kardeşleri ve yanındaki eşkıyalarla, Hısn-ı Mansur kazasındaki ahalinin canına ve malına kastederek zarar verdikleri için Rakka valisi vezir Osman Paşa aracılığıyla yakalanıp cezalandırılmaları istenmiştir.³³⁶

Aynı aşirete bağlı gruplar arasında yaşanan gasp olayı, aşiret içi ilişkilerde bile çatışmaların kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. 1722 yılında Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Rışvan aşiretinden Alican, Hüseyin bin Mehmed, Hüseyin bin Ahmed ve diğer şahıslar ile Kahta kazasında sakin aynı aşiretten Hüseyin Bey bin Kasım, Mahmud Bey, Mehmed Bey ve diğer şahıslar arasında malların yağmalanmasına dair bir dava nedeniyle mahkemece bir mektup gönderilmiştir. Rışvan aşireti voyvodası Telhis Mehmed Ağa tarafından da mübaşir görevlendirilmiştir. Ancak söz konusu kişiler, yalnızca emre itaat etmemekle kalmayıp voyvoda'nın hademelerini de yaralamışlardır. Bu sebeple davalarının görülmesi ve adaletin sağlanması istenmiştir.³³⁷

EşkİYaların farklı bölgelerden gelen unsurlarla birleşerek toplumsal düzeni bozan organize bir tehdit haline geldikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Malatya sancağına bağlı

³³⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 121/71, s. 19.

³³⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1366, s. 468. Bundan önce de mübaşir olarak Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından Mehmet görevlendirilmişti. Fakat Mehmet, eşkıyalardan aldığı rüşvetle, Kethüda Hüseyin'in üzerindeki Hısn-ı Mansur hassının elinden alındığına dair, devlet tarafından gönderilen hükmü gizleyerek İstanbul'a dönmüştü. Bunun neticesinde ise eşkıyalar, şikâyet edenlerin kimini öldürüp kimini ise yaralamıştı. Bkz. Faruk Söylemez, "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde EşkİYalık Hareketleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, 2007, s. 81-82.

³³⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 131/366, s. 132.

³³⁷ BOA. AE.SABH. I. 140/13616.

Hısn-ı Mansur kazasında ikâmet eden, Rışvan ekradından olup eşkıya olan Bereket oğlu Yusuf ve beraberindeki Mir Mehmed³³⁸ ve Paşo isimli şakiler, Kirmanşah tarafından gelip şah tarafından gönderildiklerini ileri süren iki müfsidi de yanlarına alarak Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Sefrindere karyesine gitmişlerdir. Burada ahaliyi doğru yoldan çıkarıp kendilerine bağlayarak fitne ve fesat çıkardıkları gerekçesiyle, haklarında gerekli cezanın uygulanması amacıyla Sivas mütesellimi Rışvanzade Seyyid Ömer 1724 yılında görevlendirilmiştir.³³⁹

Göçebe cemaatlerin hareketleri zaman zaman bireylere zarar verecek boyuta ulaşmıştır. 1731 yılında Hısn-ı Mansur'daki göçebe Rışvan ekradı cemaati tarafından Hüseyin bin Ferhad'a yapılan zulümlerin ortadan kaldırılması için Hısn-ı Mansur kadısına ve Rışvan voyvodasına hüküm yazılmıştır.³⁴⁰ Rışvan aşiretinin yaptığı eşkıyalıkların yanı sıra, aşirete bağlı oymak ve cemaatlerin de eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu kayıtlarda yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse, Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Gülek köyünde yaşayan yerli Rışvan aşiretinin Rudikanlı³⁴¹ cemaatinden Hasan, kardeşinin oğlu Yusuf'la birlikte, 1737 yılında aynı cemaatten Kasım'ın evine baskın düzenleyerek eşyasını yağmalamış ve bir miktar hayvanını gasp etmiştir. Yine buna benzer olarak, Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Gülek köyünde sakin, yerli Rışvan aşiretine bağlı Zerukanlı³⁴² cemaatinden Saadettin Berat oğlu Hasan ile amcası Bayram'ın oğlu Yusuf adındaki eşkıyalar, 1737 yılında kendi cemaatlerinden olan bir kadının evini yağmalayarak eşyalarını almışlardır.³⁴³ Ayrıca, Hısn-ı Mansur çevresinde bulunan Rışvan táfesinin Mahyanlı oymağından Şeyh Mehmed oğlu Ebubekir, 1737 yılında 40-50 yaya ve atlı adamıyla birlikte, Reşi³⁴⁴ aşiretine mensup Karaborca karyesi halkının evlerine baskın düzenleyerek sahip oldukları mallarını yağmalamış, iki adamını da tutsak edip beraberinde götürmüştür.³⁴⁵

³³⁸ Mir Mehmed, 1699 yılında da Kahta kazasındaki evleri basmıştır. *BOA. A.DVNSMHH.d. 114/810, s. 184.*

³³⁹ *BOA. A.DVNSMHH.d. 131/1438, s. 466.* Bu vesikada da aynı konu geçmektedir. *BOA. AE.SAMD.III. 102/1006.*

³⁴⁰ *BOA. AE.SMHD.I. 165/12443.*

³⁴¹ Hısn-ı Mansur Kazası, Çelikhan Kazası, Samsad ve Kahta'ya bağlı mezralarda konar-göçer olarak hayatını sürdürmektedirler. Günümüzde Adıyaman Çelikhan ilçesinde Rudikan Köyü'nde sakin oldukları bilinmektedir. Geçgin, s. 33.

³⁴² Kahta, Hısn-ı Mansur, Aksaray, Rakka, Maraş, Erzurum, Mardin ve Ağrı çevresinde yaşayan bu cemaat "Konar-Göçer Ekrâd Tâifesinden" olarak kaydedilmiştir. Başlangıçta Kahta sancağında yerleşke iken 18. yüzyıla doğru Gülek ve Hısn-ı Mansur sancağına göç etmişlerdir. Geçgin, s. 30.

³⁴³ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rışvan Aşireti Örneği-*, s. 71.

³⁴⁴ Bu aşirete mensup hanelerin Urfa, Runkale, Rakka, Halep, Kilis, Azez, Diyarbakır ve Antep çevresinde yaşadıkları ifade edilmektedir. Şanda, *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*, s. 120.

³⁴⁵ Demirci ve Arslan, s. 27.

Milli aşiretinden bazılarının dava edildiği bir kayıt mevcuttur. Hısn-ı Mansur sakinlerinden es-Seyyid Ali'nin divana gelip, Siverek kazası sakinlerinden Milli oğulları olarak tanınan Bedir, Mehmed, Feyzullah, Ömer, İsmail, Kör Veli, Halid, Ebubekir ve sair kişilerin 1746 yılında 2000 keyl buğday ve arpasını gasp ettiklerini belirtmiştir. Davacı Ali, daha öncesinde dava ettiği bu hususun şer'an tespit edildiği ve buna dair mahkemeden bir "tenbih ve ilamı" olmasına rağmen davalıların kendisine ödenmesi gerekeni ödemediğini ve şimdi bunu talep ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine davalıların olur da anılan idarecilerin idare sahasından geçerlerse yakalanmaları ve gasp ettikleri arpa, buğday ve akçenin karşılığının tahsil edilmesi emredilmiştir. Burada yerel mahkeme davacıyı haklı bulmuştur ancak davalılar verilen hükme uymamışlardır. Bunun üzerine davacı önceki mahkemenin verdiği kararı alarak divana müracaat etmiş ve yeni bir hüküm yazdırtmıştır. Bu hükümde Diyarbekir ve Rakka eyaleti valilerine ve Amid, Siverek ve Ruha/Urfa kadılarına durumun düzeltilmesi emredilmiştir. Bu kayıt yerelde aşiretlilerin bazen aleyhlerine çıkan mahkeme kararlarını tanımayıp, buna direnmeleri itibariyle de güçlerini gösterir. Bu ise inceleme döneminde Osmanlı memleketinin genel durumuyla ilgili bir yansıma olarak da değerlendirilebilir.³⁴⁶ Milli aşiretine yönelik şikâyetlerin yanı sıra, aşiretin eşkıyalık hareketlerine maruz kaldığı durumlar da bulunmaktadır. Karadağ'da yaşayan Ekrad taifesinden Kürd Süleyman, 8 kişilik bir eşkıya grubu ile birlikte Behisni kazasına bağlı zeamet köylerinde ikâmet eden Milli cemaatine mensup Kara Mustafa oğlu Ali'nin evini basarak 300 keçi, 20-30 inek, 1 at, iki yaşında bir tay, 30 kile buğday, 20 kile arpa, 15 kile nohut ve diğer eşyaları gasp etmiş, ayrıca kardeşi Kara Mustafa oğlu Yakub'u da öldürmüştür. Yaşanan bu hadiseyi, Kara Mustafa oğlu Ali hükümet merkezine 1747 yılında bildirmiştir.³⁴⁷

Eşkıyalık hareketlerini önleme noktasında devlet memurlarına büyük sorumluluk düşmektedir. Devlet memuru, görevini layıkıyla yerine getirmesi halinde bulunduğu yerin emniyet ve huzurunu sağlamakla kalmayıp aynı zamanda suç oranlarının bile azalmasına katkısı olacağı gayet açık görünmektedir. Başka bir açıdan ise bu durum, devlet ile halk arasındaki bağlantıyı sağlayan devlet memurlarına güvenin artmasına ve halka adaletli bir devletin daima arkalarında var olduğunu düşünmelerine yardımcı olacaktır. Zira devlet memuru, devleti en iyi yansıtan bir temsilcidir. Nitekim Hısn-ı Mansur'da Rişvan

³⁴⁶ Ercan Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 36, 2018, s. 116; Aynı yazar, *Devlet ve Asi 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekir'inde Eşkıyalık*, s. 369-370.

³⁴⁷ Üner, s. 134.

aşiretinden Bereket oğlu Kara Hasan adındaki eşkıyanın öldürme, yağma, tecavüz gibi suçları olup birçok kez öldürülmesi için emirler çıkarılmasına rağmen, bazen çatışmalara girerek bazen de çevresindeki eşkıya topluluklarının desteğiyle bölgedeki mukataa alanlarının harap olmasına yol açmıştır. Bu durum, yerel yetkililerin buralara uğramamasına neden olmuştur. Bereket oğlu Kara Hasan'ın eşkıyalıkları, eski zalim yöneticiler olan Firavun, Nemrud ve Şeddad'ı bile geride bırakacak boyuta ulaşmış, halk çaresizlik içinde kalmıştır. Bunun üzerine Voyvoda İbrahim Ağa, öncelikle eşkıyanın bulunduğu yeri tespit etmiş, daha sonra halkı koruma altına almıştır. Ardından Voyvoda İbrahim Ağa, Bereket oğlu Kara Hasan'ı ve beraberinde olan birkaç kişiyi saraya götürüp öldürmüştür. Bu olaylar sırasında, vilayetten hiç kimse zarar görmemiştir. Voyvoda ve adamlarının başarısından dolayı daha yüksek bir görevde istihdam edilmelerini devlet yetkililerinden Hısn-ı Mansur kadısı Derviş Mustafa 1748 yılında talep etmiştir.³⁴⁸

Bazı aşiretler, ağnam resmini³⁴⁹ ödemek için devletin vergileri toplamak üzere önceden belirlediği yere gitmemeyi tercih ederek firar edip gizlenmiş, devlet memurları da bu durum karşısında onlara ayrımcılık göstermiştir. Nitekim 1753 yılında Rışvan aşiretinin ağnamlarının sayımı daha önce olduğu gibi, Hısn-ı Mansur yakınlarındaki Taşköprü ve Altınköprü geçitlerinde yapılırken bu yıl da Rışvan voyvodası Feyzullah Ağa, ağnamları saymak ve vergileri tahsil etmek üzere bahsedilen bölgeye gelmiştir. Haydutluk ve taşkınlıklarıyla tanınmış Rışvan aşiretinden eşkıya Seferi Mehmed³⁵⁰, Molla Hasan oğlu Hüseyin, Mıstık oğlu Yusuf, Ali, Mendollu³⁵¹ cemaatinden Mustafa ile adamları, mal yağmalama, katletme ve yol kesme gibi alışkanlıkları dolayısıyla aşiretin tamamını tahrik ederek başlarına toplamışlardır. Koyunların sayımı sırasında çeşitli bahaneler üreterek yaylakları tarafına hareket ederlerken Rışvan voyvodası Feyzullah, ardlarına düşüp yaylalarına kadar giderek üzerlerine düşen vergiyi önce istemiş, ancak daha sonra bu talebinden vazgeçmiştir. Bu konuda mahkemeden birçok defa uyarılmalarına rağmen itaat etmemişlerdir. Hatta bundan önce de Halep nahiyesindeki yüz yirmiden fazla kişiyi

³⁴⁸ BOA. AE.SMST.III 40/2865.

³⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 1947, s. 483-511; Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *TDV*, İstanbul, 1988, I, s. 478-479; Ünal Taşkın, "Rüsûm-ı Örfiye", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt: 2013, Sayı: XIV, 2013, s. 55-73.

³⁵⁰ Kayıtlarda Seferi Mehmed, "Berektanlı kethüdası" olarak geçmektedir. BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 1, s. 266.

³⁵¹ Kayıtlarda "Konar-Göçer Ekrâd Tâifesinden" olarak belirtilmiştir. Kâhta Kazası, Rakka Eyaleti, Karaman Eyaleti, Halep Eyaleti, Kilis, Birecik, Antep, Arapkir, Maraş, Sis, Rumkale, Behisni ve Antakya kazalarında konar-göçer olarak yaşamışlardır. Geçgin, *Osmanlı Devleti'nde Rışvan Aşireti, (Halikan Oymağı)'nın Sosyal ve Kültürel Hayatı*, s. 29-30.

katletmiş, yüz elli kise akçelik mal ve eşyayı yağmalamışlardır. Bu kez de, üzerlerine düşen vergileri vermekte inat etmeleri ve vergilerin tahsilinde muhalefet etmeleri sebebiyle hak ettikleri cezaların verilmesi için Sivas, Rakka, Halep valilerine ve Maraş mutasarrıfına emir verilmiştir. Hısn-ı Mansur naibi de arzında, Rışvan voyvodası Feyzullah'ın onlara ayrıcalık gösterdiğini iletmiştir. Rışvan aşireti ekradı belirtilen geçitlere ağnamları götürmeyip firar ederek gizlenmiştir.³⁵² Başka bir kayıt da Rışvan voyvodası Feyzullah'ın eşkıyaların yanında yer aldığına dair kanıt sunmaktadır. Nitekim aynı yıl Rışvan voyvodası Feyzullah'ın, Bereket oğlu Hasan'a destek vermesi dolayısıyla eşkıyalar, fukaraya daha fazla saldırıda bulunmuş, bu durumun fukaranın bulunduğu bölgeden firar etmesine yol açacağı düşünülerek Samsad kazası naibi ve Hısn-ı Mansur ahalisi durumu merkeze bildirmiştir.³⁵³

Rışvan aşiretinden Bereket oğlu Kara Hasan, kardeşi Hüseyin, Amca oğulları, 70-80 nefer eşkıya grubuyla Hısn-ı Mansur kazası halkının ırz ve mallarına gece gündüz aralıksız saldırmış; ayandan İbrahim³⁵⁴ Ağa'yı haksız yere katlederek eşyasını gasp etmişlerdir. Zulümlerinin günbegün artması nedeniyle daha önce haklarında gereken cezanın uygulanması amacıyla Rakka valisine ferman gönderilmiş; ancak Ruha eşkıyalarından Budak oğlu İbrahim ile birlik olmaları dolayısıyla verilen görev yerine getirilememiştir. Söz konusu suçların yanı sıra kaza ahalisinden otuz bin guruştan fazla akçe salyane toplayarak halkın perişan olmasına sebebiyet vermeleri üzerine, yakalanıp cezalandırılmaları için Maraş valisine, Adana mutasarrıfı Rışvanzade'ye ve Rışvan voyvodasına 1754 yılında emir gönderilmiştir.³⁵⁵

Bereket oğlu Hasan'ın ilerleyen yıllarda Ruha'da bulunduğu dair bilginin bir kayıta yer alması, onun bu bölgedeki eşkıyalarla olan bağlantısını sürdürdüğünü ve söz konusu bölgenin onun için bir sığınak haline geldiğini düşündürmektedir. Havass-ı hümayun Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden Rışvan reayasından Bereket oğlu Hasan ve ortakları, 1755/1756 yılına ait 16.010,5 kuruş mal bedelini ödememiş ve teslimini gerçekleştirmemiştir. Bereket oğlu Kara Hasan ve arkadaşlarının isyan ve başkaldırı halinde bulunmaları nedeniyle, reayanın maruz kaldığı zulümlerin sonu gelmemiştir. Bu

³⁵² BOA. C.ZB. 32/1553; BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 1, s. 266.

³⁵³ BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 35.

³⁵⁴ Başka bir kayıta, bahsi geçen kişinin Türk oğlu İbrahim olduğu ifade edilmiştir. Tunç, s. 313. Ruha'da mahkemeden sonra, öldürülen Türk oğlu İbrahim'in mirasçılarıyla uzlaşma yapılmıştır. Taraflar birbirini affetmiş ve eğer bu uzlaşmaya aykırı davranış olursa devlet hazinesine on beş bin nevr ödeneceği şartı konmuştur. BOA. C.DH.268/13368; BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 35.

³⁵⁵ BOA. C.DH.268/13368.

kişiler, zimmetlerinde bulunan parayı teslim etmemiştir. Bereket oğlu Hasan'ın hareket halinde olduğu ve Ruha'da bulunduğu bilgisi üzerine, kendisinin zimmetinde bulunan 16.010,5 kuruşluk malın mübaşir aracılığıyla alınması talep edilmiştir. Şayet Bereket oğlu Kara Hasan zimmetinde olan mal-ı miriyi teslim etmezse, 1757 yılında Rakka valisi Abdullah Paşa ve Ruha kadısına iletilen hüküm doğrultusunda Bereket oğlu Kara Hasan'ın cezalandırılması istenmiştir.³⁵⁶

Besni ve Hısn-ı Mansur'da kışlayan Rışvan aşireti mensupları 1756 yılından itibaren Sivas'ın Divriği kazasındaki yaylaklara gidiyorlardı. Gerek yaylak-kışlak arası gidiş-gelişlerinde gerekse yaylakta bulundukları bahar ve yaz aylarında, kapısız levendad eşkıyasıyla birlik olup Divriği ve Sivas ile çevre kazaların sakinlerine ve yolculara çeşitli zararlar veriyor, mallarını talan ediyordu. Yerleşik halk bunların taşkınlık ve saldırılarından bıkarak çift-çubuğunu terk ediyordu. Bu sebeple pek çok mukataa ve tımar köyleri harap olmuştur. Bunun üzerine, durumu araştırmak üzere bir mübaşir görevlendirilmiştir. Lakin aşiret eşkıyasının Besni ve Hısn-ı Mansur'da bulunmaları sebebiyle Sivas'da yargılanamayacakları anlaşılmıştır. Bunun üzerine mübaşir, söz konusu davayı görmek üzere davacı 150 kişiyle birlikte Besni'ye gitmiştir. Besni'ye vardıklarında, Besni voyvodası Rışvanzade'nin de yardımıyla davalılar adına Dalyanlı Kör Ali ve Boybeyi Hasan isimli kişi mahkemeye getirildiler. Mahkeme sonunda, taraflar arasında aralarında uzlaşma sağlanması amacıyla Rışvan aşireti üyeleri davacılara 800 kuruşluk eşya ve hayvan vererek anlaştılar. Fakat bahar gelip Divriği'ye yaylaya gittiklerinde ödedikleri bu parayı buraya bağlı köylerde yaşayan halktan isteyerek, çeşitli taşkınlıklarda bulunmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır.³⁵⁷

Eşkıya korkusu, bölge halkının hareketlerini sınırlandırmıştır. Şöyle ki, 1764 yılında³⁵⁸ Kömür Kavisi aşiretinden eşkıyalıklarıyla tanınan Ömeranlı cemaatine mensup Haniç oğlu Hasan, Hızır oğlu Mirza ve Musa oğlu Mahmud, Kömür Kavisi aşireti ahalisinden silahlanmış eşkıyalarla birlikte, İzolu³⁵⁹ aşiretinden el-hâc Ahmed oğlu

³⁵⁶ Polat, *XVIII. Yüzyılda Ruha'da Müteğallibe Hareketleri*, s. 163.

³⁵⁷ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rışvan Aşireti Örneği-*, s. 55-56.

³⁵⁸ Aynı olayın ne zaman gerçekleştiği ilgili belgeden ulaşılmıştır. *BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 2, s. 125.*

³⁵⁹ Bu adın İsa oğlu adından türediği, Doğu Anadolu'daki uzantılarının Zaza toplulukları arasında yer aldıkları Baskil'in Kuşsarayı ve Malatya/Kalebucağı bölgesinde İzolu aşireti adıyla kaza statüsünde bir şehir kurdukları anlaşılmaktadır. Malatya/Cubas nahiyesi Dayı köyünde 14 hanede yaşadıkları tespit edilen aşiret üyelerinin, bölgede yaygın bir şekilde bulunduğunu ortaya koymaktadır. İsmail Uçakçı, *Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler (Şecere Kitabı)*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2020, s. 684. İzolu aşiretinin Malatya-Elazığ arasında, Behisni merkezine ve Keysun nahiyesine yerleştiği; Malatya'da Cubas nahiyesinde meskûn olduğu; yaz aylarında Erzurum'da yayladığı, kış aylarında ise Diyarbakir'de kışladığı anlaşılmaktadır. 1766 yılında aşiretin 1000 çadıra sahip olduğu tespit edilmiştir. Gökür Akçadağ, *Malatya Tarihinden Kesitler*,

Muhammed'i hanesiyle beraber Hısn-ı Mansur'a doğru gelirken kasaba yakınlarındaki Ziyaret adlı yerde haksız yere öldürmüşlerdir. Ayrıca, iki yük katır, bir yük merkep ve bunların üzerindeki gümüş, altın, kadınlara ait ev eşyası ve kumaş gibi tahmini iki bin beş yüz guruşluk değere sahip malları yağmalamış; öldürdükleri şahsın kız kardeşini ve yanında bulunan refiklerini de üryân etmişlerdir. Daha sonra eşkıyalar, sığınmak için Kömür Kavisi aşireti boybeyi Saf oğlu Hüseyin şakinin yanına gitmişlerdir. Davacılar, yaşadıkları zulüm ve haksızlık nedeniyle mahkemeye başvurup şikâyetle bulunmuşlar; ancak şakiler, duruşmaya katılmak yerine her geçen gün şekâvetlerini arttırmaya devam etmişlerdir. Öyle ki, kaza ahalisi eşkıya korkusu nedeniyle işleri için taşraya dahi çıkamaz hale gelmiştir. Bunun üzerine, eşkıyalara gereken cezanın verilmesi amacıyla Rakka valisi ve Hısn-ı Mansur kadısı 1767 yılında görevlendirilmiştir.³⁶⁰

Eşkıyaların gerçekleştirdikleri hareketlerden savunmasız kesimleri hedef aldıkları açıkça anlaşılmaktadır. Behisni kazasına bağlı Erniç nahiyesinde ikâmet eden Hevidi³⁶¹ aşiretinden eşkıyalar, iki binden fazla ekrad eşkıyasıyla birlikte Behisni kazasına baskın düzenlemiş; oradaki iki kişiyi yaralamış, suçsuz kırk veya elli hamile kadının mal ve eşyasını gasp etmişlerdir. Pek çok mazlumu da idam eden bu kişilerin zulümlerinin günden güne artması ve Behisni kazası ahalisinin güvenliğinin kalmaması üzerine, suçluların cezalandırılması ve gelişmelerin neticesi hakkında merkeze bilgi verilmesi için Rakka valisi ve Hısn-ı Mansur kadısına 1767 yılında talimat verilmiştir.³⁶²

Hısn-ı Mansur kazasına bağlı bir cemaate mensup Ali ve Murtaza, aynı kazadan Seyyid İsmail'e karşı duydukları düşmanlık dolayısıyla, kendilerine tâbi eşkıyalarla birlikte 1777/1778 yılında Seyyid İsmail'in evinde bulunan iki bin beş yüz guruş değerindeki mal ve eşyayı zapt etmişlerdir. Seyyid Ali'nin yaşanan durumu bildirmesi üzerine, olayın gerçekleştiği yerde adaletin sağlanması amacıyla Hısn-ı Mansur kadısı ve diğer görevlilere emir verilmiştir. Bu doğrultuda, Seyyid İsmail'in düşmanları Ali ve Murtaza mahkemeye çağırılmış, mahkemede Ali'nin kızının, Seyyid İsmail'in eşi olduğu aralarında meydana gelen anlaşmazlıklar sebebiyle önceden boşandıkları anlaşılmıştır. Seyyid İsmail'in

Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2024, s. 173; Ahmet Çetintaş, *Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2022, s. 54-56.

³⁶⁰ BOA. AE.SMST.III. 216/17075.

³⁶¹ Rışvan aşiretine mensup olan Hevidi aşireti Adıyaman'ın Besni kazası, Urfa'nın Rumkale ve Birecik kazaları, Siverek, Antep'in Araban kazası ve Mardin civarına yerleşmiştir. Şanda, *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*, s. 184.

³⁶² BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 2, s. 130.

malının zaptedildiği yönündeki iddianın asılsız olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu durum, Malatya mutasarrıfı Seyyid Ömer tarafından merkeze bildirilmiştir.³⁶³

Riştanzade Ömer Paşa'nın Malatya sancağı mutasarrıfı olarak, Malatya sancağına dâhil alanlarda devlete ait madenlerin işletilmesine yardımcı olmaya çalıştığı görülmektedir. Malatya'nın Kahta kazasına bağlı Şifrin ve Porga köylerinde başlatılan maden arama ve işletme faaliyetleri, buraların Riştan aşireti cemaatlerinden olan Mülûkanlıların yaylağı olması hasebiyle söz konusu cemaat tarafından engellenmeye çalışılıyordu. Bu konargöçer cemaat mensuplarının madende çalışan memur ve işçileri öldürmekle tehdit etmeleri üzerine madencilik çalışmaları durma noktasına gelmiştir. Malatya mutasarrıfı Ömer Paşa'nın aynı zamanda Riştan aşiretinin önde gelen beylerinden olması nedeniyle devlet tarafından Mülûkanlıları bu hareketlerinden vazgeçirmeye çalışması ve maden işlerinin sağlıklı yürümesi konusunda arabuluculuk yapması istenmiştir. Ancak, Ömer Paşa'nın çabalarının bir sonuç vermediği görülmektedir.

Yaylaklarının ellerinden gideceğini düşünen Mülûkanlılar bir gece madeni basarak gasp ve yaralama hareketlerinde bulundular. Bunun üzerine madenciler çalışmakta oldukları maden ocaklarını terk ederek kaçtılar. Fakat Osmanlı Devleti bu verimli madenleri işletmekte kararlıydı. Bu konuda tedbir alınması konusunda 1781 yılında Keban madeni emini ve Riştanzade Ömer Paşa'ya emirler gönderildi. Bu emirlerden sonra olumlu neticeler alındığı görülmektedir.³⁶⁴

Ömer Paşa, Malatya valiliği görevinde iken, kendisine gönderilen 18 Mart 1781 tarihli bir hükümde: Malatya sancağına tâbi Kahta kazasının Şiro nahiyesinde bulunan maden için kuyular açılması işinde çalışan madencilere, yöredeki ekrad taifesi gece yarısı saldırıp harçlık adı altında para ve eşyalarını gasp ettikleri ifade ediliyordu.³⁶⁵

Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Hamşık karyesi civarında yaşayan Mülûkanlı³⁶⁶ aşiretinden on beş kişi, kendilerine bağlı eşkıyalarla birlikte 1785/1786 yılında Hısn-ı

³⁶³ BOA. C.ADL. 77/4632. 1780 yılında Malatya sancağı mutasarrıfı Riştanzade Ömer ve Hısn-ı Mansur kadısına gönderilen hükümde Seyyid İsmail'e yapılanlar yinelenmiştir. BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 2, s. 368.

³⁶⁴ Söylemez, s. 273-274; Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 23.

³⁶⁵ Şiro madeninde çalışan işçilere aşiret eşkıyası saldırıp 85 kuruş harçlıklarını da gasp etmeleri üzerine Maadin-i Hümayun emini, söz konusu eşkıyanın takibi konusunda Riştanzade Ömer Paşa'dan ricada bulunmuştur. Söylemez, s. 266.

³⁶⁶ Mülûkanlı aşireti, konargöçer bir topluluk olup Hısn-ı Mansur, Kâhta, İncik, Malatya, Bozok sancağı, Ergani ve Sivas'da yaşamaktadır. Riştan aşiretine mensup olan bu topluluk, özellikle koyunculuk faaliyetleriyle tanınmakta ve günümüze kadar bu geçim tarzını sürdürmektedir. 16. yüzyılda Riştan aşiretinin yaylak sahası olan Sürgü ve Bulam köyleri arasındaki yaylalara 20. yüzyıl boyunca gitmeye devam etmişlerdir. Bugün Malatya ve çevresindeki köylerde yaşayan Mülûkanlılar için Molikanlılar tabiri

Mansur kazasına bağı on üç karyeye baskın düzenlemiştir. Bu baskın sırasında mal ve eşyalar gasp edilmiş, bağ ve bahçelerdeki ağaçlar kesilmiş, menziller ateşe verilmiş ve masum yirmi beş kişi öldürülmüştür. Hamşık karyesi ahalisinin şikâyeti üzerine, mübaşir aracılığıyla suçluların bulundukları yerde yakalanıp mahkemede yargılanmaları ve zararların giderilmesi yönünde gerekli işlemlerin yapılması 1788 yılında istenmiştir.³⁶⁷

Mevcut kayıtlar, aşiretlerin göç yolları ve konakladıkları yer hakkında bilgi vermektedir. 1784 tarihli kayıtta, Milli aşiretinin yaylak ve kışlaklarına giderken Behisni taraflarında konakladıkları ifade edilmektedir.³⁶⁸ Bu durum, Milli Timur'un³⁶⁹ Behisni taraflarında eşkıyalık yapma nedenini anlamamıza olanak sağlamaktadır. Nitekim 1789 yılında Milli Timur'un Behisni kasabasına göndermiş olduğu yedi sekiz bin süvâri yol üzerindeki kasaba ve köyleri tahrip ederek yakmıştır. Gerçekleşen mal ve mülk hasarına ise Kapıcıbaşı Seyyid Ahmed'in neden olduğu kayıtlıdır. Söz konusu kapıcıbaşı, sadece bununla sınırlı kalmayıp Hısn-ı Mansur'un 100 bin gurus zarar görmesine de neden olmuştur. Bu nedenle, kapıcıbaşının bulunduğu yerde yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.³⁷⁰

Hısn-ı Mansur'da Rışvan aşiretinden Bereket oğlu Yusuf, yandaşları Ali Küçük oğlu Köse Yusuf ve Mehmed oğlu Ali adlı şahıslar ile birlikte hareket ederek Hacı Abdurrahman, Halil ve Hacı Osman'ın evlerini basmış; bu kişilerin sahip oldukları mal, eşya ve sekiz buçuk kise akçeyi gasp etmiştir.³⁷¹ Zulme uğrayan şahısların eşkıya takımına karşı direnecek güçleri olmadığından Rışvan voyvodası Cabbarzade Süleyman Bey'e,

kullanılmaktadır. İsmail Firdevsoğlu, *Adıyaman Yöresi Aşiretleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2013, s. 22.

³⁶⁷ BOA. A.DVNSAHK.DB.d. 4, s. 172.

³⁶⁸ Tunç, s. 286. 1732 yılında Milli aşireti kurtleri her sene yaylağa giderken çeşitli zulümler yapmakta olduklarından bazı yolların kapatılması kararı alınmıştı. Özkaya, s. 178. Ancak verilen bu kararın da Milli aşireti üzerinde bir etkiye sahip olmadığı yukarıda verilen örneklerden de anlaşılmaktadır.

³⁶⁹ Milli Timur hakkında bilgi için bkz. Ercan Gümüş, "XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Mardin İdaresinde Milli Aşireti ve Aşiretin Nüfuz Mücadeleleri", I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ed. İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş, İstanbul, 2006, (s. 815-832); Mehmet Rezzan Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti, XVIII.-XIX. YY.*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2017, s. 134-143; Abdullah Ekinci ve Murat Polat, "XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 2022, s. 95-118.

³⁷⁰ İlgili hükmün ayrıntısı için bkz. Ramazan Uz, *24 Numaralı Kalabend Defterine (H.1203-1205/M.1788-1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 332-334. Aynı olay, başka bir belge kaydında da geçmektedir. Bkz. BOA. C.AS. 502/20985.

³⁷¹ BOA. AE.SSLM. III. 230/13404. Ayrıca, söz konusu kişilerin Hısn-ı Mansur'a bağı karyeleri de basarak otuz şahsı öldürdükleri ve ahalinin altı yüz kese değerindeki mallarını gasp ettikleri belirtilmiştir. Tunç, s. 314.

mağdur olan şahıslara haklarını iade etmesi ve eşkıyaların yeniden fukaraya musallat olmaması için 1793 yılında emir verilmiştir.³⁷²

Eşkıyalıkla mücadelede devlet görevlileri yeri geldiğinde eşkıyalarla çatışmıştır. 1800 yılında Bereket oğlu Ömer Ağa; İzolu Hasan, Kömürkavisi, Rumiyanlı ekrad eşkıyalarıyla birlikte Hısn-ı Mansur kasabasına suikast düzenlemişlerdir. Kasabanın bir miktar hayvanlarını kasaba getirdikleri öğrenilince Hısn-ı Mansur mütesellimi Sadullah'a haber verilmiş ve bunun üzerine eşkıyaların peşine düşülmüştür. "Karadağ" adı verilen yerde, eşkıyalar ve mütesellim ağa arasındaki kavga sonucunda her iki taraftan da birer at ve adam yaralanmıştır. Bulundukları yerin sarp dağ olması, eşkıyaların kaçışını kolaylaştırmıştır. Olaydan iki gün sonra söz konusu ekradlar tekrar toplanarak kasabanın üzerine hücum etmiş; ancak Mütesellim Sadullah Ağa, Hüseyin Ağa, Sefer Ağazâde, Muhammed Ağa ve Delilbaşı Ağa topluca karşı koymuşlardır. Bu mücadele sonucunda eşkıyalar bozguna uğratılmış; yedi kişi yakalanmış, üçünün kellesi kesilmiş, on beşi de yaralanmıştır.³⁷³

Bunların aksine bazen de devlet aşiretler vasıtasıyla asayiş ve huzuru sağlamaya çalışmıştır. Aşiret reislerinin nüfuzunun farkında olan devlet onlar vasıtasıyla çözüm getirmeye çalışmıştır.³⁷⁴ 1728 yılında halka zarar veren eşkıyaların ortadan kaldırılması amacıyla, Voyvoda el-hac Murtaza asker talebiyle yardım istediği takdirde, Malatya sancağı etrafında yaşayan Ekrad ve Türkmen aşiretlerinden Kahta kazasındaki Hemşik İzolisi, Gerger kazasındaki Bayki³⁷⁵, Kavi ve Malatya kazasındaki İzolu³⁷⁶, Kürecik³⁷⁷, Kürne, Alhaslı³⁷⁸, Hacı Mehmedli, Atmalı³⁷⁹, Hasekili ve Alikeseli aşiretleri boybeyleri ile keyhüdayerlerinden güçleri oranında süvari tertip edilmesi emredilmiştir.³⁸⁰

³⁷² BOA. AE.SSLM. III.230/13404.

³⁷³ BOA. TS. MA.E. 672/25.

³⁷⁴ Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, s. 160.

³⁷⁵ Yerleşim yerleri Siverek-Kedene köyüdür. Mehmet Nuri Şanda, *19. Yüzyılda Siverek ve Çevresinde Aşiretler*, Serüven Yayınevi, Ankara, 2024, s. 108.

³⁷⁶ Bu aşirete mensup haneler Urfa, Hilvan, Siverek, Karacadağ, Kâhta, Malatya ve Darende arasında, Muş'un Malazgirt kazasında konargöçer olarak yaşamaktaydı. Ayrıntısı için bkz. Şanda, *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*, s. 242.

³⁷⁷ Aşiret mensupları, Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı 22 köyde yurt edinmiştir. Küreciklilerin bir kısmı zamanla Akçadağ'ın Ören, Doğanşehir'in Dedeyazı, Pazarcık'ın Mıllıkan, Elbistan'ın Özencik, Göksu'nun Sekizay köylerine ve Gaziantep'in Mıllıkan mahallesine yerleşmiştir. Ayrıntısı için bkz Hamza Aksüt, *Aleviler Türkiye-Iran-Irak-Suriye-Bulgaristan*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 2012, s. 294.

³⁷⁸ 16. yüzyıl kayıtlarında yer almayan Alhas aşiretine, geç dönem Osmanlı kayıtlarında rastlanmaktadır. Elhas şeklinde kaydedilen ve Ekrad olarak tanımlanan bu aşiretin yerleşim alanları Elbistan, Darende, Malatya ve Diyarbakir bölgeleridir. Aksüt, s. 291; Ayrıca bkz. Süleyman Metin, "Geçmişten Bu güne Alhaslı Aşireti", *AK-EL Vakfı*, Sayı: 1, 2005, s. 42-43.

³⁷⁹ Atmalı aşireti, Malatya ve Kahramanmaraş'ta yurt tutmuştur. Malatya'daki Atmalılar arasındaki rivayetlere göre, aşiret Irak'taki Gülhur aşiretinden ayrılarak Nusaybin üzerinden Malatya'ya gelmiş, bu

4.2.6. Yerleşik halkın eşkıyalıkları

Eşkıyalık, sadece belirli toplumsal gruplarla sınırlı kalmamış, halktan kişiler de bu tür faaliyetlere yönelmiştir. Bu durum, sadece merkezi otoritenin değil, taşra idaresinin de zayıfladığını ortaya koymaktadır. Aşağıda halk tarafından gerçekleştirilen eşkıyalık örneklerine yer verilmiştir. 1605 yılında isyan eden ve devleti uzun süre uğraştıran Kalenderoğlu³⁸¹, celalilerin büyüklerinden biriydi. 1607 yılında Zülkadriye beylerbeyi Mehmed Paşa ile Malatya, Samsad, Kars-ı Maraş ve Ayntab sancak beylerine, vilayetinin bütün kuvvetleri ile Kalenderoğlu isyanını bastırmak amacıyla görevlendirilen Rumeli beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya katılmaları ve yardım etmeleri için hükümler yazılmıştır.³⁸²

Polad ve Mehmed isimli kişiler, Gerger ve Taş-ili nahiyelerinde faaliyet gösteren iki şakinin, bazı kişileri evliliğe zorladıkları, öldürme olayına karıştıkları, reayadan hayvan ve yüklü miktarda para aldıkları yönündeki şikâyetlerini ordu-yı hümayuna bildirmişlerdir. Bu doğrultuda, adı geçen şakilerin her nerede bulunurlarsa yakalanmaları, kayıp olanların da bulunup hak ve adalet ölçüsünde teftiş edilmeleri; suçlu bulunanların muhkem hapsedilerek isim ve resimleriyle birlikte ordu-yı hümayuna bildirilmesi ve haklarında çıkacak olan ferman-ı şerife göre hareket edilmesi Gerger ve Taşil kadılarından 1630 yılında istenmiştir.³⁸³

Yönetim değişikliklerini fırsat bilen eşkıyalar, otorite boşluğunu kendi lehlerine çevirerek yerel idareyi etkisiz hale getirmiştir. Yüzlerce atlı ve sarıcayla yaptıkları baskınlar, eşkıyalığın örgütlü bir tehdit haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Gerger kazasında Mehmed isimli bir şaki, her yeni Malatya Sancağı Beyi göreve geldiğinde Gerger subaşılığını ele geçirip 700-800 atlı ve sarıca ile evlere baskın düzenleyip malları yağmalamıştır. Ayrıca on iki yük vergiye tâbi olan bu havass-ı hümayûn karyelerini

gruptan ayrılan bir kısmı ise Pazarcık yöresine yerleşmiştir. Malatya'daki Atmalı'lar Aşağı Atma ve Yukarı Atma olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Aşağı Atma'nın, Alevi olmadığı belirtilmektedir. Anlatımlara göre, aşiretin tamamı Fırat boyundaki Aşağı Atma'da yaşarken devlet görevlileriyle yaşanan bir çatışma sonucunda büyük bir kısmı Yukarı Atma'ya kaçarak yerleşmiştir. Aşiretin çoğunluğunun Alevi olduğu, ancak Aşağı Atma'da kalanların zamanla Sünnileştiği belirtilmektedir. Aksüt, s. 292.

³⁸⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 134/949, s. 270.

³⁸¹ Kalenderoğlu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Sezgin, *Devletlü Eşkıyalar Osmanlı Tarihi'nden Zorba Portreleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s. 93-104; Arslan, 17. *Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, s. 29; Mücteba İlgürel, "Kalenderoğlu Mehmed", TDV, İstanbul, 2001, XXVI, s. 256-257; Selçuk Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008, s. 20; Abdulkasım Gül, *Kuyucu Murad Paşa*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 75-85.

³⁸² Demirci ve Arslan, s. 141.

³⁸³ Mihriban Artan, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Hareketleri (1626-1631)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2016, s. 102; BOA. A.DVNSMHH.d. 84/101, s. 50.

dağıtarak halkı perişan etmiştir. Dolayısıyla, Malatya sancağına bağlı Gerger kazasındaki havass-ı hümayun karyeleri ahalisinin yaşanan durumu şikâyet etmesi üzerine, Mehmed'in yakalanması ve İstanbul'a gönderilmesi için Diyarbakır, Maraş beylerbeyi, Malatya paşası ve kadılarına emir verilmiştir.³⁸⁴

Gerger kazasına bağlı Bucak nahiyesi sakinlerinden Ali, kardeşi Bostan, Bali, oğlu Mahmud, Yusuf, Melik, Ahmed ve Kurd isimli şakiler, sabah namazı vakti yanlarında bulunan diğer eşkıyalarla birlikte Gerger kazasında ikâmet eden Yeniçeri Serdarı Mustafa'nın evine baskın düzenlemişlerdir. Bu baskında, üç kapıyı kırıp iki sandığı parçalamış, ardından iki kıt'a kürklü çuka, bir yeşil ferace, dört kabza kemer kılıç, üç kemer raht, üç gümüş reşme³⁸⁵, üç çift altın bilezik, üç kemer dival³⁸⁶, dört altın isfehan, bir kıt'a atlas kaftan ve beş yüz yetmiş nakit gurus ile mal ve erzakı yağmalayarak zarara sebep olmuşlardır. Yeniçeri Serdarı Mustafa, uğradığı aşırı zulüm, zorbalık ve kötülükleri, südde-i saadete arzuhal ile bildirmiştir. Bunun üzerine, gizlenenlerin bulunması, davanın bir defa şer'le görülüp mahkemede kesin bir karara bağlanmamış olması ve üzerinden mazeretsiz şekilde on beş yıl geçmemiş bulunması şartıyla, delillerin detaylıca incelenmesi talep edilmiştir. Suçun sabit olması hâlinde, zarar verilen malların suçlulardan tazmin edilmesi, ardından da işledikleri suçlara dair delillerin ve kimlik bilgilerinin saraya gönderilmesi 1657 yılında emredilmiştir.³⁸⁷ Değerli eşyalara ve servete sahip olabileceği düşüncesiyle eşkıyalar tarafından yeniçeri serdarı hedef alınmıştır. Bu durum, güvenlik sorunlarını gün yüzüne çıkarırken önemli kişilerin dahi bu tür saldırılara maruz kalabilecekleri gerçeğini göstermektedir.

Eşkıyaların yalnızca görevli kişileri değil, onların aile üyelerini de hedef almaları, saldırının ardında kişisel husumet ya da gözdağı verme amacı olabileceğini düşündürmektedir. Hısn-ı Mansur'a bağlı Hosirge karyesinde yaşayan Kör Ali ve Abdülkadir adlı şakiler, kendilerine tâbi dokuz eşkıyayla birlikte, erbab-ı tımardan Sipahi Veli'nin kardeşi Mustafa'nın evine baskın düzenlemiş, Mustafa'yı haksız yere öldürüp mal ve erzaklarını yağmalamışlardır. Durumu ordu-yı hümayuna bildiren Sipahi Veli'nin şikâyeti üzerine, işlenen suçların ispatlanmasının ardından yağmalanan eşyaların

³⁸⁴ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, *Şikayet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 240.

³⁸⁵ Atın alnı ve burnu üzerine sallandırılan, üstüne gümüş veya altın yaldızlı süsler takılmış zincir. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, s. 1023.

³⁸⁶ Sırma ve kılaptanla kabartma olarak yapılan işlere verilen addır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 455-456.

³⁸⁷ BOA. TS. MA.e 887/56.

kendilerinden alınması ve haklarında gereken cezanın uygulanması için 1666 yılında Maraş beylerbeyi ile Hısn-ı Mansur kadısına görev verilmiştir.³⁸⁸

Besni kazasında ikâmet eden Sadat-ı kirâmdan Seyyid Yusuf, Seyyid Ali ve Seyyid İbrahim, kendi hallerinde olup kimseye zarar vermemelerine rağmen, Besni kazasında sakin Yakup oğlu Halil, kendilerine kin ve düşmanlık duymuştur. Adı geçen seyyidler, Yakup oğlu Halil'in emr-i şerife aykırı şekilde kendilerini rencide ettiğini merkeze arzuhal ile bildirmiştir. Bu tür davranışların önlenmesi ve olayın mahallinde hukuka uygun biçimde ele alınması amacıyla, Behisni kadısı ve Malatya sancağı mütesellimine 1679 yılında emir verilmiştir.³⁸⁹ Bu örnek, kişisel düşmanlıkların devlet müdahalesini gerektirecek boyuta ulaşabildiğini göstermektedir.

1690 yılında Rakka beylerbeyi ve Hısn-ı Mansur kadılarına gönderilen hükümde, Hısn-ı Mansur'da yaşayan Beziki oğlu Ali isimli şakinin, yanındaki eşkıyalar ile birlikte Topal Hasan köyünde yaşayan Ekrad taifesinin evlerini basarak birçok kişiyi öldürdüğü, mal ve erzaklarını yağmaladığı³⁹⁰, ayrıca resmi işlemler için ahaliden kanuna aykırı bir şekilde para aldığı kaydedilmiştir.³⁹¹ Beziki oğlu Ali'nin zulümleri bunlarla sınırlı kalmayıp aynı yıl içinde zabıtlık göreviyle ilgisi olmadığı halde, Kocaatlı ve Çevkanlı cemaati ahalisinin akçelerini, cerime adı altında kanuna aykırı bir şekilde hayvanlarını ve aba, kalkan, mızrak gibi eşyalarını defter gereğince almıştır. Suçlarının sabit görülmesi durumunda, fukaranın haklarının alınması talep edilmiştir.³⁹² Yine, 1690 yılında Beziki oğlu Ali, Ömer, Mahmud ve zımmilerden iki kişi, yanlarına aldıkları yüz nefer eşkıya ile birlikte gece yarısı Samsad kazasındaki Gevrik karyesine baskın yaparak karye sakinlerinden Ali'yi öldürmüş ve mal ile erzaklarını yağmalamışlardır. Bu kişiler, nerede bulunurlarsa yakalanmaları ve mahkemece davalarının görülmesi istenmiştir.³⁹³

Behisni kazasında Sürümçeli kürdi olarak bilinen eşkıyalardan Budak oğlu Hüseyin, Çakal Osman, Kara Mustafa, Kel Yusuf ve diğerleri, Rişvan aşiretine ait mal ve erzakları yağmalamıştır. Rişvan aşiretinin durumu arzuhal ile bildirmesi üzerine, olayın yerinde incelenmesi istenmiş; inceleme sonucunda suçların sabit olması durumunda, zarar gören

³⁸⁸ Tataroğlu, 4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri 1665-1670 (H. 1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 368-369; BOA. A.DVNSŞKT.d. 4/217, s. 53.

³⁸⁹ BOA. A.DVNSMHM.d. 96/847, s. 167.

³⁹⁰ Ümit Baki Erdem, 14 Numaralı Atık Şikâyet Defteri (H.1101-1102/ M. 1690-1691) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 172.

³⁹¹ Arslan, s. 210.

³⁹² Erdem, s. 188; BOA. A.DVNSŞKT.d. 14/131, s. 28.

³⁹³ Erdem, s. 171; BOA. A.DVNSŞKT.d. 14/92, s. 20.

fukaranın haklarının iade edilmesi için Rakka beylerbeyi, Behisni ve Rumkale kadılarına 1690 yılında talimat verilmiştir.³⁹⁴

Gerger kasabasında sakin Başbüyük oğlu Bekir, üvey babası Ali, Dizdar Mustafa, Abdi, Halil, Mahmud ve Seydi adlı şakiler, 1698 yılında Gerger ahalisine ait değirmenlere baskın düzenlemişlerdir. Bu baskın sırasında, dokuz kise değerindeki mal ve eşyayı zorla alıp yağmalamış, değirmenleri ateşe vermiş ve öküzleri sürüp boğazlarına bıçak vurarak kesmişlerdir. Ardından Diyarbekir tarafına giden kervanların yollarını bayrakla keserek mal ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Söz konusu kişilerin mahkemeye çağırılması yönünde birkaç defa adam gönderilmişse de, verilen emirlere uymamış ve dağlara sığınmışlardır. İşlenen bu ağır suçlar üzerine, şakilerin davalarının görülmesi için Rakka valisi ve Gerger kadılarına 1705 yılında hüküm gönderilmiştir.³⁹⁵ Gerger’le ilgili bir diğer vaka şu şekilde gerçekleşmiştir. Gerger sakinlerinden Hüseyin oğlu Muslu, Mehmed ve diğer kişiler, 1699 yılında Hamza’nın kardeşi Hüseyin’i haksız yere katledip zulmetmişlerdir. İşlenen suçların mahallinde görülmesi için Rakka valisi ve Gerger kadılarına 1705 yılında emir verilmiştir.³⁹⁶

Suçluların mahkemeye gelmemesi, adaletin sağlanmasını engelleyen bir durum ortaya çıkarmaktadır. Besni’de Karsak olarak tanınan Mehmed, kardeşleri ve diğer şakiler, Besnili Hacı’nın iki bağı ile bir devesini, bir atını ve diğer eşyalarını gasp etmişlerdir. Yapılan şikâyet üzerine mahkemeye çağırılmış olmalarına rağmen, mahkemeye katılmamış ve firar etmişlerdir. Bu nedenle, söz konusu kişilerin yakalanması için Maraş beylerbeyine, Adana mütesellimine ve Müfettiş Hüseyin Paşa’ya hüküm yazılmıştır.³⁹⁷

Gerger ve Taşil kazasından iki kişi, ehl-i örf taifesi ile birlikte 1708/1709 yılında İbrahim’in kanuna aykırı akçelerini almıştır. İbrahim’in şikâyeti üzerine, konunun mahallinde çözülmesi amacıyla 1714 yılında Maraş valisi ile Gerger ve Taşil kadısına emir verilmiştir.³⁹⁸ Yaşanan durum, kanunsuz uygulamaların devlet memurları eliyle de gerçekleşebildiğini açıkça göstermektedir. Gerger’de yaşanan bir diğer önemli olay ise şöyledir: Gerger kazasında “subaşılık, kethüdayeri ve nakibül-eşraflık kaymakamlığı” iddiasını sürdüren Başbüyük oğlu Ebubekir, 1708/1709 yılından beri zimmetinde bulunan alacakların tahsili amacıyla, daha önce emir doğrultusunda mahkemeye çağırılmış; ancak

³⁹⁴ Erdem, s. 142; *BOA. A.DVNSSKT.d. 14/26, s. 6.*

³⁹⁵ Kavak, 12 Numaralı Mühimme Zeyli (H. 1117 / M. 1705) (İnceleme-Metin), s. 242-243; *BOA. A.DVNSMHM-ZYL.d. 12/338, s. 83.*

³⁹⁶ Kavak, s. 242; *BOA. A.DVNSMHM-ZYL.d. 12/337, s. 83.*

³⁹⁷ Demirci ve Arslan, s. 55.

³⁹⁸ *BOA. A.DVNSSKT.d. 64, s. 337.*

itaat etmemiştir. Avarızların toplanması sırasında, her haneden defter kayıtlarına aykırı olarak 25 guruş salyane kendi adına toplamıştır. Ayrıca, kendisine bağlı ekrad eşkıyasıyla birlikte Nakibü'l-eşraf vekili Seyyid Ahmed'i haksız yere öldürmüştür. Gerçekleştirdikleri zararlı faaliyetler sebebiyle, halkın güvenliği kalmamış; halk dağılmış ve perişan olmuştur. Malatya kadısı Mehmed, Gerger kazası naibi Mustafa ile Malatya hassı voyvodaları Osman ve Ebubekir'in arzları üzerine, tayin edilen çavuş aracılığıyla olayın şer'le görülmesi için Maraş valisine ve naibine 1714 yılında talimat verilmiştir.³⁹⁹

Sadât-ı kirâmlara yönelik vergi davaları dışında, merkeze farklı türde şikâyetler de ulaşmıştır. Bunlar arasında, eşkıyalar tarafından evlerinin basılması ve mallarının gasp edilmesi gibi olaylar da yer almaktadır.⁴⁰⁰ Gerger kazası muzafatından Bucak nahiyesine bağlı Miyadun karye sakinlerinden Köse Bekir ile oğulları İbrahim, Mehmed ve Mustafa'nın da aralarında bulunduğu yirmi beş kişi, yine aynı nahiyeden İvaz'ın da dâhil olduğu on beş kişiyle bir araya gelerek 1717/1718 yılında Sadatü'l-Kirâm Seyyid Halil'in evine baskın düzenlemişlerdir. Bu baskında üç kılıç, iki tüfenk, yüz guruş, üç çift tabancalı, bir kelâmu'llah (Kur'an-ı Kerim), iki çuka, içinde bir kısım eşyalar bulunan iki cüzdan, iki test, on sahan, eşyayla dolu iki sepet, iki çakşır, beş kare kumaş yorgan döşek, üç kilim, bir altın baş destâr⁴⁰¹, bir leğen, bir sini, bir sim hançer, iki zirli kumaş, iki zirli aba, iki çift küpe, iki kemer ve iki kaytan topu haksız yere gasp etmişlerdir. Aşırıya varan zulümleri nedeniyle, kanuna aykırı şekilde yağmada bulundukları tüm malların sorunsuz bir şekilde kendilerinden tahsil edilmesi, direnmeleri durumunda ise isim ve resimlerinin saraya bildirilmesi 1720 yılında istenmiştir.⁴⁰²

Devlet memurları, görev sınırlarını ihlal ederek merkezden bağımsız bir şekilde hareket etmiştir. Behisni kazasına bağlı Kızılca mahallesinden Abdullah, Karabıyık oğlu Mehmed ile kardeşi Şaban, Ömer ve Hüseyin, kendilerine bağlı şakilerle birlikte 1717/1718 yılında bir baskın düzenlemiş; Hüseyin'i yakalayıp ellerini bağladıktan sonra ehl-i örf'e teslim etmişlerdir. Ehl-i örf de, herhangi bir ferman olmaksızın, kötü muamelede bulunarak Hüseyin'i 50 gün boyunca alıkoymuş ve haksız şekilde 150 guruşunu almıştır. Kızılca mahallesinden el-hâc Hüseyin'in şikâyeti üzerine, suçluların verdiği zararların

³⁹⁹ BOA. A.DVNSŞKT.d. 65, s. 543.

⁴⁰⁰ Üner, "Rakka Ahkâm Defterlerinde Ruha Sancağı", s. 521.

⁴⁰¹ Başa giyilen takke, fes ve benzer şeyler üzerine sarılan sarık anlamına gelen bir ifadedir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 431.

⁴⁰² BOA. İE.ŞKRT. 4/370.

önlenmesi, haksız yere alınan paranın iadesi ve gerçekleşen olayın yerinde şer'le görülmesi için Behisni kadısı ve Malatya hassı voyvodası Ömer'e 1722 yılında emir verilmiştir.⁴⁰³

Eşkılar, bölge halkını sindirmek ve kendilerine karşı harekete geçilmesini engellemek amacıyla şikâyet eden kişilere zarar vermektedir. Behisni sakinlerinden bazı kişiler, 1717/1718 yılından bu yana fukaranın pek çok mallarını aldıkları gibi, Halil Efendi, İbrahim ve Şehir Kethüdası Hacı Osman'ın da mal ve erzaklarını gasp etmiş, bu kişileri öldürmüşlerdir. Olayı şikâyet etmek üzere İstanbul'a gidenlerin ise önlerini keserek yedi kişiyi yaralamış ve onların da mal ve erzaklarını gasp etmişlerdir. Bu eylemlerin Behisni kazası ahalisi tarafından rikâb-ı hümayuna bildirilmesi üzerine, meselenin mahallinde çözüme kavuşturulması için 1730 yılında istenmiştir.⁴⁰⁴ Aynı yıl Behisni'de yaşanan bir başka olay şu şekildedir: 1717/1718 yılında Behisni sakinlerinden bazı kişiler, yine aynı kaza halkından Halil'in 400 gurusunu kanuna aykırı şekilde almışlardır. Halil'in şikâyeti üzerine, konunun şer'le görülmesi ve hak sahibine hakkının verilmesi amacıyla Behisni kadısı ve voyvodası 1730 yılında görevlendirilmiştir.⁴⁰⁵

1724 yılında Malatya kazasına bağlı Hasan Çelebi ve Çölemeli karyelerinde yaşayan meczupların, Acem'den gelme Kızılbaş oldukları ve Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Sefrindere halkını yoldan çıkarmak amacıyla binden fazla kişiyi toplayarak bölgeye geldikleri yönünde şikâyet yapılmıştır. Bunun üzerine Voyvoda Rışvanzade Ömer Bey, meczupları yakalatarak öldürmüş; ancak yapılan tahkikat neticesinde, söz konusu kişilerin bu fiilleri gerçekleştirmedikleri ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁶

1725 yılında Gerger kazasına bağlı karyede sakin Mirhan ile birkaç adamı, Diyarbakır'a bağlı Siverek malikânesi reayasından Ahmed, Mustafa, Resul, Arslan ve Süleyman'ın evlerine baskın düzenleyerek mal ve erzaklarını gasp etmişlerdir. Bu sebeple mahkemeye çağrılmışlarsa da, ileri sürdükleri mazaretlerle emre itaatten kaçınmışlardır. Bunun üzerine Siverek voyvodası Mehmed, yaşanan durumu merkeze bildirmiştir.⁴⁰⁷

Eşkılarının vergileri kendi menfaatleri doğrultusunda almaları, ekonomik yapı üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Nitekim Bereket oğlu Yusuf, kardeşleri Mustafa, Murtaza ve İbrahim, eşkıyalıklarını iyice arttırıp ehl-i ırza tecavüz ederek uygunsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Ayrıca emr-i şerifte yer alan tekâlif, her sene kendileri adına yirmi ve otuz kise akçe salyane olarak almışlardır. Buna benzer fesat ve şekâvetlerinin

⁴⁰³ BOA. A.DVNSŞKT.d. 92, s. 471.

⁴⁰⁴ BOA. A.DVNSŞKT.d. 125, s. 448.

⁴⁰⁵ BOA. A.DVNSŞKT.d. 124, s. 173.

⁴⁰⁶ BOA. AE.SAMD.III. 102/10065.

⁴⁰⁷ BOA. AE.SAMD.III. 2/176.

olması dolayısıyla emr-i şerif gereğince cezalarının verilmesi için Rakka beylerbeyi ve Maraş mütesellimine 1728 yılında emir verilmiştir.⁴⁰⁸ İlerleyen yıllarda Bereket oğullarıyla ilgili diğer vakalar şu şekildedir. 1738 yılında Bereket oğlu Hasan⁴⁰⁹ ve kardeşi İsa'nın, beraberindeki eşkıyalar ile Hısn-ı Mansur'da sakin müftünün oğlu Seyyid Ahmed adlı kişiyi öldürmeleri üzerine firar ettikleri 1745 yılında yazılan hükümde kayıtlıdır. Bir başka hükümde de aynı olaydan bahsedilmekte, öncesinde verilen emrin gerçekleştirilememesi üzerine 1746 yılında yeniden yakalanması için hüküm yazılmıştır.⁴¹⁰ 1751 yılında Hısn-ı Mansur kadısı ve Rışvan voyvodasına gönderilen kayıta ise, Bereket oğlu Hasan ve yanındakilerinin, 1748 yılında Mesdikanlı⁴¹¹ cemaatine mensup kişilere zarar verdiği görülmektedir.⁴¹² Gerekli cezalar zamanında uygulanmadığında, eşkıyaların önceki suçlarına yenilerini ekledikleri anlaşılmaktadır.

Malatya sancağı mutasarrıfı Vezir İbrahim Paşa'ya 1747 yılında gönderilen bir hükümde; Malatya sancağının Kahta kazasında birtakım eşkıyanın yine Malatya'nın Gerger kazasına tâbi İç-il nahiyesi köylerini 1747 yılında basıp evleri yakarak halkın eşyasını yağmalayıp büyük ve küçükbaş hayvanlarını gasp etmişlerdir. Malatya sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa'dan söz konusu eşkıyanın yakalanarak mahkemeye çıkarılmaları istenmiştir. Aynı bölgede meydana gelen olaylardan birisi Kahta'daki eşkıyanın Gerger halkına saldırmasıdır. Gerger kazasının İç-il nahiyesi halkı saltanata başvurup Malatya sancağının Kahta kazasında Can Bey, Halil Bey, Bekir Bey oğlu İsmail Bey ve İsmail Bey oğlu Ali adındaki eşkıyanın halkın ileri gelenleri olup bin iki yüz kadar adamlarıyla 1747 yılında İç-il nahiyesine tâbi Peşval köyünü basıp halkın eşyasını yağmalayıp büyük ve küçükbaş hayvanlarını gasp etmişler, cami, boyahane, sekiz adet değirmen ve on iki adet davar komlarını yakmışlardır. Daha önce Gerger alaybeyi, zaimleri ve tımar sahipleri ile Gerger uleması ile halkı bundan önce de çeşitli mahzarlar sundukları halde mesele çözüme kavuşturulamamıştır. Söz konusu eşkıyanın mahkeme edilerek halkın gasp ettikleri

⁴⁰⁸ BOA. A.DVNSMHM.d. 134/1109, s. 312.

⁴⁰⁹ Bereket oğlu Hasan ve adamlarının eşkıyalık yapmalarına fırsat veren durum, devlet görevlilerinin kasabada olmadığı zamanları seçmeleri ve haklarında çıkan emirlere itaat etmemeleridir. Tunç, s. 313; Yanar, s. 110. Bu durum söz konusu kişinin, bölgede daha rahat hareket etmesine zemin hazırlamıştır.

⁴¹⁰ Yanar, s. 108-110.

⁴¹¹ 18. Yüzyılda Rışvan mukataasına bağlı cemaatlerdendir. Bkz. Faruk Söylemez ve Muhammet Nuri Tunç, "Osmanlı Mali Sistemi Çerçevesinde Aşiret Mukataaları: Rışvan ve Çakallı Mukataası", *History Studies*, Volume: 14, Issue: 2, 2022, s. 459.

⁴¹² Yanar, s. 154.

malların tahsili 1748 yılı Mart ayı sonlarında Malatya sancağı mutasarrıfı Vezir İbrahim Paşa ve Gerger kadısından istenmiştir.⁴¹³

1775 yılında Bağdad Kalesi muhafızlarının mevacibleri Siverek, Samsad ve Diyarbakır voyvodalığı mukataası mallarından tahsil olup gönderilmiş iken salyaneci Diyarbakır'a gelişinde eşkıyalar tarafından öldürölüp paraları çalındığından mevaciblerin mübaşir tarafından tahsili için Diyarbakır valisine emir yazılmıştır.⁴¹⁴

Eşküyalar, toplumun ileri gelen arif kişilerini öldürerek toplumun aydınlanmasına mani olmuşlardır. Siverek kazası sakinlerinden Mir İzzeddin oğlu Ali Şir, amca oğlu Ali Ağa, Davudhan, Abdi ve taraftarları Çarbene oğlu Bekir, Kara Ahmed, Kosalı Maksud, Hacı Mehmed oğlu Hüseyin, birkaç yüz süvari ile birlikte 1767 yılında Samsad kazasına bağılı Gevrik karyesi üzerine baskın düzenlemişlerdir. Bu baskında, kendi halinde hayat süren Zeynel Efendi, Mehmed Efendi ve Osman'a ait menziller ve sekiz hane basılmış; malları, eşyaları, hayvanları ve mal-ı miri akçeleri gasp edilmiştir. Ayrıca halk arasında arif olarak tanınan kardeşleri Seyyid Molla Ömer, Osman Efendi, Ömer Bey ile üç adamları da haksız yere katledilmiş; malları yağmalanmıştır. Eşküyalar bununla da kalmayıp iki karyeyi ateşe vermişlerdir. Söz konusu olayın yazıldığı şekilde gerçekleştiğı doğrulanmış olup mübaşir aracılığıyla şer'le görölüp hak sahiplerine haklarının verilmesi amacıyla Diyarbekir, Maraş valilerine, Malatya sancağı mutasarrıfına, Siverek ile Malatya kazalarının kadı ve naiblerine hitaben 1776 yılında emir yazılmıştır.⁴¹⁵

Gerger'e bağılı Helhöl, Güdayik ve İnceil karye sâkinlerinden Çerkes oğlu Bekir, oğlu Mahmud, amcası Yusuf, oğlu Mehmed Ali, Çerkes Demirhan, Ahmed, Kasım, Süleyman, oğlu Hasan, Mahmud, Molla Osman oğlu Hasan, İbrahim, Osman, Hasan ve Kara Süleyman adındaki kişilerin, etraflarına 500-600 adam toplayarak 1777 yılında Fedai Çavuş'un evine baskın düzenledikleri, bu saldırı sırasında, değeri 30-40 kise akçeyi aşan evdeki mal, eşya ve hayvanları yağmaladıkları; ayrıca değirmen ve haneleri de harap ettikleri kayıt altına alınmıştır. Gerçekleştirdikleri bu ve benzeri zulümler üzerine, devlet tarafından görevlendirilen mübaşir aracılığıyla hak sahiplerine haklarının verilmesi yönünde Diyarbekir valisine, Malatya sancağı mutasarrıfına ve Gerger kadısına hitâben 1779 yılında emir gönderilmiştir.⁴¹⁶

⁴¹³ Faruk Söylemez, "XVIII. Yüzyılda Malatya Mutasarrıfları", Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu: Kent, Kültür ve Kimlik, Malatya, 14-16 Nisan 2016, s. 1407-1408.

⁴¹⁴ BOA. AE.SABH.I. 290/19541.

⁴¹⁵ BOA. A.DVNSAHK.DB.d. 3, s. 251.

⁴¹⁶ BOA. A.DVNSAHK.DB.d. 3, s. 326.

Yerel yargının yetersiz olduğu durumlarda adaleti sağlamak amacıyla merkezi otorite devreye girmektedir. 1782 yılında Behisni kazasına bağlı Şerefli karyesi ahalilerinden Seyyid İsmail'in zevcesi Hanife'yi, Hısn-ı Mansur sakinlerinden Bereket oğlu Mustafa ve Türk oğlu Haco adındaki kişiler, Hanife'nin babasını kışkırtarak zorla almış; akrabalarından Kır oğlunun kardeşinin oğluna nikâhlamışlardır. Seyyid İsmail'in bin beş yüz gurusluk mallarını da zapt etmeleri dolayısıyla davanın mahallinde şer'le görülmesi, gereken adalet sağlanamazsa suçluların İstanbul'a mahkemeye gönderilmeleri talep edilmiştir. Malatya mutasarrıfı Seyyid Ömer Paşa'ya hitaben gönderilen emirde de olayın delilbaşı tarafından araştırılması istenmektedir.⁴¹⁷

Hısn-ı Mansur sakinlerinden Süleyman'ın evine, yine aynı yerden Hüseyin veled-i Yusuf, Rıdvan ve onlara bağlı kişiler tarafından 1785/1786 yılında baskın gerçekleştirilmiştir. Baskın sırasında Süleyman'ın evindeki tüm mal ve eşyaları gasp edilmiş, evi yıkılmış ve büyük zarar görmüştür. Süleyman da maruz kaldığı bu haksızlık karşısında adalet talebiyle yaşanan olayı yetkililere bildirmiş; konunun mahallinde çözüme kavuşturulması amacıyla Maraş beylerbeyi ve Hısn-ı Mansur kadısına 1793 yılında emir yazılmıştır.⁴¹⁸ Hısn-ı Mansur'da gerçekleşen bir başka olay da şu şekildedir: Hısn-ı Mansur'da bulunan babalarından kalan bağ ve bahçeler, Mehmed ve diğer kişiler tarafından zapt edilmiştir. Bağ ve bahçenin kendilerine ait olduğunu gösteren üç ve beş parçadan oluşan fetvaların ellerinde bulunması üzerine, haklarının geri verilmesi için yardım talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine, konunun mahallinde incelenmesi amacıyla 1787 yılında emir verilmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁷ BOA. AE.SABH. 217/14340.

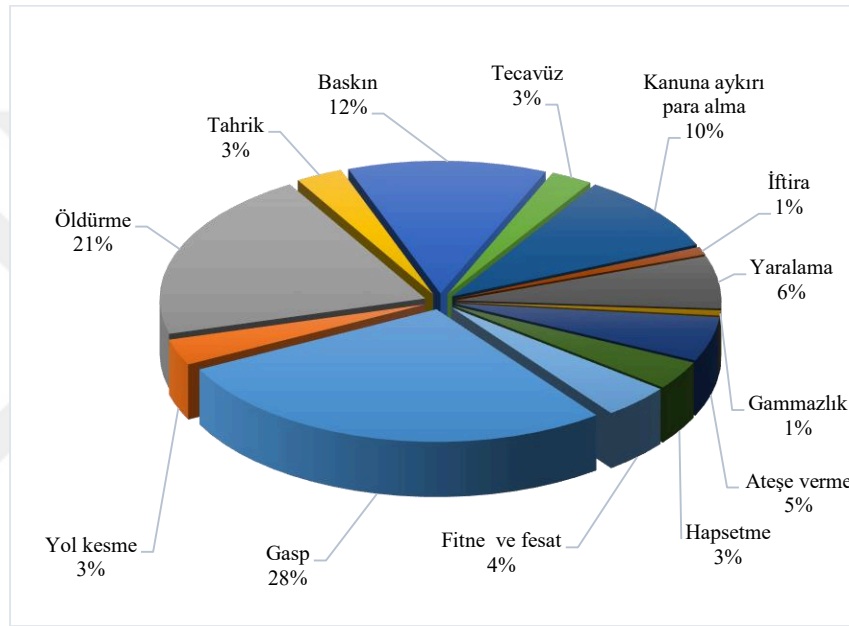
⁴¹⁸ Huri Akpınar, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nden Maraş'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2019, s. 129.

⁴¹⁹ BOA. AE.SABH. I 200/13383.

5. EŞKİYALIK FAALİYETLERİ VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

5.1. EşkİYaların İşledikleri Suçlar

EşkİYaların işledikleri 313 suç türü arasında (%28) gasp, (%21) öldürme, (%12) baskın, (%10) kanuna aykırı para alma, (%6) yaralama, (%5) ateşe verme, (%4) fitne ve fesat, (%3) hapsedme, (%3) yol kesme, (%3) tecavüz, (%3) tahrik, (%1) iftira, (%1) gammazlık bulunmaktadır. EşkİYalar, bu suçları işlerken kesici alet, darp aleti, nalbant kelpeteni, taş, tüfenk ve kılıç gibi aletler kullanmışlardır.

Şekil 5.1. EşkİYaların İşledikleri Suçların Türlerine Göre Dağılımı

EşkİYaların suç eylemlerine bakıldığında en fazla gasp faaliyetleri yaptıkları görülmektedir. Bu, mal, eşya, rızık, hayvan vb. gasp etme şeklindedir. Bu durum, eşkıyaların asıl hedefinin ekonomik kazanç sağlamak olduğunu ve halkın mal güvenliğinin tehdit altında bulunduğunu göstermektedir. Gasp bir ta'zîr suçu kapsamında değerlendirildiğinden, bu fiile uygulanacak cezai yaptırım devlet başkanı ile hâkimin takdirine bırakılmıştır. Gaspın doğurduğu hukukî sorumluluk ise gasbedilen malın mevcutsa iadesi, zayı olmuş veya eksilmişse tazmin edilmesidir.⁴²⁰

EşkİYaların hedeflerine ulaşma yolunda öldürme ve yaralamadan da geri durmadıkları açıkça görülmektedir. Bunu cinsiyet, yaş, ırk, cemaatdaş, mevki fark etmeksizin önlerine çıkan herkese zarar vermektedirler. Bu da eşkıyaların şiddet yoluna

⁴²⁰ Mehmet Akif Aydın, "Gasp", *TDV*, İstanbul, 1996, XIII, s. 389.

başvurarak can güvenliğini ciddi şekilde tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Ardından, baskın düzenlemeye başvurdukları anlaşılmaktadır. Bu baskınlar, ev, çiftlik, menzil, konak, saray, değirmen, kervan, maden ve vakıflara olduğu gibi kaza, kasaba ve köy gibi yerleşim birimlerine de yapılmaktadır. Ayrıca eşkıyalar, kendileri lehinde karar verilmemesi durumunda mahkeme basabilir⁴²¹, taşıyabilir ya da adaletin temel savunucusu olan kadıları kaçırabilmektedir.⁴²²

Her iki dönemde devlet görevlilerinin eşkıyalık hareketlerine yöneldiği görülmektedir. Kanun nizam demeden başlarına buyruk hareket ederek ahaliyi ezmişlerdir. Devlet görevlilerinin eşkıyalık yapmaları taşrada düzenin ters gittiğine ve devletin kendi memurlarını kontrol edemediğine dair bir işarettir. Kayıtlarda bu kişilerin ismi genel olarak belirtilmemişken kimi durumlarda ise açıkça ifade edilmiştir. Kayıtlara göre, yasadışı faaliyetlere bulaşan memurlar; beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı, mütesellim, şehir kethüdası, voyvoda, zabıt, boybeyi ve kethüda şeklinde sıralanabilir. Devlet memurları atlı, cebeli, sekban, piyade, levendat eşkıyaları ile eskiden kalebend ve iskân edilen ektramları çevresine toplayarak zulümler yapmıştır. Daha önce devlet görevinde bulunmuş kişilerin de zalimliğe başvurduğu kayıtlar mevcuttur. Bu kişiler arasında kadı, müftü, nakib, sancakbeyi, şehir kethüdası, boybeyi yer almaktadır. Özellikle kadı, müftü ve nakiblerin eşkıyalık faaliyetlerinde bulunması, bulundukları makamların onlarda ahlaki bir etki bırakmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde devlet ile halk arasındaki yabancılaşmayı arttıran, kendi menfaatleri için bölge halkına kanuna aykırı vergilerle baskı uygulayan mahalli yöneticilerdir.⁴²³ Farklı adlar altında ya da farklı bahanelerle ahaliden kazanç sağlamalarına rağmen temel amaç daima aynıdır, kendilerine çıkar sağlamak. Devletin zenginliği vergiye bağlıdır, eksikliği durumunda devlet ekonomik açıdan zor duruma düşmektedir. Eşkıyalar kanuna aykırı vergi alınca halk devlete ödemesi gereken vergiyi ödeyemiyor. Bu hareketleriyle devletin gelirlerinin azalmasına neden olmuşlardır. Kanuna aykırı alınan vergiler haraç, tütün, selamlık, kefilname, devr, yağ, bal, selamiye, samime, zamime, zahire baha, dalya, hilat baha, subaşılık, müsvedde, kaftan baha, konakiye, cerime ve sipahizade akçesi şeklinde sıralanabilir.

Peki devlet, genel olarak kanun dışı vergi alan memurlara nasıl tepki vermiştir? İlk önce durumun doğruluğunu teyit etmek için kayıtlı defterleri incelemektedir. Şikâyetin

⁴²¹ BOA. A. DVNSMHH.d. 117/1118, s. 256.

⁴²² BOA. A.DVNSMHH.d. 110/123, s. 29.

⁴²³ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rışvan Aşireti Örneği-*, s. 102.

doğru olması halinde ise yerel yöneticilere verilen emirlerde bu tür vergilerle ahalinin rencide edilmemesi istenmektedir. Ancak halkın yoğun şikâyetlerine konu olmasına ve devlet tarafından yasaklanmasına karşın tekâlîf-i şakka olarak adlandırılan bu vergiler alınmaya devam edilmiştir. Alınan tedbirlerin sonuç vermemesinin sebebi ise, söz konusu memurların devlet gücünden faydalanan nüfuzlu kişiler olmalarıdır.⁴²⁴

Devlet görevlilerinin eşkıyalık yapmaları halinde verilen cezalar, görevden azledilme ve kalede hapis cezasıdır.⁴²⁵ Ayrıca yapılan uyarılara rağmen zulümlerini sürdürmeleri halinde ise idam edilebilmektedirler. Bazen de devlet, memurları başlangıçta ürkütmek için bir mesele hakkında görüşecekmiş gibi yanına çağırmakta sonrasında ise gereken ceza ne ise vermektedir.⁴²⁶

Eşkılar, halka ait malları değerinin altında veya ücretsiz olarak almaktadır.⁴²⁷ Bu da halkın mağdur olmasına ve halkın fakirleşmesine yol açmaktadır. Malına el konulacağı endişesiyle halk günlük hayatını güven içinde sürdüremez, üretim yapmaktan kaçınır. Bu durum da ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Malını ve canını korumak için bulundukları yerden göç etmek zorunda kalabilmektedir. Eşkıların ceza almaması ve bu tür suçları alışkanlık haline getirmeleri diğer suçluların da benzer şekilde hareket etmesine neden olmaktadır.

Eşkıların faaliyetleri bunlarla sınırlı kalmamış, yaktığı yerler de kayıt altına alınmıştır.⁴²⁸ Bunlar arasında ev, cami, menzil, değirmen, konak, saray, mal, mülk, eşya, kasaba, karye, değirmen, boyahane, bağ, bahçe, ağaç bulunmaktadır. Eşkıların fitne ve fesat çıkarmaları⁴²⁹ toplum içinde güvensizliğe ve toplumsal birliğin bozulmasına neden olmaktadır.

Eşkılar, korku ve zorbalıkla kazanç sağlama yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda eşkıyalar, istedikleri kişileri hapsederek çeşitli eziyetler yapmış, ardından hapsedtikleri kişilerin paralarını aldıktan sonra serbest bırakmışlardır.⁴³⁰ Yolcular, savunmasız durumda olmaları nedeniyle eşkıyalık hareketlerinden etkilenmişlerdir. Her iki dönemde Hevidi

⁴²⁴ Tufan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 250.

⁴²⁵ BOA. C.ADL. 85/5133.

⁴²⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 102/485, s. 116; BOA. A.DVNSMHM.d.102/500, s. 120.

⁴²⁷ Nebahat Pehlivan, *H.1111 (1699-1700) Tarihli Ahkâm Defteri'nin (Mad 9885) Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi (S. 1-181)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2018, s. 100-101.

⁴²⁸ BOA. AE. SMST.III 241/19153; BOA. A.DVNSŞKT.d. 23/510, s. 104; BOA. A.DVNSMHM.d. 114/810, s. 184; BOA. C.DH. 7/331; BOA. A.DVNSMHM.d. 114/816, s. 185.

⁴²⁹ BOA. C.ADL. 66/3946; BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 326; BOA. AE.SMHD. I. 236/18986.

⁴³⁰ BOA. C.DH. 264/13182.

aşiretinin yol kesme faaliyetlerine rastlanılmaktadır. Anlaşılan o ki, yolcuların güvenliği yeterince sağlanılamamış olmalı ki, yolcular, sürekli eşkıyaların hedefi haline gelmektedir.

Kadınların nikâhsız olarak ele geçirilmesi⁴³¹ ve taciz edilmeleri⁴³², ahlaki değerlerin zayıflamasına, aile kurumunun derinden sarsılmasına, kadınların fiziksel ve ruhsal yönden olumsuz etkilenmesine ve toplumdan dışlanmalarına sebep olmaktadır. Böyle bir ortamda güvenlik zafiyetleri ortaya çıkmaktadır.

Yerel yöneticilerin bulundukları bölgede eşkıyaların hareketlerini sınırlaması nedeniyle eşkıyalar, yerel yöneticilere kin ve öfke beslemektedir. Bu nedenle bu görevlilere yönelik saldırı ve suikast düzenlenmektedir. Bu bağlamda, Rışvanzade Ömer ve yakınları hedef alınmıştır.⁴³³ Eşkıyalar, halkı kışkırtarak vergi tahsildarlarının işlerini yapmasına mani olmuşlardır.⁴³⁴ Bu durum, devletin ekonomik açıdan zarar görmesine neden olmaktadır.

Halkın, eşkıyalar tarafından gammazlanması⁴³⁵, adaletin ve güvenliğin sağlanması yolunda büyük engel oluşturmaktadır. Zira masumların suçlanması ve suçsuz yere cezalandırılması adaletin doğru bir şekilde işlemediğini düşündürür. Halk, devlete ve hukuki mekanizmalara olan güvenini kaybeder. Halk sürekli olarak ihbar edilme korkusu yaşar ve kendini sürekli bir tehdit altında hisseder. Toplum arasında güvensizlik artar, toplumsal bağlar zayıflar. Birbirlerine karşı şüpheyle ve temkinli yaklaşıtları için sosyal bölünmeler oluşur. Eşkıyaların halkı devlet memurlarına gammazlaması neticesinde masumların suçsuz yere cezalandırılması, devlet görevlilerinin yetkilerinin suistimal edilmesine yol açabilir. Bunun sonucunda halk adalete olan güvenini kaybetmektedir. Bir kayıtta, devletin bu soruna çözüm olarak suçluların ehl-i örfün yanına gitmemelerini ve umur-ı vilayete karışmamalarını taahhüt ettirdiği görülmektedir.⁴³⁶

5.2. Eşkıyalık Hareketlerinin Bölgesel Dağılımında Etkili Unsurlar

Eşkıyalık hareketlerinin bölgesel dağılımı dikkate alındığında, Hısn-ı Mansur ve çevresinde gerçekleşen toplam 200 olayda eşkıyaların en fazla saldırı gerçekleştirdiği

⁴³¹ Aysoy, *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman'a Gönderilen Hükümler*, s. 95.

⁴³² BOA. C.ZB. 40/1983; BOA. A.DVNSMHM.d. 114/810, s. 184.

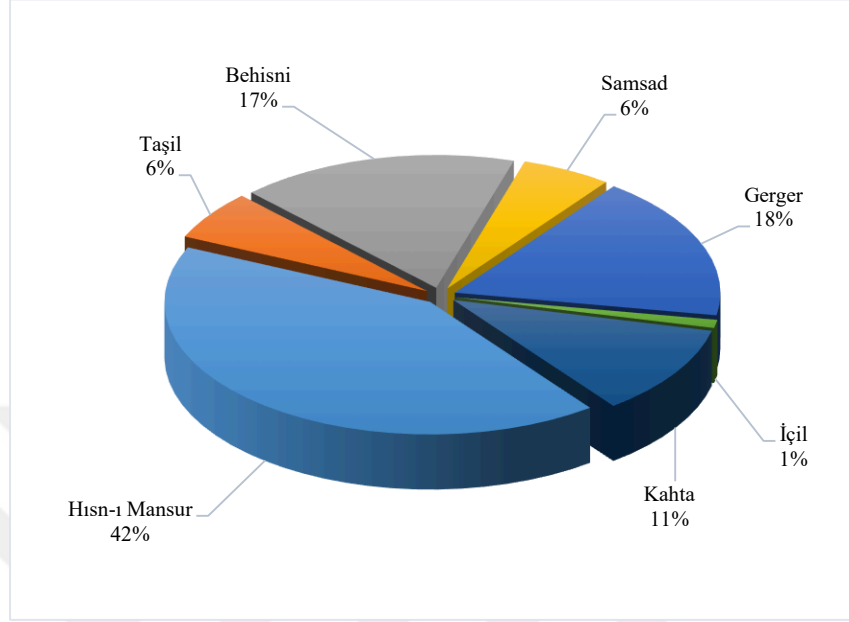
⁴³³ BOA. C.DH. 264/13182; BOA. C.DH. 321/16001.

⁴³⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 96/235, s. 44.

⁴³⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 120/33, s. 13.

⁴³⁶ Bkz. Küçükdağılkan, *II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar Arasında Bulunan ve Maraş'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1775)*, s. 104.

mekânın (%42) Hısn-ı Mansur olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu sırasıyla (%18) Gerger, (%17) Behisni, (%11) Kahta, (%6) Taşil, (%6) Samsad, (%1) İçil takip etmektedir.

Şekil 5.2. Eşkîyalık Hareketlerinin Mekânsal Dağılımı

Hısn-ı Mansur'da suç oranlarının fazla olması, bölgede devlet otoritesinin etkin olamadığını ve devletin güvenliği sağlayamadığını göstermektedir. Ayrıca yerel yöneticilerin de gerekli denetimi sağlayamadıkları anlaşılmaktadır. Kayıtlarda Hısn-ı Mansur bölgesinde eşkıyalık faaliyetlerinin 18. yüzyılda daha belirgin artış gösterdiği görülmektedir. Hısn-ı Mansur'da eşkıyalık hareketlerinin artmasında etkili olan nedenler arasında şunlar yer almaktadır:

a) Hısn-ı Mansur'da eşkıyalıklarıyla ünlü eşkıya elebaşlarının ikâmet etmesi ve bu zararlı işleri aile ve yakınlarıyla birlikte yapmaları⁴³⁷; devlet bir şekilde eşkıya başını imha etsede onun yerini alacak aileden birinin bulunması, bu hareketlerin artarak devam etmesine neden olmuştur.

b) Hısn-ı Mansur halkının uzun süreden beri isyan ve başkaldırı halinde olması⁴³⁸

c) Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden bazı kişilerin eşkıyalara yardım etmesi⁴³⁹

⁴³⁷ BOA. AE. SMST.3 37/2586.

⁴³⁸ BOA. C.SM. 134/6731; BOA. A.DVNSMKM.MHM.d. 1/302, s. 104.

⁴³⁹ BOA. C.DH. 7/331.

ç) Eşkîyaların yasalara uymayarak kendi keyfi kararlarını uygulamaları⁴⁴⁰, adalet sisteminin işleyişini engellemiş ve Hısn-ı Mansur bölgesinin suçun yoğunlaştığı bir alan haline gelmesine sebep olmuştur.

d) Görevini iyi yapan memurlar, eşkıyalar tarafından şikâyet edilerek görevlerinden azlettirilmeye çalışılmaktadır. Amaçları, yeni bir görevli atanana kadar oluşacak boşluktan yararlanarak eşkıyalık faaliyetlerini sürdürmektir.⁴⁴¹

e) Eşkîyaların bölgenin güvenliğini sağlayan devlet memurlarına saldırılar gerçekleştirmeleri⁴⁴²

f) Eşkîyaların bölgede devlet adamlarının olmadığı zamanları seçmeleri⁴⁴³

g) Resmi görevlilerin görevini yapmalarına mani olmaları ve devlet işlerine karışarak var olan düzeni bozmaları⁴⁴⁴

ğ) Suçluların padişahın emirlerini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeleri köy ve mezraalara müdahale etmelerini kolaylaştırarak kendi amaçları doğrultusunda hareket etmelerini sağlamıştır.⁴⁴⁵

h) Suçlular, serdarlık⁴⁴⁶, boybeyilik, torunluk, kethüdalık⁴⁴⁷, ayanlık iddiasında bulunarak⁴⁴⁸ gerçekte sahip olmadıkları unvanlarla toplumda güç ve ayrıcalık elde etmek amacıyla vergi yükümlülüğünden kurtulmak istiyorlardı. Bu doğrultuda halkı da kışkırtarak belli bir düzenin işleyişini bozuyorlardı.

ı) Eşkîyaların şikâyet eden kişileri hedef alıp öldürmesi, şikâyetin merkez tarafından öğrenilememesine yol açarak⁴⁴⁹ devletin mevcut olan sorunlara müdahale edememesine ve suçluların bulundukları bölgede zararlı faaliyetlerini sürdürmesine sebep olmaktadır.

i) Eşkîyaların devletin müdahale etmesine izin vermemesi⁴⁵⁰

j) Halkı koruması gereken devlet memurlarının halka zulmetmesi, devlet görevlilerinin eşkıyalarla işbirliği yaparak⁴⁵¹ onları himaye etmeleri⁴⁵² eşkıyaların devlet

⁴⁴⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 80/1270, s. 540.

⁴⁴¹ BOA. AE. SMHD. I. 21/1257.

⁴⁴² Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İctimai Tarihi), s. 202; BOA. C.DH. 7/331; BOA. C.DH. 251/12546; BOA. C.SM. 134/6731; BOA. A.DVNSMKM.MHM.d. 1/302, s. 104.

⁴⁴³ Tunç, 18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi, s. 313.

⁴⁴⁴ Erkan, Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146-Z.1147) Tasnif-Özet-Transkripsiyon, s. 65-66.

⁴⁴⁵ BOA. AE.SMHD. I. 236/18986.

⁴⁴⁶ BOA. C.DH. 7/331; BOA. C.DH. 251/12546.

⁴⁴⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 117/195, s. 47.

⁴⁴⁸ Erkan, s. 65-66.

⁴⁴⁹ Tunç, s. 313.

⁴⁵⁰ Tunç, s. 332.

memurlarıyla yakınlık ilişkisi⁴⁵³ ve devlet memurlarının eşkıyalardan rüşvet almaları, halkın eşkıyalar tarafından daha fazla mağdur olmasına yol açmaktadır.⁴⁵⁴ Yerel yöneticilerle eşkıyalar arasındaki işbirliğini oluşturan başlıca nedenler şunlardır:

-Taşra idarecileri görevlerini yerine getirirken yasa dışı kişi ve gruplarla sürekli dayanışma içinde olmuşlardır. Merkezin taşrada otorite kaybetmesi, idarecilerin keyfi hareket etmelerine ve iktidarlarını güçlendirmek için eşkıyalarla işbirliği yapmalarına neden olmuştur.

-Bölgesel iktidar mücadelesinde birbiriyle yarışan paşalar, ayanlar, voyvodalar ve çıkar peşindeki diğer devlet memurları, eşkıyaları kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan geri durmamışlardır.

-Vergilerin toplanması sırasında kendi çıkarlarını gözetten idareciler, halkı sindirmek ve kontrol altına almak amacıyla sert ve acımasız yöntemlere başvurmuşlardır. Bu tür durumlarda eşkıyalar, yasa dışı hareket eden yöneticilerin en yakın müttefiki olmuştur.

-Yerel idarecilerin bölgeyi uzun süre yönetme hakkı kazanmaları, eşkıyalarla çıkar ilişkileri kurmalarına sebep olmuştur. Her iki tarafta birbirine bağımlıdır ve uzun süreli idarecilik, anlaşma ve ortak hareket etmelerini kolaylaştırmıştır.⁴⁵⁵

k) Aşiretlerin hareketleri⁴⁵⁶, aşiretler arası⁴⁵⁷ ve aşiretlerin kendi cemaatinden olan kişilere zarar vermeleri⁴⁵⁸

Adıyaman aşiretleri ile ilgili devlet makamlarını en fazla meşgul eden sorunların başında aşiretler arası husumet ve çatışmalar gelmekteydi. Mahalli idareciler aşiretler arası çatışmaları önlemekte ve barışı sağlamakta çoğu zaman çaresiz kalmaktaydı.⁴⁵⁹ Aşiretler arasında meydana gelen bu çatışma ve anlaşmazlıkların temelinde ise yaylak kışlak davaları yer almaktadır.⁴⁶⁰ Aşiret içi ve aşiretler arası çatışma ve rekabetler, aşiret reisinin

⁴⁵¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 80/1041, s. 432; BOA. C.ADL. 85/5133; BOA. A.DVNSŞKT.d. 10/146, s. 40; BOA. İE.ŞKRT. 3/273; BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 35; BOA. C.ADL. 66/3946; BOA. C.ADL. 47/2848; BOA. AE.SOSM.III. 80/6051.

⁴⁵² Söylemez, “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, s. 81-82.

⁴⁵³ BOA. AE. SMST.III 241/19153.

⁴⁵⁴ Söylemez, s. 81-82.

⁴⁵⁵ Mehmet Yaşar Ertaş, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, s. 186.

⁴⁵⁶ BOA. AE.SMMD.IV. 21/2399.

⁴⁵⁷ BOA. AE.SMST.III. 216/17075.

⁴⁵⁸ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 71.

⁴⁵⁹ Fehminaz Çabuk, “19. Yüzyılın Sonlarında ve 20. Yüzyılın Başlarında Adıyaman'da Sosyal ve Ekonomik Yapıyı Etkileyen Meseleler”, *Tarihte Adıyaman Devlet, Toplum ve Kültür*, Sonçağ Akademi, Ankara, 2020, s. 197.

⁴⁶⁰ Söylemez, s. 66.

konumunu yükseltir veya düşürür. Bu yüzdendir ki aşiret liderliği ile düşmanlık ve çatışmalar birbiriyle ilişkilidir. Aşiret reisleri, aşiretler arası çatışma ortamından aslında bir nevi beslenmektedir. Başka bir ifadeyle aşiret liderleri, otoritelerini güçlendirmek, siyasi bir prestij kazanmak, aşiretinin birliğini korumak, ekonomik açıdan zenginleştirmek ve aşiretini büyütebilmek için çoğu zaman bir çatışma ortamı aramaktadır. Aşiret reisleri arasındaki rekabet ve husumet, devlet ile olan ilişkilerini zora sokmaktaydı. Birbirleriyle mücadele içerisinde olan aşiretler, devletin kanun ve nizamına aykırı hareket ederek köyleri yakma, öldürme, yaralama, gasp ve yağmada bulunma gibi suçlar işleyip bölgedeki düzeni ve huzuru bozmaktaydılar.⁴⁶¹

Çok geniş bir alana yayılmış olan ve çoğunlukla göçebe bir hayat süren aşiretler nedeniyle devletin güvenlik güçlerinin sürekli müdahalede bulunması mümkün olamamaktaydı. Bu nedenle, bölgede asayiş ve huzuru sağlamanın en pratik yolu, aralarında husumet bulunan aşiretleri bir araya getirip barıştırmaktı. Bölgeye tayin edilen çoğu askeri amirlerin öncelikli çabası da bu yöndeydi. Aksi takdirde asayişi sağlamak pek kolay değildi.⁴⁶² Ancak bu çabalara rağmen, aşiretler içinde ve aşiretler arasında gerçekleşen eşkıyalık hareketleri, bu yöntemin kalıcı bir çözüm üretmede yetersiz kaldığını göstermektedir.

l) EşkİYaların mahkemeye katılmamaları nedeniyle ceza almamaları, aynı bölgeye eşkıyalık yapmalarına sebep olmaktadır.⁴⁶³

m) Kanunlara riayet etmemeleri⁴⁶⁴, büyük çaplı eşkıyalık hareketlerini kolaylaştırmıştır.

EşkİYalık hareketlerinin bölgesel dağılımında ikinci sırada Gerger yer almaktadır. Bölgenin güvenliğinin sağlanmasında ciddi önem arz eden subaşılık görevinin üst düzey görevliler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda işinin ehli olmayanlara verilmesi⁴⁶⁵, eşkıyaların subaşılık görevini ele geçirmeleri⁴⁶⁶, eşkıya liderinin “kethüdayeri, subaşılık ve nakibü’l-eşraflık” iddiasında bulunması⁴⁶⁷, bölgenin savunmasız hale gelmesine yol açmaktadır. Ayrıca eşkıyaların Gerger mütesellimlerini öldürmeleri⁴⁶⁸ ve voyvodanın İran

⁴⁶¹ Çabuk, s. 197.

⁴⁶² Üner, *Aşiret, Eşkİya ve Devlet*, s. 130.

⁴⁶³ BOA. AE.SMST.III. 216/17075.

⁴⁶⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 117/195, s. 47.

⁴⁶⁵ BOA. İE.ŞKRT. 2/133.

⁴⁶⁶ Gümrükçüoğlu, *Şikayet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)*, s. 240.

⁴⁶⁷ BOA. A.DVNSŞKT.d. 65, s. 543.

⁴⁶⁸ Osman Nuri Bayraktar, *18 Numaralı Kalabend Defterine Göre (S. 1-146) H. 1188-1190/M. 1774-1776 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu ve Cezalar (Değerlendirme-Metin)*, (Yayınlanmamış

seferinde olmasını fırsat bilmeleri⁴⁶⁹, bölgeyi eşkıya saldırılarına ve baskınlarına açık hale getirmiştir.

Üçüncü sırayı ise Behisni oluşturmaktadır. Behisni’de ikâmet eden Hevidi aşiretinin ekonomik durumdan dolayı⁴⁷⁰ eşkıyalığa yönelip belirli yol güzergâhlarında yolculara zarar vermeleri ve Behisni’de eşkıya liderinin subaşı olması⁴⁷¹, Behisni halkını zor durumda bırakmıştır. Son olarak, Kahta’da aşiretlerin yaylaklarının ellerinden gideceği endişesiyle devletin yaptığı ekonomik gelişmelere karşı olmaları⁴⁷² ve halkın yer değişimine taşrada arka çıkan mütegalibe ayanların devletin otorite düzenini bozacak şekilde devreye girmesi⁴⁷³, bu bölgelerde eşkıyaların zararlı faaliyetlerini sürdürmesine neden olmuştur.

5.3. EşkİYaların Yöneldiği Kesimler

5.3.1. Devlet memurlarına yönelik hareketler

İncelediğimiz kayıtlardan zulme bulaşan devlet memurları olduğu gibi eşkıyanın saldırılarına maruz kalan devlet görevlilerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Yerel yöneticiler, eşkıyaların hareketlerini kısıtlayabilecek güçte olmaları, tehdit oluşturabilecek nitelikte görülmeleri ve ekonomik açıdan iyi bir durumda olmaları nedeniyle eşkıyaların hedefi haline gelmiştir. Devlet memurlarına yönelik eşkıyalık olaylarına en fazla Hısn-ı Mansur’da rastlanmaktadır. Bu tür hareketler, çoğunlukla yerleşik halk tarafından gerçekleştirilmiştir. Kişisel husumet ya da gözdağı verme sebebiyle memur yakınları da eşkıyaların saldırılarına maruz kalabilmektedir. Bazı durumlarda devlet görevlileri de birbirlerine karşı eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Tablo 5.1. Devlet Memurlarına Yönelik EşkİYalık Hareketleri

Olay Yeri	Suçlu	Hedef Kitle	EşkİYalık Türü	Ceza	Arşiv Kaydı
Hısn-ı Mansur	Rişvan taifesinden kişiler	Zabit	Gasp, öldürmeye teşebbüs, baskın, ailesine zarar verme	Suçluların yakalanması ve hak ettikleri cezaların verilmesi	BOA. A.DVNSMHM.d. 114/816, s. 185.

Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024, s. 353; BOA. A.DVNSKLB.d. 18, s. 36.

⁴⁶⁹ Tunç, s. 315.

⁴⁷⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 135/1044, s. 301.

⁴⁷¹ Tunç, s. 193.

⁴⁷² Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 273-274; Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 23.

⁴⁷³ Küçükdağıkan, *II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar Arasında Bulunan ve Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1775)*, s. 134.

Tablo 5.1. (Devam) Devlet Memurlarına Yönelik Eşkîyalık Hareketleri

Olay Yeri	Suçlu	Hedef Kitle	Eşkîyalık Türü	Ceza	Arşiv Kaydı
Hısn-ı Mansur	Yerleşik halk	Voyvoda	Saldırı ve görevlinin kasaba dışına çıkarılması	Gereken cezanın uygulanması	BOA. C.ZB. 59/2930.
Behisni	Yerleşik halk	Kapıcılar kethüdası	Yaralama, yağma ve hakaret	-	BOA. TS. MA.e 1047/62.
Hısn-ı Mansur	Yerleşik halk	Cami görevlisi	Görevi haksız şekilde ele geçirme	Görevin asıl sahibine geri verilmesi emri	BOA. AE.SABH.I. 244/16299.
Gerger	Yerleşik halk	Yeniçeri serdarı	Ev baskını, mal ve erzak yağmalama	Zarar verilen malların tazmin edilmesi ve suçluların isim ve resimlerinin merkeze bildirilmesi	BOA. TS. MA.e 887/56.
Behisni	Yerleşik halk	Şehir kethüdası	Gasp ve öldürme	Sorunun yerinde çözülmesi	BOA. A.DVNSŞKT.d. 125, s. 448.
Gerger	Eşkîya lideri ve ekrad eşkıyası	Nakibü'l-eşraf vekili	Öldürme	Tayin edilen çavuş aracılığıyla olayın incelenmesi	BOA. A.DVNSŞKT.d. 65, s. 543.
Hısn-ı Mansur	Yerleşik halk	Voyvoda ve kadı	Baskın, kaçırma, mahkeme taşlama ve vergi tahsiline mani olma	Rakka Kalesi'nde hapis	BOA. A.DVNSMHM.d. 110/123, s. 29.
Hısn-ı Mansur	Yerleşik halk	Mütesellim	Mütesellimin konağını ateşe verme, yaralama ve öldürme	İdam	BOA. C.SM. 134/6731; BOA. A.DVNSMKM.MHM.d. 1/302, s. 104.
Hısn-ı Mansur	Rişvan aşireti lideri, Beziki, İzolu, Mirdesi ve Kömür kavisi aşiretleri	Mütesellim	Saldırı, ateşe verme, öldürme ve gasp	Nezr ve idam	BOA. C.DH. 251/12546.
Hısn-ı Mansur	Rişvan aşireti	Mütesellim	Saldırı	-	BOA. C.DH. 7/331.
Behisni	Mütesellim	Müftü, müderris, ulema	Hapsetme, cerime adı altında para alma	Hapis	BOA. CZB. 40/1983.
Hısn-ı Mansur	Yerleşik halk ve Milli Timur	Sancak mutasarrıfı	Suikast ve sancak mutasarrıfı yakınlarını zarara uğratma	İdam	BOA. C.DH. 264/13182.

Eşkîyalar, devlet memurlarına saldırarak görevlerini yerine getirmelerine mani olurlardı.⁴⁷⁴ Ekrad Rişvan aşiretine mensup Rumiyanlı cemaatinden Bereket bölükbaşı, Ekrad reayasından birçok kişiyi etrafında toplayarak Hısn-ı Mansur'da eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuştur. Mahmud bölükbaşı ve Budak'ı da yanına alan Bereket, 40-50

⁴⁷⁴ Demirci ve Arslan, s. 42.

atlı bendelerine 600 adam devşirip her yaz voyvoda ve kadılara yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Şer'-i şerifin icra edilmesine ve Rişvan hassına ait malların toplanmasına engel olmuştur. Kendileri vergi vermedikleri gibi, reayayı da vergi ödememeleri yönünde kışkırtmışlardır. Bu durum üzerine, söz konusu eşkıyaların yakalanması için Maraş Paşası ve Hısn-ı Mansur kadısı 1677 yılında görevlendirilmiştir.⁴⁷⁵

Eşkıyaların, belirli bir plan doğrultusunda hareket ettikleri düşünülmektedir. Zira eşkıyaların, vergi toplama zamanlarını önceden bilmesi, bu süreçleri fırsat olarak görmelerine ve saldırı düzenlemelerine imkân sağlamıştır. Gerger kazasının 1687 yılına ait vergileri toplamaktan dönen Malatya Sancak Beyi İbrahim, Besni'de çok sayıda silahlı ekrağ eşkıyasının saldırısına uğramış, hazırlıksız yakalanan devlet görevlisi, pek çok kayıp yaşamıştır. Bu kayıplar arasında bir adamı tüfikle öldürülmüş, 30 kadar adamı yaralanmış, 5 atı ve 1.000 kuruşu yağmalanmıştır.⁴⁷⁶ Eşkıyaların eldeki silahları nasıl temin ettikleri üzerinde düşünülen bir konudur. III. Murad, reayaya kendilerini silahlandırma izni vererek sancakbeyi ve adamlarını topraklarına girmekten alıkoymuştu. İlerleyen yıllarda ise, merkezi idare, devlet cephanesi için yapılanlar hariç, el silahları ve barut üretimini yasaklayarak bu gidişatı durdurma teşebbüsünde bulunmuştu.⁴⁷⁷ Ancak mevcut kayıta şakilerin silahlı olarak geçmesi, uygulamanın başarısız olduğunu göstermektedir.

1699 yılında Hısn-ı Mansur hassı voyvodası tarafından hassın zabiti olan Ömer, 2250 guruş iltizam malı bedelini voyvodaya teslim etmek üzere gittiği sırada, Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden Rişvan taifesinden Alishir, Bereket oğulları ve kardeşi oğulları Kötek oğlu Zeynel, Bereket oğlu Sefer, Kara Baba, Kara Ali ve Kara İsmail isimli kişiler, kendilerine bağlı 60-70 atlı ile yolunu kesmiş, miktarı geçen meblağı gasp etmiş ve Ömer'i öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Ömer'in firar eden adamlarını yaralamış, kardeşi Osman'ı ise yakalayarak yanlarında götürmüş; ona tâbi birkaç kişiyle birlikte hapsedmişlerdir. Ardından, üç at ve eyerini almış, evlerine baskın düzenleyerek ailesinin eşyalarını gasp etmiş ve annesini de yaralamışlardır. Bununla da yetinmeyip çiftliği basarak yüz elli baş sığır, yüz elli koyun ve keçiyi yağmalamış; bağ ve bahçedeki ağaçları kesip yakmışlardır. Son olarak nakit bin beş yüz guruş ve kırk kaftanı da alarak büyük ölçüde zulüm ve zorbalık etmişlerdir. Bu durum karşısında, eski Rakka valisi ve hâlen Diyarbekir valisi olan Vezir Hasan Paşa'nın, mübaşir tayin edilen dergâh-ı muallâ kapıcıbaşı vasıtasıyla suçluları

⁴⁷⁵ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, s. 202.

⁴⁷⁶ Arslan, s. 322.

⁴⁷⁷ Faroqhı, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 94.

yakalayıp şer'an hak ettikleri cezaları vermesi istenmiştir.⁴⁷⁸ 1699 yılında gerçekleşen olayın ardından devletin eşkıyaların cezalandırılması yönündeki emrini ancak 1704 yılında vermesi; benzer konunun aynı defterin farklı hükmünde yeniden ele alınması ve bu defa şakilerin cezalandırılması hususunda başka bir görevliye yetki verilmesi (Malatya sancağı mutasarrıfı Osman)⁴⁷⁹ devletin eşkıyalarla mücadelede zorlandığını göstermektedir.

Hısn-ı Mansur'daki Rişvanlardan bazıları, 1747/1748 yılında Darende'nin Aşudi karyesinde Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Darendeli Mehmet'in çiftliğinden 186 kile buğday, 55 kile arpa, 180 yük saman⁴⁸⁰, 5 kilim, 3 yorgan, 6 sahan, 4 kazan ve 40 guruş değerinde eşyayı yağmalamışlardır. Bunun üzerine, Hısn-ı Mansur kadısı ve Rişvan voyvodasının olay yerinde suçluları yargılaması için 1751 yılında emir verilmiştir.⁴⁸¹

Yerel yöneticiler, halkın yükümlülüklerini yerine getirirken içinde bulundukları şartları göz önünde bulundurarak kolaylık sağlamaktadır. Bu durum, devletin halkın çıkarlarını gözetken bir tutum içinde olduğunu göstermektedir. Rişvan voyvodası Şeyh Ömer Ağa, Rişvan aşiretinin perişanlığı dolayısıyla reayayı koruyup gözetmiştir. Mal-ı miriyi mevcut olan mahallerden alırken, olmayanlardan ise yaylakdan dönene kadar süre tanımaktaydı. Ancak, hakkında sayısız emir ve kalabend fermanı çıkarılmış olmasına rağmen Bereket oğlu, zimmetinde bulunan aşayir ve ihtisab malını teslim etmemiştir. Dahası taraftarları arasında Hısn-ı Mansur kasabasında ikâmet eden Neccar oğlu Ahmed ve eski alaybeyinin oğlu Ali'nin de bulunduğu büyük bir topluluk tarafından kasaba çevresi kuşatılmıştır. Bayram günü, Rişvan voyvodası Şeyh Ömer Ağa'ya kasaba girişinde saldırı düzenlemiş, bu saldırı sonucunda voyvodanın sekiz adamı öldürülmüş, kendisi de kasaba dışına çıkarılmıştır. Saldırganlar, mal yağmalama, adam öldürme ve ahaliye kötü muamele gibi şekâvetleri günden güne arttırarak mukataayı harap etmişlerdir. Bereket oğlunun ortadan kaldırılmaması durumunda voyvodaların devlet gelirlerini tahsil etmeleri mümkün olmayacak ve ahali güvende olmayacaktır. Bu sebeple, mal tahsili ile mukataanın düzeni için gereken cezanın uygulanması konusunda Rakka, Maraş valilerine ve voyvodaya 1755 yılında emir verilmiştir.⁴⁸² Suçluların zimmetlerindeki vergileri teslim etmemeleri, devletin vergi toplama sürecini zorlaştırmaktadır. Haklarında çıkarılan sayısız emir ve cezayı dikkate almayan suçlular, zararlı faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

⁴⁷⁸ BOA. A.DVNSMHH.d. 114/816, s. 185.

⁴⁷⁹ BOA. A.DVNSMHH.d. 114/850, s. 197.

⁴⁸⁰ Toprak, "Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Rişvanzâde Seyyid Abdurrahman Paşa", s. 70.

⁴⁸¹ BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 1, s. 295-296.

⁴⁸² BOA. C.ZB. 59/2930.

1776 yılında Vezir silahtar paşanın kapıcılar kethüdası Abdünnebi Ağa, Revan Kalesi'nin fethinden sonra Erkenek karyesine ulaşmıştır. Burada kaldığı süre içerisinde, karye halkından Koca, Ahmed, Abdurrezzak, Mehmet, Topal ve diğer kişiler, alet-i darp ile Abdünnebi Ağa ve taifelerini yaralamış; mal ve erzaklarını yağmalayarak kendilerine hakarete bulunmuşlardır. Behisni sakinlerinden Mehmet bin Durmuş, Ali bin Şaban, Hızır bin Veli, Mustafa bin Ahmed, Şaban bin ve Osman bin Ahmed; bahsedilen olayın gerçekleştiğine mahkemede tanıklık etmişlerdir.⁴⁸³ Şahitlerin mahkemede olayla ilgili bilgilerini paylaşmaları, suçluların cezalandırılmasını sağlamaktadır.

Görevlerin usulsüz şekilde ele geçirilmesine dair örnek bulunmaktadır. Hısn-ı Mansur kazasında bulunan Abdulganî Câmî'-i⁴⁸⁴ Şerifi'nin Tebareke-hânı⁴⁸⁵ olan Seyyid Mehmet'in 1776 yılında ölümünün ardından, bu vazifenin oğlu Seyyid Ahmet'e verilmesi gerekirken, Seyyid Osman isimli şahıs vazifeyi kanuna aykırı bir şekilde ele geçirmiştir. Seyyid Ahmet'in şikâyeti üzerine, söz konusu vazife Seyyid Osman'dan alınarak tekrar Seyyid Ahmet'e 1784 yılında teslim edilmiştir.⁴⁸⁶

Devlet fermanıyla Behisni, Maraş ve civarındaki bölgelere görevli olarak gönderilen hassa silahşörlerinden Seyyid Hasan Ağa, görev süresinin sona ermesinin ardından ailesini ziyaret etmek maksadıyla Ayntab'a dönmüştür. Ayntab'da bazı kişiler bir araya gelerek, Hasan'ı hukuka aykırı ve haksız yere öldürmüşlerdir. 1785/1786 yılında gerçekleşen bu olayda, Hasan'ın sahip olduğu mal, eşya ve hayvanlar 39.800 guruş, yanında bulunan nakit para ise 12.500 guruş tutarında olup, toplamda 52.300 guruşluk malı gasp edilmiştir. Hasan'ın eşi Fatıma'nın şikâyeti üzerine, gasp edilen eşya ve nakit paraların mirasçılara iade edilmesi ve cinayetin sabit olması hâlinde, sorumlu kişiler hakkında Maraş mutasarrıfı ve mübaşir aracılığıyla gereğinin mahallinde yapılması için 1793 yılında talimat verilmiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ BOA. TS. MA.e 1047/62.

⁴⁸⁴ Osmanlı arşiv belgelerinde genellikle “Hacı Abdülgani Cami’i” olarak geçen bu cami, Adıyaman Müftülüğü kayıtlarında ve halk arasında ise “Çarşı Cami’i” adıyla bilinmektedir. Caminin cümle kapısı üzerindeki kitabeye göre Hacı Abdülgani Cami’i, 965 (1557) yılında Hacı Abdülgani tarafından ticaretin yoğun olduğu çarşı merkezinde inşa edilmiştir. Bahattin Turgut, “Arşiv Belgeleri Işığında Adıyaman Hacı Abdülgani (Çarşı) Cami’i Vakfı”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2020, s. 243. 1150 H. (1640) yılında Hacı Mehmet Bin Seyfeddin Rızaullah tarafından onarılan cami, son olarak 1957’de Cami Yaptırma Derneği tarafından yeniden restore edilmiştir. *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıf Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983, s. 76.

⁴⁸⁵ Mülk suresini okuyan kişidir. Turgut, s. 244.

⁴⁸⁶ BOA. AE.SABH.I. 244/16299.

⁴⁸⁷ Sevde Nur Güldiken, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri’ne Göre Ayıntab (H.1196-1229 / M.1782-1814)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2007, s. 94.

Eşkîyalık, suçluların birlikte gerçekleştirdiği bir eylem niteliği taşıdığı için Hanefiler de dâhil olmak üzere çoğu fakih, saldırının doğrudan işlenmesi ile gözcülük yapmak, silâh taşımak ya da yardımcı olmak gibi fiiller arasında ayırım yapmamış; bu tür destekleyici eylemleri de eşkıyalık suçu kapsamında değerlendirerek failleri aynı derece sorumlu saymıştır.⁴⁸⁸ 1792 yılında Maadin-i Hümayun Emini Yusuf Ziya Paşa tarafından Hısn-ı Mansur tarafına görevli olarak gönderilen mütesellim, Rîşvan Aşireti'ne mensup eşkıyaların saldırısına uğramıştır. Bu saldırı sırasında mütesellimin bazı adamları da öldürülmüştür. Rîşvan aşiretinin boybeyi Türk oğlu Hüseyin ile serdarlık iddiasında bulunan Kel Hacı Hüseyin isimli şakiler, kendilerine bağlı eşkıyalarla birlikte voyvodanın adamlarının bulunduğu saraya saldırmış ve sarayı yakmışlardır. Çıkan çatışmada voyvodanın adamlarını öldürmüştür; mal, eşya, at ve silahları yağmalamışlardır. Söz konusu kişiler, kendileri haklarında yapılan şikâyetlerin asılsız olduğunu öne sürerek işledikleri suçları örtbast etmeye çalışmışlardır. Hısn-ı Mansur Kazası ahalisinden Mustafa ve Muhammed'in de bu eşkıyalara yardım ettikleri anlaşılmış; bu sebeple söz konusu kişilerin başkalarına ibret olması amacıyla yakalanmaları emredilmiştir.⁴⁸⁹

5.3.2. Tüccarlara yönelik hareketler

Ticarî faaliyetlerin yürütülmesinde sermaye sahibi olmak nasıl en önemli husus ise, benzer şekilde tüccarın faaliyetlerini güven içerisinde sürdürebilmesi için etkili bir güvenlik ve denetim mekanizmasına duyulan ihtiyaç da göz ardı edilemeyecek bir gerekliliktir. Ancak kayıtlara yansıdığı kadarıyla tüccarlar zaman zaman eşkıyalık olayları sebebiyle kervan güzergâhlarında yağma, hırsızlık ve yaralama vakalarıyla karşı karşıya kalmaktaydılar.⁴⁹⁰

Tüccarları hedef alan ve çeşitli aşiretlerce gerçekleştirilen eşkıyalık olayları kayıtlarda şu şekilde yer almaktadır. Van tarafına ticaret maksadıyla gidip dönerken Behisnili İsmail'in yolu, Malatya kazasına bağlı Güfer karyesi çevresinde Kavidi ekradı taifesinden Hamza kethüda, Yusuf kethüda ve beraberindeki bazı eşkıyalar tarafından kesilmiştir. Bu yol kesme sırasında İsmail'in belli sayıda koyunu, kâmil kuruşu ve elbiseleri gasp edilmiştir. İsmail'in yaşadığı bu mağduriyeti ordu-yı hümayuna bildirmesi üzerine, haklarında gerekenin yapılması amacıyla ordu-yı hümayuna sevk edilmeleri için

⁴⁸⁸ Bardakoğlu, "Eşkîya", s. 464.

⁴⁸⁹ BOA. C.DH. 7/331.

⁴⁹⁰ Rûmeysa Kars, *Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda İç Ticaret: Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s. 275.

Malatya ve Behisni kadılarına 1629 yılında emir verilmiştir.⁴⁹¹ Bir diğer vaka ise şu şekildedir. 1690 yılında Cihanbeyli aşiretinden Deli Kubad, oğlu Hasan Han, Şah Hüseyin ve Sarı Zülfikar, yanlarına aldıkları yaklaşık yüz kişilik eşkıya ile Gerger kazasına bağlı Taş-ili'nden geçmekte olan kervanı basmışlardır. Bu baskında, ticaret yapan Herdili⁴⁹² aşiretinden Molla Hacı ve Molla Osman'a ait altı bin kırk adet koyunu ele geçirmişlerdir.⁴⁹³

Benzer nitelikteki hareketlerin 18. yüzyılda da devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, 1777 yılında Malatya'nın Kahta nahiyesinde ikâmet eden ve Rişvan aşiretine mensup Şerefhan oğlu Halil ile akrabaları, iki yüzden fazla eşkıya ile birlikte fukara zümresinden kişileri haksız yere öldürmüş, üç yüz davarı gasp etmişlerdir. Ayrıca, Süsrek köyündeki Malatya tüccarlarına ait iki katır ve sekiz merkebin taşıdığı yüklere de zorla el koymuşlardır.⁴⁹⁴ Son olarak, 1787 yılında Malatya sancağına bağlı Hısn-ı Mansur kazasında ikâmet eden Molikanlı⁴⁹⁵ cemaati eşkıyaları, Beydağı yaylaklarını zaptederek gelip geçen tüccar ve yolculara saldırmış; kervanlara ait eşya ve mallar yağmalanmıştır. Eylemler sadece ticari faaliyetleri sekteye uğratmakla kalmamış, aynı zamanda çevre karyelerde yaşayan fukaraları da hedef almıştır. Bu bağlamda, dört kişi haksız yere öldürülmüş, kırk elli civarında kişi yaralanmış ve hayvanlar yağmalanmıştır. Ayrıca, Beydağı yaylakları çevresindeki bir köyden bir kişi öldürülmüş; şehir ahalisinden Hacı Abdizâde Mehmed Ağa kullarına ait üç yüz davar gasp edilmiştir.⁴⁹⁶

Aşiretlerin dışında, tüccarları hedef alan bir başka olay da kayıtlara geçmiştir. 1776/1777 yılında ticaret amacıyla Maraş'a giden Behisni tüccar zümresinden bazı kişiler,

⁴⁹¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 84/104, s. 52; Demirci ve Arslan, s. 48.

⁴⁹² Cihanbegli aşiretine bağlı Herdi Cemaati, 17. ve 18. yüzyıllarda Harput eyaletindeki Keban Madeni çevresinde konargöçer bir hayat sürmüştür. Bu cemaat, yaşadığı bölgede gerçekleştirdiği taşkınlıklar nedeniyle Rakka civarına iskân edilmek istenmiş, ancak taşkınlık yapmayacaklarına dair verdikleri söz üzerine iskân süreci durdurulmuştur. Fakat Reisleri Hacı Mehmed Ağa'nın "Serdengeçti Ağalığı" iddiasıyla ayaklanması üzerine bu cemaatin Rakka'ya iskân edilmesine karar verilmiştir. Şanda, *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*, s. 165-166.

⁴⁹³ Muhammet Nuri Tunç, "17. Yüzyılın Sonlarında Konar Göçerlerin Adıyaman ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri", *Göç, Kültür ve Tarih*, Ed. Zeynel Özlü, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2024, s. 378; BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 17/886, s. 191.

⁴⁹⁴ BOA. C.DH. 7/320.

⁴⁹⁵ Malatya, Adıyaman, Kâhta, Ergani, Divriği, Arapkir ve Bozok yöresi gibi çeşitli yerlere dağılmış olan Molikanlı Aşireti'nin Adıyaman çevresinde yaşayan kısmı günümüze kadar konargöçer hayat sürmeye devam etmiştir. Bu aşiret mensupları hâlâ Sürgü ve Bulam köyleri arasındaki yaylalarda yurt olarak kullanılmaktadır. Seydi Vakkas Toprak, *1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hısnı Mansur (Adıyaman)*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman, 2018, s. 151. Rişvan Aşireti'nin bir kolu olan Molikanlılar Haymana'dan önce Malatya'ya, oradan da Adıyaman'a göç etmişlerdir. Hâlen Haymana'da Molikanlılara rastlanmaktadır. Türkmen kökenli olup batıdan doğuya göç etmişlerdir. Ömer Özüyılmaz, *Gurmanç ve Kürtlerin Kökenleri*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 433.

⁴⁹⁶ BOA. AE.SABH. I. 242/16172.

Ömer Paşa tarafından sebepsiz yere 15 gün boyunca zincire vurulmuş ve gece gündüz dövülmüştür.⁴⁹⁷ Ayrıca, sermayeleri olan 2316 gurus, 3 takye⁴⁹⁸, 4 top Şam alacası⁴⁹⁹, 8 zira⁵⁰⁰ hare⁵⁰¹, bir tiftik, bir piştov⁵⁰² ve bir Şam timuru kılıcı kendilerinden zorla alınmış, nalbant kelpeteni ile vücutlarına zarar verilmiştir. Ömer Paşa, daha önce de Behisni halkından kişilerin 10 baş katırını gasp etmiştir. Yapılan eylemlerin Behisni naibi Seyyid Mustafa'nın bilgisi dâhilinde olması ve Behisni halkının da şikâyeti üzerine, gasp edilen mal ve silahların sahiplerine eksiksiz iade edilmesi ve bu tür eylemlere cesaret edenlerin cezalandırılması amacıyla 1786 yılında emir verilmiş ve bir kez daha bu konu hakkında şikâyet yapılmaması istenmiştir.⁵⁰³

5.3.3. Yolculara yönelik hareketler

Eşkıyalık olaylarının en sık görüldüğü yerler, yollar olurken, bu durumdan en çok etkilenenler yolcular olmuştur. Eşkıyanın maddi ihtiyaçlarını sağladığı bu grup, güvenlik açısından daha kolay saldırıya uğrayabiliyordu. Yerleşik halk eşkıyaya karşı koyabiliyorken; yolcular kalabalık eşkıya grupları karşısında çaresiz kalıyordu. Belgelerde yolcuların mal ve eşyalarının yağmalandığı ve öldürüldükleri kayıtlıdır.⁵⁰⁴

Kavi cemaatinin eşkıyalık faaliyetlerine ilişkin bir kayıt şu şekilde belirtilmiştir. Hısn-ı Mansur kazasının ekrad taifesinden Kavi cemaati, eşkıya olarak faaliyet gösterip gece ile gündüz yolları ve geçitleri gözetleyerek Müslüman hacıları ve birçok Müslüman yolcuyu öldürmüş, mallarını ve rızıklarını yağmalamış ve ailelerine karşı da tecavüzlerde

⁴⁹⁷ Bu dövme eylemi, kayıtlarda “darb-ı şedid” olarak geçmektedir. Bu ifade, “şiddetli dayak” anlamına gelmektedir. Mustafa Avcı, “Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi”, II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul, 13-14.05.2016, s. 651.

⁴⁹⁸ Günümüzde takke, ancak incelenen kayıtlarda takye olarak geçen şey, başın terini çekmek ve kavuk çıkarıldığında başın üşümemesi amacıyla başlık altına giyilen bezden, ince kumaştan yapılmış başlıktır. Koçak, “Manastır’da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700-1730)”, s. 973.

⁴⁹⁹ Birden fazla renkli ipliğin birlikte kullanılarak dokunduğu kumaşlar, genel olarak “alaca kumaş” olarak adlandırılmaktadır. İpekten dokunan kumaşlara ise ipekli alaca denir. İpekli alacalar daha çok Şam’da dokunduğu için Şam alacası olarak da bilinir. Işıl Eraslan ve Günay Atalayer, “Anadolu’da “Alaca” Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2013, s. 253. Son derece dayanıklı olan alaca, terekelerde bazen top şeklinde kaydedilmiştir. Koçak, s. 958.

⁵⁰⁰ Arşın ve endaze ile aynı anlama gelip 0.65m dir. Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 248-249.

⁵⁰¹ İpekli kumaşlar arasındadır. Dilek Yurt, “Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği”, *The Journal of Social Science*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2020, s. 606.

⁵⁰² Ağzıdan doldurulan çakmaklı ve kapsüllü tek atışlık tabancaları tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Avrupa dillerinde tabanca anlamında kullanılan “pistol” kelimesinin halk arasında piştov şeklinde söylenmesiyle türemiş olmalıdır. Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Techizatları (Askeri Müzeden Örneklerle)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 83.

⁵⁰³ Huri Akpınar, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri’nden Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, s. 108-109; BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 3, s. 63.

⁵⁰⁴ Demirci ve Arslan, s. 46.

bulunmuşlardır. Buna benzer fesat ve şekâvetlerinin son bulmadığına dair Hısn-ı Mansur kazasının ulema, suleha, ayan ve eşrafının şikâyetleri üzerine, ferman gereğince eşkıyaların kontrol altına alınması için Zülkadriye beylerbeyi Mustafa Paşa'ya ve Hısn-ı Mansur kadısına 1637 yılında talimat verilmiştir.⁵⁰⁵ Hacıların yol güvenliğinin sağlanamadığı görülmektedir.

Behisni'de ikâmet eden Hevidi ekradı karyelerinden Burunçayır kethüdası Nasır ile Abdülaziz, yanlarındaki eşkıya ve haramzadelerle birlikte yolcuların yollarını keserek mallarını ve erzaklarını yağmalamış, birçok yolcuyu da öldürmüşlerdir. Bununla da yetinmeyip kazadaki pek çok eve ait malları ve hayvanları yağmalamış, Kızılhisar ve Halo köylerine baskın yaparak hayvanlara el koymuşlardır. Bir gece içinde üç vakfa baskın düzenleyip şehrin suyunu keserek bölge halkının yaşamını zorlaştırmışlardır. Olaylar üzerine Maraş kadısı durumu bir mektupla bildirmiş, Behisni'deki ulema, suleha, ayan ve diğerleri de meseleye ilişkin şikâyetlerini mahkemede dile getirmiştir. Şikâyetler üzerine, eşkıyaların hakkından gelinmesi amacıyla Maraş, Halep, Sivas ve Yeniil'deki idareciler 1663 yılında görevlendirilmiştir.⁵⁰⁶

İzolu taifesinden bazı kişilerin sürekli olarak yolcuların yollarını kesip öldürmeleri ve mallarını yağmalamaları üzerine, Hısn-ı Mansur'daki şehrin ileri gelenlerinden ulema, suleha, eimme, huteba ve ayan durumu şikâyet etmiştir. Fesat ve şekâvetlerinin sabit olduğu gerçeğinin anlaşılması halinde kalabend edilmeleri 1685 yılında istenmiştir.⁵⁰⁷

Aşiretler, yaylak ve kışlaklarına geliş gidişleri sırasında zaman zaman ekili alanlara, yerleşik topluluklara ve yolculara zarar vermiş; kimi durumlarda ise yolculuk esnasında saldırıya uğrayarak mallarını ve hayatlarını kaybetmişlerdir.⁵⁰⁸ 1689 yılında yayladan dönen Hısn-ı Mansur kazasındaki Rişvan reayasının yolu, Rakka'da bulunan urban taifesine mensup kişiler tarafından kesilmiş; malları ve erzakları yağmalanmış, sekiz kişi de katledilmiştir. Bu aşırı zulüm ve zorbalık üzerine Hısn-ı Mansur naibi İbrahim durumu merkeze bildirmiş, ardından çıkarılan emir gereği görevlendirilen mübaşir aracılığıyla adaletin sağlanması 1701 yılında emredilmiştir.⁵⁰⁹

Gerger naibi, ordu-yı hümayuna gönderdiği arzuhalde isyan halindeki Gedne eşkıyaları ile Cihanbeyli aşiretinin kendi hallerinde olmadıklarını; kasaba ve köylerde gece gündüz nüfus katli, mal yağmalama, yol kesme ve yolcuların geliş gidişlerini engelleme

⁵⁰⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 87/78, s. 33.

⁵⁰⁶ BOA. A.DVNSMHH.d. 94/85, s. 20; Demirci ve Arslan, s. 48-49.

⁵⁰⁷ BOA. A.DVNSMHH.d. 180/1082, s. 254.

⁵⁰⁸ Murat Gökhan Dalyan, *Adıyaman Alevileri (Tarih ve Kültür)*, Asos Yayınları, Elazığ, 2022, s. 36.

⁵⁰⁹ BOA. A.DVNSMHH.d. 111/2306, s. 648.

gibi suçlar işlediklerini bildirmiştir. Eşkîyaların zulümlerinin sınırsız olması nedeniyle, bu kötülüklerinin sona erdirilmesi için Rakka beylerbeyine 1697 yılında emir verilmiştir.⁵¹⁰

Behisni kazasına bağlı Kilisecik karyesinde yaşayan Hevidi aşiretinden Arabzade isimli eşkıya, kendi halinde olmayıp kendisine bağlı kişilerle birlikte 1737/1738 yılında Araban nahiyesinden Malatya ve Erzurum⁵¹¹ taraflarına doğru geliş-gidiş yapan yolcuların gece gündüz hayvanlarını, mallarını ve eşyalarını gasp etmiştir. Arabzade, her tarafa kolcularını göndererek yolculara saldırtmış, mallarını zorla ellerinden aldirtmiştir. Birkaç gündür ise 40-50 kişilik eşkıya grubuyla karyelere inerek çeşitli bahanelerle halkın büyük miktarda akçesini almış; akçesi olmayanların da sığırlarına el koymuştur. Bu durum, mağdurların tarım ve ticaretle uğraşmasını engellemiş, artan zulüm ve saldırı nedeniyle halk perişan olmuş ve dağılmıştır. Rumkale kazası naibi Muhammed'in durumu merkeze bildirmesi üzerine, haksızca alınan her şeyin sahiplerine geri verilmesi ve zulmün önlenmesi için Rakka, Maraş valilerine, Behisni kadılarına ve Rumkale naibine hitaben 1747 yılında ferman yazılmıştır.⁵¹²

5.3.4. Halka yönelik hareketler

Eşkîyalık olaylarının yaşandığı bu olumsuz süreçte kurban edilen reayaydı. Oysa köylüler, padişaha ve ordusuna gelir sağlarken, bunun karşılığında onlarda köylülerin güvenliğini ve adaleti temin etmekle yükümlüydüler.⁵¹³ Reayanın kaçıışı bir başkaldırı değil, mevcut sorunların bir işareti sayılmıştır.⁵¹⁴ Kaçış, ev ve mülk kaybına yol açsa da, köylüler kötü muameleye katlanmak yerine böyle bir fedakârlığı tercih etmişlerdir.⁵¹⁵ Kendilerini mevcut durumlarından kurtaracak bir güç bulamayan halk, baskı ve zulme karşı tepkiyi firar etmekte bulmuşlardır.

5.4. Eşkîyaların Devlet Sistemlerine Yönelik Zararları

5.4.1. Vakıflara yönelik hareketler

Vakıf, 8. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl sonlarına kadar özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İslam toplumlarının sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında önemli

⁵¹⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 110/165, s. 40.

⁵¹¹ 1729 tarihli belgede Hevidi ekraının fakir olmasından dolayı Erzurum tarafına firar ettiği geçmektedir. Bu durum, Hevidi aşiretinin neden bu güzergâh üzerinde eşkıyalık yaptığını açıklamaktadır. BOA. A.DVNSMHH.d. 135/1044, s. 301.

⁵¹² Yanar, s. 137.

⁵¹³ White, s. 71.

⁵¹⁴ Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, s. 71.

⁵¹⁵ White, s. 277-278.

bir rol oynamış dini, hukuki ve sosyal bir kurumdur. Başka bir ifadeyle vakıf, bir mülkün toplum yararına kalıcı olarak tahsis edilmesidir.⁵¹⁶ İncelediğimiz kayıtlarda vakıf düzeni, iki dönemde devlet görevlileri veya çıkarıcı gruplar tarafından tehdit edilmektedir. 1663 yılı kayıтта, Hevidi ekradı karyelerinden Burunçayır kethüdası Nasır ve Abdülaziz, yanındaki eşkıya ve haramzadelerle birlikte Kızılhisar ve Halo köylerine baskın düzenleyerek bir gecede üç vakfı basmışlardır.⁵¹⁷ Eşkıyalar, vakıflara yönelik saldırılarıyla doğrudan kurumsal yapıları hedef almışlardır.

Zabitler, toplumun faydası için kurulan vakıflardan maddi kazanç sağlamak amacıyla sahip oldukları yetkiyi kötüye kullanmıştır. Şeyh Abdurrahman Erzincani evkafı karyelerinden Samsad nahiyesine bağlı karye vakfa tasarruf edilmiş olmasına rağmen, Samsad zabitleri tarafından “iltizamda olan karyelere dâhildir” denilerek zorla ele geçirilmiştir. Zabitler, karyede kayıtlı olmadıkları halde kanaat etmeyerek sahte defterler düzenlemiş ve zulümde bulunmuşlardır. Samsad zabitlerinin gerçekleştirdiği bu müdahalenin önlenmesi ve karyenin eskiden olduğu gibi Şeyh Erzincani evkafı denetiminde tutulması 1694 yılında istenmiştir.⁵¹⁸ Bu örnek, vakıfların amacı dışında kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Aslen Hısn-ı Mansur kasabasından olan ve şu anda Dürri Mehmed Efendi’nin medresesinde müderrislik yapan Seyyid Mehmed Efendi, 20 kadar eşkıyayı çevresine toplayarak Merzifon’da bulunan vakıf çeşmelerinin sularını tamamen kesmiştir. Değirmenderesi’ndeki vakfa ait su kanalına zarar vermiştir. Dahası çevresine topladığı eşkıyaların yardımıyla gece vakti bazı evlere baskın düzenleyip dört defa tüfekte ateş etmiş, konağın kapısını baltayla kırmıştır. Bu kişi, sürekli vakıf işlerini karıştırmakta halkın güvenliğini tehdit etmektedir. Merzifon kadısının yaşanan durumu rikâb-ı hümayuna bildirmesi üzerine güvenliğin sağlanması amacıyla memleketi olan Hısn-ı Mansur’da ikâmet etmesi için Merzifon kadısı ve Hısn-ı Mansur kadısına 1739 yılında emir yazılmıştır.⁵¹⁹

Vakıf malının kimseye bırakılma şartı olmamasına rağmen vakıf kaynaklarının gasp edilmesi, vakıf sisteminin düzenine aykırı hareket edildiğine işaret etmektedir. Behisni kasabasının Kızılca mahallesindeki Hacı Ebubekir medresesi vakfının karye mezraa,

⁵¹⁶ Üner, “Rakka Ahkâm Defterlerinde Ruha Sancağı”, s. 518.

⁵¹⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 94/85, s. 20; Demirci ve Arslan, s. 48-49.

⁵¹⁸ BOA. AE.SAMD.II. 5/432.

⁵¹⁹ Murat Alakuş, BOA 6 (H.1151-1152/M.1739) ve 31 (H.1221-1222/M.1806-1807) Numaralı Kalebend Defterleri (İnceleme ve Metin), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2016, s. 130-131.

bahçe, hamam ve tarlasında görevli olan Mütevellî Hacı İslam, vakfın evlatlara, torunlara, onların evladlarına ve devlet görevlilerine bırakılması şartı bulunmadığı halde, söz konusu vakıftan ulufe almayanların vakıf mallarını aşırıdıklarını bildirmiştir. Kanun dışı olan bu hareketlerin ortadan kaldırılması için 1764 yılında emir verilmiştir.⁵²⁰

5.4.2. Tımar sistemine yönelik hareketler

Tımar, devletin miri araziden belirli gelirleri hizmet karşılığında bir kişiye tevcih etmesidir. Genellikle savaşta başarı göstermiş kumandanlar veya yüksek devlet memurlarına verilen bu araziler, tevcih edilenin mülkü sayılmaz ve tımar sahibi toprağı kendisi işleyemez, ancak reayaya işletmek üzere devreder ve reayadan devletin alacağı vergileri toplamakla yükümlüdür.⁵²¹ Bu düzene yönelik eşkıyalık faaliyetleri, tımarların düzenini bozmuş ve tımar sahiplerini doğrudan etkileyen zararlara sebep olmuştur. Aşağıda tımarlara yönelik zararlara dair örnekler yer almaktadır.

Hısn-ı Mansur kazasına bağlı karyede sakin Bektaş adlı sipahiye üç bin akçe tımar tevcih edilmiştir. Ancak, sipahinin elindeki berata, fermana, Maraş beylerbeyisinin buyrulduğuna ve mahkemenin hükmüne itaat etmeyen Hısn-ı Mansur'da sakin Rişvan oğlu Elvend adlı şaki tarafından Bektaş'ın tımarı zapt edilmiştir. Bu durum, Hısn-ı Mansur kadısı Ali tarafından 1672 yılında merkeze bildirilmiştir.⁵²²

EşkİYaların ailece halkın evine yerleşmesi, halkı zorunlu ev sahipliğine ve günlük geçim yükünü halka yükletmesine maruz bırakmıştır. Hısn-ı Mansur'da yaşayan Rişvan aşiretinin beyi Yusuf, kendi halinde olmayıp 50-60 atlı ile birlikte halkın üzerine gitmiş; 1709 yılından itibaren halkın yaşadığı evlere aileleriyle gelerek yalnızca halktan parasız yem ve yemek talep etmekle kalmamış, çeşitli bahanelerle cerime ve salyane adı altında halktan yüzer ve ikişer yüzer gurus almış, öküzlerini satarak zulümleriyle halkın perişan olmasına sebep olmuştur. Zuema ve erbab-ı tımarın mahsullerinin noksanına neden olmaları, söz konusu kişilerin geçim kaynaklarını kaybetmesine ve dolayısıyla sefere çıkma güçlerinin kalmamasına yol açmıştır. Bu da doğrudan askeri sistemin çökmesine ve devletin savaş gücünü kaybetmesine zemin hazırlamıştır. Yaşanan olayı, Hısn-ı Mansur nahiyesi zuema ve erbab-ı tımarı ile zeamet ve tımar karyeleri reayasının bildirmesi üzerine, reayadan haksız yere alınanların geri iade edilmesi ve bundan böyle reayaya

⁵²⁰ BOA. C.M.F. 147/7326.

⁵²¹ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 86.

⁵²² BOA. İE. DH. 5/462.

zulüm edilmemesi için 1714 yılında Maraş beylerbeyisi ve Hısn-ı Mansur kadısı görevlendirilmiştir.⁵²³

Hısn-ı Mansur kazasında tımarlı sipahi sabık alaybeyi olan Ali, halka sürekli zarar vermeyi alışkanlık haline getirmiş ve memur olduğu sefere katılmayarak sorumluluğunu yerine getirmemiş, evinde kalmıştır. Sefer sona erdikten sonra da artık alaybeyi olmadığı halde halkı toplayıp hiçbir sebep yokken üzerlerine saldırmıştır. Üstelik 1737/1738 yılında yanındaki kişilerle birlikte bazı insanları dövmüş, bazılarını da küfür etmiştir. Hısn-ı Mansur kazasındaki tımar sahiplerinin şikâyeti ve Hısn-ı Mansur naibi Mehmed'in olayı merkeze bildirmesi üzerine, Ali'nin zulüm ve saldırılarının önlenmesi; sorun çözülmediği takdirde ise durumun tekrar merkeze bildirilmesi için 1745 yılında talimat verilmiştir.⁵²⁴

Sancakbeyinden sonra sancağın en yetkili askeri amiri konumundaki alaybeyileri⁵²⁵ de zaman zaman eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. 1750'lerde Hısn-ı Mansur kazasının önceki alaybeyi Yusuf, Hısn-ı Mansur kazasındaki tımar ve alaybeylik tevcihlerinde rüşvet ve iltimas gibi usulsüz uygulamalarda bulunduğu için Kıbrıs Adası'na sürgün edilmiştir.⁵²⁶ Alaybeyilerle ilgili bir diğer olay da şu şekildedir. Eşkılar, devletin askeri hizmetinde yer alan kişilerle işbirliği içerisinde hareket ederek tımar sahiplerinin haklarını zorla ellerinden almaktadır. Tımar sahiplerinden Seyyid Veli'nin tımarına dışarıdan hiçbir kimsenin müdahalesi gerekmezken Behisni sakinlerinden mütegalibe Bereket oğlu İsa, Maraş sancağı alaybeyiyle iş birliği yaparak Seyyid Veli'ye ait tımarı ele geçirmiş, buradan 6600 guruşu aşan mahsül ve vergi toplamış. Ayrıca Seyyid Veli'nin beratını da zorla elinden almıştır. Ancak İsa'nın zorba bir kişi olması nedeniyle Seyyid Veli'nin hakkını almasının mümkün olmadığını şikâyet etmesi üzerine, Ruznamçe kayıtları incelenmiş ve bu tımarın hâlâ Seyyid Veli'nin üzerine kayıtlı olduğu açıkça görülmüştür. Bu sebeple, Adana ve Maraş eyaletlerine mutasarrıf olan vezirlere meselenin yerinde hukuka uygun şekilde çözülmesi için 1768 yılında emir verilmiştir.⁵²⁷

⁵²³ BOA. A.DVNSMHH.d. 121/1207, s. 305.

⁵²⁴ Yanar, s. 116-117.

⁵²⁵ Üner, "Ahkâm Defterlerine Göre Urfa'da Sadât-ı Kirâm (1740-1820)", s. 276.

⁵²⁶ Tunç, 18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi, s. 329-330.

⁵²⁷ Küçükdağılkan, II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar Arasında Bulunan ve Maraş'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1775), s. 165.

5.4.3. Mukataa sistemine yönelik hareketler

Osmanlı Devleti'nde mukataa, devlete ait gelir kaynaklarının belirli bir ücret karşılığında şahıslara kiralanması anlamına gelmektedir. Bu sistemde, gelirler ihale yoluyla en yüksek bedeli teklif eden kişilere bırakılmıştır. Mukataayı alan kişi, bedelin bir kısmını peşin ödemiş, geri kalanını da belli dönemlerde ödemek koşuluyla bu hakkı elde etmiştir. Devlet, mukataa sistemiyle ihtiyaç duyduğu nakit para sıkıntısını gidermeyi amaçlamıştır. Mukataalar, ya resmi görevliler tarafından ya da iltizam (belirli sürelerle) ve malikâne (hayat boyu) sistemiyle idare edilmişlerdir.⁵²⁸

Osmanlı mali sisteminde önemli bir yer tutan Rışvan mukataası, dönemsel olarak farklı gelir düzeyleri göstermiştir. Rışvan mukataası gelirleri 17. yüzyılın sonlarında yüksekken, 1720'li yıllardan itibaren bu artışta bir yavaşlama olduğu görülmektedir. Bu durumun bölgede meydana gelen eşkıyalık hareketleriyle bağlantılı olduğu açıktır.⁵²⁹ Bu çerçevede aşağıda verilen örnekler, bahsi geçen durumu kanıtlar niteliktedir. Hısn-ı Mansur müftüsü Mustafa Efendi ve eski müftü Mehmed Efendi, Rışvan mukataasında fitne ve fesat çıkararak mukataa gelirlerinin kesilmesine neden olmuşlar, ayrıca itaatten çıkan eşkıyalarla iş birliği yaparak mukataanın tahribine sebep olmuşlardır.⁵³⁰ Hısn-ı Mansur'da sakin Türk oğlu Yusuf Ağa, Eski Nakib Hacı Abdurrahman, Altuncı oğlu Bekir, İzolu oğlu Molla Osman, Hacı Süleyman ve Kahveci Hüseyin adındaki kişiler, Rışvan mukataası gelirinin kesilmesine sebep olmuşlardır.⁵³¹ 1754 yılı kayıтта Rışvan mukataasına bağlı Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden Boybeyi Bereket oğlu Hasan şaki, Çolak Mustafa ve Şehir Kethüdası Macar oğlu Ahmed ile birlik olup fitne çıkararak kanuna ve mukataanın şartlarına aykırı hareketler etmişlerdir.⁵³² 1780'lerde Hısn-ı Mansur kazasında bulunan yerli Rışvan mensuplarından bazı kişiler, Rışvan mukataası malının tahsilinde güçlük çıkarmışlardır. Bunun üzerine mukataa emini aracılığıyla üzerlerine gidilmiş, ancak eşkıyalar mukataa emininin yaklaşık yirmi adamını öldürerek firar etmişlerdir. Firar edenlerin yakalanması için harekete geçilmiş, Hısn-ı Mansur ahalisi de bu eşkıyaları şehre almamaları hususunda uyarılmış ve 50.000 kuruş nezre bağlanmıştır.⁵³³

⁵²⁸ Özlü, s. 729-730; Ayrıca bkz. Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, s. 246-247, 251-253; Özkaya, s. 101-124.

⁵²⁹ Söylemez ve Tunç, "Osmanlı Mali Sistemi Çerçevesinde Aşiret Mukataaları: Rışvan ve Çakallı Mukataası", s. 460.

⁵³⁰ BOA. C.ADL. 66/3946.

⁵³¹ BOA. C.DH. 321/16001.

⁵³² BOA. C.ADL. 85/5133.

⁵³³ Söylemez ve Tunç, s. 469.

Buna ek olarak, Rışvan mukataası görevlilerine yönelik müdahaleler mukataa sisteminde aksamalara yol aarak vergi tahsilatını kesintiye uğratmış; bu da devletin mukataadan elde ettiği gelirlerin azalmasına sebep olmuştur. Nitekim Hısn-ı Mansur'a tâbi Rışvan taifesinden Bereket oğulları, şekâvet ve isyan içerisinde olup kendilerine bağlı kişilerle birlikte Rışvan mukataasının yerli fukarasına ve vergileri toplamakla görevli memurlara zorbalıkla müdahale etmişlerdir.⁵³⁴ Göreve müdahale edilmekle ilgili bir diğer örnek ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Rışvan mukataası voyvodası İsmail'in kimseye zararı olmamasına rağmen Hısn-ı Mansur sakinlerinden ve yerli rışvanından Miralay Ali, Kara Mehmed, Mustafa, Yusuf ve Dürzi Mehmed isimli şakiler, voyvoda hakkında asılsız şikâyetlerde bulunarak voyvodanın azledilmesine sebep olmuşlardır. Bunun zerine yerine güvenilir başka bir voyvoda tayin edilmiş; ancak yeni görevli görev yerine ulaşmadan, adı geçen şakiler mevcut boşluktan yararlanarak mukataa düzeninin karışmasına sebep olmuşlardır.⁵³⁵

Ayrıca, Rışvan mukataasına kayıtlı reayanın bulundukları bölgeden ayrılmaları, mukataa gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Rışvan aşiretine bağlı Malakanlı cemaati, Rışvan mukataasına bağlı defterli reayadandır. Malatya sancağının Taşil kazasına gelip burada kışlayarak ahalinin ekinlerine zarar verip zulmettiklerinden kendi cemaatleri içine iskân edilmeleri konusunda Malatya, Taşil kadılarına ve Malatya sancağı mütesellimine 1727 yılında emir verilmiştir.⁵³⁶

Bazen eşkıyalar, yerel yöneticilerle işbirliğine girerek onların gücünü kullanmak suretiyle bir çeşit talan ve gasp yapabiliyordu.⁵³⁷ Nitekim Behisni kazasına bağlı Gölbaşı nahiyesinde bulunan Belviran ve tevabii mukataası Maraşlı Ahmed Paşa'ya verilmiş ise de Behisni sakinlerinden Bektaş bu karara itaat etmeyerek Rışvan oğlu Halil Paşa'nın yardımıyla Gölbaşı nahiyesinin mahsulatını iki sene boyunca zapt etmiştir. Dolayısıyla hakların geri iadesi için Rakka Valisi Yusuf Paşa'ya emir verilmiş olup itaat etmemeleri halinde ise Rakka'da kalabend edilmeleri için ferman buyurulmuş ancak icrası mümkün olmamıştır. Mahsulatın tahsilatı için mübaşir ve Maraş kadısı tarafından naib tayin edildiği halde Bektaş, Halil Paşa'nın ağası ve birkaç yüz ekradıyla mukataa üzerine gelip itaat etmeyerek şekvetlerine devam ettiğini 1700 yılında Rakka muhafızı Mustafa devlete

⁵³⁴ BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1357, s. 465.

⁵³⁵ BOA. AE.SMHD. I. 21/1257.

⁵³⁶ BOA. A.DVNSMHH.d. 134/1185, s. 337.

⁵³⁷ ner, Aşiret, Eşkıya ve Devlet, s. 143.

bildirmiştir. Bunun üzerine söz konusu kişinin divan-ı hümayuna gönderilmesi talep edilmiştir.⁵³⁸

1701 yılında Malatya hassı mukataasına bağlı Malatya, Gerger, Şure, Kahta, Taş-ili ve Behisni kazalarının karyelerindeki reaya ve zimmiler, yükse ihtimalle sık sık maruz kaldıkları eşkıya baskısından kurtulmak ve artan vergi yükünden kaçınmak için yerlerini terk edip Hısn-ı Mansur, Rakka, Birecik ve Suruç taraflarına yerleşmiş, bu durum da devlet malının zararına sebebiyet vermiştir.⁵³⁹

Malikâne mutasarrıflarının yaptıkları masrafları halktan tahsil ettikleri belgelerde mevcuttur. 1720 yılında Gerger kazasına bağlı Malatya voyvodalığı köyleri mukataasına malikâne yoluyla mutasarrıf olan Başibüyük oğlu Ebubekir Ağa, reayadan zulümle kendi için on altı kise akçe tahsil etmenin yanı sıra, dört kise akçe ve adet-i ağnam adı altında keçi başına birer guruslarını almıştır. Vali tarafından gönderilen Sefer adında mübaşiri, dört ya da beş neferini haksız yere katlederek mal ve erzaklarını yağmalamıştır. Sonu gelmeyen zulüm ve şekâvetleri nedeniyle mukataa reayası şikâyet etmiştir. Bunun üzerine, Ebubekir'in reaya ile olan davalarının şer'le görülmesi amacıyla, tayin edilen mübaşir aracılığıyla İstanbul'da sorgulanması emri verilmiştir.⁵⁴⁰

1737 tarihli kayda göre, Samsad kazasında Beziki aşiretinden Beziki oğlu Seyyid Gazi Bey adlı zorba, daha önce uhdesinde bulunan Samsad mukataasının reayasına zulümler yapmıştır. Bu nedenle mukataa kendisinden alınmış ve ahali rahat bir nefes almıştır. Ancak daha sonra Samsad mukataasının tasarrufu Hüseyin Paşa'ya verilmiştir. Fakat o da eşkıyalık yaparak Beziki aşiretinin bazı ihtiyarlarını öldürmüştür. Yaptığı zorbalıklar nedeniyle mukataayı tasarruf edemeyen Hüseyin Paşa, bölgeden ayrılmış, yerine oğlu Bekir'i vekil bırakmıştır. Ne var ki Bekir de babası gibi davranmış ve dört kişiyi öldürmüştür. Ahalinin tarafından bu kişilerin şikâyet edilmesi üzerine, davaları Ruha mahkemesinde görülmüş, ardından mukataa, bu kişilerden alınarak Mehmet adındaki şahsa verilmiştir. Samsad mukataası, Mehmet'e teslim edilirken eşkıyaya verilmemesi ve ahaliye kötü muamelede bulunmaması şartıyla nezre kesilmiştir.⁵⁴¹ Ancak bir süre sonra, mukataanın eski mutasarrıfı olan Seyyid Gazi, önce Hısn-ı Mansur kazasına uğrayarak buradan eşkıyadan olan akrabalarını yanına almış; ardından dört köydeki eşkıyaları da etrafına toplayarak Samsad mukataasını zapt kasdıyla basmış ve ahaliye çeşitli zulümler

⁵³⁸ BOA. İE.DH. 19/1802.

⁵³⁹ Demirci ve Arslan, s. 148.

⁵⁴⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 129/838, s. 217.

⁵⁴¹ Tunç, 18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi, s. 310, 333.

yapmıştır. Ahalinin şikâyeti üzerine, Seyyid Gazi'nin "paşalık" rütbesi geri alınmış ve hakkında hapis kararı verilmiştir.⁵⁴²

Behisni kazasına bağlı Erkenek nahiyesindeki Burunçayır köyü, diğer köylerle birlikte mukataa statüsünde değerlendirilmektedir. Burunçayır mukataasını oluşturan köy ve mezraalar, Erkenek, Gölbaşı, Keysun ve Erniç nahiyesine bağlı bazı köyler ile Behisni'ye bağlı bazı köylerden meydana gelmektedir.⁵⁴³ Söz konusu mukataada zaman zaman ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri mukataa düzenini bozmuştur. 1746 yılının mart ayı başlarında Malatya sancağı mukataası ve Behisni kazasında bulunan Burunçayır mukataası Rışvan oğlu Mehmed Paşa'dan dergâh-ı mualla yeniçerileri ağası İbrahim Ağa'ya⁵⁴⁴ malikâne olarak tevcih edilmiştir. İbrahim Ağa'nın mütesellim olarak atadığı Hüseyin, Malatya'ya gelerek görevine başlamış ve mukataa üzerinde kontrolü sağlamıştır. Bu sırada, Malatya sancağı, Kahta, Taşil ve Şure kazaların ahalileri, Rışvan oğullarının zulüm ve saldırılarından kurtuldukları için memnun ve halk, voyvodalarına itaat ve bağlılık içinde iken Behisni kazasında sakin Rışvan oğlu Abdurrahman Bey itaat etmeyerek Behisni kazası ile Burunçayır mukataasını zorla ele geçirmiştir. Bu bölgelerden elde edilen mahsulat ve vergileri de toplamıştır. Söz konusu suçları sebebiyle Malatya'ya 7-8 atlı ile mübaşir gönderilmiştir. Ancak Rışvan oğlu Abdurrahman, Kılıçlı ve Hevidi ekradı eşkıyasını etrafına toplayarak Behisni'de isyan ve başkaldırı halinde olup devletin emirlerine uymamıştır. Bunun üzerine Malatya naibi Ömer, yaşanan hadiseyi merkeze bildirmiştir. Bu şikâyet doğrultusunda, Behisni kazası ve Burunçayır mukataasından çıkarılmaları, zimmetinde bulunan malların tahsil edilerek Mütesellim Hüseyin'e verilmesi ve Rışvan oğullarının Behisni'den uzaklaştırılarak başka bir yerde ikâmet ettirilmesi yönünde Rakka valisine 1746 yılında talimat verilmiştir.⁵⁴⁵ Kayıta açık bir şekilde sürgün ifadesi geçmese de, suçluya uygulanan bu zorunlu yer değişikliği sürgün uygulamasına girmektedir.

Rışvan aşiretine mensup idareciler ile devlet arasındaki ilişkilerde çeşitli sorunlar yaşanmaktaydı. Özellikle mukataa gelirlerinin devlet hazinesine intikali çoğu zaman

⁵⁴² Tunç, s. 310.

⁵⁴³ Tunç, s. 408.

⁵⁴⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 152/1215, s. 312. Malatya sancağı mutasarrıfı Seyyid Mehmed Paşa'nın ölümünün ardından, mukataanın kimin tarafından devralınacağı tartışma konusu olmuş, bu sebeple Paşa'nın evladına verilmesi hususu, reayaya zulüm yapan birine mukataanın tevcih edilmesinin kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle engellenmiş ve mukataa, Yeniçeri Ağası İbrahim Ağa'ya tevcih edilmiştir. Akyüz, "Osmanlı Merkez-Taşra İlişkisinde Yerel Hanedanlara Bir Örnek: Rışvanzadeler", s. 84.

⁵⁴⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 152/1215, s. 312.

sıkıntılı olmakta veya hiç mümkün olamamaktaydı.⁵⁴⁶ Hısn-ı Mansur mukataasının malikâne mutasarrıfı olan Rışvanzade Ömer, kanuna aykırı yüz bin guruş tahsil etmiştir. Malın geri alınması için emir gereğince Abdulfettah Bey mübaşir tayin edilmiştir. Duruşmada kırk dört bin guruş kusuru ispat üzere iken Rışvanzade Ömer firar etmiştir. Her seferinde mahkemeye çağrılmasına rağmen itaat etmediğinden gerekli işlem yapılamamıştır. Bunun üzerine, Mehmed Emin Ağa kulları mübaşeretiyle kırk dört bin guruşun geri alınması amacıyla Rışvanzade Ömer ya da vekili İbrahim'in Rakka'da mahkemesinin yapılması için 1790 yılında Rakka valisine emir verilmiştir.⁵⁴⁷

5.5. Eşkîyalık Tehdidine Karşı Alınan Önlemler

5.5.1. Palanka inşası

Celali isyanlarının yoğunlaştığı dönemlerde⁵⁴⁸ halk, zaman zaman kendi imkânlarıyla palankalar⁵⁴⁹ inşa etmek için devletin onayını talep ederdi.⁵⁵⁰ Devlet de halkın kendisini koruması için bu tür yapılara izin vermekteydi.⁵⁵¹ Nitekim Hısn-ı Mansur kazasında halkın, eşkıya ve celali taifesinin kendilerine verdikleri zararlardan korunmak amacıyla inşa etmek istedikleri bir palankanın yapımına, Malatya Beyi Mustafa ve Hısn-ı Mansur kadısına gönderilen emirle 1607 yılında izin verilmiştir.⁵⁵² Ancak eşkıya tehdidinin ortadan kalkmasının ardından, merkezden gönderilen emirler yeni palanka yapımına izin vermek yerine, mevcut palankaların yıkılması yönünde oluyordu. Çünkü bu tür yapılar, ilk aşamada halkı eşkıya saldırılarına karşı koruyarak oldukça hayati bir işlev üstlenmiştir. Ancak ilk dalga isyanların görece yatışmasının ardından, bu palankaların bulunduğu yerler zamanla eşkıyalar için iyi birer sığınak haline gelmiştir. Bazen de yerel halk, bu palankalara güvenerek vergi toplamak üzere gelen görevlilere karşı direniş gösterebiliyordu. Bu gibi gerekçeleri dikkate alan yöneticiler, artık bu yapılara ihtiyaç kalmadığını düşünerek ortadan kaldırılmalarını istemişlerdir.⁵⁵³

⁵⁴⁶ Akyüz, s. 92.

⁵⁴⁷ BOA. C.SM. 24/1245.

⁵⁴⁸ Efkan Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, Sayı: 25, 2009, s. 206.

⁵⁴⁹ Koruma amacıyla büyük köylerin çevresine hendekler açılır veya toprak duvarlar yapılırdı. Bu şekilde savunulan köylere palanka denilirdi. Üner, s. 93.

⁵⁵⁰ Demirci ve Arslan, s. 87.

⁵⁵¹ Uzun, s. 206.

⁵⁵² Demirci ve Arslan, s. 87-88.

⁵⁵³ Uzun, s. 206.

5.5.2. Derbendlerle ilgili düzenlemeler

Derbendler, yolların kavşak noktalarına ve stratejik konumdaki yerlere yapılırdı. Derbendçiler, polis ve jandarma görevi üstlenerek çevrenin güvenliğini sağarlardı.⁵⁵⁴ Devletin derbentlerden ilk iki olayda temel beklentisi, bulundukları bölgede eşkıyaların barınmasına izin vermemeleri, onları bölgeden uzaklaştırmaları ve güvenliği sağlamalarıdır. Ancak son iki örnekte geçen olumsuz hadiseler, devletin bu beklentilerinin uygulamada karşılık bulmadığını göstermektedir. Nitekim derbendciler eşkıya karşısında etkisiz kalmış ve yerlerini terk etme zorunda kalmış ya da bazı çıkarıcı gruplar tarafından muafiyete aykırı vergi talebinde bulunulmuştur. Özetle devletin derbend sisteminden umduğu güvenlik işlevi, uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır.

Devletin asayiş ve güvenlik konusunda taşradaki kabile ve aşiretleri kullanarak otoritesini sürdürmeye çalıştığı görülmektedir. 1711 yılında Behisni, Hısn-ı Mansur, Sofraz ve Sürgü bölgelerinde bulunan Bayezid oğulları, Kozan oğulları, Fettah oğulları ve Çoban oğulları gibi çeşitli kabile ve aşiretlere, Rışvanzade Halil Paşa'nın yakalanması hususunda iş birliği yapmaları ve derbendleri iyi muhafaza etmeleri emredilmiştir.⁵⁵⁵

Besni'nin coğrafi konumu itibarıyla işlek bir yol üzerinde bulunması bölgede bazı derbendlerin kurulmasını gerektirmiştir.⁵⁵⁶ Bu çerçevede, Behisni Topdere nahiyesine bağlı Sürgü, Polad, Harabşehir, Söğüd, Elmalu, Fındık, Karabahşan ve Erkenek⁵⁵⁷ köyleri derbend olarak kullanılmıştır. Malatya'nın içine ve dışına zuhur eden eşkıya ve haramzadeyi yakalamak için Rakka Valisi Vezir Mehmed Paşa fermanla görevlendirilmiştir. Eşkıyalara cezalarını verip buraları eşkıyadan temizledikten sonra, Behisni kazası Topdere nahiyesinde bulunan Erkenek⁵⁵⁸, Sürgü⁵⁵⁹, Polad⁵⁶⁰, Harabşehir⁵⁶¹, Söğüd⁵⁶², Elmalu⁵⁶³, Fındık⁵⁶⁴ ve Karabahşan⁵⁶⁵ karyeleri ahalilerinden bazı kişiler;

⁵⁵⁴ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 119.

⁵⁵⁵ Tunç, s. 285.

⁵⁵⁶ Özlü, s. 158.

⁵⁵⁷ Besni kazasının İstanbul-Ayıntab ve Halep arasında önemli bir geçiş noktası olması, Behisni'ye bağlı etrafı dağlarla çevrili bir yaylada kurulmuş olan Erkenek köyünün, İran yaylasını Akdeniz'e bağlayan ulaşım yolu üzerinde bulunması Besni'deki en önemli derbendlerin Erkenek köyünde kurulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Besni, Şam ve Halep arasındaki geçişin sağlandığı Erkenek Bölgesinde “Şam-ı Şerif ve Haleb-i Şehbâ caddeleri derbendi” kurulmuştur. Ayrıca bölgedeki Osmanlı halkı yanında bazı İranlı hacıların Hicaz'a geçiş noktalarından birisinin Erkenek'ten geçmesi, Erkenekte başışlanmaya gidilen Hicaz yolu anlamında “Hicaz-ı Mağfîret-trâz adı verilen bir denbendin daha kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıntısı için bkz. Özlü, s. 158-159.

⁵⁵⁸ Ömer kethüdâ, Monla Ahmed, Canik oğlu Ömer vesâirleri

⁵⁵⁹ Hüseyin kethüdâ, Osman kethüdâ, Zülfikar oğlu İsmail ve Abdulkadir vesâyirleri.

⁵⁶⁰ Mehmed kethüdâ, Katil oğlu Ahmed, Ömer ve Hakvirdi vesâyirleri.

⁵⁶¹ Ömer kethüdâ, Karşlı oğlu Musa vesâyirleri.

⁵⁶² Ali kethüdâ ve İbrahim oğlu Hasan vesâyirleri.

başıboş levendat, aşiret, kabile, yol kesen eşkıya türlerini karyelerine koymayıp yağma ile getirdikleri davar ve diğer malları almamaları, aldirtmamaları, karyelerinin derbend olması nedeniyle, eşkıyalar karyelerinde zuhûr ederse birbirlerine yardım edip eşkıyaları karyelerinden çıkararak Malatya valisine haber vereceklerine; eğer bu konuda gevşeklik edip şartlara aykırı hareket ederlerse, matbah-ı amireye her karye başına üçer bin guruş nezr ödeyeceklerine mahkemede söz vermişlerdir.⁵⁶⁶ Verdikleri sözlerin yerine getirilmemesi halinde ise kayıtlı olan nezrin tahsili ile yetinmeyip birkaç katının tahsil edileceğine, aynı zamanda haklarında gereken cezanın kanunen verilmesine karar verilmiştir.⁵⁶⁷ Yapılan nezirde, bölgenin saygın kişileri şuhudu'l-hal olarak yer almıştır. Bu kişiler; Mahya Hanı Ağa Seyyid Abdulgani Bey, Kabatakszâde Hacı Yusuf Ağa, Vanlızâde Kara Hasan Ağa, Şunluzâde Hacı Bekir Ağa, Bedestân kethüdası Hacı, Hacı Seyyid Ali, Balbânlı Hacı Şahin ve oğlu Hasan Ağa (21 Mayıs 1768).⁵⁶⁸

Eşkîyalık hareketlerinin artması karşısında derbendler etkisiz kalmış, derbendci olarak görevlendirilen köy halkının dağılmasıyla bu görev yerine getirilemeyecek ölçüde zayıflamıştır. Bu durum, güvenliğin büyük oranda ortadan kalkmasına yol açmış; çevredeki köy ve kasaba halkı da eşkıya baskılarından korunmak amacıyla yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak derbendci olarak görevlendirilen halk, Osmanlı ticaret hayatının temel taşlarından olan derbendleri korudukları için, belirli düzen ve kurallar çerçevesinde hareket etmek zorundaydı. İskân kanununda yer alan, yerini izinsiz terk eden reayaya tanınan on yıllık süre derbendciler için geçerli olmayıp zaman gözetilmeksizin eski yerleşim yerlerine nakledilmeleri emrediliyordu.⁵⁶⁹ 1729 yılında Behisni kazasına bağlı Subadra nahiyesindeki Sürgü köyüne gelen Derebeyli Türkmeni olarak anılan Kadirli aşiretine mensup bazı kişilerin, buraya yerleştikten sonra hem yerli halka hem de Sürgü derbendi üzerinden gelip geçen tüccar, hacı ve yolculara yönelik eşkıyalık faaliyetlerinde bulundukları anlaşılmıştır. Bu durum nedeniyle, Sürgü derbendine bağlı köylerin sakinleri güvenlik gerekçesiyle köylerini terk etmek zorunda kalmıştır.

⁵⁶³ Veziri oğlu Mehmed ve İshak oğlu Halil vesâyirleri.

⁵⁶⁴ Monla Veli, Halil kethüda ve oğlu Ahmed vesayirleri.

⁵⁶⁵ İhtiyarlarından Mansur vesayirleri.

⁵⁶⁶ “Şürût-ı mezkûremize muhâlif hareketimiz zuhûr ider ise Matbah-ı ‘âmireye beher karye başına üçer bin guruş nezrimiz olsun baş muhâsebeye kayd için hüccet-i şer’iyye olunsun dediklerinde işbu vesîka bi’t-taleb ketb olundu.” BOA. C.ZB. 57/2824.

⁵⁶⁷ “Ma’âzallahu te’âlâ hilâf-ı ta’ahhüd hareketleri zuhûr eylemek ihtimâli olur ise yalnız mukayyed olan nezirlerinin tahsîl ile iktifâ olunmayub zecr ile birkaç katı tahsîl olunduktan sonra haklarına şer’ân lâzım gelen cezâları dahi tertîb ve icrâ olacağını her birlerine tefhime bezl ve sa’y ve kudret eylemesi bâbında fermân-ı ‘âlişânım sadır olmuştur.” BOA. C.ZB. 57/2824.

⁵⁶⁸ Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, s. 619-620.

⁵⁶⁹ Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 180.

Behisni kadısına gönderilen emirde, söz konusu eşkıyalığın önüne geçilmesi ve köy halkının tekrar kendi köylerine iskân edilmeleri talep edilmiştir.⁵⁷⁰

Derbendin korunması amacıyla çevredeki köy ve kasaba halkının bir kısmı ya da tamamı, derbendin stratejik önemine bağlı olarak “derbendci” olarak görevlendirilirdi. Buna karşılık derbendciler tekâlif-i örfiyye, avarız vergisi vermekten muaf tutulmalarına⁵⁷¹ rağmen, bazı gruplar tarafından muafiyet usulüne aykırı olarak derbend reayasından vergi talep edilmiştir. Hısn-ı Mansur’a bağlı Derbend karyesinde “derbendci oğlu derbendci”⁵⁷² olarak kaydedilen Ahmed, Ali, Avni, Cuma, Hasan, Ömer Süleyman, Şahin ve Yusuf adlı kişiler, kendilerine düşen derbend hizmetini yerine getirerek aynı kazaya bağlı İsmailer karyesi toprağına yerleşmişlerdir. Ancak bu kişilerin ellerinde vergiye tâbi bir mal ya da mülk bulunmamasına rağmen, söz konusu karye halkı ve ehl-i örf taifesi kendilerinden vergi talebinde bulunmuştur. Fakat bu taleplerin hukuka aykırı olması nedeniyle ilgili kişilerin maruz kaldığı haksız uygulamaların önlenmesi ve kanunlara uygun şekilde işlem yapılmasını sağlamak amacıyla Hısn-ı Mansur kadısına 1766 yılında hüküm yazılmıştır.⁵⁷³

5.6. Eşkıyalık Hareketlerini Önlemeye Yönelik Yöntemler

5.6.1. Suçluların affedilmesi

Devlet, suçluluları bağışlama yöntemini kullanarak da suçu önlemeye çalışmıştır. Suçlular, kalabend ve iskân cezalarının affedilmesini talep etmektedirler ve bu taleplerin gerekçeleri mevcut belgelerden elde edilen bilgilerle belirlenmiştir. Buna göre, toplumda önemli bir konumda olmaları⁵⁷⁴, önemli kişilerin aracı olması⁵⁷⁵, ileri sürülen suçlamaların asılsız olması⁵⁷⁶, pişman olmaları⁵⁷⁷, suçlarıyla ilgili yeni bilgilere ulaşılması, uzun süre ceza çekmiş olmalarıdır.⁵⁷⁸ Ayrıca, iş birliği yaptıkları devlet görevlilerinden de af dileyerek serbest bırakılmaktadırlar. Ancak bu kişiler, serbest bırakıldıktan sonra eski faaliyetlerine devam edip halka zarar vermeye devam etmektedirler.⁵⁷⁹

Suçlular, durumlarını bildirmek için önce arzuhal yazmaktadırlar. Suçlu, düzelmiş olduğunu ve ailesinin zor durumda olduğunu belirterek affedilme talebinde bulunmaktadır,

⁵⁷⁰ Tunç, s. 236.

⁵⁷¹ Halaçoğlu, s. 178.

⁵⁷² Derbendcilik babadan oğula geçen bir meslek statüsü kazanmıştır. Halaçoğlu, s. 181.

⁵⁷³ Aysoy, *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman’a Gönderilen Hükümler*, s. 66-67.

⁵⁷⁴ BOA. C.ADL. 52/3115.

⁵⁷⁵ BOA. İE.ŞKRT. 3/273.

⁵⁷⁶ BOA. C.DH. 293/14623.

⁵⁷⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1363, s. 467.

⁵⁷⁸ BOA. C.ADL. 52/3115.

⁵⁷⁹ İlgili örnek için bkz. BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1366, s. 468.

merkez de bu talepleri değerlendirip suçluların affedilmesine karar vermektedir. Affedilme talepleri ise suçluların kendi hallerinde yaşamlarını sürdürmesi ve fukaraya zorbalık etmemeleri şartıyla gerçekleşmektedir.⁵⁸⁰

Daha önceki suçundan dolayı Kıbrıs'a sürülen Hısn-ı Mansur sâkinlerinden Ömer'in ailesinin durumu göz önünde bulundurularak 1718 yılında serbest bırakılması için Lefkoşe mollasına hüküm yazılmıştır.⁵⁸¹ İlerleyen yıllarda Hısn-ı Mansur'da gerçekleşen bir diğer olay şu şekilde gerçekleşmiştir. Hısn-ı Mansur sakinlerinden İmamzâde Seyyid Mahmud ve önceden şehir kethüdası olan el-hâc Veli adındaki kişiler, kendi hallerinde olmayıp daima eşkıya ile birlik ederek ahaliye zulüm etmişlerdir. Nice kabahatleri dolayısıyla ıslah-ı nefis için bulundukları yerde yakalanıp aileleriyle Rakka'ya iskân ferman olunmuş ise de her haliyle kendi hallerinde olup ehl-i ırz kendilerinden razı olduklarından, iskânın af buyurulması ricasına dair Hısn-ı Mansur kadısı Mehmed imzasıyla 1725 yılında arz yazılmıştır.⁵⁸²

1728 yılında Çorum sancağı mutasarrıfı olan Rışvan oğlu Ömer Paşa'nın, Gerger kazası sakinlerinden Başbüyük oğlu Ebubekir ve kardeşi Saruhan ve Mirdesi cemaatinden Molla Osman oğlu es-Seyyid Mustafa hakkında iftira ve yalan olduğu anlaşılan haberlerle Başbüyük oğlu Ebubekir'i katlettiği, Kahta Kalesi'nin yıkılıp gedik tımarlarının hass-ı hümayun tarafından zabtı için emir çıkmıştır. Başına topladığı eşkıya ile Gerger sakinlerinden Başbüyük oğlu Ebubekir'in kardeşi Saruhan'ın hanelerini basıp eşyalarını yağma ve hanelerini yaktıkları yine Gerger kazasına bağlı İçil ve Taşil şehirlerindeki karyeleri basıp yirmi kadar fukara ve ahalinin mallarını yağma edip hanelerini yakmışlardır. Buna benzer zulüm ve zorbalıklarının nihayetinin olmadığını Kahta Kalesi ahalileri dahi bildirmişlerdir. Ömer Paşa'nın adı geçen kişiler hakkındaki iftiralarının ortaya çıkmasıyla öldürülmeleri için emir çıkan üç kişinin kayıtlarının silinip kendilerinin affedilmesi, Kahta Kalesi'nin yıkılmayıp gedik tımarlarının mustahfizlarına tasarruf edilmesi ve yağmaladıkları eşyaların sahiplerine iade edilmesi istenmiştir.⁵⁸³

Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden Ahmed ve Yusuf Ağa kendi hallerinde olup hiç kimseye kanuna aykırı hareketleri olmamasına karşın kötü niyetli bazı kişiler tarafından şikâyet edilmesi sonucu Birecik Kalesi'nde kalebind olunmaları istenmişti. Daha sonra

⁵⁸⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 117/1222, s. 279.

⁵⁸¹ BOA. A.DVNSMHH.d. 128/109, s. 27.

⁵⁸² BOA. İE.ŞKRT. 3/273.

⁵⁸³ BOA. A.DVNSMHH.d 134/732, s. 219.

durum değerlendirilince adı geçen kişilerin serbest bırakılmaları konusunda Birecik Kalesi dizdarına 1746 yılında emir verilmiştir.⁵⁸⁴

Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur'da sakin Müftü Mustafa Efendi ve eski müftü Mehmet Efendi'nin hilaf-ı rıza hareketleri sebebiyle geçen yılın şevval ayında verilen emir gereğince suçluları cezalandırmak maksadıyla sürgün edilmişlerdi. Hâlâ Keban ve Ergani madenleri emini ve Rişvan hassı voyvodası olan Yusuf Ziya Efendi'nin şefaati üzerine; uzun süre sürgünde kalmaları, ulemalıkları göz önünde bulundurularak bir daha uygun olmayan şekilde hareket etmemeleri şartıyla tahliye edilmeleri için 1795 yılında emir verilmiştir.⁵⁸⁵

Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden Ebubekir, hakkında çıkan İrene Kalesi'nde hapis emri dolayısıyla korkuyla Maraş'a gitmiştir. Bu esnada Ebubekir'in Hısn-ı Mansur'da bulunan mal, eşya ve hayvanları gasp edilmiştir. Ebubekir, Maraş'da kaldığı 18 ay boyunca sürekli yer değiştirip sefalet içinde başıboş yaşamıştır. Bundan dolayı kendi halinde evinde ailesiyle birlikte yaşaması şartıyla kendisine ve ailesine merhamet edilmesi ve cezasının affedilmesi için devletten bağışlanma talep etmiştir. Bunun üzerine, kendi halinde hayatına devam etmesi şartıyla affedildiğine dair ferman olunmuştur. Suçlarının bağışlanması sebebiyle de kendisinin rencide edilmemesi için Hısn-ı Mansur kadısına 1800 yılında talimat verilmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ BOA. A.DVNSKLB.d. 9, s. 89.

⁵⁸⁵ BOA. C.ADL. 52/3115.

⁵⁸⁶ Özlem Gazi, *28 Numaralı Kal'abend Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sinop, 2023, s. 144; BOA. A.DVNSKLB.d. 28, s. 19.

6. YARGILAMA SÜRECİ VE UYGULANAN CEZALAR

6.1. Eşkîyalık Hareketlerine Yönelik Tepkiler

6.1.1. Şikâyet

Eşkîyalık olaylarına karşı verilen sosyal tepki şikâyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Şikâyet⁵⁸⁷, yetkililerden yardım ve adalet talep edebileceği anlamına gelmektedir. Halk, kazanın ileri gelenleri adalet arayışı için mahkemeye başvurmaktadır. Yerel yetkililer de şikâyet amacıyla yapılan bu başvuruları merkeze mektup aracılığıyla iletmektedir. Bununla birlikte, bazı durumlarda doğrudan zarar gören kesim tarafından da merkeze bizzat iletildiği görülmektedir. Zira yerel yöneticilere yapılan şikâyetlerden sonuç alamayan halk şikâyetlerini hükümet merkezine götürmektedir.⁵⁸⁸

Şikâyetler, toplu⁵⁸⁹ veya şahsi olarak gerçekleştirilmektedir.⁵⁹⁰ Toplu şikâyetler, geniş bir kesimin yaşadığı mağduriyetler sonucu ortaya çıkmaktadır. Eşkîyalık hareketlerine karşı karye ahalisi birlikte hareket ederek ortak bir şikâyet dilekçesi ile durumu yetkililere bildirmektedir. Şahsi şikâyetler ise, bireysel olarak yaşanan mağduriyetlerdir. Bu dönemde eşkıyalık suçunun önlenmesi maksadıyla yerel yetkililer, (beylerbeyi, kadı, naib, tımar defterdarı, defter kethüdası, kethüda, zabıt) kazanın ileri gelenleri (ulema, suleha, seyyid, ayan ve eşraf), aşiretler ve şahıslar tarafından merkeze arzuhal sunulmuştur. Şikâyet eden kişilerin isimleri çoğu zaman verilmiş olsa da, kimi kayıtlarda bu kişilerin isimleri geçmemektedir. Şikâyetler, *ordu-yı hümayuna*⁵⁹¹, *südde-i saadete*⁵⁹², *dergâh-ı muallama*⁵⁹³, *divan-ı hümayuna*⁵⁹⁴, *rikâb-ı hümayuna* iletilmektedir.⁵⁹⁵ Bazen de kayıtlarda şikâyetin nereye bildirildiği geçmemektedir.⁵⁹⁶

Yerel yetkililer, ciddi güvenlik tehditleri karşısında olayın büyümesini önlemek ve kontrol altına almak için yetkilerini aşan çözümedikleri sorunları merkeze bildirirdi. Bu durum, merkezi otorite tarafından olaya hızlı bir şekilde müdahale edilmesini ve sorunların çözülmesini sağlamaktadır. Bu çözümler bazen yerel yöneticilere emir verilmesi, bazen de

⁵⁸⁷ Murat Tuğluca, *Osmanlı'da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekânizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010; Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", s. 175-206.

⁵⁸⁸ Üner, *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*, s. 131.

⁵⁸⁹ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1041, s. 432.

⁵⁹⁰ BOA. AE.SABH.I. 244/16299.

⁵⁹¹ BOA. A.DVNSMHH.d. 110/167, s. 40.

⁵⁹² BOA. TS. MA.e 887/56.

⁵⁹³ BOA. A.DVNSMHH.d. 110/815, s. 176.

⁵⁹⁴ BOA. AE.SMHD. I 30/1807.

⁵⁹⁵ BOA. A.DVNŞŞKT.d. 125, s. 448.

⁵⁹⁶ BOA. A.DVNSMHH.d. 96/235, s. 44.

doğrudan merkezden gönderilen görevlilerin duruma müdahalesi şeklinde gerçekleşmektedir. Şikâyet sonucunda gönderilen hükümlerin Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Taşil, Malatya, Maraş, Ayntab, Ruha, Kilis, Diyarbakır olarak tercih edilmesi coğrafi yakınlığın dikkate alındığını göstermektedir. Tercih nedeni ise, öncelikli olarak olaya hızlı bir şekilde müdahale edilmesi ve olay yerinin koşullarını iyi bilen bir görevlinin müdahalede daha etkin olabileceği düşüncesidir. Hükümlerde uzak mevki olarak ise Rakka'nın seçilmesi suçlunun çoğunlukla kalabend ve iskân cezasına çarptırıldığı vesikalarda karşımıza çıkmaktadır.

Şikâyetlerin zamanında merkeze ulaşması önemliydi. Halkın şikâyetlerinin yerel yönetimlerce merkeze bildirilmesi, merkezi otoritenin halkın sorunlarını ve taleplerini öğrenebilmesine olanak sağlamaktadır. Amaç, toplumun huzuru ve güvenliği konusunda merkezden destek almaktır. Öte yandan, yerel yönetim, merkeze halkın sorunlarını iletmış olmasına rağmen devlet, içinde bulunduğu koşullar nedeniyle bazen gerekli müdahaleyi zamanında sağlayamamıştır. Bu duruma ek olarak, eşkıyaların şikâyet eden kişileri hedef alması⁵⁹⁷ da devletin müdahalesini zorlaştıran bir diğer etken olmuştur.

6.2. Eşkıyaların Denetlenmesi ve Cezalandırılması için Görevlendirmeler

Eşkıyaların verdiği sıkıntının halk arasında acısını hafifletmenin ve devlet otoritesini sağlamanın etkili yollarından biri de eşkıya teftişiydi. Osmanlı Devleti, herhangi bir havalideki eşkıyanın fesat ve eşkıyalıklarının önlenmesi için çoğu zaman güvendiği, daha önce devlete yarar işlerde bulunan, bu konuda tecrübeli ve yetenekli adamlarını bu bölgelere gönderirdi. Ayrıca, o bölgeye yakın pek çok ehl-i örf, ehl-i şer', ayan, iş erleri ve aşiret ile cemaat boybeyleri görevlendirilirdi. Genel bir sahaya yayılan eşkıyalığın teftişi için vezir rütbeli paşalar atanırken⁵⁹⁸, Adıyaman havalisindeki eşkıya tedibi için zaman zaman başka eyalet idarecileri de görevlendirilirdi.⁵⁹⁹

Devlet, eşkıyalara karşı tavizsiz olduğu kadar teftiş ve yargılama sırasında eşkıyalığa bulaşmamış halka zarar verilmemesi için titizlikle hareket edilmesini sürekli vurgulamıştır. Eşkıyayı teftiş, tedip ve tenkil için görevlendirilen kişilere gönderilen hükümlerde, durumun ciddiyeti vurgulanarak nasıl hareket etmeleri gerektiği açıklanıp uyarıda bulunmaktadır. Eşkıyalığa karşı alınan tedbirler arasında halkın "hıfz ve hırsaset

⁵⁹⁷ BOA. A.DVNSŞKT.d. 125, s. 448; Söylemez, "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri", s. 81-82; Tunç, s. 69, 313.

⁵⁹⁸ Demirci ve Arslan, s. 188-189.

⁵⁹⁹ Demirci ve Arslan, s. 91.

edilmeleri”, “zulüm ve taaddiden” uzak tutulmaları, eşkıyalıkla ilgisi bulunmayanların “rencide ve remide edilmemeleri” amacıyla görevlilere talimat niteliğinde tembihatta bulunulmuştur. Bu doğrultuda, karışıklık ve haksızlığın önüne geçmek için gönderilen hüküm ve fermanlarda, cezalandırılması talep edilen eşkıyaların isimleri belgelere tek tek kayıt edilir ve haklarında hüküm verilir infaz edilenlerin de isim ve resimlerinin yazılarak Divan’a iletilmesi istenirdi.⁶⁰⁰

6.3. Osmanlı Hukuk Sisteminde Yargılama Süreci

Elimizdeki mevcut belgeler, adalet sisteminin nasıl işlendiğine dair deliller sunmaktadır. Devlet, suçlu hakkında hüküm vermeden önce yerel yöneticilerden işlenen suçla ilgili delilleri talep etmektedir.⁶⁰¹ Burada amaç, suçlamaların ve iddiaların doğruluğunu tespit etmek, suçluları yargılamak ve gerekli cezaları vermektir. Aynı zamanda suçlu hakkında bilgiler de istenmektedir.⁶⁰² Bu bilgiler, suç kaydının yapılmasını ve yasal süreçlerin hızlı ilerlemesini sağlamaktadır. Daha önce suç kaydı bulunanlara daha ağır cezalar verilebilmektedir.

Davaların nasıl ele alınacağı ve hangi mahkemelerde veya yetkililer önünde görüleceğine dair kararların verilmesinde suçun niteliği ve suçlunun statüsü gibi faktörler etkili olmaktadır. Suçlunun statüsünün etkili olduğuna dair kayıtların bulunması açıklanan durumu desteklemektedir. Birinin divan-ı hümayunda kadı asker⁶⁰³, diğerinin ordu-yı hümayunda⁶⁰⁴, ötekinin ise ordu-yı hümayun kadısı önünde⁶⁰⁵ davalarının görülmesi istenmektedir.

İşlenen suçların sorgulanması, olay mahallinde⁶⁰⁶ ya da merkezi yerde gerçekleştirilmektedir.⁶⁰⁷ Yerel düzeyde çözülebilecek basit sorunlar genellikle önce yerel yetkililere bildirilir, konunun olay yerinde incelenmesi istenir, şikâyetlerin yerel düzeyde çözülemediği durumlarda halk İstanbul’a başvurabilirdi. Şikâyetlerin doğrudan İstanbul’a bildirilmesi yaşanan sorunların ciddiyetini ve yerel yetkililerin sorunu çözme konusundaki

⁶⁰⁰ Demirci ve Arslan, s. 56.

⁶⁰¹ BOA. A.DVNSMHH.d. 79/300, s. 122.

⁶⁰² Mihriban Artan, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Eşkıyalık Hareketleri (1626-1631)*, s. 102; BOA. A.DVNSMHH.d. 84/101, s. 50.

⁶⁰³ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1270, s. 540.

⁶⁰⁴ BOA. A.DVNSMHH.d. 84/104, s. 52; Demirci ve Arslan, s. 48.

⁶⁰⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 84/89, s. 46.

⁶⁰⁶ BOA. İE.ŞKRT. 2/133; BOA. A.DVNSŞKT.d. 23/510, s. 104; BOA. A.DVNSMHH.d. 96/847, s. 167; BOA. A.DVNSŞKT.d. 64, s. 337; BOA. A.DVNSŞKT.d. 92, s. 471; BOA. A.DVNSŞKT.d. 125, s. 448.

⁶⁰⁷ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1270, s. 540; Gümrükçüoğlu, *Şikayet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)*, s. 240.

yetersizliği ile ilgilidir. Davaların merkezi bir yerde görülmesiyle, adaletin tarafsız ve nesnel bir şekilde sağlanması amaçlanmaktadır. Bu şekilde, yerel etkilerin ve baskıların davaya müdahale etmesi önlenmeye çalışılabilir.

Kayıtlarda geçen “*bir defa şer’le görülüp fasl olunmayup, 15 yıl mürûr itmiş değil ise*”⁶⁰⁸ gibi ifadeler zamanaşımıyla alakalı anlaşmazlıkların hukuki yolla çözüme ulaştırılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu kayıtlar padişah iradesini üç temel ilkeye bağlamaktadır. Birincisi meselenin bir şekilde adli mercilere götürülmesini, İkincisi kadının meseleyle ilgili herhangi bir karara varmaması, üçüncüsü ise üzerinden 15 yıl geçmemiş olmasını. Belirtilen üç koşulun yerine getirilmesi halinde padişah “*tamâm hak ve adl üzere teftiş ve tefahhuz idüp göresiz*” şeklinde meselenin titizlikle değerlendirilmesi neticesinde adil bir karar verilmesini kadılardan talep edebilirdi.⁶⁰⁹

İtiraf, delil niteliği taşımaktadır. Suçluların sorgulanmaları esnasında suçlarını itiraf etmeleri⁶¹⁰ suçun kanıtlanmasını kolaylaştırmaktadır. Adaletin sağlanması amacıyla şahitlerin ifadelerine de başvurulduğu anlaşılmaktadır.⁶¹¹ Zira kayıtlarda şuhudu’l-hal adı altında şahitlerin isimleri yer almaktadır. Bu şahitler arasında rütbeli kişilerin olması⁶¹² tanıklıklarının dikkate değer ve önemli olduğunu göstermektedir. Kayıtlarda şahitlerin adlarının ardından “*ve gayruhum minel hazirin*” ifadesinin geçmesi, tüm şahitlerin adlarının yazılmadığını ortaya koymaktadır.⁶¹³ Bu durum, en önemli tanıkları belirtmek veya tüm tanıkların isimlerini kaydetmenin kaydı tutan kişi açısından zaman alıcı olması dolayısıyla ilişkilendirilebilir.

6.4. Mağduriyetlerin Giderilmesi

Hükümlerin sonunda genel itibariyle mağdur olanların zararlarının karşılanması devlet tarafından talep edilmiştir. Devlet, suçlulara hak ettikleri cezayı vermeden önce hak sahiplerine haklarının verilmesine öncelik vermiştir. Bu, mağdurların haklarının gözetildiğini ve zararlarının telafi edilmesinin amaçlandığını göstermektedir. Verilen

⁶⁰⁸ BOA. A.DVNSMHM.d. 80/1261, s. 536; BOA. TS. MA.e 887/56.

⁶⁰⁹ Doğan Yörük, “Osmanlı Hukukunda Zamanaşımı Uygulamaları: Konya Örneği”, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal’a Armağan Türk Tarihi Araştırmaları, Ed. Nurgül Bozkurt ve Zübeyde Güneş Yağcı, Berikan Yayınları, Ankara, 2018, s. 197-198; Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 44, 2008, s. 25-44; Hülya Taş, “Osmanlı’da Şikâyet Hakkının Kullanımı Üzerine Düşünceler”, *Memleket, Siyaset, Yönetim*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2007, s. 186-204; Ahmet Akgündüz, “İslâm ve Osmanlı Hukukunda Müruruzaman”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1988, s. 43-90.

⁶¹⁰ BOA. AE.SMMD.IV. 21/2399.

⁶¹¹ BOA. TS. MA.e 1047/62.

⁶¹² BOA. AE.SMMD.IV. 21/2399; Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, s. 619-620.

⁶¹³ Hamit Şafakçı, “Şeyh Hocenti Zaviyesi”, *SUTAD*, Sayı: 39, 2016, s. 7.

emirlere uyulup uyulmadığı ve alınan kararlardan olumlu sonuç alınıp alınmadığı incelendiğinde karşımıza üç kayıt çıkmaktadır. Buna göre kayıtların birinde zararın yarısı ödenmiş, telafi edilmeyen kalan kısım için de devlete şikâyet yoluyla başvurulmuştur.⁶¹⁴ Diğerinde mahkeme sonucunda verilen zararlar suçlulardan telafi edilmiş, ancak şakiler, ödedikleri meblağı tekrar köylerden isteyerek zulümlerine devam etmişlerdir.⁶¹⁵ Öteki kayıta da verilen zararlar suçlular tarafından ödenmeyince davacılar, kayıplarını almak için önceki mahkemenin verdiği kararı alarak divana müracaat etmiş ve yeni bir hüküm yazdırtmıştır.⁶¹⁶

6.5. Eşkîyalık Hareketlerine Verilen Cezalar

Eşkîyalık, Osmanlı ceza hukukunda “Had Cezası” gerektiren suçlar arasında bulunduğu gibi, eşkıyalık olayı adî bir suç olarak sayıldığı sürece, İslam Ceza Hukuku bakımından “Ta’zir Cezası” kapsamında işlem görmüş ve işlenen suçun niteliğine bağlı olarak uygulanan ceza türü de değişiklik göstermiştir.⁶¹⁷ Eşkîyalık hareketlerinin nedenini anlamak ve ona göre çözümler üretmek gerekir. Devlet, suçu azaltmak için gerekli tüm tedbirleri almıştır. Zira yeterli önlem alınmadığı takdirde eşkıyalık hızla yayılabilir, ciddi sorunlara yol açabilirdi. Suçlunun cezalandırılmaması, onun tekrar suç işlemesine olanak tanır, bu durum, hem devlet hem de toplum güvenliği açısından sürekli bir tehdit oluştururdu. Cezaların ne amaçla verildiği kayıtlardaki ‘*ibâdu’l-İlah emn ü rahat üzre olmaları*’⁶¹⁸ ve ‘*nizâm-ı mukâta’a*’⁶¹⁹ gibi ifadelerden anlaşılmaktadır.

⁶¹⁴ Tunç, 18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi, s. 309, 315.

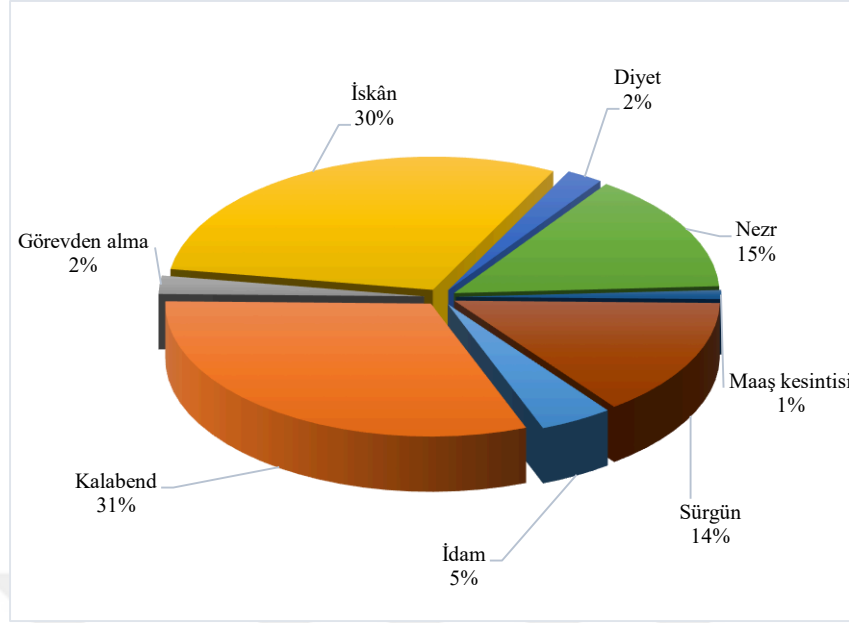
⁶¹⁵ Söylemez, Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rışvan Aşireti Örneği-, s. 56.

⁶¹⁶ Ercan Gümüş, “Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha’da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri”, s. 116; Aynı yazar, Devlet ve Asi 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbakir’inde Eşkîyalık, s. 369-370.

⁶¹⁷ Selim Özcan, “XVIII. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkîyalık Hareketleri”, Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, s. 117; İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 52, Sayı: 1, 2003, s. 167-181.

⁶¹⁸ BOA. C.ADL. 85/5133.

⁶¹⁹ BOA. C.ZB. 59/2930.

Şekil 6.1. *Eşkîyalıkla Mücadelede Uygulanan Cezalar*

Cezaların açıkça belirtildiği kayıtlara dayanarak hazırlanan yukarıdaki grafikte, devletin eşkıyalara karşı uyguladığı toplam 90 yaptırımın dağılımı incelendiğinde, en çok başvuru edilen cezanın (%31) kalabend olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla (%30) iskân, (%15) nezr, (%14) sürgün, (%5) idam, (%2) görevden alma, (%2) diyet ve (%1) maaş kesintisi izlemiştir. Devletin öncelikle kalede hapis cezasını tercih etmesi, eşkıyaların işledikleri suçların niteliğinin devlet tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, devletin daha katı ve denetimli cezalandırma sistemlerine yöneldiğini göstermektedir. Suçluların topluma zarar vermesini engellemek ve suçluları toplumdan uzaklaştırmak amacıyla bu uygulamanın benimsendiği düşünülmektedir. İki dönemde bu cezanın ilk sırada uygulanması, devletin cezalandırma sisteminde değişim olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde, kalede hapis yaptırımında her iki dönemde de çoğunlukla Rakka'nın tercih edilmesi, uygulama mekânı açısından da bir değişikliğin yaşanmadığını ortaya koymaktadır. Hemen ardından gelen iskân cezası ise devletin yer değiştirme yoluyla düzeni sağlama ve eşkıyaları kontrol altında tutma çabasını göstermektedir.

Devlet, suçlular hakkında gereken cezaların uygulanmaması durumunda, daha ağır yaptırımlarla caydırıcılığı arttırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda iskân ve sürgün cezaları kalede hapis cezasına çevrilmiştir. Benzer bir durum nezr uygulamasında da görülmektedir; zira taahhüt edilen kurallara uyulmadığında talep edilen nezr miktarında

devlet, artışa yönelmiştir. Ayrıca, suçlu hakkında sayısız emir verilmesine rağmen cezanın uygulanmaması durumunda, doğrudan idam cezasına başvurulmuştur.

6.5.1. İdam

Osmanlı devletinin geniş bir bölgeye yayılması, sükûnetin ve asayişin bazen güçlkle sağlanmasını zorlaştırmış; bu nedenle devlet, eşkıya faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemlerde sert ceza politikalarını uygulayarak idam cezalarını gerekli görmüştür. Bu durum ise huzurun sağlanması ve merkezîyetçi yönetim anlayışının benimsenmesi düşüncesinden kaynaklanmıştır.⁶²⁰ Suçlulara yönelik cezaların icrası mümkün olmayınca da, bu uygulamaya başvurulmaktadır. Bu durum, kayıtlarda “*vücûdları rûy-i arzdan izâle*⁶²¹ ve *ru-yi arzdan ref*” olarak geçmektedir.⁶²²

Büyük kayıpların önüne geçmek ve toplumsal güvenliği sağlamak maksadıyla sert tedbirler alınmaktadır. Ergani ve Keban madenleri emini Yusuf Ziya Efendi’nin sorumluluğunda olan Rişvan hassı reayasının yerli ekradı Hısn-ı Mansur ahalisi, uzun süredir eşkıyalık faaliyetleriyle çevrelerindeki fukara ve berayaya zulmetmişlerdir. Ayrıca, Hısn-ı Mansur’da ikâmet eden Yakup Bey, Serdar Kel Hacı Hüseyin, Bezik oğlu Hüseyin, Alaybeyi Rıdvan ve yandaşları, Hısn-ı Mansur ve Behisni kuralarından 40-50 karyeyi yakıp mal ve eşyaları gasp ederek birkaç yüz kişiyi de katletmiş ve idam etmiştir. 1791 yılında Hısn-ı Mansur ahalisi, hilaf-ı rıza hareket etmemek, bakaya ile 1790 yılına ait malı ödemek ve eşkıya Yakup Bey’i içlerine almamak şartıyla elli bin gurus nezri kabul etmişlerdir. Yusuf Ziya Efendi ise en güvendiği adamı olan Mehmed’i Hısn-ı Mansur’a mütesellim tayin etmiş ve iki yüz neferden fazla kişiyi de Hısn-ı Mansur’a göndermiştir. Taahhüde aykırı davranmışlar ve Yakup Bey, Hısn-ı Mansur çevresinde dolaştığı sırada fukaraya zarar vermesi nedeniyle idam edilmiştir. İdam haberinin Hısn-ı Mansur’a ulaşmasının ardından halk, mütesellimin konağını muhasara ederek ateşe vermiş; mütesellimi ve adamlarını yaralayıp öldürmüş ve idam etmiştir. Bir kısmını da konağın içinde yakmıştır. Yaralı durumda olan otuz kişi ise Yusuf Ziya Efendi’nin bulunduğu yere firar etmiştir. Halkın işlediği suçların, o ana kadar hiçbir yerde gerçekleşmediği kayıtlara geçmiştir. Suçluları cezalandırmak için tayin edilen Malatya Sancağı mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa’nın Hısn-ı Mansur’a gelmesi, Yusuf Ziya Efendi ile ittifak ederek eşkıyaların bu tür kabahatlere yeltenmemesi ve suçluların cezalarının verilmesi konusunda

⁶²⁰ Özcan, s. 117; Akbulut, s. 167-181.

⁶²¹ BOA. C.ADL. 85/5133.

⁶²² BOA. C.ZB. 59/2930.

Yusuf Ziya Efendi'ye yardım etmesi istenmiştir. Zira mütesellim ve zabitlerini iki yüz nefer adamlarıyla birlikte kılıçtan geçiren eşkıyanın, gereği gibi cezalandırılmaması durumunda çevrelerindeki kasaba ve karyeleri yağma edecekleri ve bu durumun diğer yerlere de sirayet ederek Keban madeni çevresindeki ekrad eşkıyasının madene hücum edeceği ve padişah hazinesini yağma edecekleri açıkça ortadır. Bu yüzden, Hısn-ı Mansur halkının cezalandırılması ve ortadan kaldırılması gerekenlerin idam edilmesi için emir verilmiştir. Aynı kaydın diğer sayfasında ise, bu tür katliamlara cesaret edenlerin cezalandırılması amacıyla, Yusuf Ziya Efendi'ye asker ve destek sağlama görevi, Rakka valisi İbrahim Paşa'ya verilmiştir.⁶²³ Söz konusu iki vesikada tarihler aynı olmasına karşın eşkıyaların bertaraf edilmesi amacıyla hem Malatya sancağı mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa hem de Rakka valisi İbrahim Paşa'nın görevlendirilmesi gerçekleşen olayın büyüklüğünü ve baş edilmesinde yaşanan zorlukları göstermesi açısından önemlidir.

Hısn-ı Mansur halkından Türk oğlu Hüseyin, Küçük Ali oğlu Yusuf, Kel Hüseyin ve Kürd Rıdvan gibi bozguncu kişiler; Malatya sancağı mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'ya karşı düşmanlık duymaktadır. Bu yüzden hırsızlıkla tanınan Deli Yakub ve Beziki Davudhan adındaki müfsidler ile birlik olup Milli Timur'dan yardım istemişlerdir. Bozguncular, Timur'un gönderdiği dört bin süvari, Hısn-ı Mansur'dan da bin kadar süvari ve piyade ile birlikte Rışvanzade Ömer Paşa'ya suikast edip Behisni kasabası nahiyelerini yağmalamışlardır. Muharebe esnasında Rışvanzade Ömer Paşa'nın yeğeni Hacı Ali Bey ile kölesini yakalayıp üç yüz miktarı adamlarını katletmişlerdir. Yakaladıkları kişileri ise Timur'a göndermişlerdir. Timur, onları dört ay hapiste tutup yetmiş beş bin guruş para cezası aldıktan sonra serbest bırakmıştır. Timur'un süvarileri, Hısn-ı Mansur ekradı Sofraz, Keysun ve Ernik köylerini, Sultan Mahmudhan kütüphanesi vakfı olan Turuş⁶²⁴ havassı köylerini ve Samsad kazasının mal, eşya ve hayvanlarını yağmalayarak beş bin keseye ulaşan zarar ve ziyarı vermiştir. Rışvanzade Ömer Paşa'nın akraba ve yandaşlarının mukataat ve tımarlarını ele geçirmişlerdir. Behisni halkının yanı sıra Hısn-ı Mansur'daki bağ, bahçe, dükkânlar ve tarlaları zapt etmişlerdir. Rakka Valisi ve Maadin Emîni Yusuf, Timur'un idam edilmesi ve Malatya mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın aleyhinde Milli Timur'la ittifak ederek bu tür hareketlere cesaret eden diğer eşkıyaların da cezalandırılması

⁶²³ BOA. C.SM. 134/6731. Benzer konu 1792 tarihli kayıta da geçmektedir. Bkz. BOA. A.DVNSMKM.MHM.d. 1/302, s. 104.

⁶²⁴ Yukarıda yaşanan bu olaydan önce de (1746 yılında) Turuş mukataası köylerine saldırılar gerçekleşmiştir. Bahsi geçen saldırı, Mülûkanlı cemaatine bağlı bazı kişiler tarafından gerçekleşmiştir. Yanar, s. 114.

için 1791 yılında görevlendirilmiştir.⁶²⁵ Yerel yöneticilerin, bölgede güçlü olmaları eşkıyaların hareketlerini sınırlayabilir ya da kendileri için bir tehdit oluşturabilir. Bu da eşkıyaların yerel yöneticilere düşmanlık beslemesine neden olabilir. Kayıtlarda belirtilen miktar, maddi kayıpları ve yaşanan tahribatın büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Hısn-ı Mansur'da yerli Rışvan aşireti liderlerinden Türk oğlu Hüseyin ve serdarlık iddiasında bulunup pek çok suça karışan Kel Hacı Hüseyin isimli şakiler, Beziki ve İzolu aşiretlerinden bazılarını toplayıp mal-ı miri ve kalemiyenin tahsiline engel olmuş, Hısn-ı Mansur'un içindeki ve dışındaki halkı kıskırtmışlardır. Malatya mukataasına bağlı Beziki, İzolu, Mirdesi, Kömür Kavisî aşiretleri ile Rışvan aşiretinden olan Hısn-ı Mansur ekradı, birlikte saraya saldırıp sarayı ateşe vermişlerdir.⁶²⁶ Mütesellim hizmetindeki askerlerle söz konusu aşiret eşkıyası arasındaki çatışmada, Mütesellim Mehmed Ağa'yı ve ona bağlı kişileri öldürüp mal ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Bahsedilen eşkıyanın ortadan kaldırılması için Rakka valisi İbrahim Paşa ve Rışvanzade Ömer Paşa'ya emir verilmiştir. Ömer Paşa, bir mesele dolayısıyla Keban Madeni'nde bulunmaktaydı. Söz konusu hüküm hakkında bilgi edindikten sonra, konuyu incelemek ve gereğini yapmak için Hısn-ı Mansur'a gitmiştir. İnceleme sonucunda eşkıyanın, yerli Rışvan aşiretine bağlı Gelerli, Mülûkanlı ve⁶²⁷ Hıdırsorlu⁶²⁸ cemaatlerinin⁶²⁹ işlerine firar ettiklerini tespit etmiştir. Ancak bu sırada Rışvanzade Ömer Paşa'nın vefatı nedeniyle sorun çözümsüz kalmıştır.⁶³⁰ Rışvanzade Ömer'in vefatıyla Hısn-ı Mansur çevresi ve Malatya'ya bağlı nahiyeler etkilenmiş, Malatya mukataasının Rışvanzadelerin sorumluluğunda olması nedeniyle vefat eden Rışvanzade Ömer'in yerine yeğeni Ali Bey getirilmiştir. Ali Bey de çıkarları için eşkıyaların Behisni'ye firar etmesine yardım etmiştir. Üç binden fazla ekrad eşkıyası toplanıp Ademanlı aşiretinin bulunduğu otuz karyeyi yakmış ve yağmalamışlardır. Durum devlete bildirildiğinde ise eşkıya üzerine asker gönderilmiştir. Çatışma sırasında on beş yirmi civarında kişi öldürülmüş ve toplulukları perişan edilmiştir. Türk oğlu Hüseyin ve yanındaki şakilerin Hısn-ı Mansur'a girmelerine izin verilmemesi, yeniçerilik iddiasında bulunan kişilerin yakalanıp yeni görevlendirilen mütesellime teslim edilmesi ve 1789-1791

⁶²⁵ BOA. C.DH. 264/13182.

⁶²⁶ BOA. C.DH. 251/12546.

⁶²⁷ Faruk Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefâtı", *OTAM*, Sayı: 27, 2010, s. 168.

⁶²⁸ Hıdırsor Aşireti, Rışvan Aşireti'nin bir kolu olarak varlığını sürdürmüştür. Hıdırsor aşiretine bağlı köy ve yerleşimciler Adıyaman'ın Batı ve Kuzey mahallelerine, özellikle de Karapınar Mahallesi'ne yerleşmiştir. Dalyan, *Adıyaman Alevileri (Tarih ve Kültür)*, s. 30-31.

⁶²⁹ BOA. C.DH. 251/12546.

⁶³⁰ Söylemez, s. 168-169.

yıllarına ait mal-ı miri, kalemiye ve diğer gelirlerin zamanında Rişvan voyvodalarına ödemeleri istenmiştir. Taahhüte aykırı hareket etmeleri halinde ise elli bin guruş nezr tahsil edildikten sonra idam edilmeleri için 1792 yılında talimat verilmiştir.⁶³¹

6.5.2. Kalabend

Sürgün ile hapisin birleşiminden oluşan bir ceza şeklidir. Suçluların yaşadıkları mekânlardan uzaklaştırılıp şehirdeki kalelere gönderilmeleri bir çeşit sürgünü, surlarla çevrili kalelerden dışarı çıkamamaları ise suçlular için bir çeşit hapis cezasıyla cezalandırılmalarını ifade etmektedir. Bu cezalandırma biçimi, sürgün cezasına kıyasla daha ağırlaştırılmış bir ceza türüdür. Kalebendlik cezası, suçun detaylı bir biçimde incelenmesi sürecinde, zanlının kaçışına mani olmak maksadıyla da bu uygulamaya başvurulduğu düşünülmektedir.⁶³² Kalelerin seçiminde, suçun küçük ya da büyük oluşu kadar mahkûmun ikâmet ettiği bölgeye yakınlık da zaman zaman belirleyici olmuştur. Ancak, suçun ciddi boyutta olması halinde, yakınlık göz ardı edilerek daha uzak kaleler tercih edilmektedir.⁶³³

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kalabend olarak tercih ettiği yerler, Rakka⁶³⁴ başta olmak üzere Ankara⁶³⁵ ve Maraş Kalesi'dir.⁶³⁶ 18. yüzyılda hapis cezasının uygulandığı mekânlar ise Mağosa Adası, Halep, Sivas, Birrü'l-fırat, Mardin⁶³⁷, Samsun⁶³⁸, İrene⁶³⁹, Rakka⁶⁴⁰, Kahta⁶⁴¹, Rumkale⁶⁴², Pertek⁶⁴³, Seddülbahir⁶⁴⁴, Limni⁶⁴⁵, Ruha⁶⁴⁶, Diyarbekir⁶⁴⁷, Birecik Kaleleri'dir.⁶⁴⁸ Bazı kayıtlarda cezanın hangi kalede uygulanacağı

⁶³¹ BOA. C.DH. 251/12546.

⁶³² Yakut, s. 30.

⁶³³ Altınöz, "Hukuk Tarihi Açısından Kalabend Defterleri", s. 5.

⁶³⁴ BOA. A.DVNSMHH.d. 110/123, s. 29; BOA. A.DVNSMHH.d. 110/815, s. 176.

⁶³⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 102/726, s. 185.

⁶³⁶ BOA. A.DVNSMHH.d. 96/235, s. 44.

⁶³⁷ Tunç, s. 328-329.

⁶³⁸ Yanar, s. 130.

⁶³⁹ Gazi, 28 Numaralı Kal'abend Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 144; BOA. A.DVNSKLB.d. 28, s. 19.

⁶⁴⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 117/195, s. 47; BOA. A.DVNSMHH.d. 120/33, s. 13; BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 53.

⁶⁴¹ BOA. C.DH. 293/14623.

⁶⁴² BOA. C.ADL. 85/5133.

⁶⁴³ BOA. C.ADL. 66/3946.

⁶⁴⁴ BOA. A. DVNSMHH.d. 117/1118, s. 256.

⁶⁴⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 117/1123, s. 258.

⁶⁴⁶ BOA. A.DVNSKLB.d. 9, s. 31.

⁶⁴⁷ Bayraktar, s. 404; BOA. A.DVNSKLB.d. 18, s. 52.

⁶⁴⁸ BOA. A.DVNSKLB.d. 9, s. 89.

belirtilmemiştir.⁶⁴⁹ Ayrıca, suçlunun kalede geçireceği hapis süresi hakkında da belirli bir zaman diliminden söz edilmemiş, bunun yerine, çoğu kayıttta sürenin suçlunun ıslahıyla sınırlı tutulması istenmiştir.⁶⁵⁰ Devlet, bu uygulamayla suçluları cezalandırmaktan ziyade, onların düzelmesini ve ıslahını sağlamayı amaçlamaktadır.

Kanun gereği herkes üzerine düşen vergiyi ödemekle yükümlü olsa da, bazı kimseler bu yükümlülükten kaçınarak⁶⁵¹ halkı kışkırtmakta ve düzeni bozmaktaydı. Oysa Osmanlı idaresine karşı sorumluluklarını yerine getirmeyi reddeden her vergi mükellefi bir haydut sayılmaktaydı.⁶⁵² Rîşvan hizmetlerine tâbi Hısn-ı Mansur sakinlerinden Bereket Ali oğlu Budak kethüda ve Bereket oğlu Yusuf kethüda adındaki şakiler, bölükbaşılardan olup üzerlerine düşen mal-ı mirileri vermemiş, reayaya dahi verdirmemişlerdir. Rîşvan hassının reayalarını sürekli tahrik etmiş, hassın voyvodasının işlerine müdahale ederek mal-ı mirinin toplanmasına engel olmuşlardır. Şakilerin saldırı ve tecavüzleri sebebiyle yakalanarak mal-ı mirinin tahsil edilmesi ve ıslah-ı nefis edinceye değin Maraş Kalesi'nde kalabend olunmaları istenmiş, ferman-ı şerif gönderilmedikçe de serbest bırakılmamaları hususunda müfettiş paşaya 1678 yılında emr-i şerif yazılmıştır.⁶⁵³ Suçluların “ferman gönderilmedikçe ıtlak olmamaları” şartı resmi bir onay ve talimat olmadan serbest bırakılma işleminin gerçekleşmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumu sağlayan etken, kale görevlilerinin suçluların davranışlarını inceleyip merkeze rapor etmesidir. Suçlunun ıslahının gerçekleşmiş olması, fermanın suçlu lehinde çıkarılmasını sağlamaktadır.

1691 yılında bazen daha geniş bir sahadaki geçiş noktalarının güvence altına alınması söz konusu olabilirdi. Hatta eşkıyaların geçişine mani olmak için bir dağın tutulması istenebilirdi. Nitekim Türkmen taifesinden eşkıyalık edenlerin Malatya ovasına ve Elbistan sahrasına geçişlerini engellemek amacıyla⁶⁵⁴, Behisni kazasında sakin Rîşvan oğlu Halil'den; Behisni, Göynük ve Hısn-ı Mansur kadılarında; ayrıca Göynük kazasında ikâmet eden Küpeli Hasan ve bölgenin ileri gelenlerinden Kanlıbel Dağını⁶⁵⁵ sedd ü bend ederek eşkıyadan bir kişinin dahi geçişine izin vermemeleri istenmiştir.⁶⁵⁶ Görevlendirilen

⁶⁴⁹ BOA. A.DVNSMHH.d. 103/299, s. 45.

⁶⁵⁰ BOA. A.DVNSMHH.d. 110/123, s. 29.

⁶⁵¹ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rîşvan Aşireti Örneği*-, s. 128.

⁶⁵² Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, s. 67-68.

⁶⁵³ BOA. A.DVNSMHH.d. 96/235, s. 44.

⁶⁵⁴ Demirci ve Arslan, s. 100-101.

⁶⁵⁵ Bu yer, bazı kayıtlarda dağ, bazılarında ise geçit olarak belirtilmektedir. Tatar, s. 96.

⁶⁵⁶ Demirci ve Arslan, s. 100-101.

bu kişilerin, Kanlıbel adlı geçidi gereği gibi koruyamamaları neticesinde, bu taife buradan kolaylıkla geçerek Malatya ovası ile Elbistan sahrasına doğru ilerlemişlerdir.⁶⁵⁷ İskân şartlarına aykırı biçimde yaylağa giden taifenin bulundukları yaylaklardan geri döndürülerek iskân edildikleri bölgelere sevk edilmeleri amacıyla, Avusturya seferine gitmeleri için bu bölgeden toplanan askerler görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme, Diyarbakir valisi olup Anadolu’da asker sevkıyla sorumlu tutulan Vezir Ali Paşa komutasında gerçekleştirilmiştir.⁶⁵⁸ Söz konusu geçidin korunmasında gösterilen ihmaller nedeniyle Rişvan oğlu Halil ile Küpeli Hasan’ın yakalanıp kalebend edilmeleri emredilmiştir.⁶⁵⁹

1694 yılında Gerger kazasında şehirleri tahrip edip mal yağmalamayı alışkanlık haline getiren Hamza, Halil, Kör Mehmed ve Türkman Mehmed adındaki şakiler, kendi hallerinde olmayıp yanlarına aldıkları eşkıyalarla birlikte mahkeme ve evlere baskın düzenlemişlerdir. Hısn-ı Mansur kadısı Ebubekir, şakilerin bu ve benzeri zulümlerinin sonunun gelmediğini mektubunda ifade etmiştir. Öte yandan, Gerger kazası ahalisi de yaşananlar olumsuzluklar üzerine mahkemeye başvurmuştur. Şikâyetler neticesinde yakalanıp kalede hapsedilmeleri, doğruluğu kanıtlanmış delillerin divan-ı hümayuna arz edilmesi emri Rakka beylerbeyine, Malatya sancağı mutasarrıfına ve Gerger kadısına verilmiştir.⁶⁶⁰ Bu yöntemle merkezi yönetimin bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır.

Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur sakinlerinden Kara Veli Duran oğulları olarak tanınan Bekir, Ömer, Eskiil alaybeyisi ve Alişir isimli eşkıyalar, Valide Sultan kethüdası hasları voyvodasının konağına baskın düzenlemiş, Hısn-ı Mansur mahkemesini taşlamış ve kadıyı kaçırmışlardır. Zulümleri bununla sınırlı kalmamış; aynı zamanda vergi tahsiline de engel olmuşlardır. Bu suçları nedeniyle adı geçen kişilerin mübaşir aracılığıyla Rakka Kalesi’ne sevk edilerek ıslah-ı nefis oluncaya kadar Rakka Kalesi’nde hapsedilmeleri için Rakka beylerbeyi ve Rakka Kalesi dizdarına 1697 yılında hüküm yazılmıştır.⁶⁶¹

Kethüdaların, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri, işlerin aksamasına ve devletin ekomik açıdan zarar görmesine sebep olmuştur. Söz gelimi, Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur’da ikâmet eden yerli Rişvan kethüdası Bereket, Duran oğlu Ömer, göçer Rişvandan Dalyanlı Ali Bey, Okçıyanlı cemaati kethüdası Kurt Bey ve Mendollu kethüdası

⁶⁵⁷ Özcan Tatar, “1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Ortaya Çıkan Eşkıyalık ve İskândan Firar Etmelere Karşı Alınan Tedbirler”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 2, 2010, s. 97.

⁶⁵⁸ Tatar, s. 90.

⁶⁵⁹ Tatar, s. 97.

⁶⁶⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 103/299, s. 45.

⁶⁶¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 110/123, s. 29.

Kısacık Bekir adındaki şakiler, sürekli fesatlık çıkararak hass-ı malı aşırılmış ve bu malı voyvodalarına teslim etmekten kaçınmışlardır. Ayrıca, Yeniil ve Sivas ili kazalarının mahsullerini yağmalamış, reaya fukarasına zulmederek has malının eksilmesine neden olmuşlardır. Kethüda Hacı Mehmed'in yaşanan bu gelişmeleri dergâh-ı muallama bildirmesi neticesinde, adı geçen kişilerin Rakka Kalesi'nde kalabend olunmaları için Rakka valisi ve Rakka dizdarına 1698 yılında talimat verilmiştir.⁶⁶²

Kethüdaların yetki ve konumlarını kullanarak halkı sömürmelerine ilişkin bir diğer vaka ise şu şekildedir: Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur kazasında sakin yerli Rişvan Ekradından Mesdikanlı cemaati kethüdası Karababa, Halikanlı cemaati kethüdası Battal ile Şerefhan oğlu ve Ziravkanlı cemaatinden Mir Mehmed adlı kişiler, kendi hallerinde olmayıp "torunluk ve kethüdalık" iddiasıyla mal-ı mirilerini vermemiştir. Reaya sorumluluğundaki mal-ı mirileri verdikten sonra dahi, kethüdalar mal-ı miri adı altında reayanın akçelerini almışlardır. Bununla da yetinmeyip bahaneler öne sürerek reayayı suçlamış ve şer'i şerife ve zabıtalara itaat etmemişlerdir. Valide sultan kethüdalığı hizmetinde bulunan el-hac Mehmed'in yaşanan olayı merkeze bildirmesi neticesinde kethüdaların saldırı, tecavüz, zulüm ve isyanlarının açıkça ortaya çıkması, reayanın dağılması ve perişanlıklarına neden olmaları dolayısıyla Rakka Kalesi'nde kalabend edilmeleri için 1710 yılında Rakka valisine ve Rakka Kalesi dizdarına emir yazılmıştır.⁶⁶³

Rişvan aşiretinden Hamza oğlu Yusuf⁶⁶⁴, Derviş Mehmed oğlu Hüseyin, el-hac Mehmed oğlu Hasan ve Bereket oğlu İbrahim adındaki kişiler, Bektaşlı eşkıyalarıyla birlikte yolcuların yollarını sürekli kesmiş ve bu süreçte mal yağmalama ile öldürme suçlarını işlemişlerdir. Ayrıca, Rişvan aşiretine mensup bazı kişileri haksız yere ehl-i örfe gammazlayarak cezalandırılmalarına neden olmuş ve ailelerine saldırmışlardır. Bu sebeplerle, Hısn-ı Mansur kadısı Ahmed, durumu ordu-yı hümayuna mektupla bildirmiş, bunun üzerine, şakilerin ıslah-ı nefis oluncaya değin Rakka Kalesi'nde kalabend olunmaları için 1714 yılında Rakka valisine emr-i şerif gönderilmiştir.⁶⁶⁵ Gammazlık olarak

⁶⁶² BOA. A.DVNSMHH.d. 110/815, s. 176.

⁶⁶³ BOA. A.DVNSMHH.d. 117/195, s. 47.

⁶⁶⁴ Bu olaydan önce 1697 yılı kayıtlarda da eşkıyalık yaptığı görülmektedir. Nitekim Rişvan aşiretinden Hamza oğlu Yusuf, on iki eşkıya ile birlikte Rişvan voyvodası Hasan'dan aldıkları 500 baş koyunla yollarına devam eden 2 kişiye Yıldız Köprüsü'nde saldırmış ve onların koyunlarını da yağmalamışlardır. Ardından firar eden eşkıyaların gasp ettikleri malların geri alınması ve cezalandırılması, Rakka valisi ile Hısn-ı Mansur kadısına bırakılmıştır. BOA. A.DVNSŞKT.d. 28/89, s. 26.

⁶⁶⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 120/33, s. 13. Aynı konu, farklı defterin hükmünde yinelenmiştir. BOA. A.DVNSMHH.d. 121/119, s. 31.

belgelerde ifade edilen durum, yargı kararlarının zamanında ve etkin uygulanamamasının göstergesidir.⁶⁶⁶

Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur'da sakin Duran oğlu Ömer ile kardeşleri Osman ve Mustafa, 1709 yılında mahkeme basıp⁶⁶⁷ kadıyı zorla Cami-i Kebir'e götürmüş ve Ali Küçükkoğlu el-hac Ömer adlı şahsa emanet ettiği mallarını bu kişinin eşkıyaya yağmalattığını ifade ederek davacı olmuştur. Davanın görüşülmesi sonrası⁶⁶⁸ Rişvan hassı aşiretinden Gelerli Kulu isimli kişiyi mahkeme önünde haksız yere kılıçla darp ederek öldürmüşlerdir. Sınırı aşan zulüm ve zorbalıkları dolayısıyla şakilerin yakalanarak aileleriyle birlikte Rakka'ya iskân edilmeleri amacıyla Hısn-ı Mansur kadısı Hüseyin'in arzı doğrultusunda emr-i şerif çıkarılmışsa da söz konusu kişiler bu emre itaat etmemişlerdir. Ferman üzere; Ömer'in yakalanıp kardeşleri ve ailesi Rakka'ya ulaşincaya kadar Seddülbahir Kalesi'nde muhkem haps ve kalabend olunması için Seddülbahir Kalesi dizdarına 1714 yılında hüküm yazılmıştır.⁶⁶⁹

1714 yılında Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur'da sakin Duran oğlu Ömer'in, kendi halinde olmayıp sayısız zulüm ve zorbalıklarda bulunması nedeniyle Edirne'de yakalanarak ıslahı için Seddülbahir Kalesi'ne kalabend edilmesine dair ferman çıkarılmıştı. Daha sonra, Seddülbahir Kalesi dizdarına fukaraya zorbalık etmemesi ve kendi halinde olması şartıyla serbest bırakılması yönünde emir verilmişti.⁶⁷⁰ Ancak, Duran oğlu Ömer, 1714 yılında şekâvetlerini bırakmayıp kardeşi Mustafa ile birlikte Hısn-ı Mansur kasabasına gelerek birkaç fukarayı haksız yere katletmiştir. Ahali üzerinde uyguladıkları zulüm ve baskı nedeniyle yakalanarak Rakka'da kalabend edilmişseler de, bir yolunu bularak firar etmeyi başarmışlardır. Haklarında ileri sürülen iddiaların asılsız olduğunu kendilerine iftira atıldığını dile getirmişlerdir. Bunun üzerine haklarında tahkikat yapıp meselenin çözülmesi istenmiştir.⁶⁷¹ Olası hak ihlallerinin önüne geçmek için gerekli inceleme yapılmaktadır.

1714 yılında, Kahta ahalisi ile aralarında dava bulunan Rişvan cemaati ahalisinden İzolu Seyyid Mehmed, Mustafa ve Molla Hasan; kadının verdiği hükme karşı çıkmaları nedeniyle ıslah-ı nefis maksadıyla Limni Kalesi'nde kalabend edilmişlerdi.⁶⁷² Yaklaşık iki

⁶⁶⁶ Nezif Cıkay, "Osmanlı'da Cerime Uygulaması ve İstismarı", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, 2021, s. 272-288.

⁶⁶⁷ BOA. A. DVNSMHH.d. 117/1118, s. 256.

⁶⁶⁸ Tunç, s. 315.

⁶⁶⁹ BOA. A. DVNSMHH.d. 117/1118, s. 256.

⁶⁷⁰ BOA. A. DVNSMHH.d. 117/1222, s. 279.

⁶⁷¹ BOA. A. DVNSMHH.d. 121/1145, s. 287.

⁶⁷² BOA. A. DVNSMHH.d. 117/1123, s. 258.

ay sonra, Rışvan aşiretinin Ziravkanlı torunlarından olan söz konusu kişilerin, kendi hallerinde yaşamaları şartıyla serbest bırakılmaları emredilmiştir.⁶⁷³

Kahta Kalesi, kimi zaman eşkıyaların sığındığı⁶⁷⁴, kimi zaman da suçluların hapsedildiği bir yer olmuştur.⁶⁷⁵ Rışvan ekraından Dalyanlı⁶⁷⁶ aşireti kethüdası Hüseyin, Berektanlı kethüdası Şeyh Yusuf ve Ömeranlı cemaatinden Hacı Mehmed oğlu Mustafa adlı kişiler, kendi hallerinde olmayıp reaya arasında fitne ve fesat çıkarıp reayayı birbirine düşürmüşlerdir. Birbirlerinin mal ve ağnamlarını gasp ederek mal-ı mirinin kesilmesine sebep olan suçluların, Dalyanlı ve Berektanlı aşiretleri içlerinden ihraç edilerek ıslah-ı nefis edinceye kadar Kahta Kalesi'nde kalabend edilmeleri amacıyla hâlâ görevde olan Rışvan voyvodası Ömer tarafından merkeze dilekçe gönderilmiştir. Arza cevaben 1728 yılında kalabendleri için emir verilmiştir.⁶⁷⁷ Kahta Kalesi'nde hapis cezası uygulamasına konu olan bu olayda da benzer şekilde ceza verilmiş olsa da, suçlamaların asılsız çıkması nedeniyle süreç farklı şekilde sonuçlanmıştır. 1732 yılında Rışvan oğlu Mehmed Paşazade Süleyman ve Abdurrahman ile amcazadeleri Ahmed ve Yusuf malikâne meselesi sebebiyle çıkan tartışma neticesinde, Ahmed ve Yusuf hakkında garaz ve tahrik suçlamalarıyla Kahta Kalesi'nde kalabend cezası verilmiştir. Ancak, yapılan inceleme sonucunda bu suçların asılsız olduğu anlaşılmış ve adı geçen kişiler serbest bırakılmıştır.⁶⁷⁸

Eşküyaların, taşrada yerel yöneticilerin yetki alanlarını sınırlaması devletin taşradaki etkinliğini zayıflamaktadır. Nitekim 1734 yılında Rışvan oğlu Abdurrahman, Behisni kazasında ayanlık iddiasında bulunarak vilayet işlerine karışmış ve halkı kışkırtarak düzensizliklere neden olmuştur. Ayrıca, kazaya gelen mütesellimin de görevini yerine getirmesine mani olmuştur. Bunun üzerine, Abdurrahman'ın bundan böyle kendi halinde olması ve vilayet işlerine karışmaması istenmiş; aksi takdirde yakalanıp kalabend edilmesi ve durumun ordu-yı hümayuna bildirilmesi emredilmiştir.⁶⁷⁹

⁶⁷³ BOA. A.DVNSMHM.d. 117/1186, s. 271.

⁶⁷⁴ Tunç, s. 65.

⁶⁷⁵ BOA. C.DH. 293/14623.

⁶⁷⁶ Rışvan aşireti cemaatlerinden olan bu cemaatin ismine 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaktadır. 19. yüzyıl başlarından itibaren Sivas sınırları dahilinde Uzunyayla'da yaylayıp, Halep taraflarında kışlamaktaydı. Dalyanlı cemaatinin 19. yüzyıl başlarında yedi sekiz kola ayrıldığı ve belgelerde bu büyümeye paralel olarak artık Dalyanlı aşireti olarak zikredildiği görülmektedir. Kış mevsiminde Antep, Malatya ve Besni'de kışlayıp, yazın ise Antep ile Alacahan arasındaki bölgede ve bir kısım oymaklarının ise Akçadağ'daki yaylalarda yaşadıkları anlaşılmaktadır. Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rışvan Aşireti Örneği*-, s. 27.

⁶⁷⁷ BOA. İE.ŞKRT.d. 4/305.

⁶⁷⁸ BOA. C.DH. 293/14623.

⁶⁷⁹ Erkan, *Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146-Z.1147) Tasnif-Özet-Transkripsiyon*, s. 65-66.

Rişvan aşiretinden Cebrail oğlu Hüseyyin, oğluyla birlikte Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden fukaranın mallarına el koymuş, ekinlerine zarar vermiştir. Ayrıca çok sayıda kişinin namuslarına saldırmıştır. Maddi zararlar ve ahlaki suçlar nedeniyle bölgede güvenliğin ve huzurun sağlanabilmesi amacıyla Rişvan voyvodasının şakileri yakalaması ve şakilerin Ruha Kalesi'nde kalabend edilmeleri için Hısn-ı Mansur kazası naibi, Rişvan voyvodası ve Ruha Kalesi dizdarına 1745 yılında talimat verilmiştir.⁶⁸⁰

Devlet, taşrada vergi toplama sürecinde ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Hısn-ı Mansur kazasında sakin Ebuzâd ve Köse Ömer oğlu Ali isimli kişiler, eşkıyalarla birlikte hareket ederek türlü hilelerle reayayı tahrik etmiş ve mal-ı mirinin tahsiline engel olmuşlardır. Bu sebeple, reayanın zimmetinde bulunan iki senelik mal-ı mirinin tahsil edilmesi ve adı geçen şakilerin de ıslah oluncaya kadar Rakka Kalesi'nde kalabend edilmeleri için 1753 yılında emir verilmiştir.⁶⁸¹

1760 yılında ferman gereği öldürölen Bereket oğlu Kara Hasan isimli şakinin kardeşi İsa ve Amca oğulları Ali, Sefer, Deli Muhammed, Hamo, Hacı Muhammed, Hasan, Neccar oğlu Ahmed, Çini Muhammed, Beyciniz/Bekçiniz oğlu Ali ile yardımcıları Ali bölükbaşı, Yusuf bölükbaşı ve diğer eşkıyalar, Kenan Beyzade Seyyid Ömer üzerine hücum etmişlerdir. Kurtulmak amacıyla evlatlarıyla birlikte Ruha tarafına firar etmiş ancak, şakiler peşlerine düşüp Fırat nehrinin kenarına ulaşınca kadar yolcuların 30 kise akçeden fazla mal, eşya, devvab ve mevaşilerini yağma etmişlerdir. Bu kişiler, Hısn-ı Mansur'da sakin Kenan Beyzade Seyyid Ömer'e ait 30 kiseden fazla mal ve erzakın yanı sıra, onun akraba ve emri altında bulunanların 12 evini, mal ve erzaklarını yağma etmiş, evlerden bazılarını yıkmış, diğerlerini ise ateşe vermişlerdir. Daha önce yaşadıkları perişanlıkla ilgili olarak arzuhal üzerine hanelerini keşf için Ruha valisi tarafından mübaşir tayin edilmişti. Ancak Voyvoda İsmail, öldürölen Kara Hasan'la olan yakınlığı nedeniyle şakiler ile birlikte hareket etmiş ve bu durum, istenen sonuçların elde edilmesini engellemiştir. Bundan dolayı, dört senedir aileler perişanlık içinde yaşamış, zulüm ve saldırılar yüzünden Hısn-ı Mansur kasabasında ikâmet edemez duruma gelmişlerdir. Her biri bir kasabada mağdur olmuş, hânelerinden uzaklaşmış ve büyük bir fakirlik içine düşmüşlerdir. Bu sebeple, Kenan Beyzade Seyyid Ömer, yaşanan hadiseyi merkeze bildirmiştir. Bunun üzerine, şakilerin yağmaladıkları mal, eşya, devvab ve mevaşilerin tahsil edilip kötölük ve

⁶⁸⁰ BOA. A.DVNSKLB.d. 9, s. 31.

⁶⁸¹ BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 53.

zararlarının ortadan kaldırılması istenmiş; muhalefet etmeleri halinde ise hapsi ve kalabendleri için emir yazılmıştır.⁶⁸²

Eşkîya zümresinden Ali Bey oğlu Ebubekir ve oğulları Hüseyin, Mustafa; kardeşi oğulları Kasım, Ali, Hüseyin; amca oğulları Mahmud; kardeşi Hüseyin, Yusuf oğlu Ali ve Hasan; Hevrik karyesi sakinlerinden Hasan oğulları ve amca oğlu Abuzer isimli şakiler, kendi hallerinde olmayıp sürekli olarak insanlara çeşitli zulüm ve saldırılarda bulunmuşlardır. 1767 yılında eşkîya elebaşı Ebubekir, Ali'yi kendi hanesinde kılıç ve kurşunla haksız yere darp edip yaralayarak öldürmüş; hanesinde mevcut mal ve eşyanın da üç bin guruştan fazlasını gasp etmiş, ardından hanelerini ateşe vermiştir. Ayrıca ailesinden altı kişiyi de perakende ve perişan etmiştir. Bunun üzerine, Malatya ve Hısn-ı Mansur kazaları naibleri durumu arz etmiş, bunun neticesinde ise adı geçenlerin kalabend edilmeleri yönünde 1772 yılında emir verilmiştir.⁶⁸³

İçil nahiyesine bağlı Pötürge karyesi sakinlerinden Molla İbrahim oğlu Osman ve oğlu İbrahim, kardeşi Hasan, Amca oğulları Ömer, Hüseyin, Halid, kardeşi İbrahim, Molla Mehmed oğlu Hasan, Hacı oğlu Hasan, Sefer oğlu Ali, Sultan oğlu Hasan, Hamza oğlu Ali, Hüseyin, Hasan, Fazıl oğlu Mustafa, Davud oğlu Davud isimli eşkıyalar ittifak ederek 1774 yılında Gerger mütesellimi Mehmed'i, ammîzadeleri Abbas oğlu Mustafa'yı ve kızını haksız yere öldürmüş, Mehmed'in 20 kiselik, Mustafa'nın 10 kiselik mal ve eşyalarını yağmalamıştır. Mübaşir aracılığıyla ismi geçen eşkıyaların olay yerinde yargılanması ve hak sahiplerine hakları iade edildikten sonra Rakka Kalesi'ne kalabend edilmeleri hususunda 1775 yılında Diyarbekir, Rakka valileri, Malatya sancağı mutasarrıfı Rışvanzade Ömer, Malatya kazası naibi, Keban madeni emini voyvoda, mütesellim ve Rakka Kalesi dizdarına emr-i şerif yazılmıştır.⁶⁸⁴ Gerger mütesellimlerine yönelik saldırıların Mütesellim Mehmed'le sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1766 tarihli kayıтта da bir diğer Gerger mütesellimi Mehmed'in katledilmesinden bahsedilmiş, bu suçun ise Mirdesi ve Ömeranlı aşiretine mensup bazı kişiler tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.⁶⁸⁵ Yine aynı kayıтта Gerger mütesellimi Ali'nin hizmetinde olan dört kişi, Mirdesi aşiretine bağlı bazı eşkıyalar tarafından öldürülmüş ve bu kişilere ait para ve

⁶⁸² BOA. AE. SMST.III 241/19153.

⁶⁸³ BOA. A.DVNSKLB.d. 17, s. 184-185.

⁶⁸⁴ Bayraktar, 18 Numaralı Kalabend Defterine Göre (S. 1-146) H. 1188-1190/M. 1774-1776 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu ve Cezalar (Değerlendirme-Metin), s. 353; BOA. A.DVNSKLB.d. 18, s. 36.

⁶⁸⁵ Aysoy, II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman'a Gönderilen Hükümler, s. 70. 1767 tarihli kayıтта ise bahsi geçen olaya İzolu aşiretinden bazı kişilerin de dâhil olduğu anlaşılmıştır. Tunç, s. 159.

eşyalar yağmalanmıştır.⁶⁸⁶ Anlaşılan o ki eşkıyalar, bulundukları yerde devlet otoritesini sağlayacak hiçbir kimseyi istememektedirler. Zira bu şekilde hareket ederek yasa dışı eylemlerini serbestçe gerçekleştirebileceği bir ortam oluşturmaya çalıştıkları düşünülmektedir.

Samsad kazasında ikâmet eden Mir İzzeddin oğullarından iki kişi, kendilerine bağlı kötü kişilerle birlikte zaman zaman Fırat nehrini geçmekte ve ahaliye çeşitli eziyet, zulüm ve baskı uygulamaktadır. Mâlikâne sahipleri ve fukara halkın perişanlıkları dolayısıyla Behisni kadısı ve Siverek voyvadası yaşanan durumu merkeze bildirmiştir. Diyarbekir ve Maraş valilerine hitaben gönderilen 1775 tarihli emirde bundan böyle Fırat nehrini geçmeleri ve fukara halka zarar vermeleri halinde adı geçen kişilerin yakalanması, ceza olarak ıslâh-ı nefis edinceye kadar Diyarbekir Kalesi'ne kalabend olunmaları ve işledikleri suçların belgelenip merkeze bildirilmesi istenmiştir.⁶⁸⁷

6.5.3. Sürgün

Merkezi idare, sürgün uygulamasıyla ahalinin zorla başka bir yere taşınmasını kapsayan daha sıkı tedbirlere başvurabilirdi.⁶⁸⁸ Sürgün ve iskân belgede farklı bir şekilde ifade edilmektedir. Sürgün “nefy ü icla”⁶⁸⁹, menfiyyen⁶⁹⁰; iskân ise “nakl ü iskân” olarak geçmektedir.⁶⁹¹ Sürgün mekânının seçiminde uzak yerlerin tercih edildiği “diyar-ı baid” ifadesinden anlaşılmaktadır.⁶⁹² Keza sürgün yerlerine bakıldığında sözü edilen ifadenin doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Sürgün cezasının verildiği yerler; Yanya sancağı, Avrat Adası⁶⁹³, Hasankeyf Kalesi⁶⁹⁴, Kıbrıs Adası⁶⁹⁵, Rakka⁶⁹⁶, Diyarbekir'in Hısn-ı Keyf kazası⁶⁹⁷, şakilerin memleketi (Tarsus)⁶⁹⁸ ve asıl yerleşim yerleri (Gerger ve Elbistan)⁶⁹⁹

⁶⁸⁶ Aysoy, s. 70.

⁶⁸⁷ Bayraktar, s. 404; *BOA. A.DVNSKLB.d. 18, s. 52.*

⁶⁸⁸ White, s. 77.

⁶⁸⁹ *BOA. A.DVNSMHM.d. 117/836, s. 191.*

⁶⁹⁰ *BOA. AE. SMHD. I. 21/1257.*

⁶⁹¹ *BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1363, s. 467.*

⁶⁹² Yanar, s. 69.

⁶⁹³ Adaların etrafının denizlerle çevrili olması, suçluların kaçma ihtimalini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu nedenle adalar, suçluların cezalarını çekmeleri için uygun bir yer konumundadır. Mustafa Koyuncu, “Osmanlı Devleti’nde Sürgün: Arvad Adası Örneği (18. Yüzyıl)”, *Asia Minor Studies*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2022, s. 142-152. Ü. Gülsüm Polat, “Arvad: Doğu Akdeniz’de Bir Osmanlı Adası ve I. Dünya Savaşı’ndaki Fonksiyonları”, *Belleten*, Cilt: 77, Sayı: 278, 2013, s. 219-238.

⁶⁹⁴ Tunç, s. 329.

⁶⁹⁵ *BOA. A.DVNSMHM.d. 122/299, s. 107.*

⁶⁹⁶ *BOA. A.DVNSMHM.d. 117/836, s. 191.*

⁶⁹⁷ *BOA. A. DVNSMHM.d. 130/1363, s. 467.*

⁶⁹⁸ *BOA. C.ADL. 47/2848.*

⁶⁹⁹ *BOA. A.DVNSMHM.d. 117/836, s. 191.*

olarak belirlenmiştir. Kayıtlarda sürgün yeri belli olmayan yerler için “başka diyara sürülmesi” ifadesi kullanılmıştır.⁷⁰⁰ Sürgün süresi birçok kayıta açıkça belirtilmemekle birlikte, bir kayıta kişinin ıslah edilmesi amacıyla sürgününe karar verildiği; ancak kötü davranışların devamı halinde bu sürenin müebbet olarak uygulanacağı ifade edilmiştir.⁷⁰¹

Sürgün cezası, hapishaneleri boşaltıyor ve düşük maliyetli işgücü ihtiyacını karşılamaya hizmet ediyordu.⁷⁰² Ancak mevcut kayıtlarda, suçlulara ceza karşılığında herhangi bir iş gücü yükümlülüğü verildiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır.

Kadimi yerlerini bırakıp başka yerlere yerleşmeye çalışan kimi eşkıyalar, genellikle orada karışıklığa, huzursuzluğa ve eşkıyalığa neden olduklarından ya önceki mekânlarına ya da başka uygun yerlere gönderilirlerdi.⁷⁰³ 1713 yılında Gerger’den Hısn-ı Mansur kasabasına yerleşen Hacı İbrahim oğlu Seyyid Kör Hacı Veli ile Elbistan’dan Hısn-ı Mansur’a yerleşen Hacı Bayram oğlu Hacı Mustafa kendi hallerinde olmayıp Rakka’ya sürgün edilmek istenen Duran oğullarını kışkırtmış; bu durum fukaranın rencide ve perişan olmasına neden olmuştur. Valide Sultan haslarından Rışvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur kasabası ahalisi, eşkıyalık eden kişilerden şikâyetçi olmuşlardır. Bunun üzerine, Rışvan hassı voyvodası aracılığıyla bu kişilerin asıl yerleşim yerleri olan Gerger ve Elbistan’a sürgün edilmelerine karar verilmiştir.⁷⁰⁴

Daha önce kadılık görevi yapmış birinin eşkıyalık faaliyetlerinde bulunması, kadılığın sadece makamla sınırlı bir otorite olduğunu ve bu otoritenin kişide kalıcı bir ahlaki sorumluluk bırakmadığını göstermektedir. Sözgelimi 1714 yılında Ermenek’de sakin eski Behisni kadısı olan Abdünnebi kendi halinde olmayıp Sadat-ı Kiramdan Seyyid Süleyman, Seyyid Abdülkafi ve Seyyid Mustafa’nın tasarrufunda bulunan bir dönüm vakıf yerini fuzuli zapt etmiş; ardından mübaşiri onların üzerine musallat ederek mallarını aldirtmiştir. Ayrıca Şeyh Hacı Mehmed’in üzerine hücum ederek Ermenek ahalisinin darmadağın ve perişan olmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle, başka diyara sürülmesi için Ermenek kadısı ve İçil sancağı mütesellimine emir gönderilmiştir.⁷⁰⁵ Verilen sürgün kararına uymayıp bir şekilde kurtularak eşkıyalığa devam ettiği, yaklaşık bir yıl sonra 1715 yılında İçel mutasarrıfına, Lefkoşa ve Ermenek kadısına gönderilen hükümden anlaşılmaktadır. Bu süre zarfında zulümlerini daha da arttırarak iffetli kişilere iftirada

⁷⁰⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 121/31, s. 8.

⁷⁰¹ Örnek için bkz. Yanar, s. 69.

⁷⁰² Ben Biggs, “Avustralya’nın İlk Ceza Kolonisi”, *All About History*, Sayı: 18, 2023, s. 86.

⁷⁰³ Demirci ve Arslan, s. 115.

⁷⁰⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 117/836, s. 191.

⁷⁰⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 121/31, s. 8.

bulunmuş, mallarını yağmalamış ve zararlarına sebebiyet vermiştir. Ayrıca türlü bahanelerle kendisi için kırk ellişer gurus vergi almıştır. Hakkındaki zulüm, fitne ve fesatlığın sabit olduğu Ermenek kadısı tarafından bildirilmiş, bunun üzerine, emr-i şerif gereğince Abdünnebi'nin zimmetinde olan malların tahsil edilerek hak sahiplerine geri verilmesi ve ıslah olması amacıyla Kıbrıs Adası'na sürülmesine karar verilmiştir.⁷⁰⁶

Aynı türden eşkıyalık faaliyetlerine karışan kişilere farklı cezaların uygulandığı anlaşılmaktadır. Hısn-ı Mansur sakinlerinden Abdulkadir Efendi ve Kasım Efendi'nin, Rişvan ekradı eşkıyasıyla bir olup katl-i nüfus, mal yağmalama ve mal-ı mirinin kesilmesine sebebiyet vermeleri neticesinde şerhlerinden fukaranın emniyeti kalmamıştır. Ekrad eşkıyasıyla ittifak içinde olduklarının ortaya çıkması ve işledikleri suçları dolayısıyla pişman olduklarını bildirmeleri üzerine Abdulkadir Efendi'nin Diyarbekir eyaletinde olan Hısn-ı Keyf kazasına sürgün edilmesi, Kasım Efendi'nin ise ailesiyle beraber asli vatanı olan Behisni kazasına iskân olunması için Rişvan ve Malatya voyvodalarına 1723 yılında emir verilmiştir.⁷⁰⁷

Devletin gönderdiği emirlerle eşkıyalar hakkında doğrudan işlem yapılmasının yanı sıra, yerel yöneticilerin de bu kişilerin bulundukları yerden sürülmeleri yönünde merkeze arzda bulunmaları, taşrada ortaya çıkan asayiş sorunlarının yalnızca merkezden gelen müdahalelerle değil, yerel taleplerin etkisiyle de kontrol altına alındığını ortaya koymaktadır. Behisni kasabası sakinlerinden Halil Paşa oğulları Yusuf, Hasan⁷⁰⁸, Ahad, Abdullah, Cafer, Ömer, Mümin ve Muin isimli beyler, kendi hallerinde olmayıp kendilerine bağlı eşkıya ve harâmzâdelerden Abdullah, Hacı Mahmud, dedesi Süleyman, Solak ve Kara Polat ile birlikte gece gündüz ahalinin evlerine baskın düzenleyerek mal ve eşyalarını gasp etmiş, nüfus katli ve tecavüz gibi suçları alışkanlık haline getirmişlerdir. Müslüman ahalinin gördükleri zararlar sebebiyle emniyette olmayıp perişan bir durumda olmaları üzerine, Behisni kazası kadısı Mustafa, mübaşir tayin edilmesi, suçluların Rakka valisi huzurunda yargılanması, hak sahiplerine haklarının teslim edilmesinin ardından eşkıyaların Behisni kasabasından sürgün olunmaları için hükümdara 1730 yılında arzda bulunmuştur. Bunun üzerine, belirtilen kişilerin vaziyetlerinin mahallinde incelenmesi ve

⁷⁰⁶ BOA. A. DVNSMHH.d. 122/299, s. 107.

⁷⁰⁷ BOA. A. DVNSMHH.d. 130/1363, s. 467.

⁷⁰⁸ 1729 yılı kayıta Hasan'ın Behisni'de subaşı olarak görev yaptığı kaydedilmiştir. Görevi esnasında halktan kanuna aykırı vergi alması nedeniyle halk, Hasan'ı şikâyet etmiş, Hasan'ın mahkemeye çağırılması üzerine, Hasan adamlarıyla birlikte gelerek mahkemeyi basmış, şikâyet eden kişilerden bir kişiyi öldürmüştür. Nakibü'l eşraf kaymakamını da 14 kişiyle birlikte zincirleyerek hapsedmiştir. Tunç, s. 193.

konunun neticesinin merkeze bildirilmesi emredilmiştir.⁷⁰⁹ Bu yaptırımın uygulanmasıyla hem eşkıyalık yapanlar suç işledikleri ve yaşadıkları mekânlardan uzaklaştırılmakta, hem de örgütlenmiş eşkıya grupları dağıtılarak ortadan kaldırılmaktadır.⁷¹⁰

Eşkıyalık nedeniyle taşrada bozulan düzenin yeniden sağlanması amacıyla merkeze sürgün talebinde bulunulan başka bir örnek de şu şekildedir: Rışvan oğlu Hasan Bey, kendi halinde olmayıp fitne ve kargaşaya sebebiyet verdiği gerekçesiyle daha önce Behisni'den kovulmuş; bunun üzerine Hısn-ı Mansur'a yerleşmiştir. Ancak burada da alışkanlık haline getirdiği kötülük, her türlü zorbalık ve memleketi birbirine düşüren davranışlarına devam etmiştir. Bu sebeple, halkı onun kötülük ve zararlarından korumak amacıyla Hısn-ı Mansur'dan çıkarılması ve memleketi Behisni'ye sürgün edilmesini Hısn-ı Mansur naibi, merkezden 1745 yılında talep etmiştir.⁷¹¹

Yapılan şikâyetlerin yeterince araştırılmaması, devlet görevlilerinin haksız yere görevden uzaklaştırılmasına yol açmakta; oluşan bu boşluk ortamı ise eşkıyaların zararlı faaliyetlerini artırmasına zemin hazırlamaktadır. Rışvan mukataası voyvodası İsmail'in kimseye zararı olmamasına rağmen Hısn-ı Mansur sakinlerinden ve yerli rışvanından Miralay Ali, Kara Mehmed, Mustafa, Yusuf ve Dürzi Mehmed isimli şakiler, voyvoda hakkında şikâyetle bulunmuş; bunun üzerine voyvoda azledilerek yerine güvenilir başka bir voyvoda tayin edilmiştir. Ancak yeni voyvoda görev yerine varmadan adı geçen şakiler kendi hallerinde durmayıp mukataa düzeninin karışmasına sebep olmuşlardır. Bu nedenle, beş şakinin Çavuşbaşı tarafından yakalanıp tayin edilen mübaşire teslim edilmesinin ardından sürgün olarak asıl vatanlarına (memleketlerine) yerleştirilmesi ve başka yerlere gitmelerine izin verilmemesi 1752 yılında istenmiştir.⁷¹²

Toplumsal düzeni bozan kişilerin kendi memleketlerine sürgün edilmesi, hem çevre halkını koruma hem de suçluları denetim altına alma amacı taşımaktadır. Ali, Hasan ve Halil isimli kişiler, kendi hallerinde olmayıp İstanbul'da bir gerekçe olmaksızın ikâmet etmiş, burada sürekli fitne ve fesat çıkararak toplumsal düzeni bozmuşlardır. Ayrıca, bu kişiler pek çok kişiye sebepsiz yere iftiralarda bulunmuşlardır. Hısn-ı Mansur kadısı, Rışvan voyvodası ve halkın şikâyetleri doğrultusunda söz konusu kişilerin yakalanmaları, Divan-ı hümayun tarafından görevlendirilen bir çavuş gözetiminde memleketleri olan Hısn-ı Mansur'a sürgün edilmeleri istenmiştir. Hısn-ı Mansur kadısının da, bu kişilerin

⁷⁰⁹ BOA. İE.DH. 31/2753.

⁷¹⁰ Yakut, s. 28.

⁷¹¹ BOA. A.DVNSKLB.d. 9, s. 43.

⁷¹² BOA. AE. SMHD. I. 21/1257.

Hısn-ı Mansur'da ikâmet etmelerini sağlaması ve bu konu hakkında ferman çıkmadıkça başka bir yere gitmelerine izin vermemesi için 1755 yılında emir verilmiştir.⁷¹³

6.5.4. İskân

Osmanlı Devleti'nde konargöçer Türkmen aşiretlerinin iskânı devlet açısından uğraştırıcı bir mesele olduğu gibi aşiretler için de tamamen zor ve kabul edilemez bir uygulama olmuştur. İskân çok uzun bir zaman diliminde gerçekleşiyordu. Bu aşamada görev alan devlet çalışanları ve askerin masrafları devlet bütçesine ekstra harcamalar getiriyordu. Bölgeye iskânı gerçekleştirilen aşiretler türlü nedenlerle oradan firar ediyordu. Devlet yöneticileri de bu aşiretleri yeniden iskân etmek amacıyla yeni görevlendirmeler yapmak durumunda kalıyordu, bu da devlet bütçesine ek giderleri beraberinde getiriyordu. Ara sıra yaşanan bu durum iç huzurun da bozulmasına neden oluyordu.⁷¹⁴

İskân, hem zarar veren gruplara hem de halka uygulanmaktadır. Devlet, halkı tehlikelerden korumak amacıyla zararlı grupları bölgeden uzaklaştırmış ya da halkı güvenli yerlere yerleştirmiştir. Devlet, iskân uygulamasını gerçekleştirmeden önce mağdur olan kişilerin haklarının yerine getirilmesini şart koşmaktadır. Ardından merkezden gönderilen ferman gereğince belirlenen yerlere yerleştirme yapılması istenmiştir. Ancak bu yerlerin isimleri bazı kayıtlarda belirtilmemiştir. Devletin 17. yüzyılda iskân için tercih ettiği yerler, daha önce sakin olunan (Sofraz)⁷¹⁵, fermanda belirlenen⁷¹⁶ ve iskân için uygun yerlerdir.⁷¹⁷ Devlet, yerleşik halkın zarar görmesini engellemek ve mevcut durumu acil bir şekilde çözmek amacıyla konargöçerleri eski iskân yerlerine dönmesini istemektedir⁷¹⁸

18. yüzyılda ise iskân edilen yerler Rakka⁷¹⁹, Hama⁷²⁰, Diyarbekir'in Hısn-ı Keyf kazası⁷²¹, asli vatanı (Behisni) dır.⁷²² En çok tercih edilen yer Rakka'dır. Rakka'ya iskân edilen konargöçerlerin sevkinde, Anadolu'nun güney sınırlarını, saldırgan Arap kabilelerine karşı savunma düşüncesi etkili olmuştur. Çünkü zaman zaman Suriye çöllerinden gelen bu kabileler, yerleşmiş veya konargöçer gruplarla mücadeleye girişerek,

⁷¹³ BOA. A.DVNSKLB.d. 11, s. 326.

⁷¹⁴ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 161.

⁷¹⁵ Mesut Demir, *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 227-228; BOA. A.DVNSSKT.d. 10/146, s. 40.

⁷¹⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 102/456, s. 108.

⁷¹⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 110/167, s. 40.

⁷¹⁸ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 229.

⁷¹⁹ BOA. A.DVNSMHM.d. 119/883, s. 214; BOA. A.DVNSMHM.d. 135/354, s. 81.

⁷²⁰ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 68.

⁷²¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1357, s. 465.

⁷²² BOA. A. DVNSMHM.d. 130/1363, s. 467.

onların yerlerini terk etmesine sebep olmuşlardır. Bundan dolayı Rakka bölgesine yapılan iskân çalışmalarının, bir nüfuz mücadelesi hüviyetini taşıdığı da düşünülebilir.⁷²³

Ayrıca belgelerde iskân edilen yerle ilgili memleketlerine⁷²⁴, kadimi yerlerine⁷²⁵, kendi cemaatleri içine⁷²⁶, iskân mahallerine yerleştirilmeleri⁷²⁷ gibi ifadelerle yer verilmektedir. Burada amaç, asayişin sağlama isteğidir. Bazen eşkıyalık yapan kişiler aileleriyle iskân ettirilir.⁷²⁸ Bazen de gerekli görüldüğünde karye ahalisinin tamamı iskâna tâbi tutulmaktadır.⁷²⁹ Devlet, eşkıyanın kardeşi ve aile efradını belirtilen iskân yerine zorlamak için eşkıya elebaşını kalede hapisle cezalandırmaktadır. Bu cezanın süresi aile efradı, iskân yerine ulaşana dek sürmektedir.⁷³⁰ Dolayısıyla, devletin iskân uygulamasını nasıl kullandığı ortaya çıkmakta, yani güzellikle halledemediği durumlarda karşı tarafı zor durumda bırakma yoluna gittiği görülmektedir. İskân için tercih edilen yerlerin uygun hale getirilmemesi verilen kararları hükümsüz bırakıyordu. Devlet, bu durumu ya fark etmemiş, ya da fark etmek istememişti.

Hısn-ı Mansur bölgesindeki Rişvanlar 17. yüzyıl ortalarından beri Besni, Sofraz karyesi, Kahta ve civarına yerleştirildiler.⁷³¹ Behisni kazası Sofraz karyesinde sakin Rişvanzade İbrahim, kaza ahalisini rencide ederek kendisine bağlı kişilerle birlikte Hısn-ı Mansur kasabasına gitmiştir. Orada altı yıl yaşayıp hayatını kaybettikten sonra sekiz oğlundan bir kısmı Sofraz karyesinde, diğerleri ise Hısn-ı Mansur kasabasında yaşamaya devam etmiştir. Kendi hallerinde olmayıp Maraş mütesellimlerini kasabalarına getirip ahalinin kanuna aykırı akçelerini aldirtmış, iffetli kişilerin ırzlarına saldırmışlardır. Bu türden zulümlerinin sonu gelmediğinden durumlarının incelenip eski ikâmet yerleri olan Sofraz karyesine iskân edilmeleri ve ahali üzerindeki fesat ve saldırgan davranışlarının ortadan kaldırılması için 1686 yılında hüküm yazılmıştır.⁷³²

1688 yılında Beydili Aşiretinden bazı kişiler, Hısn-ı Mansur kasabasındaki tarım alanlarını tahrip etti ve bu bölgelerdeki insanlardan bazılarını öldürdü. Devlet, bu eşkıyalık

⁷²³ Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s. 145.

⁷²⁴ BOA. AE.SABH. I. 242/16172.

⁷²⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 134/1160, s. 332.

⁷²⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 134/1185, s. 337.

⁷²⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 138/1484, s. 408.

⁷²⁸ BOA. A.DVNSMHM.d. 119/883, s. 214.

⁷²⁹ BOA. A.DVNSMHM.d. 131/219, s. 87.

⁷³⁰ BOA. A. DVNSMHM.d. 117/1118, s. 256.

⁷³¹ Toprak, "Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Rişvanzâde Seyyid Abdurrahman Paşa", s. 68.

⁷³² Demir, 1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atık Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 227-228; BOA. A.DVNSŞKT.d. 10/146, s. 40.

hareketlerine karşı sert önlemler aldı. Nitekim eşkıyalık yapanların bir kısmını cezalandırdı. Cezalarla yola gelmeyenleri de zorunlu iskân uygulamasına tâbi tuttu.⁷³³

Aşiretlerin cezalandırılması hedefini güden iskân uygulaması, yerleşik ahalinin de korunmasını gaye edinmiştir. Ekrad taifesi Cihanbeyli eşkıyası Koyun oğullarından İbrahim, Kadir, Zülfü oğlu Mehmed, Seydi, Hakverdi, Bey'in oğullarından Mustafa ve İsmail; Elakeşe oymağından Beyzade Mezalim ve Ali; İmranlı oymağından Saru Mehmed ve Boyunkıran oğlu Mehmed; Mikaili oymağından Çavuş oğlu Hızır, İsmail Çavuş oğlu Şeyho/Şiho ve İzzeddin oğulları; Neccar oymağından Bali ve Osman; Uslu oymağından Bayram; Siganlu oymağından Arslan, Mehmed ve İbrahim; Direjanlı⁷³⁴ oymağından Hasan, Osman, Durmuş ve Bekir; Günkanlı/Günğanlı oymağından Mehmed Bey oğulları ve Ali Sor oğlu; Matranlı oymağından İbrahim, Mustafa, Kara Memi oğlu Abbas, Tavail oğulları Ömer ve İsmail isimli şakiler, beş yüzden fazla ekrad eşkıyasıyla birlikte Taşil nahiyesinde bulunan Tokaris karyesi üzerine hücum etmişlerdir. Bu saldırıda Alaybeyi, Amca oğlu Hüseyin ve akrabalarından on beş nefer öldürülmüş, otuz iki nefer ise yaralanmıştır. Eşkıyalar, altı kise nukut, on kürk, on raht, on gaddare, on bir baş katır ve tüm erzakı yağmalamanın yanı sıra yüz elli evin bütün mal ve erzaklarını da gasp etmişlerdir. Yaşanan bu hadise, Gerger ahali tarafından bildirilmiş; bunun üzerine, söz konusu eşkıyaların yakalanması ve vilayet ahali ile iş erlerinin işbirliğiyle şer'le haklarında gerekli işlemlerin yapılması için emir verilmiştir. Ayrıca, Ferman-ı şerif gereğince hak sahiplerinin hakları teslim edildikten sonra, fermanla belirtilen yerlere iskân edilmeleri için Diyarbakır valisi, Maraş, Rakka beylerbeyleri ve Kilis voyvodasına da 1692 yılında hüküm yazılmıştır.⁷³⁵

Devlet, konargöçer aşiretlerin halk üzerindeki zararlarını önlemek amacıyla geçici tedbirler almıştır. Zira konargöçerlerin eski yerlerinden ayrılmasının nedenleri ele alınmadan aynı yere geri dönmelerinin talep edilmesi, benzer sorunların tekrar yaşanmasına yol açabilir. Sözelimi, Taşili, Gerger, Kahta, Şure ve Samsad nahiyeleri halkı, divan-ı hümayuna başvurarak Cihanbeyli aşiretinden bazı oymakların iskân

⁷³³ Mehmet Nuri Şanda, *Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, İksad Yayınevi, 2014, s. 18.

⁷³⁴ Malatya ili çevresinde ikâmet eden bir aşirettir. Reşi aşiretine tâbi bir kabile olarak hayatını idame ettirdiği öngörülmektedir. Belirlenmiş bir zozan sahası mevcut değildir. Şanlıurfa, Antep, Adıyaman, Malatya ve Sivas illerinde yaşamlarını devam ettirmektedirler. Göçebe olan aşiret Yama Dağları'nda, Malatya'nın Hekimhan ve Sivas'ın Divriği ilçelerinin sınırları dâhilindeki yaylalara yerleşirler. Kış aylarında Malatya'nın Yazihan ve Arguvan ovalarına geçerler. İbrahim Bozkurt, *Aşiretler Tarihi*, Kitap Matbaası, İstanbul, s. 294-295.

⁷³⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 102/456, s. 108.

mahalleri Diyarbakır'dan ayrılarak konargöçer olmaları dolayısıyla bahsi geçen nahiyelerde kışlayıp yayladıklarını, halkın ekinlerini hayvanlarına yedirip halka zulüm ve haksızlık ettiklerini bildirmişlerdir. Bu durum üzerine, Cihanbeyli aşireti oymaklarının eski iskân yerlerine dönmeleri için Malatya valisi, voyvodası ve Rişvan oğlu Halil'e 1697 yılında emir verilmiştir.⁷³⁶

Cihanbeyli aşiretinin gerçekleştirdiği bir başka eşkıyalık olayı ise şu şekilde meydana gelmiştir. Cihanbeyli aşiretine mensup taife, yolcuların mallarını ve erzaklarını sürekli yağmalamış ve nüfus katli yapmıştır. Ayrıca malları ücretsiz veya değerinin altında satın almaları dolayısıyla halk perişan olmuştur. Halkın zarar görmesini engellemek için eski yerleşim yerlerine gönderilmeleri konusundaki talep üzerine Hazine-i Amire'de bulunan başmuhâsebe defterleri incelendiğinde söz konusu aşiretlerin aslında Diyarbakır toprağında yerleşik oldukları, Taş-ili, Gerger, Kahta ve Samsad nahiyelerine gelip buradalarda kışladıkları anlaşılmıştır. Bu yerlerde ekinleri hayvanlarına yedirmiş, ücretsiz olarak zahire temin etmişlerdir. Zulümlerinin sona ermeyişi ve bölge halkının isteği üzerine, eski yerlerine iskân edilmeleri için Malatya sancakbeyine 1699 yılında emir verilmiştir.⁷³⁷ Yine Cihanbeyli aşiretinin Harput, Diyarbakır, Gerger ve Kahta kazaları ahalisine verdikleri zararlar üzerine, söz konusu aşiretin uygun bir yere yerleştirilmesi amacıyla Rakka valisi 1702 yılında görevlendirilmiştir.⁷³⁸

Hısn-ı Mansur kazasında Rişvan aşiretinden Bereket oğulları Hasan ve İbrahim, Deli Süleyman, oğlu Musa, Dalyanlı Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin vd.⁷³⁹, boybeylik ve torunluk⁷⁴⁰ iddiasıyla kendi akrabalarının vergilerini vermedikleri gibi belirli miktarda mallarını her yıl zorla alıyorlardı. Üstelik devlete ait vergileri, halktan toplamalarına rağmen voyvodalarına teslim etmiyorlardı. Devletin, aşiret halkından ikinci bir vergi talebi ise halkın dağılmasına neden oluyordu. Bu nedenle, halk üzerinden kötülüklerinin ortadan kaldırılması ve şakilerin uygun bir mahalle yerleştirilmesi için 1706 yılında Rakka valisine emir verilmiştir.⁷⁴¹

⁷³⁶ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 229.

⁷³⁷ Pehlivan, *H.1111 (1699-1700) Tarihli Ahkâm Defteri'nin (Mad 9885) Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi (S. 1-181)*, s. 100-101.

⁷³⁸ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 60-61.

⁷³⁹ Söylemez, s. 169.

⁷⁴⁰ Torunluk, Türklerde hükümdar soyundan gelen topluluklara verilen ünvandır. Torun kökenliler, Türk aşiretleri içinde yüksek bir konumda oldukları için ayrıcalıklara sahiptir. Bu sebeple torunluk iddiasında bulunan bazı aşiretler zaman zaman huzursuzluk meydana getirmiştir. Özüyılmaz, *Gurmanc ve Kürtlerin Kökenleri*, s. 413.

⁷⁴¹ Söylemez, "Osmanlı Devleti'nde Konargöçer Aşiretlerin İskânına Dair", s. 149.

1713 yılında Rişvan hassına bağlı Hısn-ı Mansur sakinlerinden Duran oğulları olarak bilinen Ömer, Osman ve Mustafa isimli kardeşler, kendi hallerinde olmayıp Rişvan reayasından Kulu adlı kişiyi kılıçla darp edip katlettikleri gibi, Hısn-ı Mansur kasabası sakinlerinden Hacı Ömer'i de öldürmüş, ailesine ise küfretmişlerdir. Mal ve erzakları sürekli olarak yağmalayıp çeşitli fesat ve haydutluk hareketlerini alışkanlık haline getirmeleri nedeniyle Ömer, Osman ve Mustafa isimli şakilerin aileleriyle Rakka'ya iskân edilmeleri için Rakka Valisi Vezir Yusuf Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.⁷⁴²

Konar-göçer hayata alışmış aşiretlerin birden yerleşik hayata uyamadıkları, genellikle orta sıcaklık derecesine alıştıkları için yeni yerlerini benimsemedikleri, bu yüzden de 1697'de Rakka'yı ıssız yer olarak kabul edip terk ettiklerini, yöneticilerin iskân işine gerekli özeni göstermemeleri yüzünden aşiretlerin iskânının bir türlü mümkün olamadığı bilinmektedir.⁷⁴³ Aşiretlerin yerleşim yerlerini terk etmeleri, iskân için yapılan yer seçimlerinin isabetsiz olduğunu göstermektedir.⁷⁴⁴ Bulundukları yeri terk etmemeleri konusunda yerel yöneticiler sürekli uyarılmıştır. Nitekim 1723 yılında Bozkoyunlu oymağından Muhzır Osman ile Cihanbeyli taifesinden Koçoğlu el-hâc Veli adlı şakiler, iskân edildikleri Rakka'dan firar edip Hısn-ı Mansur kazasında eşkıyalık yapmaları nedeniyle Rakka valisi iskân edilmeleri için mübaşir ve asker tayin ettiği halde bazen firar etmiş bazen de gizlenmişlerdir. Hısn-ı Mansur kazasından ihraç edilmeleri ve Rakka'ya gönderilmeleri için emir verilmiştir.⁷⁴⁵ Benzer bir diğer olay şu şekilde kayda geçmiştir. Cihanbeyli iskânı taifesinden el-hac Zülfikar, iskân edildiği Rakka'dan firar ederek Hısn-ı Mansur'a gelmiştir. İskân taifesine memur olan Rakka ahalilerinden her biri, Zülfikar'ın iskân taifesinden olduğunu haber almış, Hısn-ı Mansur ahalisi ise mübaşir ve asker tayin edilinceye kadar Zülfikar nedeniyle elli bin guruştan fazla para cezası ödemiş, zarar görmüş ve bu tür fesada tahammüllerinin kalmadığını İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine, Zülfikar'ın ailesiyle beraber Hısn-ı Mansur'dan çıkarılarak Rakka'ya iskân edilmesi için Rişvan voyvodası Mehmed ve Rişvanzade Ömer'e 1723 yılında hüküm yazılmıştır.⁷⁴⁶

Mukataa gelirlerini toplarken çeşitli zorluklarla karşılaşmak daima mümkündü. Bu nedenle vergi toplama işi, dirayetli ve muktedir kişilerin harcıydı. Böyle olmaması halinde

⁷⁴² BOA. A.DVNSMHM.d. 119/883, s. 214.

⁷⁴³ Özkaya, s. 173.

⁷⁴⁴ Halaçoğlu, s. 112.

⁷⁴⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1362, s. 467.

⁷⁴⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 130/1361, s. 467.

ise birtakım sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdı.⁷⁴⁷ Nitekim Hısn-ı Mansur'a bağlı Rişvan taifesinden Bereket oğulları, şekâvet ve isyan içerisinde olup kendilerine tâbi Beziki oğlu Mehmed⁷⁴⁸, Murad, Mahmud, diğer Murad, Kasım Bey oğlu Hüseyin, Kartal oğulları⁷⁴⁹ vd.; Rişvan mukataasının yerli fukarasına ve vergileri toplamakla görevli devlet memurlarına zorbalıkla müdahale etmişlerdir. Gerek fukara, gerekse memurların güvenliklerinin sağlanması amacıyla, Bereket oğullarının taraftarları olan adı geçen şakilerin Hısn-ı Mansur'dan ihraç edilerek aileleriyle birlikte Diyarbekir'in Hısn-ı Keyf kazasına nakl ve iskân ettirilmesi için Rişvan voyvodasına 1723 yılında hüküm yazılmıştır.⁷⁵⁰

Devlet, dağ geçitlerini kontrol etmek için derbentleri kullanmanın yanı sıra, zorlu arazi yapısının eşkıyalara ve asilere barınma fırsatı verdiği için dağ köylerini toptan boşaltarak uygun yerlere yerleştirme yoluna gitmiştir.⁷⁵¹ Sözgelimi 1723 yılında Gerger kazasına bağlı Tiyoli karyesi sâkinlerinden Hüseyin, Süleyman ve Amca oğlu İbrahim, Hüseyin oğlu Ahmed, Kalender oğlu Ali, Hacı Hasan oğlu Molla Ali, kardeşi Muslu, Ömer'in oğulları Ahmed ve Osman iki yüz nefer yandaşları ile Tiyoli karyesine gelerek mal gaspı ile nüfus katlinde bulunmuşlardır. Karye, yüksek dağlarda ve ulaşılması güç yerde bulunduğundan, Rakka iskânından firar eden eşkıyalar karyede gizlenmiş; karye ahalisiyle birleşerek civarda olan Gerger, Kahta ve Taşıl kazalarının köy ve mezraa ahalilerine, ayrıca yolculara zarar vermişlerdir. Tiyoli karyesi ahalisi, isyanları dolayısıyla sipahilerine ödemesi gereken a'sâr-ı şer'iyye, mal-ı 'avarız⁷⁵² ve imdâd-ı hazeriyye⁷⁵³ vergilerini dahi vermemiştir. Şekâvetlerinin sona ermemesi ve kötülüklerinden ahaliyi korumak amacıyla, köy ahalisinin tamamının aile ve hayvanlarıyla Rakka'da uygun bir yere iskân edilmeleri hususunda Rakka valisi Osman Paşa ve Maraş beylerbeyine emir yazılmıştır.⁷⁵⁴

⁷⁴⁷ Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rişvan Aşireti Örneği*-, s. 128.

⁷⁴⁸ 1722 tarihli hükümde, devlet tarafından aşiret boybeylerinden Beziki oğlu Mehmed'in, Bereket oğlu Yusuf ve kardeşlerini cezalandırmakla görevlendirildiği belirtilirken, *BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1234, s. 417-418*. 1723 tarihli mühimme kaydında ise Beziki oğlu Mehmed'in, Bereket oğullarına tâbi olduğu görülmektedir. *BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1357, s. 465*.

⁷⁴⁹ 1742 tarihli başka bir vesikada da Kartal oğullarının farklı bir eşkıya başına tâbi olduğu ve 1738 yılından itibaren Gerger ve Şureili'nde eşkıyalık faaliyetlerine giriştiği görülmektedir. Tunç, s. 312.

⁷⁵⁰ *BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1357, s. 465*.

⁷⁵¹ White, s. 79.

⁷⁵² Divanın kararı ve padişahın onayı ile olağüstü hallerde toplanır. Örfi vergilerden olan avarız vergisi, başta sadece savaş zamanlarındaki masrafları karşılamak üzere toplanmışken sonradan hazinedeki gelir darlığını gidermek için alınmıştır. 17. Yüzyılın sonlarından itibaren kalıcı hale gelen vergi, Tanzimat'a kadar alınmaya devam etmiştir. Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, s. 244.

⁷⁵³ Barış zamanında toplanan vergidir. Gündüz, s. 246.

⁷⁵⁴ *BOA. A.DVNSMHH.d. 131/219, s. 87*.

1723 yılında Gerger kazasına bağlı Beyul karyesi sakinlerinden şekâvetleriyle meşhur Hacı Hüseyin oğlu Süleyman, amca oğlu İbrahim, Hüseyin oğlu Ahmed, Kalender oğlu Ali, Hacı Hasan oğlu Monla Ali, kardeşi Muslu ve Ömer, İsa'nın oğulları Ahmed ve Mehmed, Osman veled-i Ali'nin oğlu Hasan, Derdereli Mehmed, Kel Ahmed, Osman oğlu Resul, Hacı Abdal oğlu Mehmed, Şerif oğlu Mehmed, kardeşi Ali, Halil oğlu Osman, Şahin oğlu Ömer ve Ömer oğlu Mahmud vd., iki yüz kadar tüfenkli ile birlikte Beyul karyesi üzerine hücum etmiş, gerçekleştirilen bu saldırı sırasında Şahkulu adındaki kişinin kardeşleri es-seyyid Ahmed ve es-seyyid Şahin herhangi bir hukuki gerekçe olmaksızın öldürülmüş, diğer kardeşi kardeşi İvaz ise yakalanmış ve hapsedilmiştir. Menzillerinde bulunan para ve eşyalar yağmalanmış; karyedeki otuz ev ve yaklaşık iki yüz hayvan zapt edilmiştir. Ayrıca, Sipahi Murad ile kızkardeşi Gülistan Hatun öldürülmüş; Rakka'dan firar edenlerle birlikte hareket edilerek çok sayıda yolcunun yolu kesilmiş, mallarına el konulmuş ve yolcular katledilmiştir. Şekâvetlerinden dolayı, Beyul karyesi ahalisinin bulunduğu yerden kaldırılarak bir subaşı muhafızlığı gözetiminde Rakka'da uygun bir mahalle iskân edilmeleri ve yolculuk sırasında firarlarının engellenip fukara halka zulmetmemeleri için Rakka valisi ve Maraş beylerbeyine emir verilmiştir. Ancak eşkıyalar verilen emre uymamış, Diyarbakır tarafına kaçmış; burada yolcuların yolu kesilmiş, malları yağmalanmış, yolcular katledilmiştir. Şakilerin, Gerger, Taşil ve Kahta kazâlarında da zulümde bulundukları tespit edilmiştir. Bu zararların ortadan kaldırılması amacıyla Beyul karyesi ahalisinin Rakka'ya iskân edilmesi için Malatya voyvodası Seyyid Ömer'e emir verilmiştir.⁷⁵⁵

Siverek sancağı ve Bucak nahiyesindeki Girmelü ve Bucaklu eşkıyasının zulümlerinin son bulmadığı, iskân oldukları yerlerden emir olmaksızın çıkarak fukaranın mal ve eşyalarını gasp ettikleri gerekçesiyle, Gerger, Taşil ve İçil kazaları ahalisi, Halep'de mahkemeye başvurarak şikâyetle bulunmuştur. Halep valisi Ahmed Paşa da merkeze durumu mektupla bildirmiştir. Şikâyet neticesinde, hak sahiplerine haklarının mübaşir aracılığıyla tahsil edilmesi, şakilerin daha önce iskân edildikleri yerlere yerleştirilmeleri ve buradan çıkmalarına izin verilmemesi hususunda Rakka beylerbeyine 1727 yılında talimat verilmiştir.⁷⁵⁶

Malatya sancağındaki Gerger kazasının yüz elli hanesi olup Rişvan oğullarının zulmünden dolayı dört yüz zımmi halk evleriyle Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden iki yüz

⁷⁵⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 131/467, s. 173.

⁷⁵⁶ BOA. A.DVNSMHM.d. 134/684, s. 199.

zımmi evleri Ruha kazasında ve dört yüz ev de Ruha ve Siverek kaza ve nahiyelerinde olup Kahta kazasında altmış zımmi ve iki yüz Müslüman evleri Hısn-ı Mansur ve kuralarında Malatya kazasının Muşar karyesinden kalkıp Gerger, Kahta ve Taşıl nahiyelerine gelerek kışlayan Terkanlı Aşireti fesat çıkardığından ötürü bulundukları yerlerden kaldırılıp kadimi yerlerine iskân edilmeleri istenmiştir. Ayrıca, Malatya sancağının kaza ve köylerini terk edip başka kaza ve köylere gidenlerin de eski yerlerine döndürülmeleri ve muhalefet ettirmemeleri için hüküm 1728 yılında gönderilmiştir.⁷⁵⁷

Hevidi ekradından Osman, Kör oğlu Hacı Ali, Hüseyin, Çolak Mehmed, Köşker Hüseyin, Sarı Bayram, Veli, Aziz, Uzun Ömer, Molla Hasan oğlu Yusuf, Behram Bey, kardeşi Ömer Ağa ve Osman Ağa ile Karaşeyhliden Hüseyin, kardeşi Deli Mehmed, Hasan ve Mustafa isimli şakiler, kendi hallerinde olmayıp insanlara zarar vermiş ve fesat çıkarmışlardır. Behisni kasabasındaki ehl-i ırzın mallarını gasp etmiş, kendilerini de alet-i ceriha ile yaralamıştır. Dahası Behisni zabiti es-seyyid Hasan Bey'e bağlı olan kişilerin evlerini basmış, mallarını gasp etmiş ve sekiz kişiyi de yaralamışlardır. Kötülük ve zararlarından ahalinin güvenliklerinin kalmadığını perakende ve perişan olduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine, kötülüklerinin ortadan kaldırılması amacıyla Rakka'ya iskân edilmesi emri Halep valisi vezir Ahmed Paşa'ya 1728 yılında verilmiştir.⁷⁵⁸

Hevidi ekradı aşiretinden Kör Mustafa, Çolak Cafer, Hadım oğlu Mikail, Dede oğlu Keso, Deli Ebubekir, Kel oğlu Hüseyin, Köroğlu el-hac Ali, Hasan kethüda oğlu Harun, Çolak Üzeyir vd. eşkıyaların gasp ve adam öldürme gibi hareketlere cesaretleri olmaları nedeniyle Behisni civarındaki ahali şer' ve kötülüklerinden korkmuşlardır. Yolcuları ve fukara ahaliyi korumak amacıyla isimleri geçen kişilerin yakalanıp aileleriyle birlikte Rakka'ya iskân edilmeleri için 1730 yılında emir verilmiştir.⁷⁵⁹

Malatya sancağına bağlı Gerger kazası sakinlerinden Köle Ahmed, Gergerli Başbüyük oğlu Hasan Bey isimli şakiler, 100 kişilik eşkıyaya başbuğ olup Herdi reayasının evlerine gitmişlerdir. Burada 4 gün 4 gece kalarak 2 kadına tecavüz etmiş, yaklaşık 20 evi yağmalamış, 2000 kadar koyun ve keçi ile 2000 guruşu ele geçirmişlerdir. Bununla da yetinmeyip evleri ateşe vermiş, bir kişiyi kanuna aykırı şekilde katletmiş ve 2 kişiyi yaralamışlardır. Bu eşkıyalardan Hakverdi, Hasan oğlu Yusuf, Kaz oğlu Hüseyin, Gök oğlu Mehmed, Hasan oğlu Halid isimli kişiler, 500 adamlarıyla birlikte haksız yere 2 kişiyi yaralamış ve 500 kadar koyun ile keçiyi götürerek Ömer ve amcasının evlerinde

⁷⁵⁷ BOA. A.DVNSMHH.d. 134/1160, s. 332.

⁷⁵⁸ BOA. A.DVNSMHH.d 135/354, s. 81.

⁷⁵⁹ BOA. A.DVNSMHH.d 135/1690, s. 471.

bulunan mal ve eşyayı yağmalamışlardır. Ömer ve Hacı Mustafa'nın şikâyeti üzerine, gasp edilen mal ve eşyaların hak sahiplerine teslim edilmesi ve bu eşkıyaların iskân mahalleri olan Rakka'ya iskân edilmeleri yönünde Rakka mütesellimine 1732 yılında emir verilmiştir.⁷⁶⁰

Gerger ve Şure kazalarındaki ahaliye 1738 yılından beri her türlü zulümde bulunan Cihanbeyli aşiretine bağlı Ömeranlı oymağının Rakka'ya iskân edilmeleri için birkaç defa emir verilmiş; ancak itaatsizlikleri nedeniyle bu emirlerin icrası mümkün olmamıştır. Mübaşir de tayin edilmiş, fakat eşkıyalar Maden kazasına firar etmişlerdir. Bu nedenle, eşkıyaların Rakka'ya iskân edilmesi ve kötülüklerinin ahalinin üzerinden giderilmesi 1742 yılında istenmiştir.⁷⁶¹ Burada amaç, hem eşkıyalık faaliyetlerine karışan aşiret üyelerini cezalandırmak hem de göçebe hayat süren bu toplulukları boş arazilere yerleştirip iskânlarını sağlamaktır.⁷⁶²

1763 tarihli kayıta Siverek kazası'na bağlı Bucak nahiyesinde Gedne Aşireti eşkıyasından bir kısım kişiler, Cikan oymağı eşkıyası ile birlikte Gerger kazası halkının mallarını gasp edip evlerini yakmışlardır. Suçluların Ruha'da yargılanması ve Gedne aşiretinin Rakka'ya iskân olunmaları için Rakka beylerbeyisi Mehmed Paşa'ya emir verilmiştir. Ruhada'ki duruşmada Gedne aşireti ileri gelenleri ve Gerger kazası halkı Gedne aşiretinin, Gerger halkına zarar vermediklerini belirtmişlerdir. Gedne⁷⁶³ aşiretine bağlı Makramanlı⁷⁶⁴ ve Cikanlı⁷⁶⁵ oymaklarının uzun süredir Gerger'de yaşadığı, fukara ve yolculara zarar vermeleri halinde Rakka'ya iskân olunmaları ferman olunmuştur. Gedne aşireti hakkında Malatya ve Gerger halkından bir kişi dahi merkeze şikâyetle bulunmamıştır.⁷⁶⁶

Eşkıyaların kadınları nikâhsız olarak ele geçirmeleri kadınların güvenliğini tehdit etmekte ve toplumda ahlaki değerlerin zayıflamasına yol açmaktadır. Behisni'de sakin Hevidi kürtleri 1764/1765 yılından itibaren Behisni kasabası ahalisinden 40'dan fazla kişiyi öldürmüş ve 100 bin guruşluk değerinde malı yağmalamışlardır. Beşer onar kişilik gruplar halinde karyelere girerek karyeleri tahrip etmiş ve burada yaşayanların eşlerini

⁷⁶⁰ BOA. A.DVNSMHM.d. 138/1484, s. 408.

⁷⁶¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 149/201, s. 58.

⁷⁶² Esra Yakut, "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", *Kebikeç*, Sayı: 33, 2012, s. 29.

⁷⁶³ Gedne aşireti'nin yerleşim yerleri, Siverek sancağına bağlı Bucak nahiyesi, Kahta ve Gerger'dir. Şanda, 19. *Yüzyılda Siverek ve Çevresinde Aşiretler*, s. 108. Gedne aşireti ve ona bağlı oymaklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Gültekin, *Siverek'in Sosyal Yapısı ve Aşiretler Tarihi*, Elif Matbaası, Siverek, 2015.

⁷⁶⁴ Siverek, Gerger, Malatya ve Rakka yerleşim yerleridir. Şanda, s. 108.

⁷⁶⁵ Siverek, Gerger ve Rakka yerleşim yerleridir. Şanda, s. 108.

⁷⁶⁶ BOA. A.DVNSAHK.DB.d. 3, s. 5.

nikâhsız olarak ele geçirmişlerdir. Ramazan ayının sonlarında ise birkaç kişiyi idam etmiş ve yaralamışlardır. Ayrıca Behisni kasabasını ve taşradaki diğer karyeleri kuşatarak insanları zor durumda bırakmışlardır. Behisni naibinin iki ilamı ve ahalinin iki dilekçesi üzerine, eşkıyaların suçlarının kanıtlanması halinde Rakka'ya iskân edilmeleri için Ergani, Keban madenleri emini, Malatya sancağı mutasarrıfı ve Behisni naibine 1769 yılında emir verilmiştir.⁷⁶⁷

İzolu menzili, 18. yüzyılda özellikle doğu seferleri sırasında ordunun zahire ihtiyacını karşılamak amacıyla etkin bir şekilde kullanılmıştır.⁷⁶⁸ Ancak menzilin bu işlevi, aynı zamanda onu eşkıya saldırılarına açık hale getirmiştir. Zira menzilkeşlerin eşkıyalar tarafından hedef alınarak öldürülmeleri, sadece kişisel şiddet eylemleri değil, aynı zamanda devletin menzil sistemine karşı bilinçli tehditlerin de varlığına işaret etmektedir. Nitekim 1787 yılında Malatya sancağına bağlı Hısn-ı Mansur kazasında sakin olan Molikanlı cemaati eşkıyaları, Beydağı yaylaklarını zapt ederek gelip geçen tüccar ve yolculara saldırmış, kervanların eşya ve mallarını yağmalayıp etrafında olan karyelerin fukaralarını rencide etmişlerdir. Dört kişiyi haksız yere öldürmüş, kırk elli kadar kişiyi yaralamış ve hayvanları yağmalamışlardır. Üstelik Beydağı yaylaklarının civarında olan karyeden bir kişiyi öldürmek dışında şehrimiz ahalilerinden Hacı Abdizâde Mehmed Ağa kullarının üç yüz davarını gasp etmişlerdir. Menzilkeş⁷⁶⁹ olan İzolu reayaları kullarından alışveriş için şehir tarafına gelenlerin dördünü öldürüp bin beş yüz guruşluk eşyalarını yağmalamış, beş on kadar kişiyi de yaralamışlardır. Eşkıyaların burada bulunduğu sürece ahalinin emniyetinin sağlanamaması, malikânenin mahsulunu zapt edip raeayanın perişan olmalarına sebebiyet vermeleri dolayısıyla cezalarının verilip memleketlerine iskânına karar verilmiştir.⁷⁷⁰ Burada dikkat çeken husus, aşiret eşkıyasının malikânenin mahsulünü zapt ederek doğrudan devlet malını hedef almasıdır.

⁷⁶⁷ Aysoy, *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman'a Gönderilen Hükümler*, s. 95.

⁷⁶⁸ Ayrıntısı için bkz. Tunç, s. 384.

⁷⁶⁹ Menzili düzeninden ve işleyişinden sorumlu kişiye menzilci ya da menzilkeş denilirdi. Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", *TDV*, Ankara, 2004, XXIX, s. 160. Menzil hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi için çevredeki köy ve kasaba halkı menzilkeş olarak tayin edilmiştir. Sema Altunan, "XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edine Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 39, 2006, s. 78. Menzilkeşler, menzil akçası, menzil imdadiyesi gibi her ailenin ekonomik durumuna göre para ya da para karşılığı mal vermekle yükümlüydüler. Ayrıca belli sayıda "er" çıkararak menzil işlerini yerine getirirlerdi. Bu görevlerine karşılık olarak ise çeşitli örfi vergilerden ve avarızdan muaf tutulurlardı. Menzilkeşler, menzilin harap olmaması, yanmaması eşkıyaya karşı korunmasıyla yükümlüydüler. Ayrıca menzilin ihtiyacı olan arpa, saman, ot, odun, yağ, un gibi temel ihtiyaç maddelerini temin etmek ve bunları belirli bir bedel karşılığında satmak da onların sorumluluğundaydı. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 173.

⁷⁷⁰ BOA. AE.SABH. I. 242/16172.

6.5.5. Nezr

Devletin eşkıyalık hareketlerini önlemek için aldığı tedbir “nezre bağlama” uygulamasıdır. Eşkıyaların yakalanması sorumluluğunun devletten halka kaydırılması ve halka parasal yaptırımların dayatılması, halkın mesele kapanmadığı sürece daha da fazla para cezası ödeme tehdidi altında bulunduğunu göstermektedir. Halkı, yüklü bir para cezasıyla korkutmanın onları, yapmakla zorunlu oldukları işi halletmeye yöneltmenin tek yolu olduğu düşünülmektedir.⁷⁷¹

İşbirliğinin güç vermesi dolayısıyla eşkıyalık hareketlerine karşı etkili bir sonuç almak için devlet ve halk arasında işbirliğinin olması gerekiyordu. Şakilerin hareketlerini sınırlamak ve kasabaya girişlerine mani olmak amacıyla halkla işbirliğine gidilmiştir. Nezr eşkıyaları bölgeden uzak tutmak için kullanılmakta ve halkla yükümlülüklerin paylaşılmasını sağlamaktadır. Devletin gönderdiği hükümlerde nezr miktarını arttırmamasından halkın devletle işbirliği yapmadığı anlaşılmaktadır. Eşkıyaların korkutma ve tehditleri halkın bilgi vermekten ve devletle işbirliği yapmaktan kaçınmasına neden olabilir. Büyükçe bir meblağın kefalet olarak verilmesinin köylerde ciddi bir iç baskıya yol açacağı, ihtiyatlıhane halklarının soyguna veya isyana yatkın olanları yetkililere ihbar etmekle tehdit edeceği varsayılıyordu.⁷⁷²

Eşkıyaların hareketlerini önlemek amacıyla devlet, nezr uygulamasına başvurmuş; Taahhütlerine aykırı hareket etmeleri durumunda ise devletin belirlediği para cezasını ödemek zorunda kalacakları belirtilmiştir. Yeniil ve Türkmen Halep kazalarına tâbi yüz koyunlu Kılıçbeğli⁷⁷³ cemaatinden Atmaca, Şahin bin Firuz, Mazlum bin Kasım ve Veli bin Timur; Alibeğli cemaatinden Murtaza, Şefaath bin Hasan ve Veli bin Küçük; Dimleklü⁷⁷⁴ cemaatinden Halid bin Mirza; Kayas cemaatinden Murtaza bin Küçük ve Diyarbekir’deki Acurlu⁷⁷⁵ cemaatinden Kenan bin Köse Bekir ve Bektaş bin Bahaeddin;

⁷⁷¹ Jane Hathaway, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İsyan ve Ayaklanma*, çev. Deniz Berktaş, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2010.

⁷⁷² Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, s. 29.

⁷⁷³ Anadolu’ya yerleşen Beydili oymakları arasındadır. Şanda, *Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, s. 5.

⁷⁷⁴ Beydili taifesine tâbidir. Murat Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2001, s. 106, 144-145.

⁷⁷⁵ Halep Türkmenlerinden olan ve Akkoyunlular döneminden itibaren Halep ve çevresindeki yerleşimlerde sakin olan cemaatin, Bozulus teşekkülünün içinde yer aldığı kayıtlıdır. Necmettin Aygün, “Nüfus Defterlerine Göre Boynuinceli Aşireti (1840-1845)”, *Belleten*, Cilt: 82, Sayı: 295, 2018, s. 907. Akkoyunlu devletin kurulmasında ve topraklarının genişlemesinde rolü bulunmaktadır. Şanda, s. 5; 397 Numaralı Halep Lıvası Mufassal Tahrir Defteri (943/1536), Ankara, 2010, s. 21. 1570 tarihlerinde ise, Acurlu cemaatinin, Beydili taifesine mensup Münbiç’e bağlı Taşlı-Öyük köyünde yaşadığı geçmektedir. bkz. İlhan Şahin, “XVI. Asırda Halep Türkmenleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 1982, s. 691. 1691 tarihli emre göre, Rakka’ya iskân olunmuşlardır. Sonraki gelişmeler için bkz. Çelikdemir, s. 122.

Hısn-ı Mansur kazası ve karyelerindeki bağ, bahçe, ekin ve erzakları hayvanlarına yedirmiş; anbarlarda bulunan arpa ve buğdayı gasp ederek mal, erzak ve hayvanları yağmalamışlardır. Oysa daha önce, zulüm yapmayacaklarına dair, “Cümlesi devlet hazinesi için on dört bin guruş nezrimiz olsun”⁷⁷⁶ diyerek söz vermişlerdi. Ancak, verdikleri sözü tutmayarak, haneleriyle birlikte Hısn-ı Mansur kazası ve köylerine yerleşmiş; zulüm ve fesatlarına devam etmiş, ayrıca, ahaliden üç kişiyi de haksız yere öldürmüşlerdir. Durum, devlete bildirildiğinde ise nezrlerinin tahsil edilmesi ve zalimliklerinin sona erdirilmesi için 1675 yılında emir verilmiş; Sorgulandıktan sonra işledikleri suçları da itiraf ettiklerinden gerekenin yapılması talep edilmiştir. Belgede şuhudu’l-hal olanlar da belirtilmiştir. Bu kişiler; Halil Bey ibn Yakub Bey, Ruha miralay Mehmed Bey, İbrahim Efendi ibn Veli Efendi, Mehmed Bey ve Ali Bey ibn-i Şah Hüseyin Bekir, Alaaddin Bey kethüda-i çavuşan divan Rakka, el-hac Ömer bin Muzaffer, Hüseyin bin Mehmed, Musa bin Mahmud ve Musa Beşe’dir.⁷⁷⁷ İsmi belirtilmeyen diğer kişiler için “ve gayruhum mine’l-hâzırîn”⁷⁷⁸ ifadesi kullanılmıştır.

Kanunsuz hareketlerin tekrarlanmaması için nezr uygulamasına başvurulduğu görülmektedir. 1700 yılında Malatya sancağına tâbi Gerger ve Kahta kazalarına bağlı yirmi altı köye gelip yerleşen Zorganlı torunlarının, köy fukarasına zulüm, mülklerini gasp ettikleri için bu köylerden ihraç edilip Rakka’ya sevk edilmeleri konusunda Rakka valisine talimat verilmiştir. Reayaya zulmetmeyeceklerine ve üzerlerine düşen vergileri ödeyeceklerine dair söz vermeleri üzerine yerlerinde bırakılmış, yapabilecekleri zararlarını gidermek amacıyla 5.000 kuruş nezre bağlanmışlardı. Ancak bir süre sonra vergilerini ödemedikleri tespit edilmiş, bu yüzden nezrlerinin tahsil edilmesine karar verilmiştir.⁷⁷⁹

Malatya Sancağı’ndaki Gerger ve Kahta kazalarındaki 26 karyeye sonradan yerleşen Zerukanlı torunları, fukarâya zulmederek mülk ve eşyalarına haksız yere el koymuşlardır. Bu suçları dolayısıyla daha önce çıkarılan bir fermanla bulundukları karyelerden çıkarılıp iskân edilmeleri için karar verilmişti. Yapılan görüşmelerin ardından 5 karye ahâlisine teslim edilmesi, 20 karyede adı geçen torunların sakin olması, devlete ödemeleri gereken

⁷⁷⁶ “Cümlesi ahd ü misak idüb min ba’d mezalim-i mezbureyi ider isek cemaat-i mezbureden min habsü’l-mecmu’ beytü’l-mal müslümin için on dört bin guruş nezrimiz olsun deyu her biri ikrar idüb ikrarları hüccet olmuştu” *BOA. AE.SMMD.IV. 21/2399*.

⁷⁷⁷ *BOA. AE.SMMD.IV. 21/2399*.

⁷⁷⁸ Ayrıntısı için bkz. Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, s. 25-44.

⁷⁷⁹ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 60.

avâriz, nüzul, beldar⁷⁸⁰, sürsat ve diğer vergileri tam olarak ödemeleri hususunda anlaşmaya varılmıştır. Belirlenen şartlara aykırı hareket etmeleri halinde devlete 5000 guruş nezri ödeme sözü vermişlerdir. Ancak verdikleri söze rağmen vergilerini ödememişlerdir. Mahkeme tarafından çağrıldıklarında da itaat etmemiş ve isyana kalkışmışlardır. Konunun mahallinde incelenmesi ve daha önceki yapılan anlaşmaya aykırı hareket edilmişse yaptıkları haksızlıkların durdurulması ve ödemeyi taahhüt ettikleri 5000 guruş nezrin kendilerinden tahsil edilmesi için Rakka valisi Ali Paşa'ya 1700 yılında emir yazılmıştır.⁷⁸¹

Maraş'a bağlı Samsad nahiyesinde sakin olan Beziki cemaatinden Salarlı kabilesine bağlı 2 kişi, Mustanlı kabilesinden 1 kişi ve Temranlı kabilesinden de 10 kişi olmak üzere toplam 13 kişinin, halka zarar vermeleri, devlet tarafından görevlendirilen memurları kabul etmemeleri ve asker tayin edilecek olursa bulundukları yerleri terk edip firar edeceklerinin bildirilmesi üzerine, Hama'ya iskânları için Rakka ve Diyarbekir valilerine 1710 yılında emir verilmişti. Daha sonra itaat edeceklerini beyan etmeleri üzerine verilen emir kaldırılmış, ancak şekâvette bulunmaları ve vaadlerini yerine getirmemeleri durumunda kendilerinden 10.000 guruş nezr tahsil edilmesine karar verilmiştir. Buna karşın verdikleri sözleri yerine getirmeyen ve ahaliye zarar veren cemaatin, nezrlerinin tahsili ve daha önce iskân yeri olarak belirlenen Hama'ya gönderilmeleri için Rakka, Halep valilerine ve kadılarına 1715 yılında talimatlar bildirilmiştir.⁷⁸²

Bazen de şakilerin, uslu durmaları memurların görevde kalma süreleriyle bağlantılıdır. Yani, memur azledilince eşkıyalıklarını arttırarak devam etmişlerdir. Nitekim Rişvan aşiretinden Ziravkanlı torunları, Kahta kazasına gelip yirmi altı karyeyi zapt ettikleri için Kahta ahalişi şikâyet etmiştir. İşlemiş olduğu suçlardan ötürü Rakka valisi Yusuf Paşa⁷⁸³ huzurunda duruşmaları görüldükten sonra hisselerine düşen tekâlifleri

⁷⁸⁰ Derbend teşkilatı içinde belli bir ücret veya maaş karşılığı çalışan kişidir. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 179; Ayrıca bkz. Şenol Çelik, "Beldar", *TDV*, Ankara, 2020, s. 179-181.

⁷⁸¹ Habibe Nur Nasuhoğlu, *H.1111 (1699-1700) Tarihli Ahkâm Defteri'nin (Mad 9885) Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi (S. 182-363)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2017, s. 158.

⁷⁸² Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 68.

⁷⁸³ Devlet içinde başka tehdit unsurların oluşması nedeniyle, görevliler uzun süre aynı görevde kalamamaktadır. Bunun dezavantajı ise, yukarıdaki örnekte görülmektedir. Rakka valisi Yusuf Paşa'nın bulunduğu görevde yararlılık sağlamışken hangi sebeple başka görevlere atandığı açıklanmaktadır. Bkz. Bekir Gökpinar, "Şam Valisi Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefatı", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 56, 2022, s. 131-136; Çelikkemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, s. 65, 68, 69. Devlet, acil olan sorunlara öncelik vermiş olup meseleyi çözdükten sonraki aşamayı dikkate almamıştır. Bu da sorunların yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. Devlet, yaşanan sorunlara kalıcı çözümler getirmek yerine anlık tepkiler vermiştir.

ödemeleri ve eşkıyalıklarına devam etmemeleri için beş bin guruş nezre bağlanmışlardı. Ancak Rakka valisi görevinden azledildikten sonra yine karyeleri basıp kırk dört adam katletmekten başka iki yüz kiselik mal yağmalamışlardır. Sonrasında itaat ettikleri bildirildiği için Halep valisi ve Maraş beylerbeyine hitaben yazılan emr-i şerif gereğince katledilen kırk dört adam ve yağmalanan iki yüz kiselik malın bedeli olarak sakin oldukları beş adet karyeyle beraber bin guruş vermelerine karar verilmiştir. Hâlâ şekâvet etmeye devam ederlerse de karye ahalisi hazineye on bin guruş nezr ödeyecektir.⁷⁸⁴

Hısn-ı Mansur kasabasında sakin Bereket oğlu Kara Hasan isimli şakinin emr-i âlî gereğince cezalandırılmasının ardından maktul Kara Hasan'ın kardeşi İsa, arkadaşlarıyla beraber firar etmiştir. İsa'nın kasabaya gelmesi halinde nizam-ı vilayetin daha çok karışacağı belgede kayıtlıdır. Bu yüzden şaki İsa'nın kasabaya girmesine izin vermemeleri için kasaba ahalisinin otuz bin guruş nezre bağlanmaları hususunda Rışvan mukataası voyvodalarına ve Hısn-ı Mansur ahalisine 1758 yılında emr-i âlî gönderilmiştir.⁷⁸⁵

Rışvan mukataası gelirinin kesilmesine sebep olan Hısn-ı Mansur'da sakin Türk oğlu Yusuf Ağa, Eski Nakib Hacı Abdurrahman, Altuncı oğlu Bekir, İzolu oğlu Molla Osman⁷⁸⁶, Hacı Süleyman ve Kahveci Hüseyin⁷⁸⁷ adındaki kişiler, Malatya ve Rışvan mukataası mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa tarafından sefer için istenilen mekkâri develerin toplanması, tedariki ve devlet malının tahsili için voyvoda ve mütesellim olarak görevlendirdiği biraderi Ali Bey'in mal ve eşyasını yağmalayıp⁷⁸⁸, bir neferini öldürerek⁷⁸⁹ kendisini zorla sürmeleri dolayısıyla Rışvanzade Ömer ve Maraş valisi vezir Çerkes Hasan Paşa'nın Hısn-ı Mansur'a bir saat uzak mesafede olan Karapınar mahallesine gitmeleri emredilmiştir. Bahsedilen eşkıyaların, Hısn-ı Mansur'a gelmeleri halinde ahali tarafından kabul edilmeyeceği, aksi takdirde hazineye bin kuruş nezr akçesi ile 1775 yılına ait şütürân bedeli⁷⁹⁰ akçesini dahi ödeyeceklerine dair verilen taahhüt, hazine-i amirenin baş muhasebe defterine kaydedilmiştir.⁷⁹¹ Verilen kararı beğenmeyen şakiler, Çerkes Hasan'ın Hısn-ı Mansur'a girişine izin vermemiş; ayrıca kadı ile müftüyü şehirden

⁷⁸⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 121/350, s. 89.

⁷⁸⁵ BOA. AE. SMST.3 37/2586.

⁷⁸⁶ BOA. C.DH. 321/16001.

⁷⁸⁷ BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 2, s. 207.

⁷⁸⁸ BOA. C.DH. 321/16001.

⁷⁸⁹ BOA. A.DVNSAHK.ME.d. 2, s. 207.

⁷⁹⁰ Her çeşit askeri teçhizatın taşınması için yöreden toplanan develerin kiralama veya alım bedeli masraf kayıtlarına yansıtılır ve bu tutar vergi biçiminde halktan alınırdı Angarya niteliğindeki bu vergi kalemi Tanzimat döneminde sona ermiştir. Figen Sağlam, *Son Dönem Osmanlı Gelir Kaynaklarının Cumhuriyet Dönemi Gelir Kaynaklarıyla Mukayesesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 91.

⁷⁹¹ BOA. C.DH. 321/16001.

uzaklaştırmışlardır.⁷⁹² Görüldüğü üzere, görevlendirilen memurlar, eşkıyayla başa çıkmada istenildiği gibi etkin olamıyor. Çünkü asayişî sağlamada birtakım zorluklarla karşılaşılıyorlar. Dahası, eşkıyalar yüzünden halkın dışarıyla bağlantıları kesilmekte ve yardım ulaşamamaktadır. 1776 yılında ise devlet, tedbir amaçlı daha sert önlem almak adına nezri arttırma yoluna gitmiştir. Nitekim Hısn-ı Mansur kasabası sakinlerinden Türk oğlu Yusuf, sâbık Nakib Seyyid Abdulhalim, Altuncuzâde Bekir, İzolu Osman ve yoldaşlarının kasabaya ayak basmaları durumunda Rişvanzade Ömer Paşa'ya teslim edilmeleri istenmiş; kasaba ahalisi, söz konusu kişilerin kasabaya girişlerinin önlenmesi konusunda, tembellik ve dikkatsizlik ederlerse devlete altı bin gurus nezri ödemekle yükümlü tutulmuştur.⁷⁹³

6.5.6. Görevden alma

Kethüda ile aşiret mensuplarının ilişkilerinde zaman zaman olumsuzluklar yaşanmakta ve bu durum merkezi hükümete yapılan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Şikâyetler arasında en sık tesadüf edilen kethüdaların değişik bahanelerle aşiret fertlerine eziyet etmesi ve onları zarara uğratmasıdır. Bazı kethüdaların ise bölgedeki yerel yöneticilerle işbirliği yaparak aşiretler üzerinde baskı kurulduğu görülmektedir. Buna karşılık aşiretlerin yaptıkları ise, kethüdayı merkeze şikâyet etmektir. Bu şikâyetin amacı kethüdanın görevden alınmasını sağlamaktır.⁷⁹⁴ Dımışkılı⁷⁹⁵ cemaatinden Halil kethüda, Çakallı⁷⁹⁶ cemaatinden Ali kethüda, İzdeganlı⁷⁹⁷ cemaatinden İbrahim kethüda ve Rumiyanlı⁷⁹⁸ cemaatinden Bayram kethüda; Rişvan reayası taifesine sürekli olarak zulmetmiş, ehl-i örf taifesine, reayadan kanuna aykırı akçe ve yemek temin etmesine

⁷⁹² Tunç, s. 332.

⁷⁹³ BOA. AE.SABH.I. 289/19485.

⁷⁹⁴ Üner, *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*, s. 35-36.

⁷⁹⁵ “Konar-Göçer Ekrâd taifesinden” olarak kaydedilmiştir. XVI. yüzyılda Kahta sancağında ortaya çıkan bu cemaat sonrasında Dımışkî ismini almıştır. Hısn-ı Mansur Kazası, Kilis Sancağı ve Gölpazarı Kazası civarlarında yaşamıştır. Geçgin, *Osmanlı Devleti'nde Rişvan Aşireti, (Halikan Oymağı)'nın Sosyal ve Kültürel Hayatı*, s. 30.

⁷⁹⁶ Cemaat “Konar-Göçer Türkmân Yörükânı Tâifesinden” olarak kaydedilmiştir. Ruha Sancağı, Hısn-ı Mansur Kazası, Behisni, Maraş, Musul, Aydın, Adana, Zülkadiriye, Siverek, İnegöl, Eğridir, Bozok Eyaleti, Ordu, Teke, Antakya Kazası, Kütahya Sancağı, Gümölcine Kazası, Karaman Eyaleti, Halep Eyaleti, Teke Sancağı, Mağnisa Kazası, Alaiye Sancağı, Canik Sancağı, Haymana Kazası, Diyarbekir Eyaleti ve etraflarında hayatını sürmüşlerdir. Başlangıçta Behisni kazasında yerleşke iken sonrasında Maraş yönüne doğru yayılmışlardır. Geçgin, s. 31.

⁷⁹⁷ Rişvan aşiretine mensup cemaatler arasındadır. Bkz. Faruk Söylemez, “Rişvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 2002, s. 40.

⁷⁹⁸ Siverek Sancağı, Hısn-ı Mansur Kazası, Nizib Kazası, Birecik Kazası, Rakka, Ayıntab, Erzurum, Kars, Çıldır, Ahıska, Sivas, Malatya, Amasya, Karahisar-ı Şarki, Tokad, Karaman ve Aydın bölgelerinde konar-göçer bir hayat sürmüşlerdir. Geçgin, s. 30.

yardımcı olmuşlardır. Hısn-ı Mansur kadısı, kethüdaların zorbalıklarının reayanın bulunduğu yeri terk edip kaçmalarına yol açacağını südde-i saadete gönderdiği mektupta bildirmiştir. Hısn-ı Mansur kazasına bağlı ekrağ Rışvan cemaati reayası da mahkemeye topluca başvurmuştur. Bunun üzerine kethüdaların görevlerinden alınması ve reayaya baskı yapılmasının önlenmesi için Zülkadriye beylerbeyine ve Hısn-ı Mansur kadısına 1615 yılında talimat verilmiştir.⁷⁹⁹

Devlet ile halk arasında temsilci olan şehir kethüdalarının⁸⁰⁰, eşkıyalarla birlik olması halinde görevlerinden azledilmesi büyük önem arz etmektedir. Aksi halde halkın devlete olan güveninin sarsılmasına neden olabilmektedirler. Rışvan mukataasına baēlı Hısn-ı Mansur'da ikâmet eden Boybeyi Bereket oēlu Hasan şaki, Çolak Mustafa ve şehir Kethüdası Macar oēlu Ahmed ile birlik olup fitne çıkararak kanuna ve mukataanın şartlarına aykırı hareketler etmişlerdir. Bundan önce de Bereket oēlu Hasan, ulemâdan Kelisebi?⁸⁰¹ Efendi ve ayândan İbrahim Aēa'yı yanlarında yedi sekiz nefer ile katletmesinden başka çeşitli zulüm ve zorbalık da yapmıştır. Haklarında sayısız emir verilmesine raēmen⁸⁰² yakalanamamışlar çünkü sarp daēlarda ikâmet etmektedirler.⁸⁰³ Fetva-yı şerif gereēince, Bereket oēlu Hasan'ın öldürölmesi, arkadaşlarından Macar oēlu Ahmed'in şehir kethüdalıēından azledilerek Rumkale'de kalabend edilmesi istenmiştir. Ayrıca, mal-ı mirinin noksanına sebebiyet vermeleri dolayısıyla, Rışvan kethüdalarının daha önce taahhüt ettikleri biner guruş nezri tahsil etmeleri ve mukataanın nizamı ve ahalinin emniyet içinde olması için Sivas Valisi Zaralızade'ye 1754 yılında emir verilmiştir.⁸⁰⁴

6.5.7. Maaş kesintisi

Devlet, ulufe kesme yoluyla eşkıyayı ekonomik açıdan cezalandırmayı amaçlamaktadır. Nitekim 1617 yılında Maraş eyaleti askeri, Erzurum muhafazasına giderken, sürekli olarak reaya ve fukaraya zulmetmesiyle tanınan Hısn-ı Mansur kazası bölük halkından Acem Mehmed isimli şaki, Maraş'ın güherçile emini olan İbrahim'den güherçile emanetini alır. Daha sonra 7-8 bayraklı ve 20'yi aşkın levendât ile Hısn-ı Mansur kazasına gelir, tımar tasarruf edip sefere memur olan tımarlı sipahilerin oēullarını ve

⁷⁹⁹ BOA. A.DVNSMHM.d. 80/1041, s. 432.

⁸⁰⁰ şenol Çelik, "şehir Kethüdâsı", TDV, İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 451.

⁸⁰¹ Bu kişi başka bir kayıтта, Seyyid Ahmet Akdı olarak geçmektedir. Tunç, s. 313.

⁸⁰² BOA. C.ADL. 85/5133.

⁸⁰³ Tunç, s. 313.

⁸⁰⁴ BOA. C.ADL. 85/5133.

kardeşlerini hapseder. Ardından, “Sipahizade akçesi” adıyla her birinden kanuna aykırı olarak 5'er ve 6'şar kuruş almanın yanı sıra, meccanen koyun, kuzu ve arpa gibi yiyecekleri de alıp onların sefere çıkmalarını engeller. Bu durum tımarlı sipahilerin mali yönden zayıflamasına ve askeri yükümlülüklerini yerine getirememesine neden olur. Bu da güvenlik açısından ciddi sorunlara yol açar. Sefere memur olan erbab-ı tımarın perişan olmalarına neden olmaları dolayısıyla zulüm ve baskılarının tımarlı sipahi ve sipahizadelerin üzerinden kaldırılması için ulufesi kesilir. Sipahiler kethüdası Hasan'ın verdiği mektup gereğince, Acem Mehmed'in yakalanarak bölük çavuşlarından Receb Çavuş'a teslim edilmesi ve Serdar'ın yanına acil bir şekilde gönderilmesi talep edilmiştir. Acem Mehmed'in yakalanmaması durumunda ise kadının görevinden azledilmesine dolayısıyla mutlaka ele geçirilmesi için Hısn-ı Mansur kadısı, Kavi mir-i aşireti Yusuf ve Hısn-ı Mansur'da olan bölük halkına emredilir.⁸⁰⁵

6.5.8. Diyet

Arapça'da “ödemek, vermek” anlamına gelen vedy kökünden türeyen diyet kavramı; bir kimsenin haksız yere öldürülmesi, sakat bırakılması ya da yaralanması durumunda, mağdura veya mirasçılara ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal ya da para anlamında kullanılmaktadır.⁸⁰⁶ Diyetin bir ceza mı yoksa tazminat mı sayılması gerektiği konusu uzun süredir tartışılrsa da, diyet uygulaması hem kan bedeli hem de tazminat niteliğini bir arada taşımaya devam etmiştir. Diyetin ceza olma yönü, özellikle failin bizzat sorumlu tutulduğu kasten, ya da kastı andıran durumlarda daha belirgin hale gelir. Buna karşılık, diyeti akile veya üçüncü kişilerin ödemeyi üstlendiği hallerde ise, diyet ceza olmaktan çok tazminat veya sosyal sigorta niteliği kazanmaktadır.⁸⁰⁷

Bu cezanın kaynağı Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflere dayanmaktadır. Kur'an'da, bir mü'minin, başka bir mü'mini kasten öldürmesinin asla kabul edilemeyecek bir davranış olduğu belirtilmiş; ancak yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kişinin, mü'min bir köleyi azad etmesi ve ölenin ailesine bir diyet ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Eğer onlar affederse, bu durum istisnadır. Bir hadîste ise, “Dikkat edin! hatâen öldürmenin cezâsı sopa, kırbaç veya

⁸⁰⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 81/165, s. 76; Demirci ve Arslan, s. 127.

⁸⁰⁶ Veli Sırım, “İslâm'da Diyet Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2023, s. 281.

⁸⁰⁷ Akbulut, s. 173.

taşla öldürmenin cezasıyla eşdeğerdir ve karşılığı yüz devedir.” buyrulmaktadır.⁸⁰⁸ Eşkîyalıkla bağlantılı olaylarda bu uygulamaya ceza olarak başvurulduğu görülmektedir. Ancak verilen örneklerde, suçluların diyeti ne şekilde ödeyeceklerine ve cezanın miktarına dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Samsad kazasında Beziki aşiretinden Seyyid Gazi Paşa’nın⁸⁰⁹ oğlu ve yandaşlarının Rişvan aşiretine bağlı köylere gerçekleştirdiği baskınlarda 18 kişi öldürülmüş, köyler ateşe verilmiş ve mallar yağmalanmıştır. Ayrıca, Ruha ve Siverek yönlerinden Hısn-ı Mansur kasabasına buğday ve arpa taşıyan kişilerin hayvan ve yükleri gasp edilmiş, kasaba ahalisi ise yoldan geçerken dahi çeşitli baskı, şiddet ve işkencelere maruz kalmıştır. Yaşanan olayın ardından, ölen kişilerin diyetlerinin ödenmesi ve gasp edilen malların iade edilmesine yönelik şikâyetin Hısn-ı Mansur kazası naibi Mehmed tarafından yapılması üzerine, suçluların yargılanması ve mağdurlara haklarının teslimi için 1745 yılında emir verilmiştir.⁸¹⁰ Diyet uygulamasına dair diğer bir örnek ise şöyledir: 1747 yılında Kahta kazasında, kendileri gibi Cihanbeyli aşiretinden olan iki kişiyi hançer ve kılıçla kollarından yaralayan ve içlerinden birinin dört parmağını işlevsiz hale getiren kişiler hakkında, gereken diyetin ödenmesine yönelik emir 1749 yılında verilmiştir.⁸¹¹

6.6. Eşkîyalık Hareketlerinin Toplumsal Yapıya Etkileri

İsyanların topluma etkisi 16. yüzyıldan itibaren devam etmiştir. Tarlada çiftiyle çubuğuyla emek harcayan kişiler haksızlığa uğrayınca, üretimden vazgeçip ya göç etmiş ya da eşkıyalığa yönelmiştir. Bu durum, bölgeleri kıtlık, hayat pahalılığı gibi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda süregelen buhranlar halkın yerlerinden ayrılmasına yol açıyordu. Bu durum ise pek çok ekili köyün zarar görmesine sebep oluyordu. Osmanlı kanunnamelerinde köylülerin zulüm görseler dahi yerlerini terk etmelerine izin verilmemekte ancak bu yasaya uyan pek kimse olmuyordu. Çünkü insanlar can, mal, namus güvenliklerini korumak amacıyla yerlerinden ayrılıyordu.

Üretimin düşüşü, et, ekmek, yağ, odun gibi temel maddelerin fiyatlarını arttırmış ve iç gümrük resimlerinin arttırılması sonucu fiyatlar aşırı oranda yükselmiştir. Fiyat artışı ve

⁸⁰⁸ Nazım Büyükbaz, “Klasik İslam Hukuku Literatüründe “Suç”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 42, 2016, s. 1770.

⁸⁰⁹ Seyyid Gazi Paşa, çeşitli eşkıyalıklara karışmış olduğu için 1737 yılında çıkarılan emirle cezalandırılmıştır. Tunç, s. 310. Ancak 1745 tarihli yukarıdaki örnek, eşkıyalık hareketlerinin bu kez Seyyid Gazi Paşa’nın oğlu tarafından sürdürüldüğünü göstermektedir. Yanar, s. 117.

⁸¹⁰ Yanar, s. 117.

⁸¹¹ Yanar, s. 148.

kıtlık, cephelerden gelen olumsuz haberler, kötü yönetim yüzünden köylülerin şehirlere göçü, şehirdeki nüfusu galeyana getirecek noktaya getirmiştir. Reayanın haksızlığa uğraması üretim ve vergi gelirlerini kötü şekilde etkileyeceğinden bu kez hazine doğrudan etkilenir, hazinenin zayıflaması da vergilerle toplumun ezilmesine devletin adalet anlayışından sapmasına neden olmuştur. Nitekim toplumların sosyal ve ekonomik yapılarının ve devlet otoritesinin bozulması üzerine, yönetici sınıfın halk üzerindeki baskıları toplum düzenini sarsmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık hareketlerinin toplumsal düzene etkileri daima göç biçiminde gerçekleşmiştir. Çünkü reaya, zulme tepki olarak yaşadığı yeri terk edip başka bir yere göç etmiştir. Bu ise devlet ekonomisi açısından büyük bir tehlike oluşturur. Boşalan her köy veya öldürülen her birey devlet hazinesinin kaybı anlamına gelmektedir. Bilhassa 18. yüzyılda devletin karşılaştığı sorunlardan biri de, devlet yetkililerinin reayayı soyması, adaletin temininden sorumlu kadı ve naiplerin zulümleri, halktan yasal olmayan yollarla para toplamaları ve rüşvet nedeniyle reayanın bulunduğu yeri terk etmesiydi.⁸¹²

6.7. Eşkıyalık Hareketlerinin Ekonomik Yapıya Etkileri

Eşkıyanın ihtiyaçları, ekonomik ve toplumsal yapılarla etkileşime girmeye zorlar. Eşkıyalar, karınlarını doyurmak ve silah ile cephane temin etmek zorundadırlar. Üretim yapmadıkları için de üretileni köylülerle paylaşmak durumundadırlar. Eşkıyalar için köylünün ayracağı pay sürekli olarak sınırlıdır; bu sınır aşıldığında eşkıyalarla köylü arasındaki ilişki, sömürüye veya soyguna dönüşür. Bu noktada olgunun sosyal boyutu ortadan kalkar ve geriye sadece haydutluk kalır. Kendisini besleyen kaynağı kaybeden eşkıya, ihbar edilerek otoritelere bildirilir.⁸¹³

Eşkıyalığın etkili olduğu bölgelerde üretim ilişkileri büyük ölçüde zarar görür. Üretimin aksaması devlet açısından iki temel problem oluşturur: Birincisi, devletin ihtiyaç duyduğu ve hazinesine aktarılması gereken vergiler toplanamaz ve ürünün piyasada yer almamasından dolayı ikinci elden sağlanacak gelirler ve bu gelirlerden alınacak katma değer vergisi hazineye kazandırılmaz. İkincisi, üretim sürecinde yer alan işgücünün işsiz

⁸¹² Ahmet Aksın ve Emrah Maral, "III. Selim Döneminde Eşkıyalık Olayları ve Eşkıyalıkla Mücadele", Osmanlı Araştırmaları -2 Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri Siyaset - Yönetim -Din, Ed. Alaattin Aköz, Şahin Panahov, Doğan Yörük ve Hüseyin Muşmal, Palet Yayınları, Konya, 2018, s. 322-323.

⁸¹³ Yetkin, s. 18-19.

ve aç kalması sebebiyle, eşkıya çetelerine katılacak kişi sayısı çoğalacaktır, bu, asayişin daha çok ihlal edildiği bir zemin oluşturacaktır.

Artan asayişsizlik, devletin harcamalarını artıracak, devletin yapması gereken yatırımlar azalacak ve hazine sürekli zarar görmeye devam edecektir. Devlet, eşkıyalığı önlemek için kolluk kuvvetlerinin çok daha fazlasını görevlendirecek, silah ve cephane masrafları artış gösterecek, görevlendireceği takip kollarına yüksek ücretler vermek durumunda kalacak, olağanüstü tedbirler alarak harcama gerçekleştirecek, yöreyi ve bölgeyi iyi bilen yerli rehberlere yüksek ödeme yapacak, bunun yanı sıra çetelerin başına büyük ödüller sunarak maliyetleri önemli ölçüde artıracaktır. Sonuç olarak, hazinenin gelirleri azalacak, giderleri yükselecek, iç vergilendirme sayısı ve oranları doğal olarak artış gösterecek, dış borçlanmaya gidilmesiyle devletin ve halkın yoksullaşma süreci hızla ilerleyecektir.

Eşkıyalığın ekonomiyi zayıflatması sonucu devlet mevcut kaynakları kullanamayacak ve dışarıdan tedarik etmeye yönelecek, dış borçlanmanın ağır maliyeti de çöküşü hızlandıracak ve ekonomiyi daha da zaafa uğratacaktır. Ekonomik açıdan kötü olan bir ülkede ordu da zayıf olacağı için eşkıyalık güçlenerek devam edecektir.⁸¹⁴

6.8. Eşkıyalığın Önlenememe Sebepleri

a) Eşkıya zorbalarının tahakkümüyle karşılaştıkları için olayın geçtiği yere memurların girememesi ve güvenliği sağlamada yetersiz kalmaları⁸¹⁵

b) Görevlendirilen memurların o sırada başka işlerle yükümlü olmaları nedeniyle kendilerine verilen görevleri yerine getirmede başarısız olmaları⁸¹⁶

c) Eşkıyaların ehl-i örf taifesiyle birlikte hareket etmeleri

ç) Görevlendirilen memurun vefatı dolayısıyla verilen emrin tamamlanamayıp yarıda kalması⁸¹⁷

d) Eşkıyaların firar etmeleri⁸¹⁸

⁸¹⁴ Yetkin, s. 18.

⁸¹⁵ İlgili örnek için bkz. Tunç, s. 332.

⁸¹⁶ Tunç, s. 315.

⁸¹⁷ “Müfsid-i mezbûrun bir tarikle cezâsını tertib ve i'dâm itmek üzere Şehsuvarzâde Mustafa Paşa'ya yüz yetmiş altı senesi evâ'il-i saferinde emr-i şerifim sadır olmuşken fevt olmak takribi ile emr-i şerifimin icrâsına muvafık olamayub” bkz. *BOA. CDH. 1/27*; Söylemez, “Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefâtı”, s. 168-169.

⁸¹⁸ Kayıtlarda eşkıyaların çoğunlukla nereye firar ettiği belirtilmemekle birlikte, bir kayıтта Maden kazasına firar ettikleri geçmektedir. *BOA. A.DVNSMHH.d. 149/201, s. 58.*

e) Devlet görevlilerinin eşkıyalara ayrıcalık göstermesi dolayısıyla devletin belirlediği vergileri ödememeleri⁸¹⁹

f) EşkİYaların verilen emre itaat etmemeleri

g) Gizlenmeleri⁸²⁰

h) Asayişİ sağlamakla yükümlü görevlilerin eşkıya ile işbirliği içerisinde olmaları, kazanın eşkıyalık hareketlerine karşı savunmasız hale gelmesinde büyük bir etkindir. Nitekim Besni subaşısı, eşkıya ile işbirliği yaparak masum bir kişiyi üç ay boyunca hapsedtirip parasını almıştı.⁸²¹ Oysa kadı tarafından hakkında verilmiş bir mahkeme kararı olmadan subaşının herhangi bir kişiyi cezalandırması yasaktı. Bu yasaya uymayan subaşılar, görevden alınırđ ya da idam ettirilirdi.⁸²² Yaşanan bu durum bize, mevcut olan kaidelere de uyulmadığını göstermektedir.

ı) Çıkarları dolayısıyla memurların, devlet tarafından verilen emirleri gizlemeleri⁸²³, itaatsizlik anlamına geliyordu. Bir diğer açıdan, devlet bir şekilde sorunu çözmeye çalışsa da bünyesindeki memurların çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Sonuç itibariyle sadece devletin değil, memurların da işini layıkıyla yapması gerekmektedir.

i) EşkİYaların kendilerinden şikâyetçi olan kişilerin yolda önlerini kesip emr-i şerifi alarak kaçmaları devletin verdiği emrin gönderilmek istenen yere ulaşamamasına sebep olmuştur.⁸²⁴

j) EşkİYaların işledikleri suçlara göz yumulmasını sağlamak amacıyla devlet memurlarına rüşvet teklif etmesi, eşkıyaları daha da cesaretlendirerek zulümlerini arttırmasına yol açmıştır.⁸²⁵

k) Yakalanmamalarının nedeni sarp dağlarda ikâmet etmeleri⁸²⁶

⁸¹⁹ İlgili örnek için bkz. BOA. CZB. 32/1553.

⁸²⁰ EşkİYaların dağlara gizlendikleri belirtilmiştir. Ayse Kavak, *12 Numaralı Mühimme Zeyli (H. 1117 / M. 1705) (İnceleme-Metin)*, s. 242-243; BOA. A.DVNSMHH-ZYL.d. 12/338, s. 83. Ayrıca, Rakka'da iskân olunan Milli aşireti ve Rişvan aşiretine mensup Gelerli, Mülükanlı ve Hıdırsorlu cemaatleri içine girdikleri; Kömür Kavisi aşireti boybeyi Saf oğlu Hüseyin isimli şakinin yanına gizlendikleri anlaşılmaktadır. BOA. A.DVNSMHH.d. 130/1366, s. 468; Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefâtı", s. 168; BOA. AE.SMST.III. 216/17075. Aşiret içlerine gizlenen asileri vermeleri yönünde devlet tarafından emir verilmemiştir. Aşiret içerisinde bulunan söz konusu eşkıyanın üzerine gidilseydi, bütün oymağın çatışmaya katılacağı muhtemel olduğundan son derece vahim sonuçlara yol açabilirdi. Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi- Rişvan Aşireti Örneği-*, s. 64.

⁸²¹ Tunç, s. 316.

⁸²² Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, s. 362

⁸²³ İlgili örnek için bkz. Söylemez, "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde EşkİYalık Hareketleri", s. 81-82.

⁸²⁴ İlgili örnek için bkz. Tunç, s. 313.

⁸²⁵ İlgili örnek için bkz. Söylemez, s. 81-82.

⁸²⁶ Tunç, s. 313.

l) Başka eşkıyalarla birlik olmaları dolayısıyla yakalanamamaları⁸²⁷

m) Genelde aşiretlerin özelde ise Rîşvan aşireti mensuplarının belirli bir yerde bulunmamaları nedeniyle işledikleri suçların hesabının zamanında sorulamaması⁸²⁸

n) Devlet memurlarının eşkıyalarla akraba yakınlığı⁸²⁹

o) Zaman aşımıyla ilgili durumlar, suçluların yakalanması ve yargılanmasını zorlaştırarak eski suçların hukuki yollarla çözülmesini engellemektedir. Bu da eşkıyalığın önlenememesine yol açabilmektedir.

ö) Mağdurların suçlu hakkında iddialarını destekleyecek yeterli kanıt sunamamaları şikâyetlerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Bunun üzerine, olay mahallinin incelenmesi için merkezden mübaşir görevlendirilmiştir. Suçun ispatı halinde gereken cezalandırma işlemi yapılması talep edilmektedir.⁸³⁰

p) Eşkıyalar, memurların kasabada olmadığı veya voyvodanın İran taraflarında savaşta olduğu zamanları fırsat bilerek saray basmış ve türlü zulümlerde bulunmuşlardır.⁸³¹ Bu da, halkın savunmasız kalması ve savaşın etkilerinden en çok etkilenen kesim olması anlamına gelmektedir. Bu şartlarda güvenlik eksiklikleri ortaya çıkmakta ve bu durum aklımıza şu soruyu getirmektedir. Neden devlet, memur savaşta iken gerekli tedbirleri almamış ve onun yerini dolduracak bir memuru ahaliyi koruması için bırakmamıştır?

Yukarıda sıralananlar eldeki verilere göre, eşkıyalık hareketlerinin önüne geçilmesine mani temel sebepler olarak görülmektedir. Peki, herşey bu kadar açıkken, devlet neden bu sorunlara yönelik çözümler üretmedi? Bu sebepler ortadan kaldırılmadığı sürece eşkıyalık hareketlerinin de son bulmayacağı aşikârdı.

⁸²⁷ BOA. CDH. 268/13368.

⁸²⁸ İlgili örnek için bkz. Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rîşvan Aşireti Örneği-*, s. 55-56.

⁸²⁹ BOA. AE.SMST.III 241/19153.

⁸³⁰ Yanar, s. 102.

⁸³¹ Tunç, s. 315.

7. SONUÇ

Devlet içinde dış tehditlerin olması kadar iç karışıklığın olması da muhtemeldi. Devlet zayıf durumdayken eşkıyalar, etrafına topladığı kişilerle birlik olup zararlı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu bağlamda, birçok alanda kayba neden olmuş, toplumun yapısına zarar vermişlerdir. Fiziki coğrafya, geciken müdahaleler, aile ve çevre gibi faktörler; eşkıyaların zararlı faaliyetlerini artırmasında etkili olmuştur. Bunlara ek olarak, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durum da suçluların eşkıyalık yapmalarında gerekli ortamın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Bereket oğulları, Duran oğulları, Başbüyük oğulları ve Rişvan oğulları iki dönemde, Türk oğulları da 18. yüzyılda devleti bir hayli derece uğraştıran eşkıya liderleridir. Bereket oğulları ve Duran oğulları Hısn-ı Mansur'da; Rişvan oğulları Behisni'de; Başbüyük oğulları Gerger'de; Türk oğulları da Hısn-ı Mansur, Behisni ve Kahta'da eşkıyalık hareketlerini sürdürmüşlerdir. Devlet, bu eşkıya liderlerini kendi tarafına çekmek ve taşrada düzeni sağlamak için yeri geldiğinde devlet hizmetine almış ancak buna rağmen, bazı eşkıyalar zulümlerine devam etmiştir. Buna ek olarak, eşkıyalar bazen de yapacakları eşkıyalıkları meşru göstermek için devlet görevlisi iddiasında bulunmuşlardır. Bu eşkıya liderlerine ehl-i örf, ehl-i şer', kapısız levendat, sekban, piyade, süvari, ayan ve aşiret mensupları destek vermiştir. Devlet bu eşkıya liderlerinin bir kısmını etkisiz hale getirmiştir. Ancak, eşkıya liderlerinin aile üyelerinin ve yakınlarının da eşkıya olması eşkıyalık hareketlerinin uzun süre devam etmesine neden olmuştur.

En tehlikelisi de devlet memuru kılığına bürünmüş eşkıyalardır. Her iki dönemde ehl-i örf grubunun yaptığı eşkıyalıklara rastlanmaktadır. Bu grup arasında beylerbeyleri, kethüdalar, sancakbeyleri ve voyvodaların eşkıyalık olaylarında en fazla yer aldığı görülmektedir. 17. yüzyılda ehl-i şer' grubunun yaptığı eşkıyalık yok iken 18. yüzyılda ehl-i şer' başlığı altında sadece müftülerin yaptığı eşkıyalıklar bulunmaktadır. Devlet memurları atlı, cebeli, sekban, piyade, levendat eşkıyaları ile eskiden kalebend ve iskân edilen ekradları çevresine toplayarak zulümler yapmıştır. İki dönemde de devlet memurlarının kanaat etmemesi dolayısıyla kanuna aykırı vergilerin alınmasına devam edilmiş, bu da, işlenen suçun önünün alınamadığı ve alınan tedbirlerden sonuç alınamadığının bir göstergesidir. Aynı zamanda çıkarılan adaletnamelerden bir sonuç alınamadığı da memurların bizzat yaptığı ve eşkıyalarla yaptığı işbirliklerinden anlaşılmaktadır. Bu durum, merkezi yönetimin yerel yöneticiler üzerinde kontrol eksikliğini ortaya koymaktadır. Daha önce devlet görevinde bulunmuş kişilerin de

eşkialık faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir. Bu kişiler arasında dini görevde bulunanların yer alması, bulundukları makamların kendilerinde ahlaki bir etki bırakmadığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlar, bir yandan yetkisini suiistimal eden devlet görevlilerinin varlığını ortaya koyarken, diğer yandan zulme uğrayan memurların da bulunduğunu göstermektedir. Devlet memurlarına yönelik eşkıyalık olaylarına en fazla Hısn-ı Mansur'da rastlanmaktadır. Bu tür hareketler, çoğunlukla yerleşik halk tarafından gerçekleştirilmiştir. Bazı durumlarda devlet görevlileri de birbirlerine karşı eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaktadır.

18. yüzyılda Hısn-ı Mansur ve çevresinde ayanlar, kimi zaman eşkıya liderleri ve aşiretlere bağlı oymaklarla birlikte hareket ederek eşkıyalık faaliyetlerine katılmış; ancak bazen de yerel yöneticilerle iş birliği yaparak eşkıyalığa karşı mücadelede bulunmuş ya da kendi bölgelerinde yaşanan eşkıyalık olaylarını merkeze bildirmiştir. Bu durum, ayanların eşkıyalık karşısında hem düzen bozucu, hem de devleti destekleyici bir tutum sergileyerek bölgedeki asayişin sağlanmasına katkıda bulunduklarını göstermektedir.

Adıyaman'ın aşiretlerin yaylak ve kışlak arasındaki göç yolları üzerinde yer alması nedeniyle, eşkıyalık yapan gruplar arasında en fazla aşiret mensupları tarafından yapılan eşkıyalıklara rastlanmaktadır. Aşiretler, her iki dönemde devleti uğraştırmıştır. Bu bağlamda aşiretler arasında en fazla Rışvan aşiretinin eşkıyalık hareketlerine yöneldiği göze çarpmaktadır. Aşiret içi ve aşiretler arası eşkıyalık hareketlerine de rastlanmaktadır. Bunların aksine, aşiretlerin zulüm gördüğüne dair kayıtlar yer almaktadır.

Eşkialık olaylarının yaşandığı bu olumsuz süreçte kurban edilen reayaydı. Kayıtlardan ahalinin içinde bulunduğu sefaletin büyüklüğü görülmektedir. Halk, eşkıyaların her türlü zulmüne maruz kalmıştı. Bazen eşkıyaların hareketleri kontrol edilemez bir hal aldı. Bu durum, çoğu insanın yaralanmasına, ölümüne ve ekonomik zarara uğramasına neden oldu. Bazen memurlar, halkın göç edeceğini fark ederek olası büyük felaketlerin önüne geçmek için devlet önceden haberdar ediliyordu. Ancak bazen onları orda tutacak veya gitmesine mani olabilecek hiçbir kuvvet yoktu. Zira bir yeri yaşanır kılan şey güvenliktir. Bu yüzden daha güvenli bir ortamda yaşamak amacıyla yerini yurdunu terk etmeyi seçmek zorunda kaldılar. Böyle devam ederse de göçün hız kesmeden devam etmesi muhtemel görünmektedir. Her iki durumda da reayayı aşılması güç büyük zorluklar bekliyordu. Ancak böyle bir durumun yaşanması devlete pahalıya mal olacaktı.

Eşkîyaların suç eylemleri arasında gasp, öldürme, baskın, kanuna aykırı para alma, yaralama, yol kesme, tecavüz, tahrik, iftira, gammadlık vd. bulunmaktadır. Eşkîyalar, bu suçları işlerken kesici alet, darp aleti, nalbant kelpeteni, taş, tüfenk ve kılıç gibi aletler kullanmışlardır. Eşkîyaların en çok gasp ve öldürme suçlarına yönelmeleri, hem mal hem de can güvenliğinin ciddi şekilde tehdit altında olduğunu ortaya koymaktadır. Eşkîyalık hareketlerinin bölgesel dağılımına bakıldığında eşkıyalık olaylarının en fazla Hısn-ı Mansur'da yoğunluk gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında birden fazla etken etkili olmuştur. Eşkîya liderlerinin ailece bu bölgede ikâmet etmeleri yerel düzeyde hâkimiyet kurmalarını sağlamıştır. Eşkîyaların devlet görevlisi olması veya bu yönde iddialarda bulunmaları, devletin emirlerini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeleri kanunsuz hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bölgenin güvenliğini sağlamaya çalışan memurlara saldırılar düzenlenmiş, görevini iyi yapan memurlar azlettirmeye çalışılmış ve oluşan boşluk eşkıyalar tarafından fırsata çevrilmiştir. Bölgede devlet adamlarının olmadığı zamanlar özellikle tercih edilmiş, devletin müdahale için gönderdiği görevli memurların bölgeye girişleri engellenmiştir. Bazı devlet memurları da halkı korumak yerine onlara zulmetmiş, eşkıyalarla işbirliği yapmış ve rüşvet alarak onları koruma altına almıştır.

Eşkîyaların hedef aldığı gruplar arasında, devlet memurları, halk, tüccarlar ve yolcular yer almaktadır. Eşkîyalık olaylarının en çok görüldüğü yerler, yollardır. Eşkîyalardan en çok zarar gören grupların başında yolcular gelmektedir. İncelenen belgelerde yolculara zarar verildiği, onların mal ve erzaklarının yağmalandığı, hatta kendilerinin öldürüldüğü kayıtlıdır. Kayıtlardan eşkıyaların nerelerde yol kestiği de tespit edilebilmektedir. Her iki dönemde Behisni'de sakin Hevidi aşiretinin yol kesme eylemleriyle ilgili vukuatları tespit edilmektedir. Eşkîyaların tımar, mukataa ve vakıflara yönelik zararlı faaliyetlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Ayrıca menzilkeşlerin eşkıyalar tarafından hedef alınarak öldürülmeleri, devletin menzil sistemine yönelik tehditlerin bulunduğunu göstermektedir.

Devlet, eşkıyaların zararlı faaliyetlerini önlemek için derbendlerin yanı sıra palankaların yapımı gibi güvenlik tedbirlerine başvurmuştur. Savunma amaçlı yapılan palankalar, eşkıyalık hareketlerine karşı engeller oluşturmuştur. Ancak, devletin derbend sisteminden umduğu güvenlik işlevi, uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Devlet ayrıca suçluluları bağışlama yöntemini kullanarak da suçu önlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, kayıtlarda suçluların serbest bırakılma nedenleri ve şartlarından da

bahsedilmektedir. Suçlular, affedildikten sonra hayatına kaldığı yerden devam edebilmektedir.

Halk yapılan zulümlere karşı tepkisiz kalmamış, yasal yollarla hakkını aramaya çalışmıştır. Bu minvalde, öncelikli olarak şikâyet mekanizmasını kullandılar. Bu süreç şikâyetlerin daha üst makamlara iletilmesini ve olayın merkez tarafından da incelenmesini sağlamaktadır. Şikâyetlerin yerel yetkililer tarafından zamanında merkeze aktarılması sorunların daha fazla büyümeden çözülmesini sağlamaktadır. Yerel yöneticiler taşrada yaşanan olayları devlete bildirerek hem devletin durum hakkında doğru emirler vermesini sağlamış hem de bu emirler doğrultusunda hareket ederek taşradaki düzenin korunmasını sağlamışlardır. Bazen de gerekli önlem alınmadığında mali açıdan zor duruma düşmelerine rağmen halkın kendisi bizzat adalet arayışı için İstanbul'a gidiyordu. Halkın asayişin sağlanması konusunda doğrudan merkeze başvurması yerel düzeydeki adalet sistemi veya güvenlik güçlerinden memnun olmadıklarını ve güvenlik güçlerinin yetersiz olduklarını göstermektedir. Şikâyetlere verilen geç cevaplardan devletin ilk önceliğinin eşkıyalığa karşı mücadele olmadığı anlaşılmaktadır. Devlet öncelikle dış tehditlere karşı savaşmış, daha sonra içindeki sorunları halletmeye yönelmiştir. Şikâyet sürecine eşkıyalar tarafından yapılan müdahale adaletin sağlanmasına yönelik bir engel oluşturmaktadır.

Devlet, suçlulara hak ettikleri cezayı vermeden önce hak sahiplerine haklarının verilmesine öncelik vermiştir. Bu, mağdurların haklarının gözetildiğini ve zararlarının telafi edilmesinin amaçlandığını göstermektedir. Halkın huzuru ve emniyeti amacıyla; idam, kalede hapis, sürgün, iskân, nezr, görevden alma, maaş kesintisi ve diyet gibi cezalandırma yöntemlerine başvurulmuştur. Devlet, bu cezalandırma yöntemleri arasında en çok kalede hapis cezasını tercih etmiştir. Bu tercihte, eşkıyaların işlediği suçların niteliğinin devlet tarafından tehdit olarak algılanması etkili olmuştur. Bu durum, devletin daha katı ve denetimli cezalandırma sistemlerine yönelmesine neden olmuştur. Suçluların topluma zarar vermesini engellemek ve onları toplumdan uzaklaştırmak amacıyla bu uygulamaya yaygın olarak başvurulduğu anlaşılmaktadır. Her iki dönemde de kalabend cezasının ilk sırada yer alması, devletin cezalandırma sisteminde bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Ayrıca, kalede hapis yaptırımında Rakka'nın tercih edilmesinde de değişim yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

Devlet tarafından verilen cezalarla kendilerini düzeltmek yerine eşkıyalığa devam eden kişiler bulunmaktadır. Bu nedenle, devlet bazen çözüm olarak eşkıyaları ortadan kaldırma yoluna gitmek zorunda kalıyordu. Bu sert önlemlere, suçlu hakkında sayısız emir

ıkarılmasına rağmen bir sonuç alınamadığı takdirde başvurulurdu. Yapılan bu uygulama, hem devlete sorun olanların ortadan kaldırılmasını hem de bölgenin emniyeti ve huzurunun sağlanması hedeflemektedir. Ancak, verilen idam kararları bir caydırıcılık oluşturmuyordu. Ya eşkıya reisinin ailesinden biri eşkıyalığa devam ediyor ya da bu durumu duyan taraftarları hiddetlenip eşkıyalık faaliyetlerini daha da arttırıyorlardı.

Devlet tarafından verilen emirle iskân veya sürgünle cezalandırılan suçlular, devlet memuru eşliğinde belirlenen yere gönderilmekteydi. Hatta suçlunun kaçmaması ve belirlenen yere gitmekte iken başkalarına da musallat olmamaları konusunda görevlilerden dikkatli olunması isteniyordu. Ancak bu uygulamadan istenen sonuç genel itibarıyla alınamamıştır. Zira iskân ve sürgün emri verilenlerden bazıları, devletin belirlediği yerlere gitmemekte, bazıları da bulundukları yeri terk etmektedir. Aşiretlerin sürekli yer değiştirmeleri ve iskân edilmeleri kararlaştırılan yere gitmemeleri, devlet hazinesine önemli ölçüde zarar vermektedir.

Devletin eşkıyalık hareketlerini önlemek için aldığı tedbir “nezre bağlama” uygulamasıdır. Eşkıyalığa karşı devlet toplum birlikteliğini, bu uygulamada görebiliriz. Bu uygulamayla devlet, bir çeşit gözdağı vererek reayayı için içine dâhil etmektedir. Uygulamayla halktan, eşkıyaların bulundukları yerlere girmelerine izin vermemeleri istenmiştir. Bu kurala uyulmaması durumunda, devlet tarafından belirlenen nezr miktarı ödenmek zorundadır. Taahhüt edilen kurallara uyulmadığı takdirde ise, talep edilen nezr miktarında devlet, artışa yönelmiştir. Alınan bu tedbirle, hem hazineye gelir sağlanması hem de eşkıyaların bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır. Devlet, ekonomik yönden eşkıyaları zarara uğratmak amacıyla görevden alma ve maaş kesintisi uygulamasına da başvurmuştur.

Devlet tarafından eşkıyalara karşı sayısız emirler verilmiş, ancak bu emirlerin tekrarlanarak farklı kişilere gönderilmesi, sorunun çözülemediğini ve alınan tedbirlerin yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Bu durum, ya görevli memurun başarısız olması ya da sorunun çözümünde birden fazla görevlinin müdahalesine gerek duyulduğunu göstermektedir. Her ne kadar zulmü önlemek amacıyla devlet tarafından emirler verilmiş olsa da, bu emirler birtakım engeller nedeniyle etkili olamamıştır. Emirlerin etkili olabilmesi için öncelikle emirlerin uygulanmasına mani olan sebeplerin ortadan kaldırılması gerekmiştir. Sonuç olarak, devlet eşkıyalık hareketlerini önlemek için gerekli tedbirleri almış olsa da, uygulanan stratejiler yeterli olmamış, kalıcı bir çözüm sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Fatma, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Pişkeş Geleneği, Amaç ve İşlevleri”, *Turkish Studies*, Volume: 13, Issue: 24, 2018, (s. 287-300).

Akbulut, İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 1, 2003, (s. 167-181).

Akçadağ, Göknur, “16. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı’nda Eşkıyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2012, (s. 43-68).

Akçadağ, Göknur, *Malatya Tarihinden Kesitler*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2024.

Akdağ, Mustafa, *Celali İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

Akdağ, Mustafa, “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri (1730-1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, 1963, (s. 51-61).

Akgündüz, Ahmet, “İslâm ve Osmanlı Hukukunda Müruruzaman”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1988, (s. 43-90).

Akpınar, Huri, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri’nden Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2019.

Aksın, Ahmet ve Emrah Maral, “III. Selim Döneminde Eşkıyalık Olayları ve Eşkıyalıkla Mücadele”, *Osmanlı Araştırmaları -2 Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri Siyaset -Yönetim -Din*, Ed. Alaattin Aköz, Şahin Panahov, Doğan Yörük ve Hüseyin Muşmal, Palet Yayınları, Konya, 2018, (s. 309-326).

Aksüt, Hamza, *Aleviler Türkiye-İran-Irak-Suriye-Bulgaristan*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 2012.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Aktaş, Necati ve Yusuf Halaçoğlu, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”, *TDV*, İstanbul, 1992, V, s. 122-126.

Akyüz, Jülide, “Osmanlı Merkez-Taşra İlişkisinde Yerel Hanedanlara Bir Örnek: Rişvanzadeler”, *KEBİKEÇ*, Sayı: 27, 2009, (s. 79-97).

Alakuş, Murat, *BOA 6 (H.1151-1152/M.1739) ve 31 (H.1221-1222/M.1806-1807) Numaralı Kalebend Defterleri (İnceleme ve Metin)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2016.

Alanoğlu, Murat, “18. Yüzyılda Hayırsever Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa’nın Elazığ ve Malatya Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 48, 2017, (s. 123-135).

Alanoğlu, Murat, “Taşranın Divân-ı Hümâyûn’da Yankılanan Sesi: Atik Şikâyet Defterlerine Göre Diyarbakir Eyâleti’nde Sosyo-Ekonomik Kriz ve Etkileri (1650-1700)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 1, 2020, (s. 1-38).

Alican, Mustafa, “Ortaçağ’da Behesni (Besni)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 27, 2014, (s. 69-82).

Altınay, Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Zorbalar*, Gram Yayınları, İstanbul, 2019.

Altınöz, İsmail, “Hukuk Tarihi Açısından Kalabend Defterleri”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 53, 2023, (s. 1-12).

Altunay, Sema, “XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edine Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 39, 2006, (s. 75-99).

Altuntaş, Mülâym, *Besni Şehri’nin Mekânsal Gelişimi ve Şehirleşmeye Bağlı Problemler*, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Uşak, 2020.

Arslan, Hasan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı, (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014.

Artan, Mıhrıban, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Eşkîyalık Hareketleri (1626-1631)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2016.

Ata, Teslime, *16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Eşkîyalık Hareketleri*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2024.

Avcı, Mustafa, “Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi”, II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul, 13-14.05.2016, (s. 639-656).

Aydın, Mehmet Akif, “Gasp”, *TDV*, İstanbul, 1996, XIII, s. 387-392.

Aydın, Özlem, *26 Numaralı Ayntâb Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.138-275)*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl, 2024.

Aygün, Necmettin, “Nüfus Defterlerine Göre Boynuincelü Aşireti (1840-1845)”, *Belleten*, Cilt: 82, Sayı: 295, 2018, (s. 899-956).

Aysoy, Atike, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman’da Asayiş Olayları”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2017, (s. 61-76).

Aysoy, Atike, *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman’a Gönderilen Hükümler*, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2017.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul.

Bardakoğlu, Ali, “Eşkîya” *TDV*, İstanbul, 1995, XI, s. 463-466.

Batur, Halil ve Enes Yıldız, “Şeyhülislam Muhammed ve Sâmih’in Kudûmiyeleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme”, *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 2019, (s. 259-288).

Bayrak, Şaban, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Eşkiyalık Olayları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998.

Bayraktar, Osman Nuri, *18 Numaralı Kalabend Defterine Göre (S. 1-146) H. 1188-1190/M. 1774-1776 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nde Suç, Suçlu ve Cezalar (Değerlendirme-Metin)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024.

Baytimur, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kal’abend Defteri, (1/61-A.Sayfa) (H. 1205 / M. 1790-1791)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

Baytimur, Suha Oğuz, “Osmanlı Devletinde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları İle Mahkûmların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)”, II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri Cilt: I, Ed. Fethi Gedikli, İstanbul, 13-14 Mayıs 2016, (s. 831-852).

Becermen, Cengiz, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*, Vergi Müfettişleri Derneği Yayınları, Ankara, 2008.

Biggs, Ben, “Avustralya’nın İlk Ceza Kolonisi”, *All About History*, Sayı: 18, 2023, (s. 84-90).

Bozkurt, İbrahim, *Aşiretler Tarihi*, Kitap Matbaası, İstanbul.

Büyükbaş, Nazım, “Klasik İslam Hukuku Literatüründe “Suç”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 42, 2016, (s. 1760-1772).

Cıkay, Nezif, “Osmanlı’da Cerime Uygulaması ve İstismarı”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, 2021, (s. 272-288).

Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

Çabuk, Fehminaz, “19. Yüzyılın Sonlarında ve 20. Yüzyılın Başlarında Adıyaman’da Sosyal ve Ekonomik Yapıyı Etkileyen Meseleler”, *Tarihte Adıyaman Devlet, Toplum ve Kültür*, Sonçağ Akademi, Ankara, 2020, (s. 183-205).

Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 1947, (s. 483-511).

Çağatay, Ömer, *1736-1739 Osmanlı Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2022.

Çakar, Enver, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012.

Çakar, Enver ve Yavuz Kısa, “XVII. Yüzyılın Sonları ve XVIII. Yüzyılın Başlarında Manisa’da Eşkîyalık Hareketleri (1683-1718)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 2, 2020, (s. 535-554).

Çelik, Kürşat, “Hafız Mustafa Paşa Vakfiyesi” *Turkish Studies*, Volume: 9, Issue: 4, 2014, (s. 1261-1272).

Çelik, Şenol, “Şehir Kethüdâsı”, *TDV*, İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 451-453.

Çelik, Şenol, “Beldar”, *TDV*, Ankara, 2020, s. 179-181.

Çelikdemir, Murat, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2001.

Çetintaş, Ahmet, *Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2022.

Çoruhlu, Tülin, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Techizatları (Askeri Müzeden Örneklerle)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

Dalyan, Murat Gökhan, “Moltkenin Mektuplarında Adıyaman ve Havalisi”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S. 2003/12/204, (s. 3-7).

Dalyan, Murat Gökhan, *Adıyaman Alevileri (Tarih ve Kültür)*, Asos Yayınları, Elazığ, 2022.

Demir, Alpaslan, “Osmanlı Devleti’nde Yörükler ile Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi”, *Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 21, 2017, (s. 15-31).

Demir, Alpaslan, *Osmanlı’da Yaşamak*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.

Demir, Ekrem, “Kahta’nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, 2004, (s. 227-247).

Demir, Kader ve Ahmet Aksın, “18. ve 19. Yüzyılda Fırat Havzasında Şeyh Hasanlı Aşireti’nin Eşkîyalık Faaliyetleri”, *Near East Historical Review*, Sayı: 13/1, 2023, (s. 67-77).

Demir, Mesut, *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Demir, Selçuk, *75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

Demirci, Süleyman ve Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiye'sinde Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.

Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 2 Numaralı Defter (H. 1167–1176 / M. 1754–1763), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 2016.

Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 3 Numaralı Defter (H. 1176–1198 / M. 1763–1784), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 2018.

Ekinci, Abdullah ve Murat Polat, “XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 2022, (s. 95-118).

Ekinci, Mehmet Rezzan, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti, XVIII.-XIX. YY.*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2017.

Emecen, Feridun, “Ağnam Resmi”, *TDV*, İstanbul, 1988, I, s. 478-479.

Eraslan, Işıl ve Günay Atalayer, “Anadolu’da “Alaca” Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2013, (s. 251-263).

Erdem, Sargon, “Buhurdan” *TDV*, İstanbul, 1992, VI, s. 384-385.

Erdem, Ümit Baki, *14 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (H.1101-1102/ M. 1690-1691) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Erkan, Kemal, *Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146-Z.1147) Tasnif-Özet-Transkripsiyon*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Ertaş, Mehmet Yaşar, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkîya İlişkileri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, (s. 179-189).

Faroqhı, Suraiya, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çev. Emine Sonnur Özcan, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2006.

Faroqhı, Suraiya, *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, Alfa Basım, İstanbul, 2016.

Firdevsoğlu, İsmail, *Adıyaman Yöresi Aşiretleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2013.

Gazi, Özlem, *28 Numaralı Kal'abend Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sinop, 2023.

Geçgin, Elif, *Osmanlı Devleti'nde Rişvan Aşireti, (Halikan Oymağı) 'nın Sosyal ve Kültürel Hayatı*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu, 2021.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.

Gökpınar, Bekir, “Şam Valisi Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefatı”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 56, 2022, (s. 130-150).

Gül, Abdulkasim, *Kuyucu Murad Paşa*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015.

Güldiken, Sevde Nur, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'ne Göre Ayıntab (H.1196-1229 / M.1782-1814)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2007.

Gültekin, Ramazan, *Siverek'in Sosyal Yapısı ve Aşiretler Tarihi*, Elif Matbaası, Siverek, 2015.

Gümrükçüoğlu Okur, Saliha, *Şikâyet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulaması (1649-1653)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Gümrükçüoğlu Okur, Saliha, “Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 1, 2012, (s. 175-206).

Gümüş, Ercan, “XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Mardin İdaresinde Milli Aşireti ve Aşiretin Nüfuz Mücadeleleri”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ed. İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş, İstanbul, 2006, (s. 815-832).

Gümüş, Ercan, “Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 36, 2018, (s. 104-129).

Gümüş, Ercan, *Tarihçi ve Asi 16. Yüzyıl Celali İsyanları'nın Osmanlı Tarih Yazımına Yansımaları*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Gümüş, Ercan, *Devlet ve Asi 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekir'inde Eşkıyalık*, İlahiyat Yayınları, Mardin, 2019.

Günay, Ramazan, “Diyarbekir Ahkâm Defterleri ve Muhtevaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 45, 2013, (s. 294-307).

Günay, Ramazan, “Osmanlı Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, 2013, (s. 9-29).

Gündüz, Tufan, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Eşkıya İnde*, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.

Halaçoğlu, Yusuf, “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, Cilt: 60, Sayı: 227, 1996, (s. 139-146).

Halaçoğlu, Yusuf, “Menzil”, *TDV*, Ankara, 2004, XXIX, s. 159-161.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020.

Hathaway, Jane, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İsyan ve Ayaklanma*, çev. Deniz Berktaş, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2010.

Hayta, Necdet ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010.

Hobsbawm, Eric j., *Eşkıyalar*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011.

Işık, Ayhan, *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü’l-Eşrâflık Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

İlgürel, Mücteba, “Eşkıya”, *TDV*, İstanbul, 1995, XI, s. 466-469.

İlgürel, Mücteba, “Kalenderoğlu Mehmed”, *TDV*, İstanbul, 2001, XXVI, s. 256-257.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İnalcık, Halil, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

İpşirli, Mehmet, “Bezîrgân”, *TDV*, İstanbul, 1992, VI, s. 103-104.

İpşirli, Mehmet, “Ehl-i Örf” *TDV*, İstanbul, 1994, X, s. 519-520.

Karaca, Filiz, “Pişkeş”, *TDV*, İstanbul, 2007, XXXIV, s. 294-296.

Karagöz, Hakan, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad’ın Geri Alınması*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.

Karagöz, Mehmet, “17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2006, (s. 373-402).

Kars, Rümeysa, *Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda İç Ticaret: Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021.

Kavak, Ayşe, *12 Numaralı Mühimme Zeyli (H. 1117 / M. 1705) (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Katğı, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Mahiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 24, 2013, (s. 180-211).

Kaya, Kemal, “19. Yüzyılda Anadolu’da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, *OTAM*, Cilt: 19, Sayı: 19, 2006, (s. 239-255).

Kazalak, Kadir ve Tufan Gündüz, “II. Osman’ın Hotin Seferi (1621)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 14, 2003, (s. 129-144).

Keskin, Mustafa ve Hasan Arslan, “17. Yüzyılda Maraş Valileri/Beylerbeyileri”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu II. Cilt*, 4-6 Ekim 2012, Kahramanmaraş, (s. 13-53).

Kırayit, Yunus, “Osmanlı Devleti’nde Sürgün ve Kalebend Cezaları: Magosa Kalesi Örneği (18. Yüzyıl)”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2023, (s. 336-356).

Kiriş Telek, Demet, *Subhi Mehmet Efendi 1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihi (Tahkikli Neşir)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2005.

Koçak, Zülfiye, “Manastır’da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700-1730)”, XIX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 3-7.09.2022, (s. 949-981).

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1969.

Koyuncu, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nde Sürgün: Arvad Adası Örneği (18. Yüzyıl)”, *Asia Minor Studies*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2022, (s. 142-152).

Küçükdağılkan, Ökkeş, *II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar Arasında Bulunan ve Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1775)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2017.

Kütükoğlu, Mübahat, “Mühimme Defteri”, *TDV*, Ankara, 2020, XXXI, s. 519-522.

Maden, Fahri, *Kastamonu’da Eşkıyalık*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018.

Merçil, Erdoğan, “Na’l Baha ve Kullanışına Dair Örnekler”, *Belleten*, Cilt: 60, Sayı: 227, 1996, (s. 21-32).

Mert, Özcan, “Ayan”, *TDV*, İstanbul, 1991, IV, s.195-198.

Metin, Süleyman, “Geçmişten Bu güne Alhaslı Aşireti”, *AK-EL Vakfi*, Sayı: 1, 2005, (s. 42-43).

Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1963.

Nasuhoğlu, Habibe Nur, *H.1111 (1699-1700) Tarihli Ahkâm Defteri'nin (Mad 9885) Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi (S. 182-363)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2017.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1963.

Ortaylı, İlber, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Osmanoğlu, Selçuk, *92 Numaralı Mühimme Defteri (Özet ve Transkripsiyon) (H.1067-1069/M.1656-1658)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Öksüz, Melek, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon’da Ayan, Eşkîya ve Göç Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2005, (s. 169-186).

Öz, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

Öz, Mehmet, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, (s. 11-19).

Özcan, Selim, “XVIII. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkîyalık Hareketleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, (s. 109-119).

Özkaya, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Özlü, Zeynel, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Adli Mekanizmanın Analizi Bolu-Göynük Örneği*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

Özlü, Zeynel, *Osmanlı Döneminde Behisni (Besni) Kazasında Aşiret ve Aileler*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep, 2015.

Özlü, Zeynel, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet Behisni (Bethesna-Besni)*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep, 2015.

Öztürk, Mustafa, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları”, *Belleten*, Cilt: 54, Sayı: 211, 1990, (s. 963-992).

Özüyılmaz, Ömer, *Gurmanc ve Kürtlerin Kökenleri*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2008.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, M.E.B, İstanbul, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, M.E.B, İstanbul, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, M.E.B, İstanbul, 1993.

Paköz, Esra, *I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Malatya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2014.

Pehlivan, Nebahat, *H.1111 (1699-1700) Tarihli Ahkâm Defteri'nin (Mad 9885) Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi (S. 1-181)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2018.

Polat, Murat, *XVIII. Yüzyılda Ruha'da Mütegallibe Hareketleri*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2023.

Polat, Ü. Gülsüm, “Arvad: Doğu Akdeniz’de Bir Osmanlı Adası ve I. Dünya Savaşı’ndaki Fonksiyonları”, *Belleten*, Cilt: 77, Sayı: 278, 2013, (s. 219-238).

Sağlam, Figen, *Son Dönem Osmanlı Gelir Kaynaklarının Cumhuriyet Dönemi Gelir Kaynaklarıyla Mukayesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Sahillioğlu, Halil, “Ahkâm Defteri”, *TDV*, İstanbul, 1988, I, s. 551.

Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Sarıoğlu, Halide ve Melda Özdemir, “İstanbul Askeri Müzesindeki Deri Askeri Eşya ve Aksesuarlardan Örnekler”, *Cilt: 16, Sayı: 48, 2007, (s. 85-105).*

Seçkin, Özlem, *111 Numaralı Mühimme Defteri'nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Artvin, 2020.

Sezgin, İsmail, *Devletlû Eşkîyalar Osmanlı Tarihi'nden Zorba Portreleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.

Sırım, Veli, “İslâm’da Diyet Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2023, (s. 277-295).

Şen, Seniha, *30 Numaralı Atik Şikayet Defteri (1110/1698) (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Soyucak, Ali Rıza, *Karaman Eyaleti'nde Eşkîyalık Hareketleri (1700-1800)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2023.

Söylemez, Faruk, “Rişvan Aşireti’nin Cemaat, şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 2002, (s. 39-52).

Söylemez, Faruk, “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, 2007, (s. 69-85).

Söylemez, Faruk, “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa’nın Muhallefâtı”, *OTAM*, Sayı: 27, 2010, (s. 165-194).

Söylemez, Faruk, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği-*, Kitabevi, İstanbul, 2011.

Söylemez, Faruk, “Osmanlılar Devrinde Maraş’ta Rişvanlı Valiler (XVIII. Yüzyıl)”, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu II. Cilt, 4-6 Ekim 2012, Kahramanmaraş, (s. 55-70).

Söylemez, Faruk, “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, Volume: 5, Issue: 5, 2013, (s. 253-271).

Söylemez, Faruk, “XVIII. Yüzyılda Malatya Mutasarrıfları”, Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu: Kent, Kültür ve Kimlik, Malatya, 14-16 Nisan 2016, (s. 1395-1415).

Söylemez, Faruk, “Osmanlı Devleti’nde Konargöçer Aşiretlerin İşkânına Dair”, Prof. Dr. Ali Aktan Armağanı, Ed. Özen Tok ve Muhittin Kapaşahın, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2019, (s. 145-164).

Söylemez, Faruk ve Muhammet Nuri Tunç, “Osmanlı Mali Sistemi Çerçevesinde Aşiret Mukataaları: Rişvan ve Çakallı Mukataası”, *History Studies*, Volume: 14, Issue: 2, 2022, (s. 453-475).

Söylemez, Hatice, *Mukaddimetü’s-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser) Metin, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

şanda, Mehmet Nuri, *Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, İksad Yayınevi, 2014.

şanda, Mehmet Nuri, *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2021.

şanda, Mehmet Nuri, *19. Yüzyılda Siverek ve Çevresinde Aşiretler*, Serüven Yayınevi, Ankara, 2024.

şafak, Ali, “Bağy”, *TDV*, İstanbul, 1991, IV, 451-452.

şafakcı, Hamit, “şeyh Hocenti Zaviyesi”, *SUTAD*, Sayı: 39, 2016, (s. 1-23).

Şahin, Gürsoy, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr’da Eşkîyalık Hareketleri”, *AKU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2003, (s. 75-88).

Şahin, İlhan, “XVI. Asırda Halep Türkmenleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 1982, (s. 687-712).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Abdulhamid-I (AE.SABH.I.) 244/16299, 242/16172, 289/19485, 290/19541, 72/5026, 106/7176, 140/13616, 200/13383, 217/14340

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Ahmed-II (AE.SAMD.II.) 5/432

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Ahmed-III (AE.SAMD.III.) 102/10065, 2/176

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Mahmud-I (AE.SMHD. I.) 21/1257, 30/1807, 107/7610, 165/12443, 236/18986

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Mehmed-IV (AE.SMMD.IV.) 21/2399

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Mustafa-II (AE.SMST.II.) 88/9438

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Mustafa-III (AE.SMST.III.) 37/2586, 40/2865, 216/17075, 241/19153

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Osman-III (AE.SOSM.III.) 80/6051

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi (AE.) Sultan Selim-III (AE.SSLM. III.) 230/13404

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Atik Şikayet Defterleri (A.DVNSSŞKT.d.) 4/217, 4/507, 10/146, 14/26, 14/92, 14/131, 17/886, 23/510, 25/30, 28/89, 35/1504, 58, 59, 60, 64, 65, 92, 124, 125, 127

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.) Adliye (C.ADL.) 77/4632, 47/2848, 52/3115, 66/3946, 85/5133

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.) Dahiliye (C.DH.) 1/27, 1/28, 7/320, 293/14623, 321/16001, 7/331, 251/12546, 264/13182, 268/13368

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.) Maarif (C.MF.) 147/7326

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.) Maliye (C.ML.) 447/18096

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.) Saray (C.SM.) 24/1245, 134/6731

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.) Zabtiye (C.ZB.) 57/2824, 59/2930, 32/1553, 40/1983, 88/4358

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Diyarbekir Ahkam Defterleri (A.DVNSAHK.DB.d.) 2, 3, 4

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnü'l-Emin Tasnifi (İE.) Dahiliye (İE.DH.) 5/462, 19/1802, 31/2753

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnü'l-Emin Tasnifi (İE.) Maliye (İE.ML.) 76/7102

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnü'l-Emin Tasnifi (İE.) Şükr ü Şikayet (İE.ŞKRT.) 2/133, 3/273, 4/305, 4/370

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Kalabend Defterleri (A.DVNSKLB.d.) 9, 11, 17, 18, 28

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maraş Ahkam Defterleri (A.DVNSAHK.ME.d.) 1, 2, 3

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.) 78/341, 79/300, 79/1161, 80/1041, 80/1238, 80/1261, 80/1270, 81/149, 81/165, 84/89, 84/101, 84/104, 87/78, 90/164, 92/79, 94/85, 96/235, 96/847, 102/456, 102/475, 102/485, 102/500, 102/726, 103/299, 106/1371, 110/123, 110/165, 110/167, 110/815, 111/2306, 114/810, 114/816, 114/817, 114/850, 114/852, 114/871, 114/875, 117/195, 117/836, 117/1118, 117/1123, 117/1186, 117/1222, 119/883, 120/33, 121/31, 121/71, 121/119, 121/350, 121/1145, 121/1207, 122/99, 128/109, 129/838, 130/1070, 130/1234, 130/1357, 130/1361, 130/1362, 130/1363, 130/1366, 131/219, 131/366, 131/467, 131/1438, 134/684, 134/732, 134/949, 134/1109, 134/1160, 134/1185, 135/354, 135/1044, 135/1690, 138/1484, 147/525, 149/201, 152/1215, 180/1082

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme-i Mektume Defterleri (A.DVNSMKM.MHM.d.) 1/302

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Zeyli Defterleri (A.DVNSMHM-ZYL.d.) 12/337, 12/338

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri (TS.MA.d.) 4500/0

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.E.) 672/25, 887/56, 1047/62

Tabakoğlu, Ahmet, “Tekâlif”, *TDV*, İstanbul, 2011, XL, s. 336-337.

Taş, Hülya, “Osmanlı’da Şikâyet Hakkının Kullanımı Üzerine Düşünceler”, *Memleket, Siyaset, Yönetim*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2007, (s. 186-204).

Taş, Hülya, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 44, 2008, (s. 25-44).

Taş, Mehmet, “Osmanlı Döneminde İçil Sancağı’nda Yaşanan Eşkîyalık Olaylarına Bakış”, *Sssjournal*, Cilt: 5, Sayı: 30, 2019, (s. 1018-1036).

Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

Taşkın, Ünal, “Rüsûm-ı Örfiye”, *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt: 2013, Sayı: XIV, 2013, (s. 55-73).

Tatar, Özcan, “1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Ortaya Çıkan Eşkîyalık ve İskândan Firar Etmelere Karşı Alınan Tedbirler”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 2, 2010, (s. 85-101).

Tataroğlu, Yasemin, *4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri 1665-1670 (H. 1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Tızlak, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Toprak, Seydi Vakkas, “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Rişvanzâde Seyyid Abdurrahman Paşa”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 58, 2013, (s. 65-85).

Toprak, Seydi Vakkas, *1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Hısnımansur (Adıyaman)*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman, 2018.

Topuz, Hıfzı, *Şanlı Kanlı Yıllar Osmanlı’da III. Murat ve III. Mehmet Dönemi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı’da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekânizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Tunç, Muhammet Nuri, *18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad) İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Kitabevi, İstanbul, 2019.

Tunç, Muhammet Nuri, “18. Yüzyılda Adıyaman’da Asayiş Sorunu ve Nizâmı Sağlama Çabaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XL, 2019, (s. 446-491).

Tunç, Muhammet Nuri, “17. Yüzyılın Sonlarında Konar Göçerlerin Adıyaman ve Çevresindeki Eşkîyalık Hareketleri”, *Göç, Kültür ve Tarih*, Ed. Zeynel Özlü, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2024, (s. 371-392).

Tunus, Onur, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’ndeki Büyük Kaçgun’un Neden ve Sonuçları”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2019, (s. 409-421).

Turgut, Bahattin, “Arşiv Belgeleri Işığında Adıyaman Hacı Abdulgani (Çarşı) Cami’i Vakfı”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2020, (s. 236-258).

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıf Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.

Türkmenoğlu, Mehmet Ali, “Ahkam Defterleri: Mahiyetleri, Muhtevaları ve Osmanlı Araştırmalarında Kullanımları”, IV. International Pırı Reis Language, History, Geography Congress, Ankara, 10-12 October 2021, (s. 32-39).

Uçakcı, İsmail, *Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler (Şecere Kitabı)*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2020.

Uz, Ramazan, *24 Numaralı Kalabend Defterine (H.1203-1205/M.1788-1790) Göre Osmanlı Devleti’nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Uzun, Efkan, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *TÜBAR*, Sayı: 25, 2009, (s. 185-214).

Üner, Mehmet Emin, *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Üner, Mehmet Emin, “Ahkâm Defterlerine Göre Urfa’da Sadât-ı Kirâm (1740-1820)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 122, Sayı: 241, 2019, (s. 267-280).

Üner, Mehmet Emin, “Rakka Ahkâm Defterlerinde Ruha Sancağı”, XIX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (III. Cilt – I. Kısım) Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 3-7 Ekim 2022, (s. 499-537).

Yakut, Esra, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkîyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç*, Sayı: 33, 2012, (s. 21-34).

Yanar, Ömür, *I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde, Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger, Samsad)’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2016.

Yalçın, Alemdar, “Anadolu’nun Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Aandolu’da Ocaklar-Aşiretler-II”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, 2014, (s. 17-91).

Yetkin, Sabri, *Ege’de Eşkılar*, Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, İstanbul, 2019.

Yıldırım, Zafer ve Nezaket Hayırlıoğlu, “Mühimme Defterlerinin Tarih Araştırmaları Açısından Önemi, 82 Numaralı Mühimme Defteri Örneği”, *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, (s. 205-214).

Yılmazçelik, İbrahim, “Osmanlı Döneminde Dersim Sancağında Aşiretlerin Eşkılalık Faaliyetleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkılalık ve Terör*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun, 2017, (s. 319-360).

Yörük, Doğan, “Osmanlı Hukukunda Zamanaşımı Uygulamaları: Konya Örneği”, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal’a Armağan Türk Tarihi Araştırmaları, Ed. Nurgül Bozkurt ve Zübeyde Güneş Yağcı, Berikan Yayınları, Ankara, 2018, (s. 184-207).

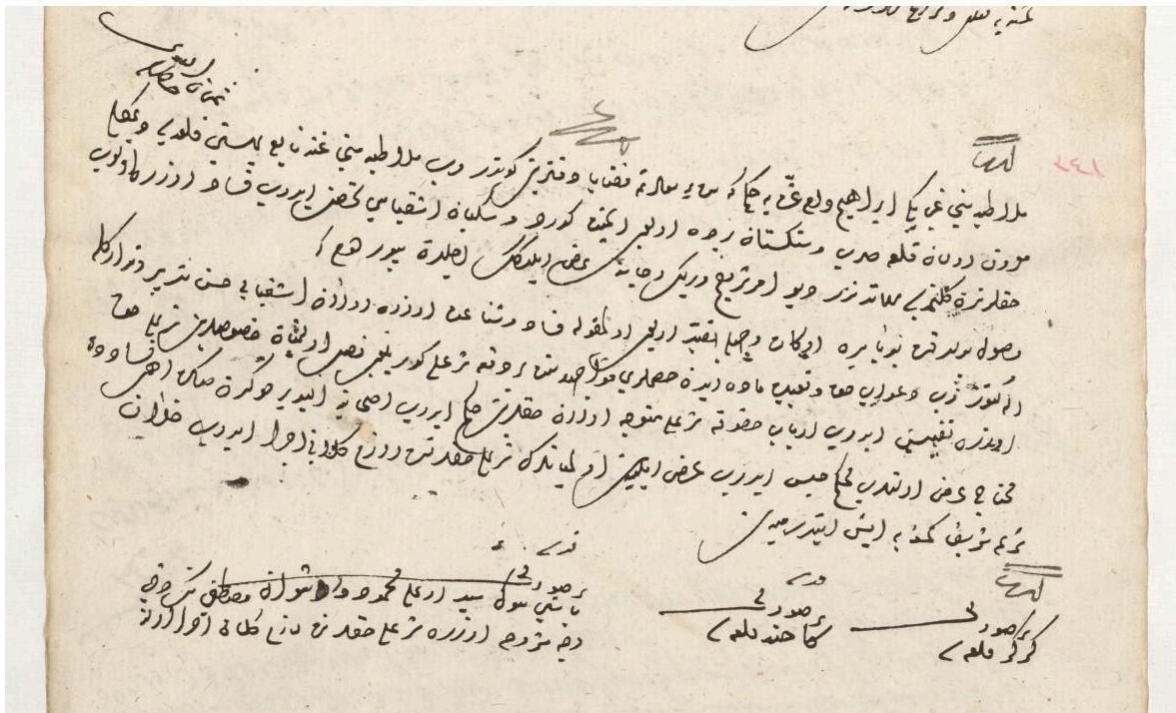
Yurt, Dilek, “Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği”, *The Journal of Social Science*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2020, (s. 605-616).

Yüksel, Hasan, “Osmanlı Toplumunda Seyyidler ve Şerifler”, Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan, Ed. Alim Yıldız, Be Yayınları, Sivas, 2014, (s. 123-142).

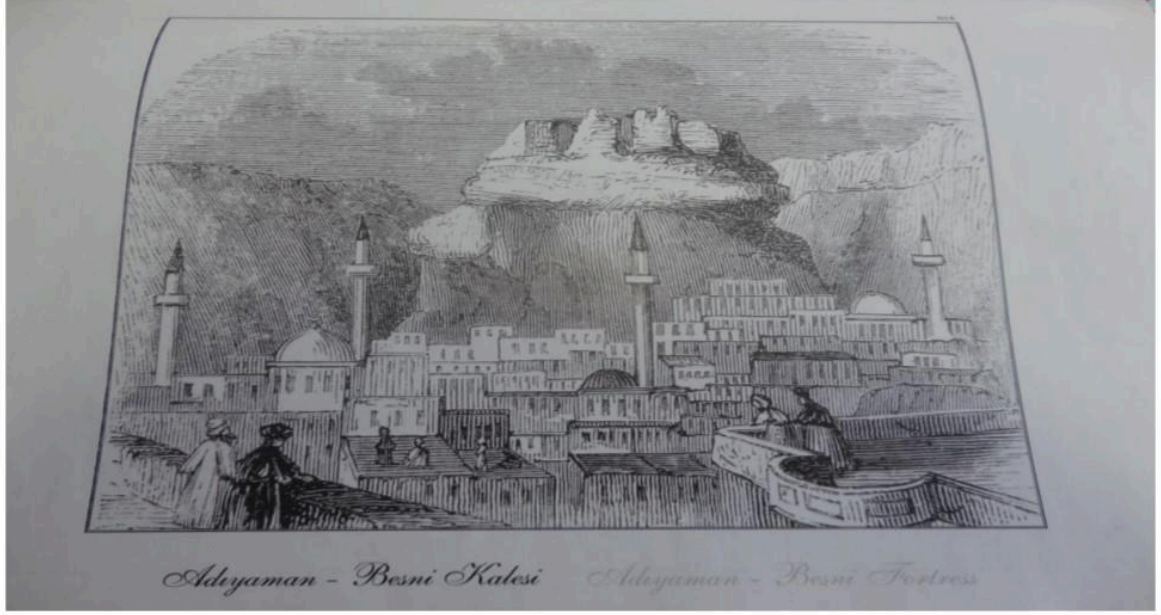
White, Sam, *Osmanlı’da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, Alfa Basım, İstanbul, 2020.

397 Numaralı Halep Livası Mufassal Tahrir Defteri (943/1536), Ankara, 2010.

لکھنؤ الفاری خدمت جیسے لبرہ سرفراز اولیٰ دینم دونوں خانہ بدو و بنہ انعم والدہ سلطان عینہ اٹان اخذ فرماتے ہیں
 منامی عید لڑنے اولوب انبوز اچ و دود فرماتے لڑنے باقی قتل مال غامی و قید بی ہرچہ میں ابر علی اچل ہند
 شہید انبوز بش نہ محباً خواجگان دیوان ہا بوزن باش محبہ بابہ سیدہ مالہ ارغی و کمان معدنی امبی اولان
 الحاج بونف منبا اخذی قوبیزہ درجین و الزام اولان رشوان قاصی دعا با سون برنوا کردی اولان حصی منصور
 اہا لیبی با سرہم طالبہ اگر دینا وقت نہاد اچ ملد سیدہ اودون برو کمال بغی و حصیان اوزرہ اچ قاری اچون
 اطراف و اٹا خا لڑنے کاسن قضا و برابرہ اصال انواع ظلم و خناز و امردن ایرن انا سیدہ ابقام منوف معنار ابروز
 جزئی حصی منصور و ساسن بقوب بک و سردار کل حاجی حسین و نزک و غنی حسین و الدی بک و رشوان و ساروز
 بختی و حصی منصور قرا لڑنے قرق الی بارہ قریہ بی اعراف و اموال و اشیائیں بغا و غارت و در فاجیوز نفر اولان
 قتل و اعدام ابرک لڑنے بک علم فراز عنو و لطفیان اولان بنور منصور ابرہ وخی اتفاق و اتحاد ابرہ سڑ و مہر لڑی
 کون بکون افرزون اچوب امین مومباہ انبوز اچ و دود فرماتے لڑی بقایا لڑی و بنہ سیدہ مال و قید سنی میں و نظم اچوہ
 حصی منصور قاسینی و مقتبی و سار و صبح اچ و دین ادرینی یا نہ و خوف ابرک و کلکون امان ابرک لڑی غار لڑی
 کوہرا لڑی بک بقایا و بنہ سیدہ مال و قید لڑی میں منتخ اچوب مومباہ کبانن عرک و حصی بطریق منصور و دود
 و معبر لڑی سڑ و سیدہ بک و دود و قواہ بنجین موقی اچ بکون حصی منصور اہا لیبی خوفہ تاہم ذہم زہم امبی مومباہ
 و دود و قباہد ملوف و مناہرک اتمامک و بقایا ابرہ بش کمالی ادا اچک و سر کردہ اسفنا اولان بقوب بک
 و دود لڑنے اچراج اچک اوزرہ الی بک کشتی ندری قبول و حجت اعطا و نفوذ تجلیرہ امبی مومباہ وخی معتدلی
 اولان محمد کشتی اچ و قزوہ اود لڑیہ منعم نصیب و انبوز نفر و مجاوز معتد اوم زقیدہ و دود حصی منصور
 ارسال ابرکون مکرہ خلاف نفوذ منصور بقوب بک اچ و دود لڑیہ و کزار و قزاق اصال خا ابر و لیبی برنقب
 و ابرامیدہ بنہ و دود سہرور مرد و منصور بقوب بک اچ و دود لڑیہ حصی منصور عس ابرک اکرہ اچ و دود لڑیہ
 منصور قتل و اعدام اچ کشتہ منصور قتل اچ و دود لڑیہ قوناغی مفروری اعراف و قستم مرقومی و ادرینی اخذ قتل و اعدام
 منعم و قونک قوناغی محاصر و محاربہ و اتحاد منعم قوناغی مفرور اچوب مومباہ جاننہ خا ابر و لیبی ابرن اولان
 و بر مقدار بنی وخی و دود قوناغہ اعراف و اوتوز نفری مجروحہ امبی مومباہ جاننہ خا ابر و لیبی ابرن اولان
 اوامیدہ منعم قونک منعم قونک و اسفلو لئی اجرہ مبادرت برہ اگرچہ تاہم اسفنا منتخ اسوعید امتحانک بختی کون
 کبانن عرک و لازم کلون مجازات سرورہ لڑی اجراء مبادرت اچک اوزرہ اچوب لک اچ و قزوہ نک بود قستم
 بولون منعم و قناہد لڑیہ بچہ بروقتن برمدہ و قوبو لیبو بک بولون منعم و ضابط لڑی انبوز نفر و ملریہ بچہ لڑی
 اسفنا منعم سناک باجموعہ زین جزا لڑیہ اقامہ اقامہ امور و ایرک و عیاد با لہ نوع بولون زین جزا و نا ابریزہ
 اونی مرتبہ و قواف و نا لولن ابن بک لڑنے بک سار محمد وخی سرت ابرن معدن کمان اطراف اولان اگر د اسفنا
 و خرابی بیکارہ خا و دود اچوب معدن و قزوہ لک بروخی سخت دایطہ ادرک لڑی عرک و جواب و اطراف لڑی اولان اگر د اسفنا
 وخی قزوہ باب اچوب معدن و قزوہ لک بروخی سخت دایطہ ادرک لڑی عرک و جواب و اطراف لڑی اولان اگر د اسفنا
 لک بک نا ابریزہ و دود و لازم الازالہ و ظری قتل و اعدام مبادرت لازم و دود اچوب لک بروخی سخت دایطہ ادرک لڑی عرک و جواب و اطراف لڑی اولان اگر د اسفنا
 جارت اتمام لڑی اوزرہ امبی مومباہ لقمہ قویہ ربط و توشق ابرن بروخی سخت دایطہ ادرک لڑی عرک و جواب و اطراف لڑی اولان اگر د اسفنا
 وخی دایطہ بندہ بچہ لڑیہ حصی بک و بوم منعم کل اقامہ و اسفنا قزوہ بی تاہم و تکی و بوقضا و بوقر
 نفوس قتل جارت ابرن زین جزا و دین و زیر ملہ سعادتو ابرہم سناہ حصی بک لک قلم اصراری
 و صیہ اعانت و امداد اچوب کون حال دود و دین و زیر ملہ سعادتو ابرہم سناہ حصی بک لک قلم اصراری
 تاہم اود و دین حصی ادرک لڑیہ

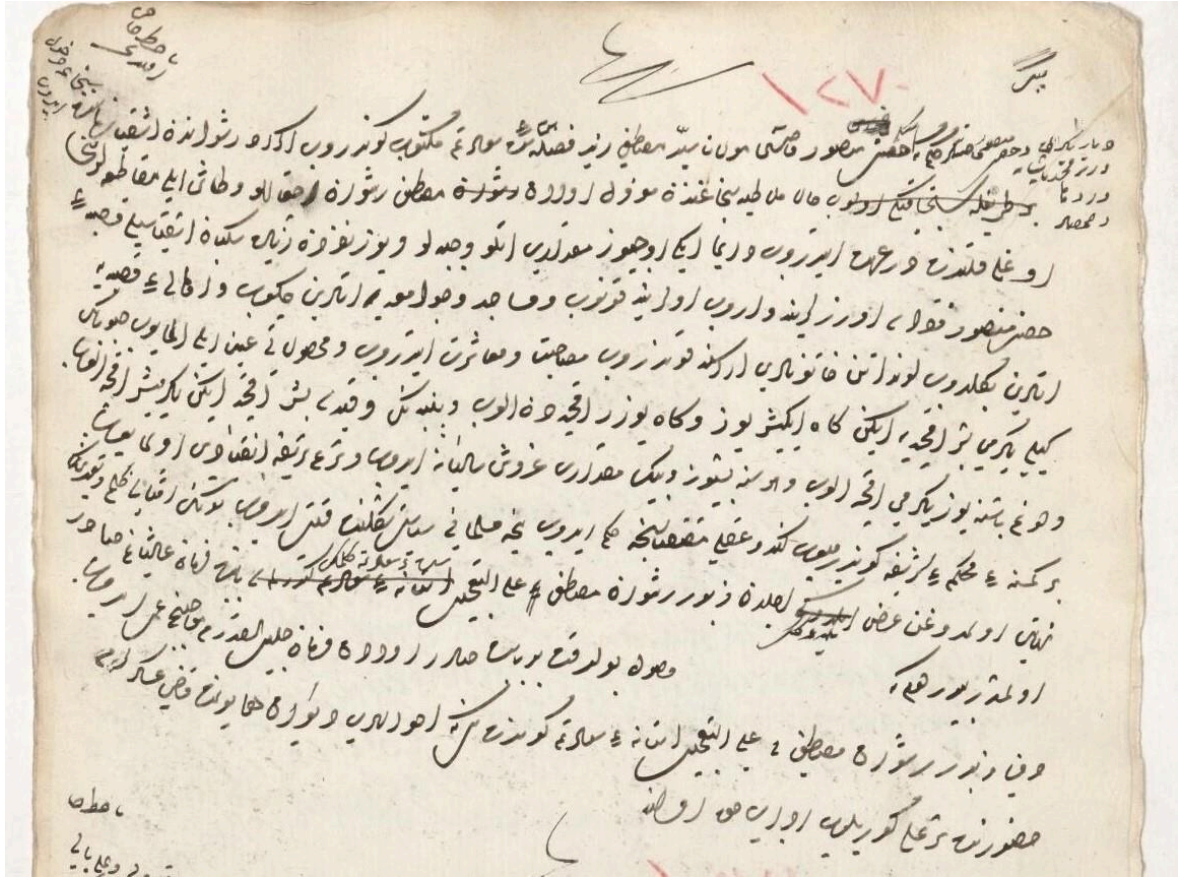

Ek-3. Besni Kalesi Gravürü⁸³⁴

⁸³⁴ Zeynel Özlü, *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet: Behisni (Bethesna-Besni)*, s. 44.

Ek-4. Rişvanlı Mustafa'nın kanunlara uymayarak Hısn-ı Mansur'da birçok Müslümanı siyaset şeklinde katletmesi⁸³⁵

⁸³⁵ BOA. A.DVNSMHH.d. 80/1270, s. 540.

Ek-5. Eşkıyalar tarafından Behisni’deki cami, medrese, çeşitli dükkânlar ile handa bulunan misafir tüccarlara yönelik yapılan geniş çaplı yağma olayına ilişkin kayıt⁸³⁶

۵۷۵
 رفت که کسی صبی است به روح و صفت منور و صفت کمالی
 شده منزه عن احوال و خدای از وی که ملازم کنای کند و در کتب
 الهی گفته اند باطن خود را از این فصل که در کتب و کتب است
 موقوف و بعد از این به دل و در کتب که در کتب و کتب است
 بر کوه و بعد از این به دل و در کتب که در کتب و کتب است
 غرض و کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 و در کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 قیوم که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 و در کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 و کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 صلی که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 منزه که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 و در کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 کتب که در کتب و کتب که در کتب و کتب است
 علی که در کتب و کتب که در کتب و کتب است

⁸³⁶ *BOA. A.DVNSMHM.d. 102/475, s. 113.*

Ek-6. Yeniçeri serdarının evine yapılan eşkıya baskınına dair kayıt

١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

Ek-7. Zulmüyle Nemrut, Firavun ve Şeddad gibi zalimleri bile geride bırakan eşkıya lideri Bereket oğlu Hasan'ın, Voyvoda İbrahim Ağa tarafından etkisiz hale getirilmesi

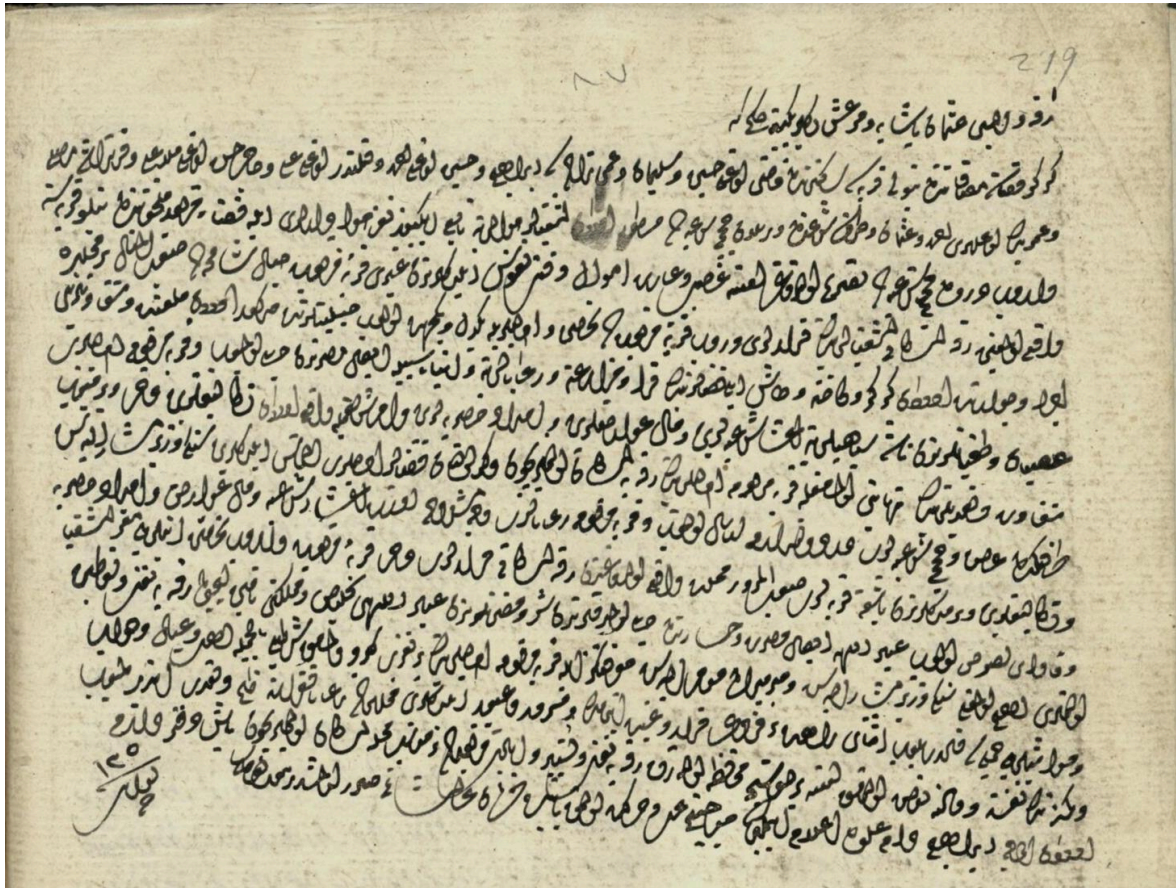
[illegible]

الوالمعنى للدولة العلية
دروس مصطلح الفقه

AE, SMST. III

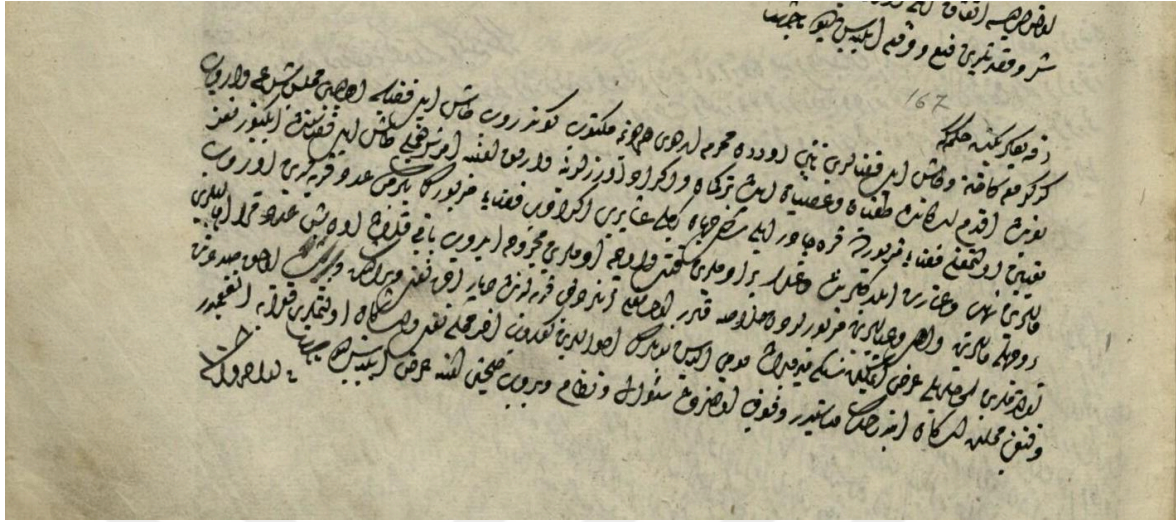
40/2865

Ek-8. Arazi yapısının Rakka iskânından kaçan eşkılara barınma imkânı sağlaması ve bölge halkının bu kişilerle birleşerek çevre kazalara zarar vermesi nedeniyle köy ahalisinin tamamının Rakka'ya iskân edilmesine karar verilmesi⁸³⁷

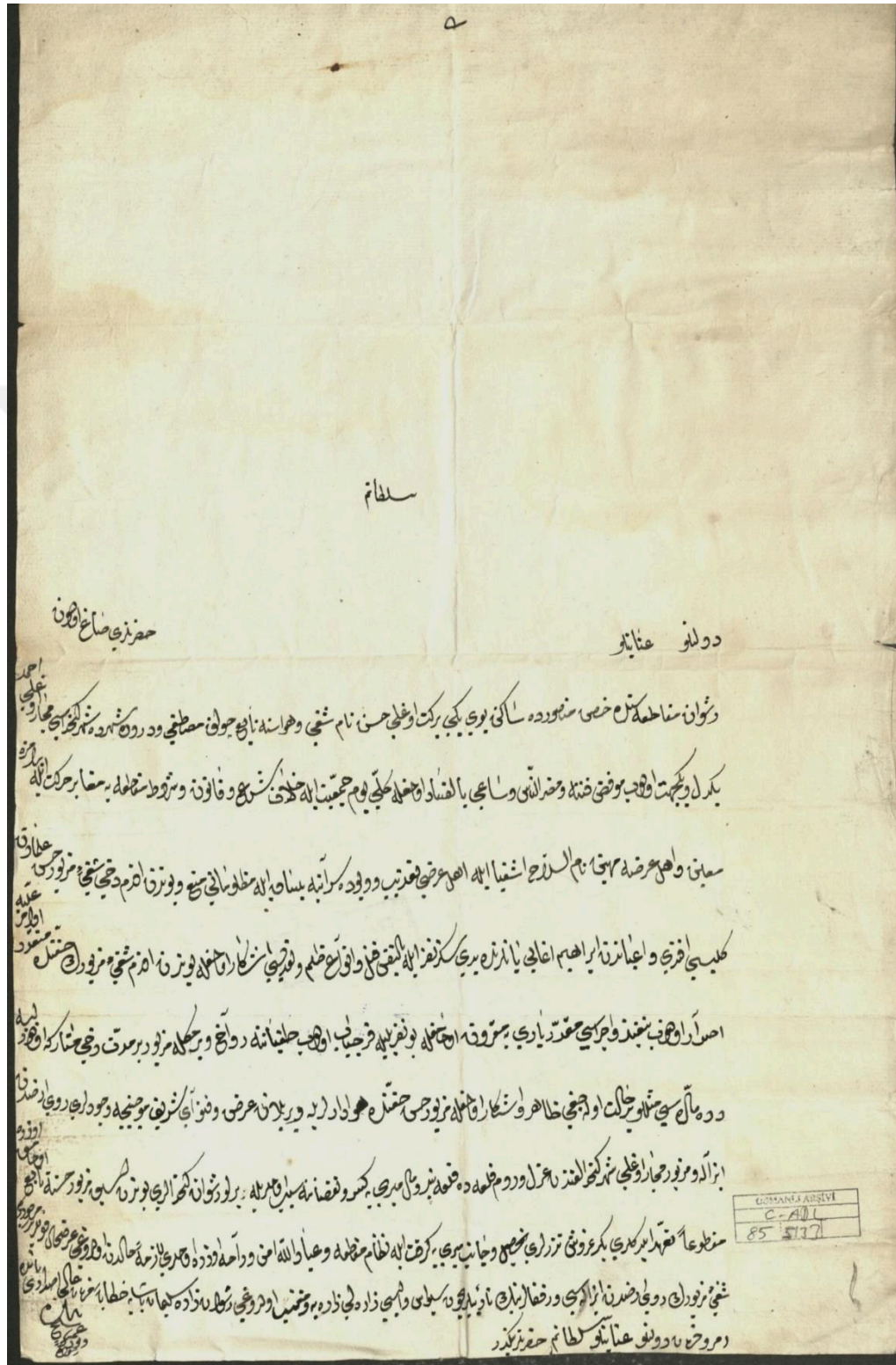
⁸³⁷ *BOA. A.DVNSMHM.d. 131/219, s. 87.*

Ek-9. Halkın güvenliğini sağlamak ve zarar veren unsurlardan korumak amacıyla, gerektiğinde halkın uygun bir yere iskân edilmesi⁸³⁸

⁸³⁸ BOA. A.DVNSMHM.d. 110/167, s. 40.

Ek-10. Eşkıyalık yapan bir devlet görevlisinin görevden alınarak kalede hapis cezasına çarptırıldığına dair kayıt

[illegible]